

The logo for AKSOS features the word "AKSOS" in a bold, sans-serif font. To the left of the text is a stylized graphic consisting of a vertical line with three small stars above it, and a horizontal line extending to the right from the top of the vertical line, resembling a compass or a stylized letter 'A'.

AKSOS

**SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

BAHAR / SPRING 2017

Sayı 1 - Hakemli Dergi

Issue 1 - Peer-Reviewed Journal

ISSN: 2564-7091

Bahar 2017 – Sayı 1 – Hakemli Dergi

Spring, 2017 - Issue 1 - Peer-Reviewed Journal

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanan Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS) yayın hayatına 2017 yılında başlamıştır. Dergi 2017 yılı itibariyle Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı olarak yayınlanmaktadır. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, hakemli akademik bir dergidir.

Dergi; iktisat, işletme, maliye, pazarlama, sosyal politika, çalışma ilişkileri, siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, uluslararası ticaret ve lojistik, hukuk, davranış bilimleri, tarih, sanat tarihi, arkeoloji, Türk dili ve edebiyatı, eğitim bilimleri, coğrafya, iletişim bilimleri, sosyoloji, felsefe, antropoloji, sanat ve tasarım, yabancı diller ve edebiyatları, dil bilim, din bilimleri, toplumsal cinsiyet çalışmaları, turizm, gerontoloji, gastronomi ve mutfak sanatları, spor bilimleri alanlarında üretilen Türkçe ve İngilizce çalışmaları ve araştırmaları yayınlamak Türkiye’de bu alandaki birikime katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Akdeniz University Journal of the Institute of Social Sciences (AKSOS), which is a peer-reviewed and multi-disciplinary academic journal, began to be published in 2017. The journal will be published on a biannual basis (Spring and Autumn issues).

The AKSOS welcomes original, up-to-date articles from all disciplines in social sciences and aims to make contribution to the literature and the field of social sciences by publishing theoretical articles and empirical research in Turkish or English to provide a forum for the dissemination of knowledge and findings. Areas relevant to the scope of the AKSOS include: economics, finance, business management, social policies, labour relations, political sciences, public administration, international relations, international trade and logistics, law, behavioral sciences, history, art history, archaeology, Turkish language and literature, pedagogy, geography, communication sciences, sociology, philosophy, anthropology, art and design, foreign languages and literatures, linguistics, theology, gender studies, tourism studies, gerontology, sport sciences and gastronomy and culinary arts.

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına İmtiyaz Sahibi

Grant Holder in behalf of Akdeniz University, Institute of Social Sciences
Prof. Dr. İhsan Bulut

Editör / Editor

Yrd. Doç. Dr. Ayşad Güdekli

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Arş. Gör. Gülten Adalı Aydın

Arş. Gör. Pelin Ügümü

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Arş. Gör. Şükrü Aydın

Kapak Tasarımı - Sayfa Tasarımı

Cover Design - Page Design

Öğr. Gör. Emrah Onur Karataş

Basım (Matbaa) / Printing Press

....

Alan Editörleri* / Specialized Co-Editors

Prof. Dr. Ahmet Ögke

Prof. Dr. Beykan Çizel

Prof. Dr. Mustafa Adak

Prof. Dr. Mustafa Şeker

Prof. Dr. Muharrem Kılıç

Prof. Dr. Nurşen Adak

Prof. Dr. Selim Çağatay

Doç. Dr. Hasan Şahan

Yrd. Doç. Dr. Ömür Tosun

Yayın Kurulu* / Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Ögke Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Beykan Çizel Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Erol Esen Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Altunkaya Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Gülmez Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Şeker Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Zekeriya Karadavut Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet Ayhan Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Emine Uçar İlbuğa Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Hasan Şahan Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Zehra Yiğit Akdeniz Üniversitesi

Danışma Kurulu* / Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah Koçak	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ata Yakup Kaptan	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Aylin Göztaş	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Barbaros Gönencgil	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Kaya	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Belma Güneri Fırlar	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz Alyılmaz	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ebru Güzelcik Ural	Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Emel Şerife Baştürk Akca	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Gian Paolo Luppi	Conservatorio Di Musica G. Battista Martini
Prof. Dr. Güliz Uluç	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. İrfan Erdoğan	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Zaman	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mutlu Binark	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan Gökçe	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman İrvan	Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit Atabek	Yaşar Üniversitesi
Prof. Dr. Zafer Özden	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Bilal Karabulut	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Burak Özçetin	Kadir Has Üniversitesi
Doç. Dr. Çisil Sohodol Bir	Bahçeşehir Üniversitesi
Doç. Dr. Gönül Demez	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Günseli Bayraktutan Sütçü	Başkent Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Yılmaz	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Serhat Yener	Ondokuz Mayıs Üniversitesi

* İsmine göre alfabetik olarak sıralanmıştır. / – in alphabetical order by name

Başlarken...

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, üniversitemizin üstlendiği genel misyon doğrultusunda, mevcut lisans üstü programlarda kaliteyi hedefleyen, küreselleşen dünyadaki gelişmelere uygun olarak toplumun ihtiyaç duyduğu yeni programlar açan, bilimsel çalışmaların akademik özgürlük içinde yapılmasına imkan sağlayan, demokratik, katılımcı, öğrenci merkezli eğitim ve yönetim anlayışıyla saygın bir kurum olma misyonunu üstlenmiştir.

Araştırmacı üniversite hedefimizi gerçekleştirmeye çalışırken paydaşların gereksinimlerini yakından takip eden, eleştirileri dikkate alan ve hızlı çözüm üretme adına çaba sarf eden, en önemli sorumluluk alanımız olan tezli ve tezsiz yüksek lisans eğitimin yanı sıra bilimsel fayda sağlama adına farklı faaliyetler de yürüten bir kurum olma anlayışı ile hareket etmekteyiz. Bu doğrultuda hazırlanan Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AK-SOS)'nin ilk sayısını sizlerle buluşturmaktan onur duyuyoruz.

İnsanı küçük bir toplum, toplumu da büyütülmüş bir insan olarak düşündüğümüz zaman Sosyal Bilimlerin temelinde duran “insan” olgusu gerek kurumumuzun gerekse dergimizin öncelikli değeridir. Bu itibarla biz bu dergi ile üniversite enstitülerinin ve dergilerinin yepyeni analizlerin, teorilerin ve en ilginç araştırmaların merkezleri olma misyonlarına ek olarak, insan ve toplumu merkeze alıp geliştirebilecek bir okul olma hedefi taşımaktayız. AKSOS ile üniversite içinden ve dışından akademisyenlerimizin araştırma ve analizlerine bir araç olmak istiyoruz.

Bu vesileyle bahar ve güz sayısı olmak üzere yılda iki defa yayınlanması planlanan enstitü dergimizin uzun soluklu olmasını diliyor, yayın aşamasında özverili enstitü personelimiz ve gerek editoryal gerekse hakemlik sürecinde destek olan meslektaşlarımıza, Türkiye'nin dört bir yanından yazılarıyla dergimize hayat veren değerli yazarlarımıza teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. İhsan BULUT

Editörden...

Artan bilgi ihtiyacının bir sonucu olarak ivme kazanan araştırma ve araştırmacı sayısı sosyal bilimlerin kapsamının genişlemesini beraberinde getirmekle birlikte bu alana sunulacak katkının da önemini ön plana çıkarmıştır. Bunu gören ve içselleştiren bilim insanları olarak, Üniversitemizin ilk Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ni sosyal bilimler alanına destek olması adına hazırlamış bulunmaktayız. Yolun başında olarak bizler temelini sağlam atmak adına kısa süre zarfında dergimiz için titiz ve hummalı bir yayın süreci geçirdik. Ülkemizin dört bir yamından değerli bilim insanlarının da katkı ve akademik destekleri ile tasarlanan bu ilk sayımızda sosyal bilimlerin içinde yer alan birçok alandan tarafımıza iletilen çalışmalar titizlikle kör hakem sürecinden geçirilerek yayına hazır hale getirilmiştir. Dergimizin ilk sayımda farklı alanlardan yazılarla hazırladığımız on üç makale yer almaktadır.

Bunlardan ilki olan, Harran Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir Güzel ve Arş. Gör. Mehmet Özcanlı tarafından kaleme alınan "Coğrafi Ortam ve Yerleşme Adları Arasındaki İlişki Açısından İdil İlçesi (Şırnak) Köy Adları" başlıklı makalede Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nde yer alan Şırnak'ın İdil İlçesi'ndeki kır yerleşmelerinin adları coğrafi açıdan, fiziki ve beşeri olarak iki gruba ayrılarak incelenmiştir.

Dergimizin ikinci çalışması olan Maltepe Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Bergen Coşkun Özüaydın'ın "John Dewey ve Paideia Perennis" adlı makalesinde eğitim alanında önemli çalışmalara imza atmış John Dewey'in teorileri ile eğitimdeki belli başlı kavramlar arasındaki ilişkileri irdelenmiştir.

Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Berrin Akman, Karadeniz Teknik Üniversitesi Öğretim Görevlisi Merve Gangal ve yine Hacettepe Üniversitesi Arş. Gör. Servet Kardeş'in birlikte kaleme aldıkları "Okul Öncesi Eğitim Sınıflarındaki Bilim Eğitimi Öğrenme Merkezlerinin İncelenmesi" adlı makale dergimizde üçüncü makale olarak yerini almıştır. Makalede, gelişen teknolojinin bilimin değerini giderek artırdığı ve gelişmiş toplumların bilim eğitimine daha çok önem verdiği noktasından hareketle bilim eğitiminin geliştirilmesinde erken çocukluk döneminin önemi ve bu dönemde bilimle tanışmanın ileriki yaşlarda çocuğun bilime olan merakına ve tutumuna etkisi irdelenmiştir. Bu kapsamda okul öncesi eğitim sınıflarındaki bilim öğrenme merkezlerinin niteliği ve öğretmenlerin bilim öğrenme merkezlerine ilişkin görüşleri incelenmiştir.

Celal Bayar Üniversitesi'nden Dr. Burcu Özdemir'in "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Sovyet Ordusuna Çocuk Desteği: Tüm Birlik Pioner Teşkilatı" adlı çalışması dergimizin dördüncü makalesidir. Makalede, Sovyetler Birliği'nde 10-15 yaş aralığındaki çocuklardan oluşan bir komünist çocuk teşkilatı olan Pioner teşkilatının Sovyetler Birliği tarafından eğitimi ve İkinci Dünya Savaşı döneminde Sovyet ordusuna katkısı incelenmiştir.

Uluslararası Antalya Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Cerem Cenker Özek, kaleme aldığı "Günlük Hayattaki İlişkilerimiz Yabancılara Güvenimizi Nasıl Etkiler? Teori ve Yirmi Yedi Demokrasiden Bulgular" adlı makalede kişiler arası güvenin ilişkisel temellerini araştırmış, aile ve akrabalık ilişkileri ile bu ilişkiler dışında oluşturulan ilişkilerin kişiler arası güveni ne şekilde etkilediğini ele almıştır.

Hakkari Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Ekrem Yaşar Akçay, “Türkiye’nin AB Üyeliğine Almanya’daki Siyasi Partilerin Bakışı” adlı makalesinde Almanya’nın AB’nin kurucu üyesi ve önemli aktörlerinden biri olduğu noktasından hareketle Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecindeki etkisinin önemi üzerinde durmakta ve Almanya’da yer alan siyasi partilerin Türkiye’nin üyelik sürecine karşı takındığı tavrın ne olduğunu ve etkili olup olmadığını incelemektedir.

Dergimizde yer alan Prof. Dr. Ebru Çubukçu ve arkadaşlarının hazırlamış olduğu, “Tarihi ve Yeni Gelişme Alanlarında Camilerin Kullanım Yoğunlukları ve Fiziksel Çevre Özellikleri, İzmir-Türkiye” adlı makaledir. Bu çalışmada da camilerin kullanım yoğunlukları ve çevreleri hakkında bilgilerin yanı sıra bu çevrelerin morfolojik özellikleri de kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Ülkemizin her köşesi arkeolojik manada tam bir saha konumundadır. Bunlardan biri de Manisa Akhisar bölgesinde yer alan günümüzde Tabantepe olarak bilinen tepedir. Burada yer alan Yortan Mezarlığı içerisinde bulunan iki çömlek hakkında yapmış olduğu çalışma ile dergimize değer katan Adnan Menderes Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Engin Akdeniz’in kaleme aldığı “Manisa Müzesi’nden İki Çömlek” makalesi de bu sayımızda sekizinci makale olarak yerini almaktadır.

Dergimizde yer alan dokuzuncu makale “İttihat ve Terakki Döneminde Milli İktisat Anlayışı (1913-1918)” başlığı ile Akdeniz Üniversite’nden Okutman Koray Ergin tarafından kaleme alınmıştır. Yazar çalışmasında İttihat ve Terakki’nin Osmanlı Devleti’nin siyasal hayatına etkisinin yanında ekonomik hayatına etkisini, bu dönemde etkili olan Milli İktisat düşüncesinin hem Osmanlı Devleti’nin son dönemini hem de Cumhuriyet döneminin etkileyecek ekonomik bir düşünce haline gelişini ortaya koymuştur.

Dergimizin onuncu makalesi Akdeniz Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Lokman Tay’ın “Akseki-Sarıhacılar Köyü Camii” adını taşıyan makalesidir. Bu makalede, ahşap mihrap geleneğinin bir örneği olan tarihi Sarıhacılar Köyü Camii incelenmiştir.

“Afganistan’da Bulunan Bir Divan-ı Hikmet Yazması” başlığı ile Akdeniz Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Savaş Şahin tarafından kaleme alınan makalede Hoca Ahmed Yesevi’nin hayatı, onun Divan-ı Hikmet eseri incelenmiştir.

Bir diğer çalışma olan Akdeniz Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı yüksek lisans öğrencisi Serhat Mutlu’ya ait “Bir Garip Ruh Adam: Hüseyin Nihâl Atsız: Yolların Sonu’nda Tarihi Mekanlar Üzerine Bir İnceleme” de, yapıtlarında Türk medeniyet unsurlarından izler bulunan Hüseyin Nihal Atsız hakkında önemli bilgilerin derlendiğini görmekteyiz.

Uluslararası ilişkiler alanının son yıllarda üzerinde sıklıkla durduğu ülkeler arası hukuksal süreçler ve buna bağlı olarak devlet müdahaleleri hakkında birçok akademik çalışma yürütülmektedir. Bu çalışmaların arasına Afyon Kocatepe Üniversitesi’nden Dr. Şahin Eray Kırdım’ın “Uluslararası Hukukta Davet İle Müdahale Örneği: Rusya’nın Suriye’ye Askeri Müdahalesi” başlıklı makalesi de bu sayımızın yayınlanmasıyla eklenmiş bulunmaktadır.

Dergimizin yayın ilke ve kurallarına riayet edilerek hazırlanmış ve zamanında bizlere ulaştırılmış bu değerli çalışmaların, TUBİTAK ULAKBİM’in Süreli Yayınlar Kılavuzuna bağlı kalarak yayımlanmış, hem elektronik hem de basılı olarak siz değerli okurların erişimine açılmıştır.

Yayın hayatma böylelikle fiilen başlayan AKSOS'un ortaya çıkış sürecinde emeği ge-
çen; başta dergimizin yayın hayatına girmesine öncü olan Akdeniz Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Müdürü ve dergimizin imtiyaz sahibi Prof. Dr. İhsan Bulut'a, engin
bilgi tecrübe ve birikimleriyle hakemlik görevini sağlayan üniversitelerimizin kıymetli
akademisyenlerine, yayın ve danışma kurulumuz ile alan editörlerimize, dergimizin ba-
sım süreçlerinde ve çalışma ortamımızın tesisinde aktif rol oynayan enstitü yönetimine
ve çalışanlarına; elbette gece gündüz, tatil demeden özveri ve titizlikle bu ilk sayının
vücut bulmasında uzun çaba sarf eden kıymetli yardımcılarım Arş. Gör. Gülten Adalı
Aydın ve Arş. Gör. Pelin Ügümü'ye, yabancı dil editörümüz Arş. Gör. Şükrü Aydın'a
ve dergimizin kapak tasarımını ve dizgisini gerçekleştiren Öğr. Gör. Onur Karataş'a
buradan ayrıca teşekkürlerimi sunar, iyi okumalar dilerim.

Yrd. Doç. Dr. Ayşad Güdekli

İçindekiler / Contents

- 12 | Coğrafi Ortam ve Yerleşme Adları Arasındaki İlişki Açısından İdil İlçesinak) Köy Adları - Geographical Research of Idil District (Sirnak) Village Names - Abdulkadir Güzel, Mehmet Özcanlı
- 30 | John Dewey ve Paideia Perennis - John Dewey and Paideia Perennis - Bergen Coşkun Özüaydm
- 40 | Okul Öncesi Eğitim Sınıflarındaki Bilim Eğitimi Öğrenme Merkezlerinin İncelenmesi -Investigation of Science Centers in Pre-School Education Class - Berrin Akman, Merve Gangal, Servet Kardeş
- 56 | İkinci Dünya Savaşı Döneminde Sovyet Ordusuna Çocuk Desteği: Tüm Birlik Pioner Teşkilatı - The Child Supports for the Soviet Army During The Second World War: All-Union Pioneer Organization - Burcu Özdemir
- 66 | How Do Our Relations in Everyday Life Influence Our Trust in Strangers? Theory and Evidence From Twenty-Seven Democracies - Günlük Hayattaki İlişkilerimiz Yabancılara Güvenimizi Nasıl Etkiler? Teori ve Yirmi Yedi Demokrasiden Bulgular - Cerem I. CENKER-Özek
- 83 | Türkiye'nin AB Üyelğine Almanya'daki Siyasi Partilerin Bakışı - Political Parties' Perspective in Germany on Turkey's EU Membership - Ekrem Yaşar Akçay
- 94 | Mosque Use Density and Physical Environmental Characteristics Around the Mosques in Historical and New Development Areas of İzmir-Turkey - Tarihi ve Yeni Gelişme Alanlarında Camilerin Kullanım Yoğunlukları ve Fiziksel Çevre Özellikleri, İzmir-Türkiye - Emine Duygu Kahraman, Ebru Çubukçu, Beyza Karasu, Mustafa Taşçı
- 108 | Manisa Müzesi'nden İki Çömlek - Two Jars from Manisa Museum - Engin Akdeniz
- 114 | İttihat ve Terakki Döneminde Milli İktisat Anlayışı (1913-1918) - National Economy in the Committee of Union And Progress Period (1913-1918) - Koray Ergin
- 127 | Akseki-Sarıhacılar Köyü Camii - The Mosque of the Village Sarihacılar in Akseki - Lokman Tay
- 146 | Afganistan'da Bulunan Bir Divan-ı Hikmet Yazması - A Manuscript of Divan-ı Hikmat Found in Afghanistan - Savaş Şahin
- 157 | Bir Garip Ruh Adam: Hüseyin Nihâl Atsız (Yolların Sonu'nda Tarihi Mekânlar Üzerine Bir İnceleme) - A Strange Spirit Man: Huseyin Nihal Atsız (An Investigation on Historical Places in End of the Ways) - Serhat Mutlu
- 179 | Uluslararası Hukukta Davet ile Müdahale Örneği: Rusya'nın Suriye'ye Askeri Müdahalesi - A Case Study Under the Intervention by Invitation Doctrine in International Law: the Russian Military Intervention in Syria- Şahin Eray Kırdım

COĞRAFİ ORTAM VE YERLEŞME ADLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ AÇISINDAN İDİL İLÇESİ (ŞIRNAK) KÖY ADLARI*

Abdulradir GÜZEL¹
Mehmet ÖZCANLI²

Özet

Bu çalışmada Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nde yer alan Şırnak'ın İdil İlçesi'ndeki kır yerleşmelerinin coğrafi açıdan adları incelenmiştir. İlçedeki 68 köy yerleşme adı incelenmiş bu incelemede köylerin bugünkü adları ve eski adları belirtilmiştir. İsimler genel olarak fiziki ve beşeri olarak iki gruba ayrılmıştır. Bu genel gruplamada İdil ilçesindeki köy yerleşme adlarının % 59'u beşeri şartlara göre % 41' i ise fiziki şartlara bağlı olarak adlandırılmıştır. Bu genel gruplama alt gruplara bölünmüş ismini yükseltiye göre alan köy adları, arazi, iklim, hidrografya, bitki özelliklerine göre adlar. Hayvan türlerine göre adlar, kişilerin sıfatları ve kişi aidiyetlerine göre adlar, din ve inanışla ilgili adlar, toplulukla ilgili adlar, eşya ve çevredeki bir yapı ile ilgili adlar, mitoloji ve bir olaydan etkilenerek verilmiş adlar olarak alt gruplara ayrılmış ve analizleri yapılmıştır.

Bu çalışma sonucunda İdil ilçesindeki köy yerleşme adlarının eski isimlerinin Süryanice ve Kürtçe kökenli olup 1940'lı yıllardan itibaren tüm köy isimlerinin Türkçe 'ye çevrildiği tespit edilmiştir. Fakat üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen yerel halkın hala yerleşmelerin eski adlarını kullandıkları görülmüştür. Çünkü yerleşmelere sonradan verilen adların çoğunun hem eski isimle hem de yerleşmelerin özellikleriyle alakası olmayan rastgele adlardır. Bu nedenle yaptığımız sınıflamada köylerin eski adları baz alınmış olup gayet anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Yerleşmelerin eski adlarının buldukları yerlerin fiziki ve beşeri faktörlerine dayanarak verilmiş adlar olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Köy Adları, Yer adı doğal ortam ilişkisi, Eski köy adları, İdil İlçesi, Şırnak

GEOGRAPHICAL RESEARCH OF IDIL DISTRICT (SIRNAK) VILLAGE NAMES

Abstract

In this study, the names of the villages in Sirnak's Idil district, which is located in the Tigris Region of Southeastern Anatolia Region, are examined geographically. 68 villages in the district are examined and in this examination, the old and current names of the villages are indicated. The names are in two categories, physical and humane, in general. In this general categorization, 59% of the names of villages in Idil district are named after humane conditions while 41% of them are named after physical conditions. This general categorization is divided and analyzed in subcategories of villages by the names according to the elevation, the land, climate, hydrographic, floral characteristics, animal species, personal characteristics and ownership, religion and faith, the community, tools or a surrounding structure, the mythology, and the aftermath of an event.

As a result of this study, it was observed that the names of villages in Idil district are of Syriac

1 Yrd. Doç. Dr. Harran Üniversitesi, akdguzel@harran.edu.tr

2 Arş. Gör. Harran Üniversitesi, mehmetozcanli@harran.edu.tr

* Bu makale 2016 Uluslararası Coğrafya Sempozyumu'nda (GEOMED 2016) bildiri olarak yayınlanmıştır.

and Kurdish origin and all village names have been converted into Turkish starting from the 1940s (Tunçel, 2000). Although many years have passed, it was observed that people there still uses the old names of the settlements. Because many of the names given later are random and irrelevant to both the old name and the characteristics of the settlement. This is why the categorization is based on the old names, and quite significant results are obtained. It was revealed that the old names of the settlements were given according to the

Keywords: Village Names, Place Names of the Natural Environment Correlation, The Old Village Name, Idil District, Sırnak.

Giriş

Sosyal bilimler içinde önceden genel olarak yapılan çalışmalar son yıllarda özellikle bilim alanlarının alt dallarına ve daha da spesifik konulara yönelik araştırmalara dönüşmeye başlamıştır. Bilim literatürüne her geçen gün farklı yerlerden farklı alanlardan örnekler yeni katkılar sağlanmaktadır. Sosyal yapının çalışılmamış, araştırılmamış konularını bilimsel perspektiften ortaya koymak sosyal işleyişte kültürün etkisine farklı bakış açılarını ve kültürün sosyal faaliyetlerdeki etkisini anlamada ve buna bağlı çözüm önerileri sunmada etkili olacaktır (Azaryahu, 2011, s. 29).

Ülkelerdeki yer adlarından başta fiziki ve beşeri özellikler; dil, sosyal yapı, yerleşme, tarih, etnik yapı vb. birçok bilgi elde edilebilir (Alagöz, 1984, s. 12). Bu bilgileri vermesi nedeniyle yer adları; Coğrafya, Tarih, Folklor, Dil Bilimleri olmak üzere birçok bilim alanında araştırma konusu olmaktadır.

İnsanlara içinde yaşadıkları coğrafi ortam, isimlerin verilmesinde en önemli ilham kaynağıdır. Bu isimler kullananların dil ve ağız özelliklerine bağlı olarak değişik şekillerde söylenmiş, zaman içerisinde bir kısmı değişmiş ya da tümüyle ortadan kalkmış ve yerlerine yenileri gelmiş olabilir (Tunçel, 2000, s. 26).

Mekânlara, morfolojik ünitelere verilen ismin anlamı, kökeni, yapısal özellikleri vs. dilbilimin inceleme konusudur. Ancak konu yer adları olunca dilbilimin yanı sıra etnoloji, sosyoloji, tarih ve coğrafya da bunlarla ilgilenmeye başlar. Çünkü yer adları bir toplumun sosyal ve kültürel yapısı ile buldukları, kullandıkları mekânın tarihi geçmişi ve coğrafya özellikleri hakkında birçok bilgi verebilmektedir. Yer adları medeniyetin ve geçmişin izlerini yansıtır, kültürlerin doğal ortamla etkileşiminin bir göstergesidirler (Tunçel, 2000, s. 26).

Yerleşme adları doğal, sosyal ve kültürel ortamlardan etkilenirler. İdil İlçesi'ndeki yerleşme adlarının çeşitli özellikleri vardır. Bunlar genel olarak fiziki ve beşeri olarak iki gruba ayrılmıştır. Yerleşmelerin asıl isimleri Süryanice ve Kürtçe olup 1930 ile başlayıp yasal olarak 1940 yılından itibaren tüm köylerin isimleri Türkçeye çevrilmeye başlanmıştır (Zeyrek, 2006, s. 86).

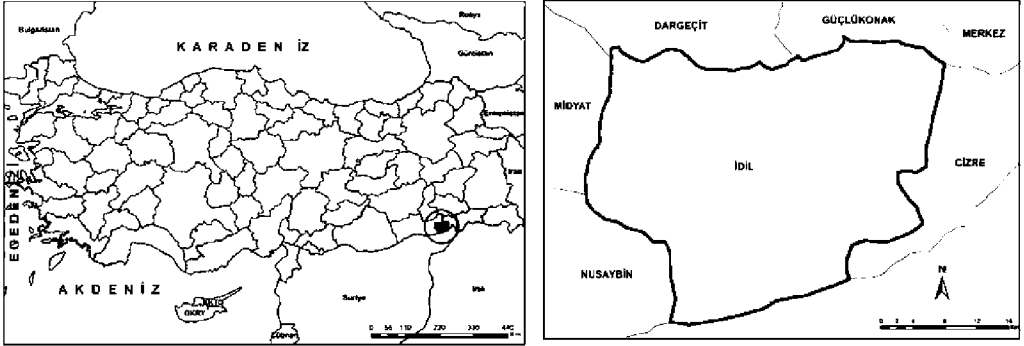
İdil ilçesindeki yerleşme adlarına baktığımızda, yerleşme isimlerinin değiştirildiği fakat üzerinde yıllar geçmiş olmasına rağmen buradaki halkın hala yerleşmelerin eski isimlerini kullandıkları görülmektedir. Yerleşmelerin asıl isimleri buldukları yerlerin fiziki ve beşeri faktörlerine dayanarak verilmiş isimlerdir. Ancak yerleşmelere sonradan verilen isimlerin çoğunun hem eski isimle hem de yerleşmelerin özellikleriyle alakası olmayan

rastgele verilmiş isimlerdir. Buradaki halkın hala eski yerleşme isimlerini kullanması çeşitli karışıklıklara neden olmaktadır.

Araştırma Alanının Yeri ve Sınırları

İlçe Güneydoğu Anadolu'nun doğusunda bulunmaktadır. İlçenin yüzölçümü 1224 km² olup, rakımı ise 773 metredir. İdil, Şırnak İline 75 kilometrelik bir yol ile bağlıdır. Doğusunda Cizre, batısında Nusaybin ve Midyat, Kuzeyinde Dargeçit ve Güçlükönak ile güneyde Suriye Arap Cumhuriyeti bulunmaktadır. İlçenin Suriye ile 24 kilometre sınırı olup sınır kapısı bulunmamaktadır (Görsel 1).

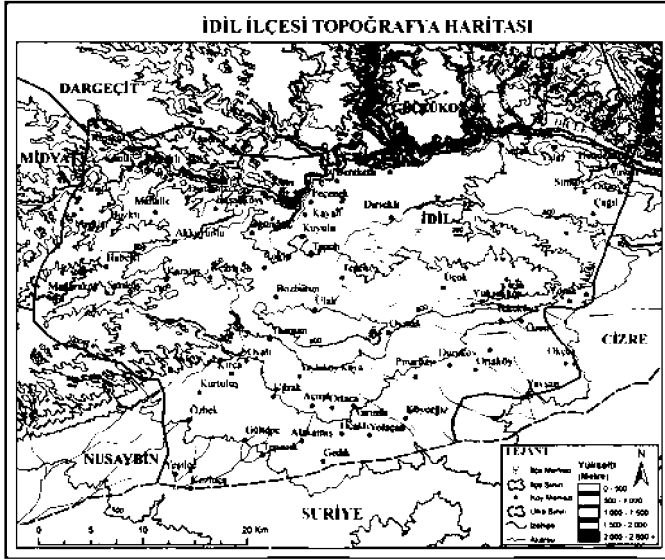
İdil'in kuruluşunda tarihi ve coğrafi özellikler etkili olmuştur. Şehrin Cizre İlçesine ve Suriye sınırına olan yakınlığı, üzerinde kurulduğu mekan özellikleri ilçenin tarihinde önemli bir rol oynamıştır. İdil'in kuzey ve kuzey batısı engebelik, güneyi ise dalgalı düzlük bir arazi özelliğini gösterir. İlçenin arazi yapısı kuzeyden güneyine doğru alçalarak dağlık ve engebeli yapıdan, düzlüklerin yer aldığı bir görünüme bürünür. Şehir, bu iki farklı unsurun ortasında, yükseltileri fazla olmayan tepelerin üzerinde bulunmaktadır (Görsel 2). İdil, İlçe teşkilatı kurulduğu 1937'den 1990'a kadar Mardin İline, 1990'da Şırnak İlinin kurulmasıyla Şırnak'a bağlı bir İlçe olarak Mülki İdare taksimatında yer almaktadır. Mardin iline bağlı iken 69 köyü olan İdil'in, Şırnak'a bağlanmasıyla köy sayısı 65'e olmuştur. İdil başlangıçta Mardin İline bağlı bir İlçe iken; 18 Mayıs 1990 tarih ve 20522 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 16 Mayıs 1990 tarih ve 3647 sayılı kanunla Şırnak İline bağlanmıştır. 1937 yılında İlçe olduktan sonra Midyat İlçesine bağlı Haberli (Basibrin) bucağı ile Nusaybin İlçesine bağlı Oyalı (Alyan) bucağı ve bunlara bağlı köyler ilçeye bağlanmıştır.

Görsel 1: Araştırma Alanının Lokasyon Haritası

Midyat İlçesine bağlı bir bucak iken, 1989 yılında Dargeçit'in ilçe statüsüne kavuşturulmasıyla, İlçeye bağlı Beğendi, Belen, Bostanlı, Çukurdere ve Yanılmaz köyleri İdil'den ayrılmıştır. Şu anda İlçeye bağlı 64 köy ile bu köylere bağlı 21 mezra bulunmaktadır. Ayrıca halkın arasındaki arazi ihtilafları ve köy içindeki feodal yapıya bağlı çekişmeler nedeniyle bazı aileler, kendi tarım alanlarına üç dört ev yaparak yerleşmekte ve böylece yeni yerleşim yerleri doğmaktadır. Tarım alanlarının keyfi kullanımı zamanla yerleşme sayılarını artırarak tarımsal gerilemeye neden olmaktadır.

Amaç, Yöntem ve Metot

Görsel 2: İdil İlçesi Topoğrafya Haritası

İnsanoğlunun doğal ortam ile olan etkileşimi teknolojinin gelişmesiyle gittikçe azalmaktadır. Örneğin tarım alanlarına traktörün girmesi sonucu ortaya çıkan işsizlik sonucu insanlar doğal etkileşimin daha az olduğu şehirlere taşınmaktadır. Özellikle Türkiye de bu nedenle kırlardan şehir ve kasabalara doğru hızlı bir göç olgusu yaşanmaktadır. Bu çalışmada insan doğal ortam etkileşiminin bariz bir örneği olan yerleşmelerin isimlendirilmesinde doğal faktörlerin etkisi amaçlanmıştır.

Bu çalışmada İdil ilçesindeki sayısı 64 olan idari olarak köy yerleşme yerlerinin adlarının tasnifi yapılmaya çalışılacaktır. Sahadaki bazı yerleşme adları yakın zaman içerisinde değiştirilmiş, değiştirilen adlardan tespit edilebilenler de bu çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışma sahası gezilerek İdil ilçesindeki köy muhtarları ve köylülerle yapılan görüşmeler doğrultusunda bilgi edinilmeye çalışılmıştır.

İdil ilçesindeki köy idari yerleşim yerlerinin yeni ve eski adları, doğal çevre ve beşeri çevre özelliklerine göre önce iki gruba ayrılmıştır. Daha sonra doğal çevre özelliklerine göre adlandırılanlar; adlarını yerleşme yerinin jeomorfolojik özelliklerinden alanlar, hidrografik özelliklerinden alanlar, bitkilerden alanlar, hayvan adlarından alanlar ve litolojik özelliklerden alanlar şeklinde sınıflandırılmıştır. Yine adlarını beşeri çevre özelliklerinden alan yerleşmeler ise; adını aşiret, boy, cemaat ve önemli şahsiyetlerden alanlar, mesleklerden alanlar, yerleşmelerin kurulduğu yerde önceleri bulunan devamlı ve geçici yerleşmelerden alanlar, tarihi ve sosyo-kültürel faktörlerden alanlar şeklinde sınıflandırılmaya tabi tutulmuşlardır.

Sınıflandırılma yapılırken, yanlıya düşülmemesi için, Türk Dil Kurumu'nun 2014 yılı Kürtçe ve Türkçe Sözlüğü ile Yeni Tarama Sözlüğünden yararlanılmıştır. Adlarını aşiret, cemaat ve boylardan alan yerleşim yerlerini tespit edilirken de, muhtar ve köyün ileri gelenlerinden bilgi alınmıştır.

Bulgular

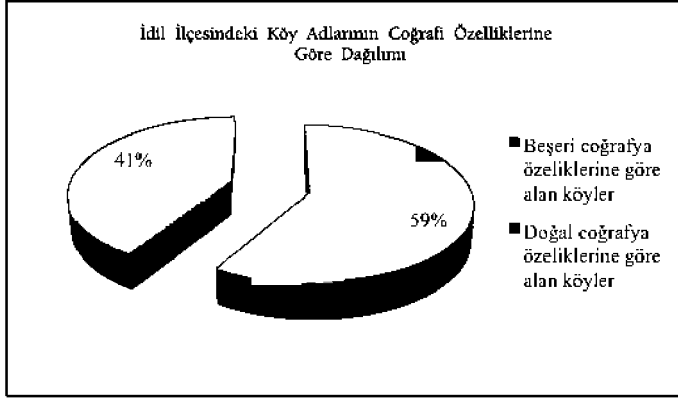
Çalışma alanı 64 köyün yerleşme adlarını içermektedir. İlçedeki yerleşme isimlerini kökenleri bakımından şu başlıklar altında ele alınabilir.

Tablo 1. İdil İlçesinde İsmi Doğal Coğrafya Özelliklerine Göre Alan Köyler

Köy İsimlerinin Kaynakları	Köy İsimleri Eski (Yeni) adları	Sayı	Köy İsimlerinin Kaynakları	Köy İsimleri Eski (Yeni) adları	Sayı
Yükseltiyle ilgili olanlar	Banlı (Ocaklı), Basibrin (Haberli), Seregır (Kuyulu), Tilela (Sirtköy), Tılseqan (Özbek)	5	Su ile ilgili olanlar	Bafe (Sulak), Dupiç (Köyceğiz), Serkahni (Pınarbaşı)	3
Jeolojik ve morfolojik	Axrit (Toklu), Dibek (Gedik) Kefsür (Dumanlı), Kefşin (Kayalı), QereXırab (Varımlı) Xenduk (Çukurlu), Xwarık (Topraklı), Zevig (Tepecik), Zınarex (Bozburun),	9	Bitki örtüsü ile ilgili olanlar	Elcani (Ozan), Elekemş (Alakamış), Nerinci (Yolaçan), Rezok (Oymak), Xırabesosina (Açma), Xırabetuwa (Özen), Zerguz (Yavşan)	7
İklim ile ilgili olan	Sare (Sarıköy) Xelane (Yağmurca)	2	Hayvan türleri ile ilgili olanlar	Bozğur (Kentli), Hespist (Yarbaşı), Xırabemişka (Uğrak) Xırabeneriya (Tekeköy)	4

Tablo 2: İdil İlçesinde İsmi Beşeri Coğrafya Özelliklerine Göre Alan Köyler

Köy İsimlerinin Kaynakları	Köy İsimleri Eski (Yeni) adları	Sayı	Köy İsimlerinin Kaynakları	Köy İsimleri Eski (Yeni) adları	Sayı
Kişi ismi ile ilgili olan	Hacı Kesan (Yazman), ŞexHesen (Ortaköy)	2	Çevredeki bir eşyayla ilgili olan	Daskan (Bozkır), Dikke (Yörük) Heskan (Kaşıkçı) Zengilok (Akdağ),	4
Kişilerin Özellikleriyle İlgili olan	Kekwan (Çınarlı), Hazax (idil), Midih (Öğündük), Xırabe Şeref (Dirsekli), XırabeRepin (Tepeköy), Sıvık (Okçu), Currahi (Yuvah)	7	Çevredeki bir yapıyla ilgili olan	Basak (Başak), Daner (Duruköy) DelaweQesre (Oyalı), Xan (Güzelova), Xanık (Kozluca), XırabKoze (Yaylaköy),	6
Din veya inamış ile ilgili olan	Fille (Bereketli), Kiveğ (Mağaraköy)	2	Mitolojiyle ilgili olan	Batil(Kurtuluş)	1
Topluluk ismi ile ilgili olan	Ereban (Karalar), Ewdıka (Kırca) Bezikri (Akkoyunlu), Kekwan (Çınarlı), Memolan (Aksoy), Mırığ (Peçenek) Soran (Yayalar)	7	Bir Olaydan Etkilenerek Verilen İsimler	Barım (Yüksekköy), Erzanex (Yalaz), Xaltan (Işık), Filfel (Ulak), Babek (Üçok)	5

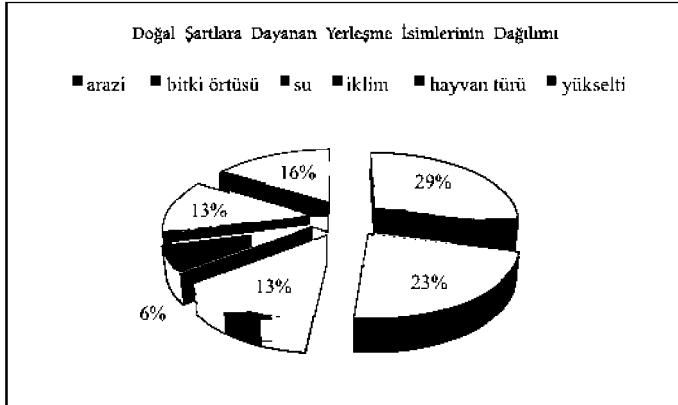

Grafik 1: İdil İlçesindeki Köy Adlarının Coğrafi Özelliklerine Göre Dağılımı

İdil ilçesindeki köy adlarının doğal ve beşeri şartlara bağlı olarak yapılan ana sınıflandırmada ilçedeki köy yerleşme adlarından 40'ı beşeri şartlara göre 28' i ise doğal şartlara bağlı olarak adlandırılmıştır.

İdil İlçesinde Doğal Coğrafya Özelliklerine Göre Sınıflandırılan Köy Adları

Doğal şartlara dayanan 30 yerleşme ismi vardır. Bunlardan 9'u morfolojiyle ilgili, 7' si bitki örtüsü, 3'ü hidroğrafya, 4'ü hayvan türleriyle, 5'i yükseltiyle, 2'si iklim ile ilgilidir.

Grafik 2: Doğal Şartlara Dayanan Yerleşme İsimlerinin Dağılımı

Jeolojik ve Morfolojik Özellikleri ile İlgili Olan Yerleşmeler

Bozburun Köyü: Köyün asıl adı Zmarex'tir. Zınar Kürtçede "kaya" demektir. Arazinin çoğunluğunun taşlık veya kayalık olması bu köyün bu isimli adlandırılmasına neden olmuştur.

Çukurlu Köyü: Köyün asıl ismi Xendek'dir. Xendek doğal şartlara bağlı olarak oluşmuş derin çukur anlamındadır. Köyün kurulduğu alan çevresine göre alçakta kalmış çukur bir yerleşim yeridir.

Dumanlı Köyü: Köyün asıl ismi Kefsür'dür. Kürtçede "kefsor" diye nitelendirilen bu yer "kızılçanak" anlamına gelmektedir. Köyün eski yerlilerinin Süryaniler olması bu ismin aslında Kürtçeden değil de Süryanice olması ihtimalini daha çok artırmaktadır. Köyün bir çanak içerisinde yer alması bu ismi almasına neden olduğu ihtimalini doğurmaktadır.

Kayalı Köyü: Köyün asıl ismi Kefşin'dir. Bu köy eski bir Süryani yerleşmesidir. Kürtçede "yeşilçanak" anlamına gelen bu isimde aslında Kürtçe olmadığı, zamanla Süryanilerin burayı terk edip Müslümanların buraya yerleşmesi bu ismin değişmesine neden olmuştur.

Gedik Köyü: Gedik Köyü Cumhuriyet'ten sonra Türkiye'ye sığınan birçok vatandaşa ev sahipliği yapmıştır. Burası aslında Suriye'den gelecek tehlikelere karşı düşman mevzilerine açılan yerd. Gedik ismini almasının nedeni bulunduğu konumdan gelmektedir.

Tepecik Köyü: Asıl ismi Zewig'tir. "Zewi" Kürtçede tarla anlamına gelmektedir. Zewiy ise leçelik anlamındadır. Köyün fiziki özelliklerine baktığımızda genelde taşlık ve leçelik olduğu görülmektedir. Buna göre köyün asıl isminin zewi yani tarla kelimesinden değil de zeviy den geldiği yani leçelik olan yer anlamına geldiği daha muhtemeldir.

Toklu Köyü: Köyün asıl ismi Axrit'tir. "Ax" Kürtçede toprak ya da zemin anlamında kullanılmaktadır. Köyün oldukça düz bir zemin üzerinde bulunması bu ismi almış olmasına neden olduğunu düşündürmektedir

Topraklı Köyü: Köyün asıl ismi Xwarık'tır. "Xwar" kelimesi Kürtçede eğik, yanlış veya aşağı anlamlarında kullanılmaktadır. Yerleşmenin kurulduğu alan yükseltisi çok az olan bir tepenin aşağısında kurulmuştur. Buna bağlı olarak bu köy aşağı anlamına gelen Xwarık ismini almıştır.

Varımlı Köyü: Yerleşmenin asıl adı QereXırab'tır. Kürtçede "Qer" kara, "xırab" ise harabe anlamına gelmektedir. Karaören anlamına gelen bu isim, arazinin bazalt siyah taşlarla örtülü olmasından dolayı verilmiştir. Ayrıca köyün isminde harabe ekinin olması ya bir dönem tamamen çeşitli nedenlere bağlı olarak terk edilmiş veya yılın bir döneminde göçebe hayvancılık amacıyla önceleri kullanıldığını daha sonra ise insanların yerleşik hayata geçerek burada tuttuklarını göstermektedir.

Bitki Örtüsü ile İlgili Olarak Verilen İsimler

Açma Köyü: Asıl ismi XırabeSosina'dır. "Sosin" Kürtçe bir kelime olup Kırççeği, "Xırab" kelimesi ise ören anlamına gelmektedir. Kırççeği'nin eskiden beri burada geniş yer kaplaması yerleşmenin bu ismi almasına neden olmuştur.

Alakamış Köyü: Asıl ismi Elekemş'tir. Sözü edilen yerin kuzeybatısından geçen mevsimlik bir akarsuyun kenarında oluşan bataklık alanlarında doğal olarak yetişen kamışlardan ismini alan bu köy buradaki doğal bitki örtüsüne göre isimlendirilmiştir. Sulak yerlerde yetişen pek çok otsu bitkiye halk arasında, çoğu kez ayırım yapmaksızın,

kamış ya da saz denir. Sazlık dendiğinde de bu tip ince uzun gövdeli otsu bitkilerle kaplı durgun su kıyıları ya da bataklık yerler akla gelir. Kamış sözcüğü daha çok sulak yerlerde bulunan bitkilerin boğumlu ya da boğumsuz, silindir biçimindeki gövdesinden kaynaklanmıştır. Kamışın insan hayatındaki önemi büyüktür, insanlar bu doğal kaynakları farklı şekilde kullanarak yararlanmışlardır. Balıkçıların olta yapımında kullandığı bu bitki ayrıca hasır yapımında da kullanılır. Budanan ve kurutulan kamışlar bir boya getirilerek hasır kilim, sepet minder ya da süs eşyası haline getirilir.

Oymak Köyü: Asıl ismi Rezok'tur. Kürtçe de bağ anlamına gelen "rez" kelimesi eskiden beri buradaki temel geçim kaynağının üzüm yetiştiriciliğinin yani bağıcılığın olduğunu gösterir. Hala devam etmekte olan bu ekonomik kaynak köydeki çoğu ailenin geçim kaynağını oluşturmaktadır. Üzüm tadı ve kokusu ile renklerine göre varyasyon göstermektedir, Üzüm sağlık açısından çok faydalı meyvedir. Üzümün etkin olarak birçok kullanım alanı vardır, yeme-içmenin dışında kozmetik bakım ürünlerinde faydalı bir destekleyici olarak fayda sağlamaktadır. Ayrıca Üzüm suyu kullanılarak pekmez, kesme, sucuk vb. ürünlerin ortaya çıkmasında önemli bir yere sahiptir. İnsan hayatında etkili olan böyle bir bitkinin varlığı ve insanın bundan yararlanması sonucu bu yerleşme üzüm ismi ile anılagelmiştir.

Ozan Köyü: Asıl ismi Elcani'dir. Kürtçede Elcani, yüksekotu demektir. Eskiden beri burada bu otun geniş bir şekilde dağılımı bu ismi almasına neden olmuştur.

Özen Köyü: Asıl ismi Xırabetuwa'dır. Kürtçede "Xırab" ören, "tuw" ise dut anlamına gelmektedir. Eskiden beri burada dut ağaçlarının varlığı yerleşmeye bu ismin verilmesine neden olmuştur. Dut ağacı tatlı bir meyveye sahip olup Türkiye'nin her yerinde yetişebilen dayanıklı ve çok yıllık bir bitkidir. Yaprakları ipek böcekçiliği için yem olarak kullanılır. Güneydoğu Anadolu'da, Kahramanmaraş, Kuzey Anadolu'da Tokat ve Doğu Anadolu'da Erzincan, Elazığ, Malatya yörelerinde meyveleri kurutulduğu gibi pekmezi ve pestili de yapılmaktadır. Bursa'da ve değişik yerlerde yapraklarından ipek böcekçiliğinde yararlanılmaktadır.

Yavşan Köyü: Asıl ismi Zerguz'dur. "Zer" Kürtçede sarı "guz" ise ceviz anlamına gelmektedir. Eskiden burada ceviz ağaçlarının varlığı bu yerleşmenin bu ismi almasına neden olmuştur. Fakat günümüzde bu ceviz ağaçlarının varlığından söz edemiyoruz. Köyün sahip olduğu iklim şartları kesilen bu ağaçların yeniden yetişmesine imkân vermemektedir. Son 30 yılda bölgede düşen yağış miktarının azalmasına bağlı olarak birçok su kaynağının kurumasına bağlı olarak yeterli miktarda suyu alamayan ceviz ağacının kuruması kaçınılmaz olmuştur. Bildiğimiz gibi canlıların hayat kaynağı sudur. Suyun az olduğu yerlerde doğal ve kültürel bitki örtüsü olumsuz etkilenir.

Yolaçan Köyü: Köyün adı Nerinci olup, gidilmemesi gereken yer anlamına gelmektedir. İlk olarak Suriye-Türkiye sınırında kurulmuştur. İlk olarak kurulan eski Nerinci Türkiye-Suriye sınırında yer almaktaydı. İki ülke arasında sınır antlaşması imzalandığında eski Nerinci boşaltılmış olup, köylülerin bir kısmı Suriye tarafına, geriye kalan kısımda bugün Yolaçan olarak eskisine göre İpek yoluna daha yakın olan yeni Nerinci'yi kurmuştur. Türkiye ve Suriye sınırında kaçakçılar köyün içinde bulunduğu bölgeyi sık sık kullanmaktaydılar.

Yükseltiye Bağlı Olarak Verilen İsimler

Kuyulu Köyü: Asıl ismi Seregir'dir. Kürtçede "Ser" baş, "gir" ise tepe demektir. Yani tepenin başı anlamına gelen bu yerleşme, çevresine göre yüksekte olan bir tepenin üzerinde kurulmuştur.

Haberli Köyü: Asıl ismi Basibrin'dir. Önceki adı Süryanilere ait olan Aramca'dan gelmektedir. Bsorino adındaki bu yerleşme zamanla ismi değiştirilerek Basibrin ismini almıştır. Bsorino Aramca'da rüzgârın yeri veya haberci ve sığınma yeri veya kalesi anlamına gelmektedir. Çevresine göre yüksekte kalan bir tepenin üzerinde kurulmuş olan bu köy eskiden çevreden gelen düşmanları uzaktayken görmelerini sağlamıştır.

Ocaklı Köyü: Asıl ismi Banih'tir. Banih Kürtçede dam anlamına gelen "ban" kelimesinden ya da yukarı anlamına gelen "bani" kelimesinden türetilmiştir. Yerleşmenin tepelik bir alanda yer alması bani'den türediğini daha doğru kılmaktadır. Buna göre yukarıdaki yer anlamına gelen banih buraya yükseltiye bağlı olarak verilmiş olduğunu göstermektedir.

Özbek Köyü: Asıl ismi Tılseqan'dır. Eski bir Süryani yerleşmesi olan bu köyün önceki ismi Tellseqan'dır. Tell Süryanicede tepe anlamına gelmektedir. Tellseqan ismi zamanla değişmiş günümüzde Tılseqan ismi ile adlandırılmaktadır. Bu köyde yine çevresine göre yüksekte olan bir tepede kurulmuştur.

Sırtköy: Asıl ismi Tilela'dır. Tilela'da eski bir Süryani yerleşmesidir. Önceki ismi Tel-loeloyo'dur. Bu isim süryanice olup Yüksektepe anlamına gelmektedir. Yine bu alanda çevresine göre yüksekte kurulmuş bir yerleşmedir.

Hayvan Türlerine Bağlı Olarak Verilen İsimler

Kentli Köyü: Yerleşmenin asıl ismi Bozgur'dur. Kürtçede "boz" gri, "gur" ise kurt anlamına gelmektedir. Yerleşme engebeli bir alanda kurulmuştur. Eskiden beri köy ve çevresinde doğal bir şekilde yaşayan kurtlar köyün bu isimle adlandırılmasına neden olmuştur. Kurtların insan yaşam kaynakları olan koyun, keçi ve büyükbaş hayvanlara verdiği zararın yanı sıra zaman zaman insan hayatını da tehlikeye atması sonucu yerleşme bu ad ile anılagelmiştir. Doğal ortamdaki barmakların çeşitli nedenlerle insanlar tarafından yok edilmesi, ateşli silahların çoğalması, yöredeki sosyal problemlere bağlı olarak ortaya çıkan silahlı çatışmaların artması, halkın can ve mal güvenliğinin yok olmasıyla hayvancılığın günümüz şartlarında minimum seviyeye inmesiyle doğal ortamdaki birçok hayvan gibi buradaki kurtlar da çok azalmıştır.

Tekeköy: Asıl ismi Xırabe Neriya'dır. Kürtçede "Xırab" ören, "Neriya" ise teke anlamına gelmektedir. Köy halkının eskiden beri geçim kaynağının hayvancılık olması ve özellikle teke yetiştirmeleri, yerleşmenin bu ismi almasına neden olmuştur. Bilindiği gibi yer şekillerinin bazen insan ve hayvan davranışları üzerinde olumsuz etkileri olabilmektedir. Örneğin orta ve batı Toroslarda kıl keçisi sayısının fazlalığı arızalı yapının varlığıyla doğru orantılıdır. Sarp, arızalı ve yüksek eğime sahip alanlarda koyun ve büyükbaş hayvanların tutunması zor olduğundan dolayı kıl keçisi varlığı insan hayatını kolaylaştıran önemli bir faktördür. Çalışma alanında sözü edilen alanda diğer hayvanlara oranla keçi üretimini fazla olması nedeniyle yerleşmeye bu isim verilmiştir.

Uğrak Köyü: Asıl ismi Xırabe Mışka'dır. "Xırab" ören "mışk" ise fare veya sıçan anlamına gelmektedir. Fareören anlamına gelen bu yerleşmenin bu ismi aslında Osmanlı zamamnda Hamıka aşiretinin Şıngal dağmdan gelerek burayı satın alırlar ve o günden sonra burada yaşamışlar. Bu köye bağlı Tildibe adında mezarası vardır oradakilerde Hamıka aşiretinden olup akraba sayılırlar. Mışka kelimesi Hamıka kelimesinin ağızda bozulması sonucu oluşmuştur.

Yarbaşı Köyü: Asıl ismi Hespist'tir. "Hesp" Kürtçede at anlamına gelmektedir. 1980 den sonra Yarbaşı diye değiştirilmiştir. 1985e kadar Süryanilerin yaşadığı bir köy olup bu tarihten itibaren Süryaniler göç etmişlerdir. Yörenin en güzel köylerinden biridir. Köy Cehennem Vadisi'nin (Newala Qoriye)nin yanı başına kurulmuştur. Eski bir Süryani yerleşmesi olan bu köy bulunduğu alan itibariyle engebelidir. Eski zamanlarda yolların ve ulaşım araçlarının kısıtlı olması insanların at, eşek gibi hayvanların gücünden yararlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu köyde de özellikle fiziki şartlarından dolayı böyle bir zorunluluk ortaya çıkmıştır. İlçede eskiden beri atlarıyla meşhur olan bu yerleşme ismini de bu hayvan türünden almıştır.

Çevredeki Bir Su ile İlgili Verilmiş İsimler

Çığır Köyü: Asıl ismi Serkahni' dir. Kürtçe "ser" baş, "kahni" ise çeşme (kaynak) anlamına gelmektedir. Köy ismini üzerinde kurulmuş olduğu su yataklarında almaktadır. Yine Şanlıurfa iline bağlı Ceylanpınar'ın halk arasındaki Serikahni'dir. Bazen de bu tür yerleşmelere re-sul ayn da denilmektedir. Bu isim Arapça olup Pmarbaşı anlamına gelmektedir.

Köyceğiz Köyü: Asıl ismi Dupiç'tir. "Du-piç" Kürtçe bir kelime olup iki parçacık anlamına gelmektedir. Yerleşme ismini kuzeyinden geçen mevsimlik akarsuyundan almaktadır. Kışın kar, baharda ise yağmur sularıyla beslenen bu akarsu, özelliklede bahar aylarında debisi yükselmektedir. Bu akarsu içme ve sulamada kullanılmaktadır.

Pınarbaşı Köyü: Asıl ismi Aynser'dir. Aynser Süryanice bir kelime olup çürük su yada pis su anlamına gelmektedir. Köyün bu ismi almasının nedeni eskiden burada bir bataklık alanın olmasıdır.

Sulak Köyü: Asıl ismi Bafe'dir. Bafe, bol suyun olduğu sulak olan yer anlamına gelmektedir. Yerleşme Dicle Nehri'nin kıyısında olduğundan dolayı bu ismi almıştır.

İklim Özellikleri ile İlgili İsimlendirilmiş Yerleşmeler

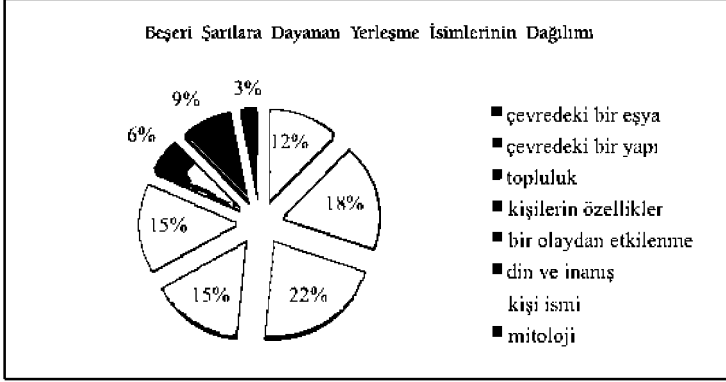
Sarıköy: Asıl ismi Sare'dir. "Sar" Kürtçede soğuk anlamına gelmektedir. Yerleşmenin etrafında bir koruyucu bir engebenin olmaması alanın soğuk rüzgârlarına maruz kalmasına neden olmuştur. Özellikle kışın soğuk ve karasal iklim şartlarının hâkim olması bu ismin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yağmurca Köyü: Asıl ismi Xelane'dir. "Xela" Kürtçede kıtlık anlamına gelmektedir. Geçmiş bir dönemde yaşanan birkaç senelik kuraklığın kıtlığa neden olması sonucu köye bu isim verilmiştir. Bilindiği gibi kış ve ilkbahar mevsimlerinde Akdeniz üzerinden Güneydoğu Anadolu bölgesine sokulan gezici hava depresyonları yağışlara neden ol-

maktadır. Gezici depresyonların güçsüz olduğu bazı yıllarda bölge içine giremeyen hava akımları yağış getirmediğinden dolayı zaman zaman bölgede kıtlıklar yaşanmaktadır.

İdil İlçesinde Beşeri Coğrafya Özelliklerine Göre Sınıflandırılan Köy Adları

Beşeri coğrafya ya dayanan 34 yerleşme ismi vardır. Bunlardan 5'ü çevredeki bir eşyayla 6'sı çevredeki bir yapıyla 7'si topluluk, 5'i kişilerin özellikleriyle, 5'i bir olaydan etkilenme, 2'si din veya inanış, 3'ü kişi ismi, 1'i ise mitolojiyle ilgili isimlerdir.

Grafik 3: Beşeri Şartlara Dayanan Yerleşme İsimlerinin Dağılımı

Çevredeki Bir Eşyaya Bağlı Olarak Verilen İsimler

Akdağ Köyü: Asıl ismi Zengilok'tur. "Zengil" Kürtçede çmğırak anlamına gelmektedir. Köye bu ismin verilmesinin nedeni eskiden beri temel geçim kaynağı hayvancılık olan ve sürülerin boynundaki çmğıraktan gelmektedir.

Bozkır Köyü: Asıl ismi Daskan'dır. "Das" Kürtçede orak anlamına gelmektedir. Das-kan ise orakçılık yapan kişi anlamdadır. Köy halkının eskiden beri tarımla uğraşması bu ismi almasında etken olmuştur.

Kaşıkçı Köyü: Asıl ismi Heskan'dır. "Hesk" kaşık, Heskan ise kaşık yapan ya da kaşık yapmayla uğraşan kişi anlamına gelmektedir. Köyün ismi bize eskiden buradaki ekonomik faaliyet hakkında bilgi vermektedir. Tüm dünya genelinde olduğu gibi sanayi devrimi ile birlikte günlük hayatta kullandığımız birçok araç ve gereç hızlı bir değişim süreci geçirmiştir. Bunlardan biri de eskiden beri insanların kullandığı ahşaptan üretilen kaşıklardır. Civardaki doğal meşe gibi ağaçların el becerileri ile değerlendirilmesi sunucunda kaşıkçılık faaliyeti ortaya çıkmıştır.

Yörük Köyü: Asıl ismi Dikke'dir. Köye sonradan yerleşen bir grup Yörük yerleşmeye bu ismi vermiştir. Dikke, Türkçe bir kelime olup kağmlarda köp'de açılan deliğe geçirilen kazık anlamına gelmektedir. Köyde temel geçim kaynağının hayvancılık olması buradaki insanların yerleşmeye bu ismi vermelerine neden olmuştur.

Çevredeki Bir Yapıyla İlgili Olan Yerleşmeler

Başak Köyü: Asıl ismi Basak'tır. Eski bir Süryani yerleşmesi olan bu köy ismini köyün içerisinde bulunan Basak Kilisesinden almaktadır. Bu kiliseye aynı zamanda İshak Yurdu Kilisesi de denmiştir. Kilise şu anda kullanılmaktadır.

Duruköy: Asıl ismi Daner'dir. Kürtçede Dan ve Her kelimelerinin birleşmesiyle oluşan isim Danher, zamanla Daner şeklini almıştır. "Dan" dövülmüş buğday, "her" kelimesi ise öğüten ya da öğütülmüş anlamına gelmektedir. Buna bağlı olarak eskiden burada bir değirmenin varlığından söz edebiliriz. Bu yerleşmedeki insanların geçim kaynağının bu değirmen ya da dövülmüş buğday olduğu kanısına varabiliriz.

Kozluca Köyü: Asıl ismi Hanık'tır. Hanık Kürtçede küçük ev veya küçük han anlamına gelir. Han kervanların konakladığı yer anlamına gelir. Önemli ticaret yolları üzerinde kurulmuş olan bu köy Suriye'ye geçen kervanların buradaki su kenarlarında konaklandığı düşünülmektedir. Sözü edilen yerleşme Dicle Nehri civarında olduğundan dolayı kuzey- güney yönündeki ticaret yolunun üzerindeki bir menzil olarak ta düşünülebilir.

Güzelova Köyü: Yerleşmenin asıl ismi Xan'dır. Xan Arapçada Türkçedeki anlamıyla kullanılır. Köyün önceki ismi Xanahaso'dur. Yani Hasan'ın hanı anlamına gelmektedir. Bilindiği gibi ekonomik anlamada verimli yerler insan faaliyetleri oranında gelişerek mahalle, köy, kasaba bazen de şehir yerleşmeleri haline gelebilirler. Hanlar ve Kervansaraylar ticaret yolları üzerinde bulunan konaklama tesisleridir. Özellikle Anadolu Selçuklu devleti döneminde devletin Anadolu'dan geçen tüccarların mallarını sigortalamaları sonucu büyük öneme sahip olmuşlardır. Ticaretin ilerlemesi için büyük bir önem taşıyan kervansaraylar özellikle sanayi öncesi dönemdeki zor ticaret koşulları (uzun mesafeler, ilkel taşıtlar) düşünüldüğünde Anadolu insanının ekonomik faaliyetlerine büyük katkı sağlamışlardır. Hanları ve Kervansaraylar ayrıca ticarete bir diğer önemli bir görevleri de tüccarların yağmacı ve eşkıyalardan korunmasını yanı sıra insanların ve hayvanların dinlenme alanları olmasıdır.

Oyalı Köyü: Asıl ismi Delawequesre'dir. Delawequesre adında bir Helen komutanın kalesinin isminden geldiği söylenmektedir. Başka bir düşünceye göre "delaw" yalak, "qesr" ise saray anlamına gelmektedir. Saray yalağı anlamına gelen bu ismin yerleşmeye neden verildiği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Yaylaköy: Asıl ismi Xırab Koze'dir. Kürtçede "xırab" ören, "koze" ise ağıl anlamına gelmektedir. Ağıl ören anlamına gelen bu yerleşme, hayvancılıkla uğraştığı için bu ismi almıştır. Güneydoğu Anadolu bölgesinden yazın Doğu Anadolu'nun yüksek yaylalarına çıkan göçebe hayvancılıkla uğraşan çeşitli aşiretlere mensubu aileler havalanın soğumasıyla Güneydoğu Anadolu bölgesindeki kışlaklarına inerek kışı sıcak ve yem bakımından elverişli alanlarda geçirirler. İlkbahar ve yaz mevsimi boyunca terk edilen meskenler bakımsız ve harap bir durumda kaldığından dolayı yöre halkı tarafından bunlara hırbe adı verilir (Güzel, 2012, s. 1)

Topluluk ile İlgili Olan Yerleşmeler

Akkoyunlu Köyü: Yerleşmenin asıl ismi Baziki'dir. Köyün genelinin Baziki Aşiretinden olması bu ismi almasına neden olmuştur. Bozova, Bircik, Halfeti ile Şanlıurfa merkez

ilçesi sınırları içinde yaşayan Baziki aşireti mensuplarına Erzurum, Tunceli ve İran, Irak, Horasan gibi birçok yer de rastlanmaktadır. Tarihte bu aşiret Pazuki, Bazuki, Bazki, Bezki, Beziki, Beski gibi isimlerle anılmaktadır. Bezki aşiretinin ana merkezleri Pazuki şehridir. Tebriz yakınlarında olan bu bölge Beziki aşiretinin adının menşei olan bölgedir. Pazuki bölgesi tarih boyunca İran ve Osmanlı arasında bir tampon bölge olarak kullanılmıştır. Şeref Han'a göre Bezkiilerin mensup olduğu ana aşiret Suveydi aşiretidir.

Aksoy Köyü: Yerleşmenin asıl ismi Memolan'dır. Köyün genelinin Meman Aşiretinden olması bu ismi almasına neden olmuştur. Bazı sözlü kaynaklarda Patnos, Malazgirt, Van, Ağrı ve Adilcevaz yörelerindeki Memani'lerin Badıllı aşiretinin bir kolu olduğunu öne sürmektedirler. Ayrıca bu sahada yaşayan Badıllı'lara Memani de denilir. Bazı Türk tarihçileri de Badıllı aşiretinin aynen Karakeçili aşiretinde olduğu gibi Türkmen olduğunu ama zamanla Kürtleştiklerini öne sürmelerine karşılık Şerefname isimli önemli eserde Badıllıların Diyarbakır ve Şanlıurfa gibi yörelerde yaşayan Kürt aşireti olduğunu iddia eder.

Çmarlı Köyü: Yerleşmenin asıl ismi Kekwan'dır. Kekwan ismi Kürtçede kardeşler anlamına gelmektedir. Köydeki insanların çoğunluk akraba olması yerleşmenin bu ismi almasına neden olmuştur.

Karalar Beldesi: Yerleşmenin asıl ismi Ereban'dır. "Ereban" Kürtçede Araplar anlamına gelmektedir. Eski bir Arap köyü olan bu yerleşim yeri, günümüzde Kürtlerin çoğunlukta olduğu bir belde haline gelmiştir.

Kırca Köyü: Yerleşmenin asıl ismi Evdika'dır. Çoğunluğunun Abdiler Aşiretinin oluşturduğu köy günümüzde Evdika ismini almıştır.

Peçenek Köyü: Yerleşmenin asıl ismi Mirig'dır. "Mir" kelimesi Kürtçe bir kelime olup bey, "ming" kelimesi ise beylik anlamına gelmektedir. Köyün eski yerlileri Ömerkan aşiretine mensuptur. Bu köydeki halkın Peçenek boyundan geldiği hakkında da görüşlerde söz konusudur.

Yayalar Köyü: Yerleşmenin asıl ismi Soran'dır. Soran eski bir Süryani yerleşmesidir. Soran kelimesi Kızillar anlamına gelmektedir. Köyün yerleşikleri Soran Aşireti'ne mensuptur. İrani dilleri grubuna giren Kürt dili (kvrđi) başlıca iki lehçeye ayrılır: Kurmancî ve Sorani. Bunların her biri de birçok yerel ağızlar içerir. Bazen kuzey lehçesi adıyla da anılan Kurmancî Türkiye, Suriye ve Kafkasya'nın Kürt bölgelerinde konuşulduğu gibi İran ve Irak'ın kuzey bölümlerinde de konuşulur. Baba Kürdi de denilen Sorani lehçesi Kuzey Irak'ın güneydoğusunda, yani Süleymaniye ve çevresindeki alanlarda konuşulur.

Kişilerin Özellikleri ile İlgili Olan Yerleşmeler

Dirsekli Köyü: Yerleşmenin asıl ismi Xırabe Şeref'tir. Şereforen anlamına gelen bu köy geçmişte düşmanlara karşı gösterdiği direniş ve yiğitliğe bağlı olarak isimlendirilmiştir.

İdil: Yerleşmenin asıl ismi Hazax'tır. Daha öncesinde iki isim daha değiştiren ilçe merkezi (Beytazbdey ve Zarih) son olarak İdil ismini almıştır. "Hazax" kelimesi Süryanice olup yiğitlik, mertlik anlamına gelmektedir

Okçu Köyü: Yerleşmenin asıl ismi Sıvık'tır. "Sıvık" Kürtçede hafif anlamına gelmekte-

dir. Edinilen bilgilere göre köyün bu ismi almasının nedeni köyde yaşayan insanların özelliklerinde kaynaklanmıştır.

Tepeköy: Yerleşmenin asıl ismi Xırabe Repin'dir. Kürtçede "xırab" ören , "repin" ise şahlanmak ya da (baş) kaldırmak anlamında kullanılmaktadır. Köye yapılan düşman saldırılara karşı insanların kendilerini savunması nedeniyle yerleşme bu isimle anılmıştır.

Yuvalı Köyü: Yerleşmenin asıl ismi Cerrahi'dir. Çok eski bir köy olan bu yerleşme eskiden birçok hekimin olduğu bir yerleşim yeri idi. Civar köylerdeki çoğu hasta tedavi olmak amacıyla buraya gelirdi. Ancak burada bahsedilen hekimler eğitim görmemiş fakat birçok tıbbi bilgiye sahip olan kişilerden oluşan halk hekimleriydi.

Kişi İsmi ile İlgili Olan Yerleşmeler

Ortaköy: Yerleşmenin asıl ismi Şex Hesên'dir. Şex Hesên bu köyde doğmuş olan çok önemli bir mutassavuftur. Aslen bu köyden olup belirli bir yaşa kadar burada yaşamış ardından ilçe merkezine taşınmıştır. Güneydoğu Anadolu bölgesinde tasavvuf önderlerine şeyh denir. Genellikle buldukları köy, kasaba ve şehirlerde halkın kanaat önderleri olarak bilinirler ve halk arasındaki itibarları yüksektir. Zaman zaman bunlara Seyda da denilir. Özellikle Osmanlı imparatorluğu döneminde eğitim hizmetlerinin kırsal alanlara yayılması zor olduğundan dolayı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki Seydalar bazı büyük köylerde açtıkları okullarda bedava eğitim, yeme içme ve barınma ihtiyaçlarını açtıkları medreselerde temin ederek buldukları alanda etkili olmuşlardır (Tatlıoğlu, 2009, s. 86).

Öğündük Köyü: Yerleşmenin asıl ismi Midin'dir. Köy Süryanilerin yaşadığı bir yerleşmedir. Midin ismi ise daha önce burada yaşamış olan Midin adındaki Papazın ismidir. Ancak midin isminin anlamı bilinmemektedir.

Yazman Köyü: Yerleşmenin asıl ismi Hacı Kesan'dır. Hacı Kesan köyün sahibi olan kişidir. Köye kendi ismini vermiştir. Köy eskiden bir kişi ait iken günümüzde ise burada farklı ailelerden mensup insanlar yaşamaktadır.

Din veya İnanış ile İlgili Olan Yerleşmeler

Bereketli Köyü: Yerleşmenin asıl ismi File'dir. Fakat Süryani ve Ermeni kaynaklarında "fir" diye geçmektedir. Çok eski bir tarihe sahip olan bu köy halen içerisinde tapınaklar, kiliseler, harabeler bulundurmaktadır. Birçok dine ev sahipliği yapmış bu yerleşim yeri de Kürtçede Hristiyan anlamına gelen "fille" ismini almıştır. Fille ismi genelde ermeni veya Hristiyan inancına sahip olan insanlara verilmektedir.

Mağarköy: Yerleşmenin asıl ismi Kiwax'tır. Kiwax çok eski bir Yezidi yerleşim yeridir. Ülkedeki çoğu Doğu ve Güneydoğu köylerinin boşaltılması, güvenlik zafiyetinin ortaya çıkması sonucu Yezilerin köylerini terk ederek özellikle Batı Avrupa'ya göç etmek zorunda kalmışlardır. Köy günümüzde hayalet bir yerleşim görünümündedir.

Mitoloji ile İlgili Olan Yerleşmeler

Kurtuluş Köyü: Yerleşmenin asıl ismi Batıl'dır. Eski bir Süryani yerleşmesi olan bu köy Süryanilerin yaşadığı zamanda buraya "steran" (yıldızlar) adı verilmiş. Burada yaşayan insanların oluşturdukları batıl inançlardan dolayı bu ismi almıştır.

Bir Olaydan Etkilenerek Verilmiş Yerleşmeler

Işık Köyü: Yerleşmenin asıl ismi Xaltan'dır. "Xal" Kürtçede nokta anlamına gelmektedir. Yerleşme eski bir Süryani köyüdür. Köye bu ismin verilmesinin nedeni yerleşmelerin toplu olmasıdır. Yani bir nokta da toplanmasıdır. Eskiden beri halk birçok saldırıya maruz kalmış buna bağlı olarak insanlar birbirlerine yakın yerlerde evlerini kurmak zorunda kalmışlardır. Dışarıdan gelen tehlikelere karşı koyabilmenin bir yolu da meskenlerin birbirine yaklaştırılmasıyla güvenliğin artırılması amaçlanmıştır.

Ulak Köyü: Yerleşmenin asıl ismi Fırfel'dir. Fırfel eski bir Süryani yerleşmesidir. Bu yerleşmenin ismi, eski zamanlarda gelen düşman saldırılarına karşı köy halkının haberdar olmalarından dolayı verilmiştir.

Üçok Köyü: Yerleşmenin asıl ismi Babek'tir. Köyün isminin nerden geldiği bilinmemekle beraber bulunduğu konum itibarıyla daha önceden burada meydana gelmiş olan birkaç savaştan dolayı yerleşmenin bu ismi aldığı düşünülmektedir.

Yalaz Köyü: Yerleşmenin asıl ismi Erzanex'tir. Erzan Kürtçede ucuz anlamına gelmektedir. Yerleşmenin bu ismi almasının nedeni tam olarak bilinmemekte olup, eskiden burada pazar yerlerinin kurulduğu ve civar köydeki insanların buraya geldiği söylenilmektedir. Burada pazarların kurulmasıyla rekabetin ortaya çıkması sonucu mal ve hizmetlerde fiyat azalması gözümüzde rastlanılan bir durumdur.

Yüksekköy: Yerleşmenin asıl ismi Barım'dır. Barım, adından da anlaşılacağı üzere, yük veya yüküm anlamına gelmektedir. Eskiden beri ticaretle uğraşan köy halkı geçimini ticarettten sağlamaktadır. Köy eski bir Süryani yerleşmesidir. Müslümanların buraya yerleşmesiyle Süryaniler burayı terk etmek zorunda kalmışlardır.

Sonuç

Bu çalışmada Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nde yer alan Şırnak'ın İdil İlçesi'ndeki köy yerleşmelerinin coğrafi açıdan adları incelenmiştir. İlçedeki 64 köy yerleşme adı incelenmiş bu incelemede köylerin bugünkü adları ve eski adları belirtilmiştir. İsimler genel olarak fiziki ve beşeri olarak iki gruba ayrılmıştır. Bu genel grupta İdil ilçesindeki köy yerleşme adlarının % 59'u beşeri şartlara göre % 41' i ise fiziki şartlara bağlı olarak adlandırılmıştır. Bu genel grupta alt gruplara bölünmüş ismini yükseltiyeye göre alan köy adları, arazi, iklim, hidrografiya, bitki özelliklerine göre adlar. Hayvan türlerine göre adlar, kişilerin özellikleri ve kişi aidiyetlerine göre adlar, din ve inanışla ilgili adlar, toplulukla ilgili adlar, eşya ve çevredeki bir yapı ile ilgili adlar, mitoloji ve bir olaydan etkilenerek verilmiş adlar olarak alt gruplara ayrılmış ve analizleri yapılmıştır.

Fiziki coğrafya faktörlerinden birisi de doğal ve kültürel bitki varlığıdır. Özellikle doğal bitki örtüsünün insan hayatındaki olumlu etkisi, insanların bitkileri pişirerek veya ham

olarak tüketmesi, hayvan yemi olarak, tedavi amaçlı, mesken yapımında kullanması, çevre düzenlemesinde, müzik aleti yapımında vb. faaliyetlerde kullanması sonucu halk yerleşmelerin isimlendirilmesinde bitki ismini çokça kullanmıştır.

İnsan yaratılışı gereği çevresinden hep etkilenmiştir. Bu etkilenmelerden biride doğal ve beşeri çevredeki hayvan varlığıdır. Bunlardan kurt, keçi vb. hayvanların insan ekonomik faaliyetleri üzerindeki etkisine bağlı olarak araştırma alanında bazı yerleşmeler bu isimlerle anılmıştır.

Sözü edilen alandaki Süryani köylerinin genellikle isimleri yer şekilleri ile ilgilidir. Bu köyler çoğunluk dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı korunaklı kale tip köylerdir. Ayrıca birçok köyün isminde hırbe, harabe ekinin geçmesi hayvancılık ekonomik faaliyetine uygun olan bu sahanın göçebe aileler tarafından yılın belirli bir periyodunda kullanılması sonucu bakımsız kalan alanın yıkılması nedeniyle bu isimler ortaya çıkmıştır. Özellikle yazı mevsimini Doğu Anadolu bölgesindeki yaylalarda geçiren aileler hayvanlarıyla Güneydoğu Anadolu'nun kışlaklarına indiklerinden dolayı bu sahipsiz ve bakımsız kalan yerleşmelere harabe ismini eklemiştirler. Ama daha sonra sözü edilen bu ikamet alanları sürekli yerleşim alanları haline dönüştürülmüşlerdir.

Bu çalışma sonucunda İdil ilçesindeki köy yerleşme adlarının eski isimlerinin Süryanice ve Kürtçe kökenli olup 1940'lı yıllardan itibaren tüm köylerin isimlerinin Türkçe 'ye çevrildiği görülmüştür. Fakat üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen buradaki halkın hala yerleşmelerin eski adlarını kullandıkları görülmüştür. Çünkü yerleşmelere sonradan verilen adların çoğunun hem eski isimle hem de yerleşmelerin özellikleriyle alakası olmayan rastgele adlardır. Bu nedenle yaptığımız sınıflamada köylerin eski adları baz alınmış olup gayet anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Yerleşmelerin eski adlarının bulunduğu yerlerin fiziki ve beşeri faktörlerine dayanarak verilmiş adlar olduğu ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

- Azaryahu, M. (2011). The Critical Turn and Beyond: The Case of Commemorative Street Naming. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 10 (1), 28-33.
- Güzel, A. (2009). Tarih Öncesi Bir Yerleşme Olan Şanlıurfa'nın Kuruluşuna Etki Eden Coğrafi Faktörler. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 19, 108-129.
- Güzel, A. (2012). Şanlıurfa İlinde Hırbe Yerleşmeleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (1), 1-18.
- Karakaş, R. (2013). Sıra Dışı Mekânlar. eprints.ibu.edu.ba/2161/9/SIRA%20DIŞI%20MEKÂNLAR%20%20full%20paper.doc (Erişim Tarihi: 16.02.2016).
- Koç, D. (2012). Aşağı İdil Boyunda Hâkimiyet Mücadelesi ve Astarhan (Hacı Tarhan) Hanlığı. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies*, XII/1, 455-494.
- Kurgun, L. (2006). Buldan Yöresi Yer Adları. Pamukkale Üniversitesi. Buldan Sempozyumu, 23-24 Kasım, 153-160.
- Ögel, B. (1979). *Türk Kültür Tarihine Giriş Cilt I-VII*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

- Sarı, C. (2012). Türk Kültür Coğrafyasında Yerleşme Adları: Teke Yöresi Örneği. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Karadeniz Araştırmaları, 35, 161-179.
- Sümer, F. (1995). Eski Türk Atçılığı Hakkında Notlar. Türk Dünyası Tarih Dergisi, 107, 7-8.
- Şahin, G. (2010). Türkiye’de Yapılmış Olan Toponomi Çalışmaları. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(4), 134-156.
- TS TDK. (1998). Türkçe Sözlük, C. I-II, Ankara.
- Tuncel, H. (2000). Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (10), 23-34.
- Yağmur, Ö. (2014). Höbek Köyü Yer Adları Üzerine Bir İnceleme. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bölümü, Türk Dili ve Edebiyat Dergisi, 9, 243-264.
- Yavuz, S. ve Şenel, M. (2013). Yer Adları Terimleri Sözlüğü. Turkish Studies, 8(8), 2239-2254.
- Zeyrek, Ş. (2006). Türkiye’de Yer Adlarını Değiştirme Politikası. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31, 86-95.

İnternet Kaynakları

- <http://www.idil.gov.tr/> Erişim Tarihi: 06.05.2016)
- <http://www.ferheng.org/tr/> Erişim Tarihi: 09.03.2017)
- <http://www.nisanyanmap.com/> (Erişim Tarihi:16.02.2016)
- <http://www.semskiasireti.com/> (Erişim Tarihi: 05.04.2017)
- <http://www.suryaniler.com/> (Erişim Tarihi: 16.02.2016)
- <http://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 08.05.2016)

JOHN DEWEY VE PAIDEIA PERENNIS

Bergen COŞKUN ÖZÜAYDIN¹

Özet

İnsanlık tarihi boyunca, eğitim, çeşitli toplumlardaki en temel tartışma konularından biri olmuştur. Eğitim, aynı zamanda insanlığın gelişimindeki en önemli kilometre taşlarından biridir. Bu nedenle, mümkün olan en iyi eğitim yöntemine ulaşmak için çok sayıda eğitim teorisi geliştirilmiştir.

John Dewey, eğitim teorisi tarihindeki en etkili filozoflardan biridir. Bu makalede, Latince “philosophia perennis” terimi, Antik Yunan’ın paideia kavramı ve Dewey’in eğitim teorisi arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tartışılacaktır. Makale, Dewey’in çalışmalarında eğitim kavramının, tıpkı philosophia perennis’in sonsuzluğu gibi, yaşamın sonuna dek devam edecek türden bir süreç olduğunun gösterilmesiyle sonlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Paideia, Philosophia perennis, Felsefe, Pragmatizm.

JOHN DEWEY AND PAIDEIA PERENNIS

Abstract

Throughout the history of humanity, education has been one of the fundamental matters of debate in all kinds of society. Education is also one of the most important milestones in human development. Therefore a great number of theories of education have been developed by the people in order to reach the best potential method of education.

John Dewey is one of the most influential philosophers in the history of education theory. In this article, the similarities and the differences of the Latin term “philosophia perennis”, the idea of paideia of Ancient Greek philosophy and Dewey’s education theory will be discussed. The paper will conclude by showing that in Dewey’s works the concept of education is a kind of process which continue till the end of life just like the endlessness of “philosophia perennis”.

Keywords: Education, Paideia, Philosophia perennis, Philosophy, Pragmatism.

Giriş

“Eğitim bir yaşam biçimidir, gelecek için hazırlık değildir.” John Dewey’in 1897’de Chicago Üniversitesi’nde yayımladığı “Pedagojik İlkelerim” adlı bildirgesinde yer alan bu söz (Dewey, 1929, s. 76), felsefe için söylenen Latince bir terimle, “philosophia perennis”le yani sürüp giden felsefe ile özdeşleşmektedir. Charles Schmitt, “Perennial Philosophy: From Agostino Steuco to Leibniz” adlı makalesinde, terimin 20. Yüzyıl boyunca popüler hale geldiğini ve büyük bir merak konusu olduğunu, ancak yine de anlamı hakkında kesin bir yargıya varmanın kolay olmadığını belirterek, bu terimin ortaya çıkışım ve tarihçesini gözler önüne serer (Schmitt, 1966, s. 505).

Philosophia perennis’in, ilk olarak Gottfried Leibniz tarafından, 1714 yılında yazılan

¹ Yrd.Doç.Dr. Maltepe Üniversitesi, bergenozuaydin@maltepe.edu.tr

bir mektupta kullanılmış olduğu düşünülmesine rağmen, Schmitt bizi, terimin aslında çok daha önce kullandığına dair uyarmaktadır. Terimi ilk kez, sabit ve sistematik bir anlamda, 1497-1548 yılları arasında yaşamış Augustinusçu Agostino Steuco tarafından kullanıldığı ve onun kendine özgü din, tarih ve felsefe sentezine bu adı verdiğini ifade eder. Steuco, *De Perenni Philosophia* adlı eserinde, herkes tarafından bilinebilir olan tek bir sapientianın varlığından söz etmiştir. Ona göre, insan türünün başlangıcından beri varolan tek gerçek bilgelik olan böylesi bir sapientiaya, bilgideki birliğe, *philosophia perennis*'e tarih aracılığıyla ve felsefi düşünüşle ulaşılabilir (Schmitt, 1966, s. 505). İlk ve ortaçağ batı düşünürlerinde olduğu kadar Türk-İslam filozoflarında ve büyük mutasavvıflarda da karşımıza çıkan bu kavram, Tanrı-evren ilişkisindeki "ilahi realite" veya "ölümsüzlük düşüncesi" şeklinde ele alınarak, dilimizde ebediyet felsefesi veya ölümsüzlük felsefesi gibi anlamlarda kullanılmış ve her ne kadar filozoflar açısından farklı perspektifler halinde ifade edilmişse de evrensel hakikatin ruh ve madde dünyasında, inançlarda hatta kültürlerde mevcut olduğu esasına dayandırılmıştır (Yakıt, 2016, s. 1425).

20. Yüzyıla geldiğimizde terimi en derin anlamıyla ele alanlardan biri de Aldous Huxley olmuştur. Huxley, 1945 yılında yazdığı Türkçe'ye kalıcı felsefe ya da ebedi felsefe adıyla çevirebileceğimiz *The Perennial Philosophy* adlı kitabında, *philosophia perennis*'e nasıl başlanması ve ondan ne anlaşılması gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

...aşağıdan, pratik ve ahlakla; ya da tepeden, metafizik hakikatlerin bir değerlendirilmesiyle; ya da son olarak, ortadan, zihin ve maddenin, eylem ve düşüncenin, insan psikolojisi içinde bir buluşma noktasına sahip oldukları yerden başlayabiliriz (Huxley, 2016, s. 9).

Böylece, Huxley'de bir yaşam biçimi ve yaşamın tümünü kapsayan bir bilgi olarak ortaya çıkan ebedi felsefe, *philosophia perennis*, şeylerin, yaşamların ve zihinlerin dünyasından daha hakiki bir gerçekliği tanıyan metafizik, ruhta, ilahi gerçekliğe benzer, hatta onunla özdeş bir şey bulan ruhbilim, insanın nihai ereğini, tüm varlığın içkin ve aşkın ilkesinin bilgisinde bulan etik-ezeli ve evrenselidir (A.g.y., s. 1).

Bilgideki bu evrensel birlik, her felsefi çalışmada peşine düşülen hiç bitmeyen bu sapientia Dewey'in görüşlerinde ve çalışmalarında ise eğitimin sürüp giderliği olarak belirlenebilir. Dewey'de felsefenin sözü edilen sürüp gitme özelliği eğitim için de geçerlidir. Ya da Karl Jaspers'in felsefenin yolda olmak anlamına geldiğini söylediği gibi, Dewey için de eğitimin yolda olmak ve asla tamamlanmamak olduğunu düşünebiliriz. Jaspers, felsefeden ne anladığını şu sözlerle ifade etmektedir:

Felsefenin mahiyeti, dogmatizm, yani kesin, son sözünü söylemiş öğretici bir bilgi tarafından ihanete uğramış olsa da, hakikati aramaktır. Felsefe, yolda olmak demektir. Soruları cevaplarından daha önemlidir. Ve her cevap, yeni bir soruya çevrilir. Yolda olmak, insanın zaman içindeki kaderi, kendine tatmin imkânını, yüksek anlarda da bir kemali gizler. Bu asla, bilmiş almada, cümle ve bilgilerde değil, bizzat varlığa açılan insanın tarihi gerçekleşmesindedir. Her seferinde bir insanın bahis konusu olduğu durumda gerçeği kazanabilme, felsefenin manasıdır (Jaspers, 1981, s. 31).

Jaspers'in belirttiği gibi her seferinde bir insanın bahis konusu olduğu durumda gerçeği kazanabilme, felsefenin olduğu kadar eğitimin de manasıdır. Werner Jaeger, "paideia" adlı eserinde uygarlık, kültür, gelenek, edebiyat ve eğitim görüşlerinin birliği olarak

Antik Yunan'ın paideia'sından söz etmektedir: "Platon paidea'yı tüm bir insanın doğası ya da özü içinde onun değişimine yol açan bir süreç olarak tanımlamaktadır. Kuşkusuz bu salt bilgi kazandırmadan daha fazla bir şeydir, en geniş anlamıyla eğitimidir bu" (Büyükdüvenci, 2001, s. 72). Platon, Devlet'te eğitimin birçoklarının sandığı şey olmadığını, bilgiden yoksun bir ruha bilgi koymak anlamına gelmediğini çünkü her ruhta bir öğrenme gücü ve bu işe yarayan bir örge olduğunu belirtir ve sözlerine şöyle devam eder:

Eğitim, ruhun bu gücünü "iyi"den yana çevirme ve bunun için en kolay, en sağlam yolu bulma sanatıdır. Yoksa ruha görme gücünü vermek değil; çünkü güç, onda kendiliğinden vardır; ama kötü yöne çevrildir. Bakılmayacak yana bakmaktadır. Eğitim onu yalnız iyi yana yöneltir (Platon, 2005, s. 186).

Bu ifadeleriyle, eğitimin, ruhun iyi yana yöneltilmesi için yalnızca bir araç olduğunu belirten Platon'a göre, insanın yaşamı boyunca edinmeye çalıştığı bütün bilgiler zaten ruhta gizlidir. Bir anlamda, Huxley' in ezeli ve evrensel olarak tammladığı, ilahi gerçekliği tanıyan metafizik olarak da ifade ettiği ebedi felsefenin Platon'a göre ruhta bir yerlerde gizli olduğunu ve sadece hatırlanması gerektiğini söyleyebiliriz. Platon'un anamnesis kuramı, yani öğrenmenin (mathesis) anamnesis (hatırlama) olduğu tezi, pek çok diyalogda karşımıza çıkmaktadır. Menon'da açık bir şekilde ruhun, erdemle başka şeyler üzerinde önceden edindiği bilgilerin amlarını saklamış olduğunu, tabiatın her yanı birbirine bağlı olduğu için, ruhun bir tek şeyi hatırlamış olmakla, bütün öteki şeyleri bulacağını, araştırma ve öğrenmenin belirsiz hatırlayıştan başka bir şey olmadığını açıkça belirtir (Menon, 81d) Phaidon'da ise Kebes'in şu sözleriyle, yine aynı noktaya vurgu yapar: Ayrıca sürekli ileri sürdüğün gibi öğrenmemiz (mathesis) ammsamadan (anamnesis) başka bir şey değilse, şimdi ammsadıklarımızı daha önceki bir zamanda öğrenmiş olmamız da bir zorunluluktur Sokrates (Phaidon, 72e). Yani, kendilerine soru sorulan insanlar eğer soru doğru düzgün sorulmuşsa, bütün cevapları kendi başlarına bulurlar (Phaidon, 73a).

Bir yaşam biçimi olarak, sürüp gitmesi ve "paideia" ile olan bağı, Platon'un deyimiyle, doğru sorular sorulduğu takdirde en yüksek saydığımız şeyin bilgisine doğru yöneltmesi ve böylece sapientianın peşinde olan felsefeyle benzerliği dolayısıyla, Dewey'in eğitim anlayışına "paideia perennis" ya da "educatio perennis" diyebiliriz. O halde Dewey'in paideia perennis'inden ne anlayabiliriz? Dewey'in eğitim felsefesini oluşturan temel unsurlara baktığımız zaman şunları görüyoruz:

- 1)Öğrenen; yaşayan bir organizma, yaşamını sürdürmek için etki veya enerjiye sahip biyolojik ve sosyolojik bir fenomendir.
- 2)Öğrenen hem doğal hem de sosyal bir çevrede yaşar.
- 3)Kendine özgü davranışlarla hareket eden öğrenen birey çevreyle sürekli bir ilişki halindedir.
- 4)Çevreyle ilişkisinde birey ihtiyaçlarını karşılamak için uğraşırken problemlerle karşılaşır.
- 5)Problemleri çözme sürecini öğrenmesi çevre içinde gerçekleşir (Gutek, 2006, s. 104).

Eğitimin olmazsa olmaz koşullarının, eğiten, eğitilen, eğitim yapılan bir kurum ve verilen eğitimin içeriği, eğitimcinin insan ve değerlilik anlayışı olduğunu kabul ettiği-

mizde ve Dewey'i bu şartlar açısından değerlendirdiğimizde karşımıza, tıpkı Platon'da gördüğümüz ruhu iyiye yönelten ve eğitenden çok eğitilene ağırlık veren bir anlayış çıkmaktadır. Artık yapılması gereken, eğitilenin içindeki iyiyi ortaya çıkaracak doğru soruları sormaktır.

Dewey'in eğitim anlayışının merkezinde birey vardır. O, eski eğitim sisteminde ağırlığın çocuğun dışında bulunmasına, öğretmende, ders kitabında, çocuğun içgüdü ve içtepsi- sel etkinliklerinin bulunmadığı, yer alamadığı her yerde olduğuna değinir ve yapmaya çalıştığı değişikliklerle ağırlık noktasını da değiştirmeye çalıştığını belirtir. Dewey için çocuk, eğitim uygulamalarının çevresinde döndüğü bir güneşe dönüşmektedir. (Dewey, 1921) Birey öylesine merkezdedir ki öğretmen, öğrenmeyi yönlendirmekten çok ona rehberlik eder. Dewey'e göre çocuklar formel eğitimlerine başladıklarında dört "doğuştan itici kuvveti" (native impulse) birlikte getirirler. Bunlar, iletişim (communication), inşa etme (construction), sorgulama (inquiry) ve ifade etme (fine articulation) güdüleridir. Belki de bu güdüler çocuğu, Platon'un anamnesisine götürecek olanlardır. Bu güdüler "üzerine hiç yatırım yapılmamış olan doğal sermayelerdir". Çocuk ayrıca ev yaşantısından edindiği ilgi ve aktiviteleri de birlikte getirir ki bunların tümü birlikte öğretmenin değerli sonuçlar üretmek üzere işleyeceği hammaddeyi oluşturur. Dewey çocuğun biyolojik yapısına önem vermiş, onu dışarıdan zorlamadan, kendi kendisini eğitmesine imkân tamyacak bir eğitim modeli geliştirilmesini önermiştir. Çocuğun yetişmesinde, dış etmenlerdense, çocuğun özel kişiliğinin dikkate alınmasını, her çocuğun yeteneğine uygun, her çeşit dersin bulunması gerektiğine işaret etmiştir.

Demokrasi ve Eğitim adlı kitabında Platoncu eğitim şeması üzerinde yorum yaparken, farklı ilgileri olan çocuklara farklı eğitimler verme pratiğinden övgüyle söz eder ve şöyle der: Platon'un eğer her insan doğal olarak yatkın olduğu işle uğraşırsa mutlu olacağı hem de toplumsal düzenin iyi işleyeceği yolundaki inancını daha da ileri götürmemiz mümkün değildir. Tıpkı eğitimin birinci vazifesinin, kişinin bu yatkınlığını keşfetmesini sağlamak ve onu yatkınlığını verimli bir biçimde kullanmak üzere eğitmek olduğu yolundaki inancı gibi (Noddings, 2006, s. 96).

Bu noktadan hareketle Dewey, eğitimin amaçlarını iç ve dış amaçlar olarak ikiye ayırır ve öğrenenin deney ve ilgilerinden kaynaklananların iç amaçlar olduğunu, öğrenenin inisiyatifi dışındaki olguları hedef alanların da dış amaçlar olduğunu belirtir. Sözelimi geleneksel okul öğretiminde öğrenmeyi motive etmek için verilen cezalar ya da ödüller, dış amaçlar olup genellikle öğrenmeyi olumsuz etkilerler. Dewey'e göre iç eğitimin amaçları ise, her zaman dış amaçlardan daha üstündür. Çünkü bunlar kişiseldir, problematiktir ve bireyin öğrenmesinde kendi kendisini yönlendirmesini, kontrol ve disipline etmesini sağlar. Bu amaçlar, öğrenenin kendi yaşantısından kaynaklanıp, esnektiler, değiştirilebilirler (Gutek, 2006, s. 116).

Dewey, yaşantıya ve dolayısıyla da deneyciliğe büyük önem verir. Tecrübeler ve problem çözümüne dayalı eğitim, yaşam gibi her yeni tecrübeyle süren ve ebedi felsefe gibi hiç bitmeyen bir süreçtir. Eğitim düşüncesi, düşünce ve eylemi yaşantının/deneyin ayrılmaz unsurları olarak düşündüğü deneycilik görüşüne dayanır. Ona göre düşünme ve eylem/pratik birbirinden ayrılmaz, düşünme eyleme dönüşmedikçe tamamlanmış sayılmaz. Dewey'in bu sözlerinin, Nermi Uygur'un söylemiyle örtüştüğünü görebiliriz. Eğitimde kuram, eylem bağlantısına değinen Uygur, Kuram- Eylem Bağ'ında şöyle der: "Öyle bir dokudur ki eğitim, kuram ile eylemi birlikte özümsemiştir. Birlikte önemlidir-

ler eğitimde. Önem oranıysa tüm eğitim koşulları uyarınca birbirinden değişik kılıklara bürünür. Kimin kimi, hangi araçla, nasıl ve ne yönden eğittiği bu önem oranını belirler. Kimseye yabancı gelmeyen teknik verimlendirmelerden, en soyut kültür başarılarına dek hem bilmek hem de yapabilmek açısından anlam kazanır eğitim. Kuram ile eylemdeki birliği parçalayıp bölerek, eğitimi kavramaya çalışmak, deyimim kullanış mantığına aykırıdır.” (Uygur, 1996, s. 133) Eğitimde kuram ve eylem bağı bu sözlerle açıklayan Uygur, böylece eğitimin sadece bilgi sahibi olmak anlamına gelmediğini, yaşamda da bir karşılığının bulunması gerektiğini vurgulamış olur.

Dewey de “Okul ve Toplum” adlı eserinde, bir anısını anlatarak, kuramın, salt ezbere dayalı eğitimin dışında eyleme ve yapmaya da ne kadar önem verdiğini ifade eder:

Birkaç yıl önce şehrin okul eşyası satan mağazalarını geziyor ve çocuklara göre güzel, sağlıklı ve eğitim açısından uygun masa ve sandalye bulmaya çalışıyordum. Ancak istediğim tarzda olanları bulmakta çok zorlukla karşılaştım. Sonuçta mağaza sahiplerinden daha zeki olan biri şu açıklamayı yaptı: “Korkarım ki istediğiniz bizde yoktur. Siz, çocukların üzerinde çalışabilecekleri bir şey istiyorsunuz; bütün burada bulunan eşyalar ise dinlemek içindir”.Bu açıklama geleneksel eğitimin bütün tarihini ortaya koymaktadır. Nasıl ki biyolog bir iki kemiği ele alarak bütün bir hayvanın iskeletini meydana çıkarırsa, tıpkı böyle, biz de hayalimizin önüne geometrik bir düzenle sıra sıra dizilmiş, aralarında hareket için olabildiğince az yer kalacak şekilde sıkıştırılmış, üstleri hemen hemen aynı büyüklükte, ancak kitapları ve kursunkalem ile kâğıdı alabilecek büyüklükte çirkin küçük masalarıyla alışılmış tarzda bir sınıf getirir (Dewey, 2008, s. 39).

Okul... Laboratuvar Okulu

Kuram-eylem bağına bu derecede önem veren Dewey, eğitimin gerçekleştiği kurumlar olarak okula da büyük önem verir. Chicago Üniversitesi'nde kurduğu Laboratuvar Okulu'nu 1896'dan 1904'e kadar yönetmiştir. 4 yaşından 14 yaşına kadar olan çocuklara eğitim veren okulda, grup çalışma olanağı sağlanarak, oyun, araştırma, doğa araştırması ve kendini ifade gibi aktivitelerin yer aldığı aktif bir öğretim yöntemi uygulanmıştır. Onun “Okul, hayata hazırlık değil, hayatın doğrudan doğruya kendisidir,” (Öymen, 1969) sözlerinden de anlaşılacağı gibi Dewey açısından okulun bir sosyal işlevi vardır.

Bu kavramın altında yatan anlam, okulun bir laboratuvar olmasıdır. Nasıl ki biyoloji, fizik veya kimya laboratuvarlarında bu alanlara ilişkin çalışmalar yapıyorsa, bu laboratuvar da eğitim üzerine çalışır. Herhangi bir laboratuvar gibi, bunun da iki temel amacı vardır. 1) Kuramsal yargıları ve ilkeleri araştırmak, tanınılmak, serilmemek, eleştirmek, 2) Olay ve ilkelerin özel bir biçimde kısa açıklamalarını yapmaktır (Guttek, 2006, s. 95).

Dewey okulun üç temel işlevinin kültürel mirası sadeleştirmek, daraltmak ve dengelemek olduğunu belirtir. Okulun sadeleştirme işlevinin nedeni konuları öğrenenin olgunlaşma ve bilinç düzeyine getirmektir. Okul, ayrıca, kültürel mirasın konularını daraltıp, özetleyerek sunmahtır. Üçüncü işlevi ise, demokratik bir toplumun gerekliliğidir. Toplum pek çok farklı gruplardan oluşur. Çocukların diğer gruplardaki bireyleri anlayabilmek için yardıma ihtiyaçları vardır. okul bu yardımı veren, farklı yaşantıları anlayabilen, uyum gösterebilen bireylerin yetiştirildiği bir kurum olmalıdır (Guttek, 2006, s. 112).

Eğitimde kuram eylem bağına gözetilen ve aynı zamanda öğrenci merkezli bir eğitim anlayışını uygulayan Dewey, “Demokrasi ve Eğitim” adlı eserinde de müfredat programı hazırlanırken uyulması gereken aşamalardan söz eder. Ona göre şu üç aşamaya uyulması gerekmektedir. 1) Yapma –eyleme 2) Tarih ve Coğrafya 3) Sistematik bilimler. İlk aşama olan yapma eyleme (uygulama) öğrencileri onların direkt tecrübelerine dayanan projelere ve davranışlara yöneltir. Programın ikinci aşaması olan tarih ve coğrafyaya Dewey çocuğun zamansal ve mekansal tecrübesinin boyutlarını ev ve okul çevresinden esas toplum hayatına ve dünyaya taşıyarak genişleten iki büyük eğitimsel bilgi alanı olarak özellikle önem vermiştir (Gutek, 2006).

Eğitim – Kültür - Demokrasi Bağı

Dewey’in eğitim felsefesini paideia perennis sürüp giden eğitim olarak nitelendirdiğimizde, eğitimin kültürle olan bağına da değinmemiz gerekir. Eğitimin sürekliliği, yine sürüp giden ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir kültür içindedir. Hatta kültür ve eğitim Dewey’in felsefesinde birbiriyle iç içe geçmiştir. Huxley’e göre de ebedi felsefenin, philosophia perennis’in esası, dünyanın tüm bölgelerindeki ilkel insanların geleneksel kültürleri arasında bulunabilir (Huxley, 2016, s. 1). O halde kültürle iç içe geçmiş bir eğitim, içinde philosophia perennis’in de esaslarını taşımaktadır. Eğitim kültürden, ebedi felsefeden bağımsız düşünülemez, kültür eğitim yoluyla aktarılır.

Dewey, eğitimin hem tutucu hem de yeniden inşacı özellikler taşıdığına öne sürer. Eğitim, toplumun olgunlaşmamış üyeleri olan çocuklara yetişkinlerden kültürel mirasın geçişini ve böylece kültürel bir akışı sağladığı için tutucudur. Eğitim bir yandan toplumun kültürel yetilerini, değerlerini ve bilgisini yeni nesillere transfer edip, kültürün devamını sağlarken, diğer yandan da çok daha dinamik ve genel bir işlevi de sürdürür. Eğitim aracılığıyla, değişen dünyada kültür de değiştirilebilir, dönüştürülebilir ve kültürün içinden zararlı olan öğeler çıkartılabilir. Bunu yapacak olan, yani kültürel mirastaki değerli ve değersiz unsurları ayıracak olansa, bir toplumun resmi eğitimi ve sosyal ve seçici bir kurum olarak, kültürel mirası sadeleştirip, daraltan ve dengeleyen okuldur. John Dewey, kültürel mirastaki unsurları ayırt edebilmek için, kişilerin araştırma özgürlüğü olması gerektiğini ve bu araştırma özgürlüğünün de ancak demokratik ortamlarda söz konusu olduğunu, bu yüzden eğitimin demokratik bir ortamda yapılması gerektiğini söyler.

Pragmatik Eğitim Felsefesi

Dewey’in deneyime verdiği önem, kişinin sadece kendi deneyimleri aracılığıyla ve bir şeyleri kendi yaparak öğrenmesinin dışında, başka insanların deneyimlerinden faydalanmasını içerir ki bu da önceki kuşaklardan aktarılan ve içinde doğmuş olduğumuz “kültür”e denk düşer. Kültür hayatın içinde ve pratikte karşımızdadır. Okul hayattan ve kültürden bağımsız değildir. Tam tersine, okul sosyal hayatın birebir küçük bir modeli olmalıdır. Okulda verilen eğitim ezberle dayalı bir eğitim değildir ve yaşamda yer alan bütün meslek dalları okulda öğretilir. Eğitimin kültürle ve pratik hayatla olan bağı da pragmatik eğitim felsefesine işaret eder.

Dewey’in pragmatizmi, bilgi ile aktivite arasındaki devamlılığı ve bilmekle eylemde bulunmak arasındaki bağılılığı içerir. Öğrenmede istek ve ihtiyaçlar önemlidir. Örneğin

sayı kavramını çocuğa anlatmak için, çocukta sayı gereksinimi canlandırmak ve yaşamda kullanılacak pratik bir alet gibi hissettirmek gerektiğini söyler.

Pragmatik eğitim felsefesi, düşünme ve eğitim sistemlerini değiştiren bir felsefe olmuştur. Temelinde, soyut ve değişmez kuramlar yerine, deneyci araştırmalar vardır. Pragmatizm'in kurucularından W. James, olgulara yönelmemiz gerektiğini söylerken, pragmatizmi Giovanni Pappini'nin "koridor" metaforunu kullanarak açıklar. Pragmatizmin bir otelin içindeki koridor gibi, bütün kuramların ortasında bulunduğunu, odalardan birinde oturmuş estetik üzerine kitap yazan bir adamı; bir başka odada, diz çökmüş kendisine iman ve güç vermesi için tanrıya dua eden birisini, bir üçüncüsünde herhangi bir cismin özelliklerini araştıran bir kimyacıyı bulabileceğimizi ifade eder. Bir dördüncü odada metafizik sistem üzerine derin düşüncelere dalındığı, bir beşincisinde metafiziğin olanaksızlığının gösterilmeye çalışıldığı görebileceğimizi belirtir. Fakat Bu teoriye yani pragmatizme göre koridor hepsine aittir ve odalarına girip çıkmak için hepsi o koridordan geçmek zorundadır (James, 2015). İşte Dewey'in eğitim anlayışı da böylesine çok yönlü ve kişinin yetenek ve arzusuna göre şekillenen bir eğitimi hedefler. Bu eğitimin bir örneğini köy enstitülerinde görebiliriz.

Dewey ve Köy Enstitüleri

1925 yılında Atatürk'ün daveti üzerine Türkiye'ye gelen ve Türk Eğitimi üzerine bir rapor hazırlayan John Dewey, hazırladığı rapor sonucunda şu belirlemelerde bulunmuştur:

- Talebe ile hayatın, muhitin irtibatı temin edilmelidir.
- Ortamektep mezunları yüksek okullara giremeseler bile hayata hazırlanmış ve bir meslek seçtirilmiş olarak çıkmalıdır.
- İlkokullar, yaşları küçük olduğu için bir mesleğe hazırlanma yerine onlarda şahsi teşebbüs-ü geliştirilmelidir. Bu muallimlere aittir. Onlar, memleketin ihtiyaçlarını daha iyi bilirler. Çocukların yalnız hafızalarına yüklenmemelidir. El işlerine önem verilmeli, köy hayatı ile irtibat kurulmalıdır. Örneğin, buğday yetiştiren bir çevrede teoride tohum ve türleri gösterilerek, toprağın, havanın, iklimin hayat durumu üzerindeki etkisi öğretilerek, ziraat, alet edevat yine aynı surette amelî olarak gösterilmelidir.
- Okul binaları, öğretime elverişli olmalı ve oyun yerleri bulunmalıdır.
- Türkiye'de idare sistemi cumhuriyettir. Halk kendisini bizzat idare edecek. Böyle toplumlarda çocuklar müteşebbis olmalıdır. Ancak, mutlakiyet idarelerinde çocukların pasif yetişmeleri elzem edilir. Bunu temin talebeden ziyade muallime aittir (Ata, 2001).

Bu belirlemeleriyle sonraki yıllarda köy enstitülerinin kurulmasına öncülük eden Dewey, eğitimi günlük yaşamdan kopuk, günlük yaşamın sorunlarını olduğundan daha karmaşık ve anlaşılmasız bir hale getiren, salt düşünsel bir uğraşı olarak değil, pratik ve insanların sorunlarının çözümlerine yardımcı olacak süreklilik ve değişim gösteren bir uğraş olarak tasarlamıştır,

Bu konuyla ilgili olarak Tüten Anđ da şöyle bir belirleme yapar: Eğitim ve Kültür arasındaki ilişkinin tek önemli örneğinin Köy Enstitüleri olduğunu düşünüyorum. Eğitim ve kültür arasındaki birbirini yeniden üretme biçiminin hayta geçirilmesinin bir modeli

olarak Köy Enstitüleri ne yazık ki politik çıkarlar uğruna yaşatılmadı (Ang, 2006, s. 67).

İnsan Anlayışı ve Eğitim

Her filozofun, felsefesini oluştururken ona yön veren temel etmenlerden biri de insan ve değerlilik anlayışıdır. John Dewey'i ve onun eğitim felsefesini bu açıdan değerlendirecek olduğumuzda, onun merkeze insanı koyan, insana değer veren bir anlayışı olduğunu ve eğitim anlayışının da bu doğrultuda şekillenerek, her insanın içindeki en iyiyi açığa çıkaran paideia anlamındaki eğitimle örtüştüğünü görebiliriz.

Onun insana verdiği önem, eğitim felsefesine de yansımıştır. Dewey açısmadan eğitim insanın varlık koşuludur. Dewey, insanın eğitilebilirliğine, değişebilirliğine vurgu yapar. İnsan önceden belirlenmiş değildir, bir olanaklar varlığıdır ancak yine de her bir insanın tıpkı Platon'un belirttiği gibi, kendine özgü yetenekleri, ilgileri vardır ve insan bu ilgileri doğrultusunda eğitilmelidir. Aynı zamanda toplumsal bir varlık olan insanın eğitimi de sosyal bir süreçtir. Eğitim veren kurumlar olan okullar, toplumsal hayatın küçük bir rol modelidir ve öğrencileri sosyal hayata hazırlarken onlara pratik hayatta kılavuzluk edecek, kendi tecrübeleri, eylemleriyle öğrendikleri bilgiler verir.

Eğitimin merkezine öğrenciyi yerleştiren Dewey, "paideia perennis" adını verdiğimiz eğitim felsefesini, kültür, toplum ve deneyimler bağlamında temellendirir. İnsan ruhunun işlenmesi, tıpkı felsefenin yolda olmak anlamına ve perennisliğine benzer şekilde, yaşam boyu sürüp giden bir süreçtir ve cultura animi anlamındaki kültür tamamıyla örtüşür. Bozkurt Güvenç, İnsan ve Kültür isimli çalışmasında, beşeri alandaki kültürü "eğitim" olarak nitelendirir (Güvenç, 2003). Dewey'in eğitim felsefesi çalışmalarında da eğitimin, beşeri alanda kültür olarak ortaya çıktığını ve insanla birlikte, insan için değişip gelişerek devam ettiğini söyleyebiliriz.

Nermi Uygur da genelde eğitimi öğretimden, öğretimi eğitimden farklı şeylermiş gibi tasarlanmanın yanlış olduğunu düşünür. Ona göre, eğitim öğretimle, öğretim eğitimle sağlanır ve eğitimsiz öğretimin derme çatma kaldığı gibi, öğretimsiz eğitim de cılız kalacaktır. Önemli olan şeyse, yetişimdir. Uygur için yetişim, eğitilmiş öğretimin, öğretimsiz eğitimin bileşkesidir. (Uygur, 1996) Bu açıdan değerlendirdiğimizde, Dewey'in eğitim felsefesi hem "paideia perennis" hem de Nermi Uygur'un söylemindeki "yetişim"dir.

Bir "paideia perennis", bir "yetişim" örneği olarak karşımıza çıkan John Dewey'in eğitim felsefesi, Server Tanilli'nin Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz? isimli çalışmasının cevabı niteliğindedir. Tanilli, şunları söyler:

Son olarak eğitim kelimesi bir süreci dile getirir. Bu süreç önceden bilerek ya da bilmeyerek iki ya da daha çok sayıda insanı birbirine bağlar, onları birbirleriyle ilişkiye geçirir ve karşılıklı düşünce alışverişi durumuna getirir. Bu anlamdadır ki eğitim, okulun çerçevesini aşar, her yaşta ve yaşamın her durumunda gözlenen bir süreç olup çıkar. Böylece eğitimi çocuklarla sınırlayan, onları kültür ve iyi davranışlarla donatıp yönlendirmekle yetinen anlayış günümüzde terk edilmiş bulunuyor (Tanilli, 1988, s. 13).

John Dewey'in Tanilli'nin sözünü ettiği anlayışı çok daha önceleri terk etmiş olduğunu, Jaspers'in "Felsefi hayat-sürmenin hedefi, erişilip tamamlanabilen bir durum olarak

formüle edilemez. Durumlarımız egzistansımızın daimi bir gayreti veya onun başarısızlığının sadece bir tecellisidir. Mahiyetimiz yolda olmaktır.” (Jaspers, 1981, s. 134) sözleriyle benzer şekilde yolda olmaya işaret ettiğini ve “paideia perennis”i gerçekleştirmeye çalıştığını görebiliyoruz.

Sonuç

Ezeli ve ebedi hakikati arayan ve bu yüzden asla sona ermeyecek olan philosophia perennis’in, ebedi felsefenin bir benzeri olarak ele aldığımız, paideia anlamında eğitim, Dewey’in eğitim felsefesinde, tıpkı ebedi felsefe gibi bütün bir yaşamı kapsamakta ve bir bitmemişliğe, sürüp giderliğe işaret etmektedir.

Eğitim, ebedi felsefenin esaslarına ulaşmanın ve gerçekleri açığa çıkarmanın bir yolu olduğu kadar, kendi de perennis özelliğine sahip olduğu için ezeli ve ebedi olmak durumundadır. Dolayısıyla eğitim sadece hayata hazırlıktan ibaret değildir, hayatın kendisi ve hayatı boyunca hakikati arayan insanın en temel yardımcısıdır. Hiçbir şekilde hayattan kopuk olmayan eğitim, sadece hayat için geçerli değildir. Eğitimle verilmesi gereken sadece hayat için gerekli pratik bilgiler değil, aynı zamanda ebedi felsefenin araştırma konusu olan yüzyılların yaşam bilgeliğidir. Hayatı ve hakikati bir arada araştıran, doğru cevapları bulmak için, doğru sorular soran, paideia perennis adını verebileceğimiz ve John Dewey’de karşımıza çıkan eğitim anlayışı, sunduğu hayat ve hakikat birlikteliğiyle, eğer Platon’un sözünü ettiği gibi, hatırlayacak bir şeylerimiz varsa, veya yoksa ama biz yine de yeni şeyler öğreneceksek, iyi bir örnek olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Anğ, T. (2006). Felsefe, Eğitim, Tarih ve İnsan Üzerine Düşünceler. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- Ata, B. (2001). 1924 Türk Basımı Işığında Amerikalı Eğitimci John Dewey’in Türkiye Seyahati. G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21 (3), 193-207.
- Büyükdüvenci, S. (2001). Varoluşçuluk ve Eğitim. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dewey, J. (1921). The School and Society. Chicago: University of Chicago Press.
- Dewey, J. (1929) My Pedagogic Creed. Journal of the National Education Association, 18 (9), 291-295.
- Dewey, J. (2004). Demokrasi ve Eğitim. çev: Tufan Göbekçin. Ankara: Yeryüzü Yayınevi.
- Dewey, J. (2008). Okul ve Toplum. (Çev. Başman, H.A.) Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Gutek, G. L. (2006). Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar. (Çev. Kale, N.) Ankara: Ütopya Yayınları.
- Güvenç, B. (2003). İnsan ve Kültür. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Huxley, A. (2016). Kadim Felsefe. (Çev. Yetkin, M.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- James, W. (2015). Pragmatizm. (Çev. Karakaş, T.) İstanbul: İletişim Yayınları

- Jaspers, K. (1981). *Felsefeye Giriş*. (Çev. Akalın, M.) İstanbul: Dergah Yayınları.
- Noddings, N. (2006). *Eğitim ve Mutluluk*. (Çev. Bilgin, Z.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Öymen, H. R. (1969). *Doğulu ve Batılı Yönü ile Eğitim Tarihi I*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Platon (1996). *Menon*. (Çev. Cemgil, A.) İstanbul: Remzi Kitabevi
- Platon (2005). *Devlet*. (Çev. Eyüboğlu, S. Ve Cimcoz, M. A) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Platon (2012). *Phaidon*. (Çev. Kalaycı, N.) İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Schmitt, C. (1966). *Perennial Philosophy: From Agostino Steuco to Leibniz*. *Journal of the History of Ideas*, 27 (1), 505-532.
- Tanilli, S. (1988). *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?* İstanbul: Amaç Yayıncılık.
- Uygur, N. (1996). *Kuram-Eylem Bağlamı, Çözümleyici Bir Felsefe Denemesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yakit, İ., "Hoca Ahmet Yesevi'nin Düşüncesinde "Philosophia Perennis", *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmet Yesevi*, İstanbul, 26-28 Eylül 2016, vol.2: 1425-1431.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM SINIFLARINDAKİ BİLİM EĞİTİMİ ÖĞRENME MERKEZLERİNİN İNCELENMESİ

Berrin AKMAN¹

Merve GANGAL²

Servet KARDEŞ³

Özet

Gelişen teknoloji ve yeniden şekillenen bilgi çağıyla birlikte toplumsal yapı içerisinde bilim ve fen' in değeri gün geçtikçe artmaktadır. Toplumların sosyal ve ekonomik kalkınmasında bilim önemli bir etken olarak yer almaktadır. Bundan dolayı gelişmiş toplumlar her geçen gün bilim eğitimine daha fazla önem vermektedirler. Bilim eğitiminin daha etkili olabilmesi için yaşamın temeli olan erken çocukluk yıllarında daha verimli hale getirilmesi gerekir. Erken çocukluk yıllarında bilimle tanışan çocuk ileriki yaşamında bilime karşı olumlu bir tutum kazanacak ve bilimsel süreç becerileri gelişecektir. Dolayısıyla erken çocuklukta verilen bilim eğitiminin daha etkili olması için bilim öğrenme merkezlerinin oluşturulması ve bilim merkezlerine gereken önemin verilmesi gerekmektedir. Bu araştırmada araştırmacılar tarafından geliştirilen görüşme formları aracılığıyla okul öncesi eğitim sınıflarındaki bilim öğrenme merkezlerinin niteliği ve öğretmenlerinin bilim öğrenme merkezleriyle ilgili görüşleri incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini 27 okul öncesi eğitim öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın sonucunda okul öncesi öğretmenleri bilim merkezini yaparak yaşayarak öğrenme ve yaşamsal olayların somutlaştırıldığı ortam olarak tanımlamışlardır. Bilim eğitiminde öğretmenlerin en fazla deney etkinlikleri ve gözleme dayalı etkinlikler yaptığı analoji ve kavram haritaları gibi öğretimsel metotlardan yararlanmadığı sonucu çıkmıştır. Bilim merkezlerinde yer alan malzemelerin ise yeterli olmadığı, ulaşılabilir basit malzemelerin bilim merkezlerinde olduğu, bilim merkezlerinin laboratuvar malzemeleri ve teknolojik malzemelerle desteklenmesi gerektiği araştırmanın bir diğer sonucu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Erken çocukluk eğitimi, Bilim eğitimi, Bilim merkezi

INVESTIGATION OF SCIENCE CENTERS IN PRE-SCHOOL EDUCATION CLASS

Abstract

With developing technology and reshaped the information age, the value of science in social structure increases day by day. Science ranks as an important factor in social and economic development of communities. Due to the effect of science in development of advanced societies, more importance is given to science and science education with each passing day. In addition to this, science and science education is still not at the desired level to be effective. Science training should be made more efficient in the early childhood years to be more effective. Children who meet with science in early childhood years gain a positive attitude towards science and

1 Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, bakman@hacettepe.edu.tr

2 Öğr. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, mervegangal@ktu.edu.tr

3 Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, servetkardes@hacettepe.edu.tr

develop scientific and academic skills later in their life. Therefore, we should develop science centers and give more importance to science centers to give more effective science education in the early years. Through this research, interview form was developed by researchers for examined opinions of the teachers about science centers and the quality of science centers in pre-school education classes. The sample of the study was consisted of 27 pre-school teachers. As a result of research, pre-school teachers identified science center as a place of concrete life events and learning by doing and experiencing. The other result is that teachers activities, done by them mostly, include test activities and events based on his or her observation, but teachers don't use instructional methods, concept maps and analogies in science education. The materials in the science center are not enough and science centers include accessible simple materials. In conclusion science centers should be supported by laboratory materials and technological equipments.

Keywords: Early childhood education, Science education, Science education center

Giriş

Hayatta bazı deneyimler sonucu kazandığımız beceri, yetenek ve davranışlarımız gibi bilim eğitimi süreci de yaşadığımız bazı deneyimlerle elde ettiğimiz yaşam boyu süren bir süreçten oluşmaktadır. Çocuklarda yetişkinler gibi her yaşta bilimi yaşar ve bilimsel durumlarla karşılaşır. Yapılan araştırma sonuçları çocukların doğuştan getirdikleri merak duygularını ve öğrenmeye açık olmalarını dikkate alarak bilim eğitime erken yaşlarda başlamamın çok daha etkili olduğunu göstermektedir (Çakar ve Üstün, 2006, s. 44; Akman vd., 2011, s. 2). Çocuklar için çok önemli olan bilim eğitimi erken çocukluk müfredatında çok iyi temellendirilmeli ve bilim eğitimi için belirli bir bütçe ayrılmalıdır. Çocukların hayatı anlamlandırılmalarına yardımcı olunmalı, çevrelerindeki dünyayla ilgili sorular sormaları için teşvik edilmeli ve farklı deneyimler yaşamaları sağlanmalıdır. Çocuklar etraflarında olup biten olaylar konusunda niçin sorusunu sormaları için cesaretlendirilmelidir. Erken çocukluk döneminde çocukları bilimle tanıştırmamak, çocuklara dolaylı yoldan bilim eğitiminin çok zor olduğu mesajını vermek anlamına gelir (Tu, 2006, s. 245). Okul öncesi dönem çocukları çevresini tanıma konusunda hevesli, iletişime açık, yaratıcı ve meraklıdır. Çocukların bu özelliklerinin bilim eğitimi ile desteklenmesi bilimsel düşünme ve sorgulama becerileri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Okul öncesi dönemde kazanılan bu becerilerin çocukların ileriki yılları için bir temel olduğu düşünülmektedir (Şahin, 2000, s.7; Avcı ve Dere, 2002, s. 1; Özbey ve Alisinanoğlu, 2008, s. 5).

Çocukların bilimsel etkinlikleri ve uygulamaları kavrama ve anlama kapasiteleri vardır. Bu kapasiteleri uygun gelişimsel çevreyle desteklenmelidir. Teknoloji ve bilgi çağı olarak da adlandırılan günümüzde her geçen gün değişen ve yenilenen bilgi kaynaklarının olması bilim eğitimi sürecinin de çocuklara bilgileri vermekten ziyade bilgiyi öğrenmeyi öğretme üzerine kurulması zorunluluk haline gelmiştir (Gömlüksiz ve Bulut, 2006, s. 175). Çocuklara ezbere bilgi verme yolundan uzaklaşıp çocukların belli bilimsel süreçleri kullanabilecekleri, fırsatlar yaratan bir eğitim yolu seçilmesi gerekli görülmüştür. Bu noktada çocuğa yönelik bilim eğitiminde uygun çevresel düzenlemenin oluşturulmasında öğretmenin merkezi ve önemli bir konumu vardır. Okul öncesi dönemde çocuğun gözlem yapabileceği, sorularına cevaplar arayabileceği keşfetmesine ve sorgulamasına fırsat veren ve denemeler yapma imkânının olduğu eğitim ortamları oluşturmak bilimsel becerileri açısından önemli bir gerekliliktir (Aktaş Arnas, 2002, s. 2). Öğretmenlerin bu

durumu göz önünde bulundurarak çocuğun sürece aktif olarak katılacağı şekilde eğitim aktivitelerini planlaması ve uygulaması gerekmektedir (Böyük vd., 2011, s. 22). Bilim eğitiminde çocuğun keşfetmesi ve öğrenmesi için çocuğa çok yönlü ve değişik fırsatlar sunulmalıdır. Bununla birlikte bilimsel bilginin ve bilimsel yeteneklerin çocukta zamanla süreç boyunca geliştiği unutulmamalıdır. Çocuklar etraflarındaki materyalleri manipüle ederek, soru sorarak, keşfederek, anlamlandırarak, çıkarımlarda bulunarak ve bilgiyi yapılandırarak öğrenirler (NSTA, 2014, s. 3). Dolayısıyla bu süreçte çocuklara yapılacak iyi bir rehberlik ve sunulacak nitelikli çevresel olanaklar, çocukların bilim eğitiminde daha da başarılı olmasına yol açacaktır.

Bilim eğitiminin kalitesini belirleyen önemli etkenlerden biri çevresel koşullardır. Araştırmalar öğretmenlerin bilim eğitimini genelde matematik, sanat ve oyun etkinlikleriyle entegre ettiklerini göstermektedir. Bu şekilde çocukların bilimsel kavramları daha rahat öğrenebilecekleri düşünülmektedir (Öztürk, 2010, s. 35). Öğretmenin sorduğu sorular, yorumları ve yönlendirmeleri çocuğun bilim eğitiminde değişik kavramları öğrenmesine temel oluşturur (Worth, 2010, s.14). Bununla birlikte sınıfta bilim eğitimi için oluşturulmuş bilim merkezi çocuğun bilimsel etkinlikleri deneyimlemesi ve bilime olan merakını tatmin etmesi bakımından önemlidir.

Öğretmenin sınıfta etkili bir bilim eğitimi verebilmesi için sahip olması gereken bazı özellikler olduğu düşünülmektedir. Öğretmenin sahip olması gereken 6 özellik;

1. Çocuklar için ilgi çekici ve hayata dair problemlerin olduğu bir sınıf ortamı oluşturmak
2. Veri toplamak
3. Öğretmen - çocuk işbirliğini sağlayabilmek
4. Toplumsal çevre ve aile ile iletişim kurmak
5. Gerçek bir bilim adamı gibi çalışmak ve
6. Çocukların bilgi düzeyini genişletip geliştirmek olarak sıralanmıştır (Crawford'dan aktaran Yurt, 2014, 14).

Dolayısıyla öğretmenin rolüne baktığımızda öğretmenin çocuğa bilimsel süreç becerilerini kullanabileceği destekleyici bir sınıf ortamı sunması bilim eğitiminin verimliliği bakımından oldukça önemlidir. Bilimsel tutum öğretmenin sınıfta bulunan bütün merkezleri bilim eğitimine katkıda bulunmasını sağlayacak şekilde düzenlemesidir. Öğretmenin bilim eğitiminde çocuğun öğrendiklerini gündelik bilgilerle bağdaştırması önemlidir (Fleer vd. , 2014, s. 9).

Öğretmen sınıf ortamını açık uçlu bilim nesnelere ve materyalleriyle donatmalı; bilimsel etkinlikler için iç mekânlar kadar dış mekânları da kullanmalıdır. Öğretmenler bilim eğitimi için gerekli plan ve programı oluşturmalı ve çocuğu bireysel ya da küçük grup etkinlikleriyle yapacağı bilimsel etkinliklerle teşvik etmelidir (Preschool Teaching and Learning Standards, 2014, s. 43). Öğretmenin yapması gereken bir diğer şey ise çocuğun merakını tetikleyecek ve çocuğun deneyimleyerek öğrenmesini sağlayacak bilimsel nesne ve materyalleri içeren eğitim ortamının sağlanmasıdır. "Eğitim ortamları ve öğrenme merkezleri bireysel ya da grup halinde bilimsel etkinlikler ve bilim eğitimi için uygun mudur?", "Ortamda bulunan materyaller çocuğun bilimsel merakına yönelik uygulayacağı etkinlikler için uygun mudur?", "Ortamda bulunan kitap ve dergiler

çocuğun bilimsel merakını ve keşfini destekler nitelikte midir?” gibi soruları öğretmen kendine sormalıdır (Worth ve Grollman, 2003, s. 24). Çocuğun bilim eğitiminde öğrendiklerini zenginleştirmesi ve anlamlandırması için öğretmen çocuğa zengin içerikli bilimsel materyaller sunmalı, farklı öğrenme yöntemleri ve farklı yaklaşımlar kullanmalıdır (Preschool Teaching and Learning Standards, 2014, s. 78).

Bilim eğitimi öğrenme merkezleri okul öncesi eğitim sınıflarında bulunması gereken önemli merkezlerden biridir. Bu merkezde çocuk bilimin doğası ve yapısı hakkında bilgi sahibi olmakta, çevresinde algıladığı olayları somut olarak gözlemlemekte ve bilginin nasıl elde edildiğini görmektedir (Tan ve Temiz, 2003, s. 92). Erken çocukluk yıllarında oldukça meraklı olan çocukların yaptıkları deneylerle çevrelerinde ve günlük yaşamda karşılaştıkları olayları somutlaştırmaları, çocukların bilgiyi daha kolay bir şekilde anlamlandırılmalarını sağlayacaktır. Erken çocukluk eğitimi sınıflarındaki öğrenme merkezlerinin çocukların ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için bilim öğrenme merkezlerinin ulusal standartları olması gerekmektedir. Ancak ülkemizde bu konuda ulusal bir standardın olmaması birçok eğitim kurumunda genelde zayıf içerikli bilim eğitimi öğrenme merkezlerinin oluşturulmasına sebep olmaktadır (Akman vd. , 2003, s. 4).

Erken çocukluk yıllarında çocukların etkili bir bilim eğitimi alabilmeleri için zengin içerikli bilim öğrenme merkezlerinde bilimsel süreç becerilerini kullanmaları gerekir. Dolayısıyla zengin bilim öğrenme merkezleri çocukların bilimsel süreç becerilerine ve bilgiyi deneyimleyerek anlamlandırmalarına büyük katkılar sağlayacaktır. Erken çocukluk yıllarında çocuğun bilgiyi anlamlandırmada kullanması gereken bilimsel süreç becerileri; gözlem, sınıflama, ölçme, karşılaştırma, iletişim kurma, tahmin etme, sonuç çıkarma ve deney yapma olarak ifade edilebilir. Bilimsel süreç becerileri erken çocukluk eğitimi dönemindeki çocukların bilişsel gelişimine katkıda bulunur. Çocukların merak ettikleri konulara ve kendi sorularına, gözlemleyerek, yaparak yaşayarak ve deney etkinlikleriyle cevap bulmaları, çocukların sonraki öğrenmelere karşı daha fazla heyecanlı ve istekli olmalarını sağlar (Kefi vd., 2013, s. 300).

Okul öncesi eğitim sınıflarında yer alan bilim merkezlerinin verilen bilim eğitiminin kalitesini önemli oranda etkilediği bilinmektedir. Sınıftaki bilim merkezlerinin kalitesiyle ilgili alan yazında çalışma bulunmadığı ve ülkemizde bilim öğrenme merkezlerinin kalitesiyle ilgili belli bir standart olmadığı için böyle bir çalışma yapılmıştır. Bu araştırmada okul öncesi eğitim öğretmenlerinin bilim eğitimi ve bilim merkezlerine yönelik bakış açıları araştırılmış ve okul öncesi eğitim sınıflarında bulunan bilim merkezlerinin niteliğine bakılmıştır.

Yöntem

Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin bilim eğitimi ve bilim merkezlerine yönelik bakış açılarının araştırılması ve okul öncesi eğitim sınıflarında bulunan bilim merkezlerinin niteliğine bakılması amaçlanan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunda bulunan okul öncesi öğretmenleri seçkisiz olmayan örnekleme yön-

teminden amaçsal örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Seçkisiz örnekleme yöntemi evrendeki tüm bireylerin seçilme olasılığının aynı olduğu ve örneklem seçiminin seçkisizlik ilkesine uygun olarak yapıldığı örnekleme yöntemidir (Büyüköztürk ve Kılıç Çakmak, 2008, s. 85). Bu doğrultuda çalışmanın örneklemini Türkiye'nin farklı illerinde görev yapan 27 okul öncesi eğitim öğretmeni oluşturmuştur. Bu öğretmenlerin 25-36 yaşlar arasında olduğu ve tamamının 4 yıllık lisans derecesine sahip olduğu bilinmektedir. 2 ile 12 yıl arasında mesleki tecrübeye sahip olan bu öğretmenlerin 24'ü kadın 3'ü erkektir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Oluşturulan ve uzman görüşü alındıktan sonra pilot uygulaması yapılan bu form geri dönütler sonunda son şeklini almıştır. Görüşme formu öğretmenlerin bilim eğitimi uygulamaları ile ilgili görüşlerini belirlemek amacıyla sorulan 5 açık uçlu soru ve literatür taraması ile belirlenen bilim eğitiminde bulunması gereken malzeme listesinden oluşmaktadır. Bu görüşme formu araştırmacılar tarafından farklı illerde görev yapan 27 okul öncesi öğretmenine uygulanmıştır. Verilerin analizi her bir araştırmacı tarafından ayrı ayrı yapılmış ve karşılaştırılan sonuçların birbiriyle örtüşmesiyle verilerin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır. Verilerin analizinde cevap verilen sorular için temalar belirlenmiş ve bu temaların altında konular yer almıştır.

Bulgular

Bu bölümde ilk olarak öğretmenlerin bilim eğitimi uygulamaları ile ilgili görüşlerini belirlemek amacıyla sorulan 5 açık uçlu soruyla ilgili bulgulara ikinci kısımda ise bilim eğitimi merkezlerinde bulunması gereken malzemeler ile ilgili bulgulara yer verilecektir.

Öğretmenlerin Bilim Eğitimi Uygulamaları ile İlgili Görüşlerine İlişkin Bulgular

Araştırmacılar tarafından oluşturulan görüşme formunun ilk kısımdaki 5 adet açık uçlu soruya verilen cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan bulgular, tablolar ile gösterilmiştir.

Tablo 1: Bilim Merkezini Tamamlamaya İlişkin Tablo

	Frekans (N)	Yüzde (%)
Doğal ve yaşamsal olayların somutlaştırıldığı yer	9	33,3
Bilimsel süreç becerilerinin geliştirildiği merkez	5	18,5
Yaparak yaşayarak öğrenme ve keşfetme fırsatı sunan ortam	8	29,6
Bilimsel merakı oluşturan ve geliştiren ortam	3	11,1
Diğer	2	7,4

Tablo 1'e baktığımızda okul öncesi öğretmenlerinin bilim merkezini doğal ve yaşamsal

olayların somutlaştırılması (%33,3), yaparak yaşayarak öğrenme ve keşfetme (%29,6), bilimsel süreç becerilerinin geliştirildiği merkez (%18,5) ve bilimsel merakı oluşturan ve geliştiren ortam (%11,1) olarak ifade ettiği görülmektedir. %7,4'lük bir kısım ise “Fen eğitimi malzemelerinin koyulduğu yerdir”, “Çocuğun görsel hafızasına hitap eden ve akademik başarısını artıran merkezdir” şeklinde farklı tanımlamalar yapmıştır.

Öğretmenlerin bilim merkezleri ile ilgili görüşleri incelendiğinde, Ö-18 kodlu öğretmen bilim merkezi ile ilgili “Öğrencilerin doğa olaylarını ve basit düzeyde bilimlerine yönelik kavram ve olguları öğrendiği merkezdir” şeklinde tanımlama yaparken, Ö-13 kodlu öğretmen “Çocukların doğayla ilgili merak ettikleri süreçleri cevaplandırabilecek materyallerin olduğu merkezdir” şeklinde bir tanımlama yapmıştır. Ö-4 kodlu öğretmen ise bilim merkezlerini “Geleceğin bilim adamlarının yetişmesine olanak sağlayan bir merkez” olarak tamamlamıştır. Ö-24 kodlu öğretmen “Çocukların doğayla ve hayatla iç içe olarak bir şeyler öğrendiği yerdir” şeklinde bir bilim merkezi tanımı yaparken, Ö-22 kodlu öğretmen “Çocuğun akademik olarak ilerlemesine yardımcı olan, merak ve araştırma duygularını pekiştiren merkezdir.” şeklinde tanımlama yapmıştır. Bütün cevaplardan farklı olarak Ö-8 kodlu öğretmen bu konuyla ilgili görüşlerini “Sınıflarda yeterli materyal olmadığından bu merkezde yeterli eğitim yapıldığını düşünmüyorum. Aslında çocukların fen deneylerine ilgisi yoğun.” şeklinde ifade etmiştir. Cevapların geneline baktığımız zaman okul öncesi öğretmenlerinin bilim merkezleri hakkında bilgi sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca öğretmenlerin çoğunun, bilim merkezlerinin çocuğun doğayla ilgili farkındalığına katkı sağladığını ve yaparak yaşayarak öğrenmelerini desteklediğini ifade ettiği görülmektedir.

Tablo 2: Bilim Eğitiminde Kullanılan Etkinliklere İlişkin Tablo

	Frekans (N)	Yüzde (%)
Bilimsel geziler	4	10,0
Deney etkinlikleri	17	42,5
Gözleme dayalı etkinlikler	12	30,0
Bilimsel oyun ve dramalar	1	2,5
Proje çalışması	2	5,0
Kavram haritaları	1	2,5
Diğer	3	7,5

Tablo 2’de gösterildiği gibi okul öncesi eğitim öğretmenlerine bilim eğitiminde en çok kullandıkları yöntemler nelerdir diye sorulduğunda deney etkinlikleri (%42,5) ilk sırada yer almıştır. Gözleme dayalı etkinlikler (%30) deney etkinliklerden sonra en çok kullanılan etkinlikler olmuştur. Bilimsel geziler (%10) bilim eğitiminde fazlaca kullanılan diğer etkinlikleri oluşturmaktadır.

Öğretmenlerin bilim eğitimi kapsamında kullanılan etkinliklerle ilgili görüşleri incelendiğinde, Ö-22 kodlu öğretmenin “Deneyler yapıyorum, çeşitli materyalleri ve mekânları incelemeler yapıyorum. Bilim merkezinden materyali almak adına yararlanıyorum.” şeklinde görüş belirttiği görülmüştür. Ö-15 kodlu öğretmenin görüşleri

“Deneyleri kullanmıyorum, çim adam ve fasulye ekme gibi etkinliklere yer veriyorum” yönünde olurken Ö-18 kodlu öğretmenin soruya ilişkin görüşleri “ Fen deneylerine çok fazla yer veremiyorum, bilim merkezimizin bunun için yeterli olmadığını düşünüyorum. Fakat kolay materyaller ile yapılabilecek deneylere yer veriyorum” şeklinde olmuştur. Konuyla ilgili Ö-9 kodlu öğretmenin görüşleri ise “Genelde bilim eğitiminden doğayı tanımak ve doğa olaylarını anlatmak için yararlamıyoruz. Bunlar deneyler oluyor genelde ve grup etkinliği halinde doğayı tammaya çalışıyoruz. Açıkçası hayalimizdeki bilim merkeziyle karşılaşamadığımız için de merkezlerden yararlanma imkânımız olmuyor. Çoğunlukla eldeki imkânları kullanmaya çalışıyoruz” yönündedir. Ö-6 kodlu öğretmen de “Gece-gündüz, mevsimlerin oluşumu, çimlenme, ay ve güneş tutulması, maddenin halleri, sesler vb. fen konuları, doğrudan yaşamsal olayları barındıran birçok etkinlik bilim merkezinde yapılabilir. Özel bir bilim merkezimiz yok az sayıda materyalle etkinlikleri yapmaya çalışıyoruz.” şeklinde görüş belirtmiştir. Bilim eğitiminde kullanılan yöntemlere bakıldığında öğretmenlerin genelde deney yöntemini ve gözleme dayalı etkinlikleri kullandıkları, fakat kavram haritaları, analogiler ve proje yaklaşımı gibi teknikleri pek kullanmadıkları görülmektedir.

Tablo 3: Bilim Merkezinin Niteliğini Arttırmaya Yönelik Çabalar Tablosu

	Frekans (N)	Yüzde (%)
Materyal ve malzeme bakımından zenginleştirme	16	61,5
Bilim eğitiminde yapılan etkinlikleri sergilemek	3	11,5
Veli ve okul idaresi ile işbirliği	3	11,5
Çocukların ilgisini çekme çalışmaları	4	15,3

Tablo 3'te gösterildiği gibi bilim merkezlerinin niteliğini arttırmada en büyük çabanın ortamı materyal ve malzeme bakımından zenginleştirme (%61,5) olduğu görülmektedir. Yine günlük etkinliklerde bilim merkezine çocukların ilgisini çekme çalışmaları (%15,3) bilim merkezinin niteliğini arttırmaya yönelik çalışmalar içerisinde yer almıştır. Veli ve okul idaresi ile işbirliği % (11,5), bilim eğitiminde yapılan etkinlikleri sergileme % (11,5) diğer çalışmalar olarak yer almıştır.

Öğretmenlerin bilim merkezlerinin niteliğini arttırmaya yönelik görüşlerine bakıldığında Ö-22 kodlu öğretmenin “Her sene eksik materyal ve malzemeleri kontrol edip yerine yenilerini ekliyorum. Ayrıca okul yönetiminden de bu konuda destek alıyorum” yönünde görüş belirttiği, Ö-15 kodlu öğretmenin ise “Bilim merkezine çeşitli materyaller ekledim. Arada doğal malzemeler de getirip merkeze koyuyorum.” dediği görülmüştür. Ö-9 kodlu öğretmen ise farklı bir görüş belirterek “Etkinliklerimizi bilim merkezinde sergileyerek merkeze ve konuya dikkat çekmeye çalışıyoruz” demiştir. Ö-6 kodlu öğretmen ise “Sınıfımızın fiziksel özellikleri, bilim merkezi oluşturulmasına imkân vermiyor” şeklinde fen merkezi oluşturmadığını açıklamıştır. Aynı şekilde Ö-24 kodlu öğretmen de “Bilim merkezini geliştirmeye yönelik herhangi bir çaba göstermiyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Alınan cevaplara bakıldığında bilim merkezlerinde niteliksel bir eksiklik olduğu ve öğretmenlerin bu eksikleri kapatmaya çalıştığı görülmektedir. Öğretmenlerden

biri ise merkezin önemini ve merkeze yönelik farkındalığı arttırmak için çalıştığını ifade ederek; bilim merkezlerinde eksik olanın sadece malzeme olmadığı, bununla birlikte bilim merkezlerine yönelik farkındalığında eksik olduğu ve bu farkındalığın geliştirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur.

Tablo 4: Bilim Merkezinin Çocuğun Akademik Başarısı ve Gelişimine Katkısı Tablosu

	Frekans(N)	Yüzde (%)
Soyut olayların somutlaştırılması	5	19,2
Bilimsel süreç becerilerini geliştirme	11	42,3
Merak duygusunun gelişmesi	5	19,2
Diğer	5	19,2

Tablo 4'te görüldüğü gibi bilim merkezlerinin çocuğun akademik başarısı ve gelişimine ne gibi katkıları olur sorusuna en çok bilimsel süreç becerilerini geliştirir (%42,3) yönünde cevap verilmiştir. Soyut olayların somutlaştırılmasını sağlar (%19,2) ve merak duygusunu geliştirir (19,2) ise en çok verilen diğer cevaplar olmuştur.

Öğretmenlerin bilim merkezlerinin akademik başarı ve gelişim sürecine etkisi ile ilgili görüşlerine bakıldığında Ö-21 kodlu öğretmenin görüşlerini “Çocukların fen materyalleri çok ilgisini çektiği için bu merkezlerde yapılan etkinlikler de çok faydalı olur. Çocuklar merak ediyorlar, araştırma fırsatı buluyorlar” şeklinde ifade ettiği görülmektedir. Ö-10 kodlu öğretmen de “ Çocukların bilimle ilgili ilk yaşantılarım bu merkezde başladığını düşünüyorum. Ne kadar çok deney vs. yapıp bu merkezi etkin bir şekilde kullanırsam çocukların gelecekteki akademik başarılarına o kadar katkı sağlanabileceğini düşünüyorum.” şeklinde görüş belirtmiştir. Ö-24 kodlu öğretmenin görüşleri “Bilim merkezleri çocuğu öğrenmeye heveslendirir. Araştırma ve merak duygusunu pekiştirir” yönünde olurken, Ö-12 kodlu öğretmenin “Çocuklar aktif olarak deneyerek, yaşayarak, uygulamalı öğrendikleri bilgileri daha rahat öğrenebiliyor, yaşantılarına geçirebiliyorlar” şeklinde görüş belirttiği görülmüştür. Öğretmenlerin verdiği cevaplara bakıldığında öğretmenlerin genel olarak bilim merkezlerinin çocuğun akademik başarıya katkısının farkında oldukları ifade edilebilir.

Tablo 5: Bilim Merkezlerinde Eksik Olduğu Düşünülen Malzemelere İlişkin Tablo

	Frekans (N)	Yüzde (%)
Hayvan barınakları ve akvaryum	5	13,5
Yeterli ve geniş alan	3	8,1
Teknolojik araçlar	2	5,4
Bilimsel malzemeler	18	48,6
Bilim temalı oyun ve oyuncaklar	3	8,1
Doğal malzemeler	4	10,8
Diğer	2	5,4

Tablo 5'te görüldüğü gibi bilim eğitiminde en çok bilimsel malzemelerin (%48,6) eksik olduğu bilim eğitiminde hayvan barınakları ve akvaryum (13,5) eksik olduğu ve doğal malzemelerin (%10,8) eksik olduğu ifade edilmiştir.

Öğretmenlerin bilim merkezlerinde eksik olan malzemeler ile ilgili görüşleri incelendiğinde, Ö-20 kodlu öğretmenin “Ölçüm aletleri ve bilimsel kitap ve dergilerimiz eksik”, Ö-16 kodlu öğretmenin “Yeterince alanı olan okullarda doğal bir yaşam ortamını andıran küçük hayvanat bahçeleri ya da çocukların toprak ve bitkiyle etkileşim içinde olacağı küçük arazilerin olması iyi olabilirdi”, Ö-7 kodlu öğretmenin ise “Görsel malzemelerden ziyade çocukların yaşlarına uygun ve yaparak yaşayarak öğrenmelerine katkı sağlayacak materyallerin olması taraftarıyım” şeklinde görüş belirttikleri görülmüştür. Ö-12 kodlu öğretmen ise farklı bir görüş belirterek “Anaokullarında tam donanımlı laboratuvarların olması gerektiğini düşünüyorum” demiştir. Aynı şekilde Ö-4 kodlu öğretmen de farklı bir yorumla “Okulun imkânları dâhilinde hayvan barınakları yapılabilir” şeklinde görüş belirtmiştir. Öğretmenlerin görüşlerine bakıldığında, bilim eğitimi çalışmalarının okullarda küçük mekânlarda yapılması yerine çocuklara doğal ve rahat ortamlarda bilim eğitimi imkânları sunulmasının önemli bulunduğu görülmektedir. Öğretmenlerin doğal yaşamın çocuğun hayatında ve aldığı bilim eğitiminde öneminin farkında olduğu düşünülmektedir. Bu durum da çocuğun bilim eğitimine artı değer katacak bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilim Eğitimi Merkezlerinde Bulunması Gereken Malzemelere İlişkin Bulgular

Araştırmacılar tarafından oluşturulan görüşme formunun ikinci kısmındaki bilim eğitimi merkezlerinde bulunması gereken malzemeler ile ilgili işaretlemelerin analizleri çıkan bulgular tablolar ile gösterilmiştir.

Tablo 6: Doğa ile İlgili Malzemeler

	Frekans(N)	Yüzde(%)
Kuru yapraklar,	6	23
Taşlar	14	54
Böcek koleksiyonları	0	0
Evcil hayvanlar	5	19
Evcil hayvan kafesleri	1	4
Kuş yuvaları	1	4
Bitkiler ve çimlendirme kapları	19	73
Kum	6	23
Kil	2	8
Toprak	17	65
Su	19	73
Deniz kabukları	3	12

Tablo 6'da doğa ile ilgili malzemelere baktığımızda toprak (%65), taşlar (%54), su (%73), bitkiler ve çimlendirme kapları (%73) gibi doğada rahatça elde edilebilecek doğal malzemelerin bilim merkezlerinde yoğun bir şekilde bulunduğu ancak böcek koleksiyonları (%0), deniz kabukları (%12) ve evcil hayvan kafeslerinin (%4) bilim merkezlerinde pek yer almadığı görülmektedir. Tablo 6'ya bakıldığında ulaşılabilirliği kolay olmayan malzemelerin bilim merkezlerinde çok fazla yer almadığı görülmektedir. Bu durum okulların sınıflardaki merkezleri geliştirmek ve malzeme sağlamak için yeterince bütçelerinin olmamasından kaynaklı olabilir. Daha nitelikli bir bilim eğitimi için bilim merkezlerinde bulunan malzemelerin kalitesinin ve çeşitliliğinin artırılması gerektiği düşünülmektedir.

Tablo 7: Bilimsel Deney Malzemeleri

	Frekans (N)	Yüzde (%)
Ölçü kapları	3	12
Ölçü kaşıkları	0	0
Miknatıs	6	23
Terazi	8	31
Vücut modeli	13	50
İskelet modeli	5	19
Diş modeli	15	58
Süzgeç	1	4
Huni	0	0
Plastik kaplar	10	38
Çeşitli kapaklar	7	27
Kek kalıpları	2	8
Kovalar	7	27
Tutkal	6	23
Mum	11	42
Tebeşir	8	31
Pamuk	18	69
Tarak	3	12
Farklı dokularda kumaşlar	10	38
Makas	18	69
Çeşitli panolar	3	12
Büyüteç	12	46
Mikroskop	3	12
Ayna	13	50

Tablo 7'de bilim merkezlerinde yer alan bilimsel deney malzemelerini incelediğimizde pamuk (%69), makas (%69), büyüteç (%46), ayna (%50) gibi malzemelerin ve vücut maketi (%50), diş maketi (%58) gibi maketlerin yer aldığını görmekteyiz. Süzgeç (%4), huni (%0), ölçü kaşıkları (%0) ve mikroskop (%12) gibi laboratuvar malzemelerinin bilim merkezlerinde neredeyse bulunmadığını görmekteyiz. Veriler incelendiğinde bilim merkezlerinin bilimsel malzemelerin yeterliliği konusunda talebi karşılamadığı görülmektedir. Bu nedenle bilim merkezlerinde yapılan deneysel uygulamaların bilimsel materyal gerektirmeyen basit deneyler olacağı tahmin edilebilir.

Tablo 8: Bilimsel Aletler ve Materyaller

	Frekans (N)	Yüzde (%)
Bilim kitapları	9	35
Fen ve doğa ile ilgili fotoğraflar	11	42
Afişler	7	27
Kamera,	0	0
Fotoğraf makinesi	0	0
Filmler	4	15
Belgeseller	6	23
Akvaryum	1	4
Saat	13	50
Takvim	15	58
Cetvel	6	23
Mezura	1	4
Metre	1	4
Hesap makinesi	0	0
Kum saati	0	0
Küre	5	19
Harita	3	12
Ülkeleri tanıtan resimler	3	12
El feneri	0	0
Piller	1	4
Teller	1	4
Ampuller	0	0
Elektrikli aletler	0	0
Kronometre	0	0
Pusula	0	0
Dürbün	0	0
Stetoskop	1	4
Termometre	2	8
Bilgisayar	3	12

Tablo 8 incelendiğinde kamera, fotoğraf makinesi, pusula, dürbün, kronometre, hesap makinesi, el feneri, dürbün, elektrikli aletler gibi bilimsel aletlerin bilim merkezlerinde yer almadığını görüyoruz. Bununla birlikte fen ve doğa ile ilgili fotoğraflar, bilim kitapları, saat ve takvim gibi rahat ulaşılabilir malzemelerin bilim merkezlerinde yer aldığını görmekteyiz.

Tablo 9: Bilim Temalı Oyunlar, Oyuncaklar ve Materyaller

	Frekans (N)	Yüzde (%)
İp, Lastik	16	62
Rafya, Kurdele	12	46
Naylon torbalar	6	23
Çeşitli demir ve tahta çubuklar	6	23
Sayı kartları (kartondan, mukavvadan, tah- tadan sayılar)	10	38
Eşleştirme kartları	11	42
Boncuklu abaküs,	11	42
Renkli kâğıtlar	20	77
Kalemler, boyalar	20	77
Toplar, balonlar	13	50
Legolar, bloklar,	14	54
Yazı tahtası	7	27
Bilim dergileri, kitapları	11	42
Yapbozlar	12	46

Tablo 9'a baktığımızda renkli kâğıtlar, kalemler, boyalar, legolar, bloklar, topalar, balonlar, ip, lastik, kurdele gibi malzemelerin bilim merkezlerinde yer aldığı görüyoruz. Genel olarak kolay ulaşılabilir ve maddi külfet gerektirmeyen malzemelerin bilim merkezlerinde yer aldığı fakat çocuğun daha karmaşık olayları gözlemleyebileceği deneylere olanak tanyacak malzemelerin bilim merkezlerinde yer almadığı görülmektedir. Dolayısıyla çocukların yaratıcılıklarının ve problem çözme becerilerinin istenen düzeyde artması için bilim merkezlerinde yer alan bilimsel malzemelerin çeşitlendirilmesi ve desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Özbek (2009, s. 48) yaptığı araştırmada öğretmenlerin uyguladıkları bilim eğitiminin, öğretmenin bilim eğitimine olan ilgisi, sınıfın fiziksel koşulları ve okulun maddi olanakları ile ilgili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yaptığımız araştırmada da öğretmenlerin bilim eğitimine yönelik tutumlarının ve sınıfın fiziksel koşullarının çocuklara verilen bilim eğitimi üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Araştırmanın sonucunda okul öncesi öğretmenleri bilim merkezini yaparak yaşayarak öğrenme ve yaşamsal olayların somutlaştırıldığı ortam olarak tamamlamışlardır. Bilim eğitiminde öğretmenlerin en fazla deney etkinlikleri ve gözleme dayalı etkinlikler yaptığı, analogi ve kavram haritaları gibi öğretimsel

metotları kullanmadıkları sonucu çıkmıştır. Bilaloğlu vd. (2008, s. 104) yaptıkları araştırmada benzer olarak öğretmenlerin bilim eğitiminde etkili öğretim yöntemlerinden haberdar olmadıkları ve öğretmenlerin bilim eğitiminden deney etkinliklerini anladıkları sonucuna ulaşmışlardır. Benzer bir şekilde araştırmada öğretmenler bilim eğitiminde en çok kullandıkları etkinlikleri deney etkinlikleri olarak ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bilim eğitiminde analogi ve kavram haritaları kullanmamalarından dolayı fen kavramlarını çocuklara öğretmekte yetersiz kaldıkları sonucu çıkarılabilir. Benzer bir çalışmayı Karamustafaoğlu vd. (2006, s. 9) okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarıyla gerçekleştirmiştir. Bu çalışma sonucunda öğretmen adaylarının fen kavramlarını çocuklara öğretmede kendilerini yetersiz gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Yaptığımız çalışmada da okul öncesi öğretmenleri bilim eğitimi için kendilerini yeterli görmemekte ve çevresel koşullarında bilim eğitimi vermede yeterince nitelikli olmadığını ifade etmişlerdir. Ancak Özbey ve Alisinanoğlu (2009, s. 6) da yaptıkları araştırmada okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin, okul öncesinde bilim etkinliklerine ilişkin yeterliliklerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bir diğer çalışmada da Çamlıbel Çakmak (2012, s. 48) öğretmenlerin bilim eğitimine yönelik tutumlarının fen kavramlarının öğretiminde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bilim öğrenme merkezlerinde yer alan malzemelerin yeterli olmadığı, ulaşılabilir basit malzemelerin bilim merkezlerinde olduğu, bilim merkezlerinin laboratuvar malzemeleri ve teknolojik malzemelerle desteklenmesi gerektiği araştırmanın bir diğer sonucu olmuştur. Öğretmenlerin önerilerinden biride bilim eğitimi konusunda hizmet içi eğitim verilmesi olmuştur. Ünal ve Akman (2006, s. 255) yaptıkları araştırmada hizmet içi bilim eğitimi almış okul öncesi eğitim öğretmenlerinin hizmet içi bilim eğitimi almamış öğretmenlere göre bilim eğitimine karşı daha olumlu tutumlara sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Okul öncesi eğitim kurumlarında bilim eğitiminin kalitesinin artırılması için öğretmenlerin bilim eğitimine yönelik olumlu tutum sahibi olmaları, iyi bir bilim eğitimi almaları ve çevresel düzenlemenin bilim eğitimine yönelik bilimsel içerikte düzenlenmesi gerekmektedir.

Öneriler

Araştırmanın sonuçları paralelinde aşağıdakiler önerilebilir;

- Okul öncesi eğitim öğretmenlerine lisans eğitimleri sırasında daha nitelikli bir bilim eğitimi verilebilir ve böylelikle bilime karşı olumlu tutum kazanmaları sağlanabilir.
- Okul öncesi eğitimde bilim eğitimi için ayrılan bilim merkezlerinin niteliği artırılabilir. Bu alanların daha geniş olması ve bilimsel materyallerle desteklenmesi sağlanabilir.
- Okul öncesi eğitim öğretmenlerine rehber olan programda bilim eğitimine yönelik bilgiler ve etkinlikler artırılabilir.
- Okul öncesi eğitim öğretmenlerine bilim eğitimi ile ilgili hizmet içi eğitim programları uygulanabilir.

Kaynakça

- Akman, B., Üstün, E., ve Güler, T. (2003). 6 Yaş Çocuklarının Bilim Süreçlerini Kullanma Yetenekleri. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24 (24), 11-14.
- Akman, B., Uyanık-Balat G., Güler T., (Ed) (2011). Okulöncesi Dönemde Fen Eğitimi. Ankara: Pegem Akademi.
- Aktaş Arnas, Y. (2002). Okulöncesi Dönemde Fen Eğitiminin Amaçları. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi, 6 (7), 1-6.
- Avcı, N. ve Dere, H. (2002). Okulöncesi Eğitim Kurumlarında Fen Doğa Çalışmaları. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Ankara.
- Bilaloğlu, R., Aslan, D., ve Aktaş Arnas, Y. (2008). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Etkinliklerine İlişkin Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi. Milli Eğitim Dergisi, 178 (88), 104.
- Brenneman, K., Stevenson-Boyd, J., ve Frede, E. C. (2009). Math And Science İn Preschool: Policies And Practice. Preschool Policy Brief, 19, 1-11.
- Böyük U., Tamık, N. ve Saraçoğlu, S. (2011). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Bilimsel Süreç Beceri Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Tüba Bilim Dergisi, 1 (4), 20-30.
- Büyüköztürk, Ş. ve Kılıççakmak, E. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.
- Çakar, E. ve Üstün, E. (2006). Proje Yaklaşımının Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Sosyal Gelişimlerine ve Öğrenme Stillerine Etkisinin İncelenmesi. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Bildiri Kitabı I. Cilt içinde. (s. 44). İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Çamlıbel Çakmak, Ö. (2012). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Fen Öğretime Yönelik Tutumları ile Bazı Fen Kavramlarını Anlama Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Türk Fen Eğitimi Dergisi, 9 (3).
- Ekiz, D. (2007). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. İstanbul: Lisans Yayınevi.
- Fleer, M. ,Gomes, J., ve March, S. (2014). Science Learning Affordances in Preschool Environments.
- Gömlüksiz, B. ve Bulut İ., (2006). Yeni Fen Ve Teknoloji Dersi Öğretim Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (16), 173-192.
- Karamustafaoglu, S., Üstün, A., ve Kandaz, U. (2006). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Fen Ve Doğa Etkinliklerini Uygulayabilme Düzeylerinin Belirlenmesi. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, Malatya.
- Kefi, S., Çeliköz, N., & Erişen, Y. (2013). Okulöncesi Eğitim Öğretmenlerinin Temel Bilimsel Süreç Becerilerini Kullandıkları Düzeyleri. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2 (2).
- National Science Teachers Association. (2014). NSTA Position Statement: Early Childhood Science Education.
- Özbek, S. (2009). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Eğitimine İlişkin Görüşleri Ve Uygulamalarının İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniver-

sitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özbey, S. ve Alisinanoğlu, F. (2009). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Fen Etkinliklerine İlişkin Yeterliliklerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29 (1).

Öztürk, E. (2010). Exploring The Change In Preschool Teachers' Views About And Practices Of Integration Of Visual Art Into Science Activities: A Case Study (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Preschool Teaching and Learning Standards (2014). New Jersey State Department of Education. USA.

Şahin, F. (2000). Okul Öncesinde Fen Bilgisi Öğretimi ve Aktivite Örnekleri. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Tan, M. ve Temiz, K. (2003). Fen Öğretiminde Bilimsel Süreç Becerilerinin Yeri Ve Önemi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (13), 89-101.

Tu, T., (2006). Preschool Science Environment: What is Available in a Preschool Classroom? *Early Childhood Education Journal*, 33 (4), 245-251.

Ünal, M. ve Akman, B. (2006). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Eğitimine Karşı Gösterdikleri Tutumlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30 (30), 251-257.

Worth, K. ve Grollman, S. (2003). Worms, Shadow sand Whirlpools: Science in the Early Childhood Classroom. Heinemann, Orders/ Customer Service, PO Box 6926, Portsmouth, NH 03802-6926.

Worth, K. (2010). Science In Early Childhood Classrooms: Content and Process. In *Early Childhood Research and Practice, Collected Papers from the SEED (STEM in Early Education and Development) Conference (Vol. 10)*.

Yurt, Ö., (2014). Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi. (Ed. Şahin, F.), Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim 5-Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi içinde (s.13-26). Ankara: Hedef Yayıncılık.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE SOVYET ORDUSUNA ÇOCUK DESTEĞİ: TÜM BİRLİK PİONER TEŞKİLATI

Burcu ÖZDEMİR¹

Özet

Batı dünyasındaki izci teşkilatın bir benzeri olan Pioner teşkilatı, Sovyetler Birliği'nde 10-15 yaş aralığındaki çocuklardan oluşan bir komünist çocuk teşkilatıydı. Sovyetler Birliği'nde ilk pioner birliği 1922 yılında Moskova'da kuruldu. Sovyet ülkesinin farklı şehirlerinde devlet desteğiyle kurulan teşkilatlara katılan pionerler; spor, sanat, edebiyat, gibi çok çeşitli alanlarda eğitim aldı. Teşkilatın temel amacı, çocukların eğitimi yoluyla, yeni bir sosyalist toplum yaratmaktı. Ayrıca pionerlerin, Sovyet ordusunun ve ekonomisinin gelişimine de destek olmaları bekleniyordu.

RGASPI (Rus Sosyo-politik Devlet Arşivi)'den temin edilen arşiv belgelerinin yanı sıra, pionerlere yönelik olarak çıkarılan Vojaty (ВОЖАТЫЙ), Sovetskaya Pedagogika (СОВЕТСКАЯ ПЕДАГОГИКА) ve Pioner (ПИОНЕР) dergilerinden istifade edilerek oluşturulan bu çalışmada, Sovyetler Birliği'nde pionerlere yönelik savaş eğitimi faaliyetleri ve ayrıca Tüm Birlik Pioner teşkilatının İkinci Dünya Savaşı döneminde Sovyet ordusunun başarısına katkıda bulunmak için orduya yönelik olarak gerçekleştirdiği çalışmalar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyalizm, Komünizm, Çocuk, Sovyetler Birliği, Sovyet ordusu.

THE CHILD SUPPORTS FOR THE SOVIET ARMY DURING THE SECOND WORLD WAR: ALL-UNION PIONEER ORGANIZATION

Abstract

Similar to the Scouting organizations of the Western world, pioneer organization was a communist child organization of the Soviet Union for children of age 10–15. In the Soviet Union, the first pioneer organization was established in 1922 in Moscow. Attending state funded organizations in different cities of the Soviet Union, pioneers received education in many fields including sports, crafts, literature, etc. The main aim of the organization was, through education of children, to create a new socialist society. Also, the pioneers were expected to contribute to development of the economy and the Soviet Army.

Based on primary sources such as archival documents obtained from RGASPI (Rossiskiy Gosudarstvennyy Arhiv Sotsialno-Politicheskoi İstorii) and the journals, including Vozhati (ВОЖАТЫЙ), Sovetskaia Pedagogika (СОВЕТСКАЯ ПЕДАГОГИКА) and Pioner (ПИОНЕР), this paper aims to analyze war training activities for the pioneers in the Soviet Union and also army-military related activities of All-Union Pioneer Organization that they undertook to contribute to the success of the Soviet Army during the Second World War.

Keywords: Socialism, Communism, Child, Soviet Union, Soviet army

¹ Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, ozdemirburcu85@gmail.com

Giriş

Bir devlet bünyesinde hayat bulan hemen her ideoloji, okul sistemini yeni neslin ideolojik eğitiminde en önemli vasıta olarak görür. Sovyetler Birliği'ni bu noktada farklı kılan şey, okul-dışı eğitime de en az okul-içi eğitim kadar önem vermesi ve çocukların ideolojik eğitimi açısından, onların boş vakitlerini ve tatil zamanlarını da 'topluma faydalı çalışmalar' adı altında organize etmesiydi. Lenin'e göre 'topluma faydalı çalışmalar', Sovyet okulunu burjuva okulundan ayıran temel özellikti. Sovyet okulu öğrencilere toplumsal çalışmalar ve emek için gerekli olan yetenekleri kazandıran bir kurum olmalıydı (Krupskaya, 2013, s. 86). Lenin, Sovyet eğitiminin sadece kitaplarda yer alan bilgileri ezberlemekten ibaret olamayacağını, gençlerin ancak işçi ve köylülerle ortak çalışmalar yürüterek gerçek bir komünist haline gelebileceğini savundu (Balyanskaya, 1962, s. 6).

Sovyetler Birliği'nde çocukların okul-dışı faaliyetlerini organize eden kurum, Pioner teşkilatıydı. İlk pioner birliği, 13 Şubat 1922'de Moskova'da kuruldu (Balyanskaya, 1962, s. 6). Pioner teşkilatının tüm Sovyetler Birliği'nde teşkili, Komsomol teşkilatının 19 Mayıs 1922'deki ikinci konferansında alınan kararlar oldu. Bu nedenle bu tarih, Pioner teşkilatının kuruluşu olarak kabul edildi. Komsomol teşkilatının Ekim 1922'de düzenlenen beşinci kongresinde ise, Pioner teşkilatının tüzük ve yasası ile tören yemini belirlendi (Sovetskaya İstoriçeskaya Entsiklopediya, 1968, s. 150). Teşkilata yeni katılan pionerler için düzenlenen törende onlara şu soru yöneltilirdi: "Lenin ve Stalin için mücadeleye hazır mıyız?" Pionerler ise karşılığında şu cevabı verirdi: "Daima hazırız!" (Macintyre, 1993, s. 45). Sadece bu slogan bile, teşkilatın amacını ortaya koymak açısından yeterlidir.

10-14 yaş grubundaki çocuklardan teşkil edilen Pioner teşkilatı, ilk yıllarda daha çok sanayi tesisleri, fabrikalar, kolhozlar, kulüpler ve çocuk evlerinde (detsky dom) kuruldu. Bunun nedeni o yıllarda okullarda okuyan çocukların sayısının oldukça az olmasıydı (Balyanskaya, 1962, s. 7). Pioner teşkilatının okullarda yapılanma süreci ise, 1923 yılında başladı (Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya, 1927, s. 460). Bu süreçte öğretmenler de pioner birliklerinin okullarda kurulmasına ve pionerler ile öğrencilerin ortaklaşa toplumsal faaliyetler düzenlemesine yardım ettiler (Yakovlev, 1952, s. 66). Pioner teşkilatı, çocukların okullardaki eğitim-öğretim faaliyetlerinde Komünist Partinin başlıca yardımcılarından biriydi. Komünist Partinin kabul ettiği bir kararnamede çocuk hareketinin en önemli görevinin okuldaki eğitim-öğretimin kalitesini arttırmak, çocuklar arasında disiplin anlayışının gelişimini sağlamak ve temel bilimlerin öğrenilmesi için mücadele etmek olduğuna vurgu yapılıyordu (Boçin, 1938, s. 72). Bununla birlikte, daha önce de belirtildiği gibi, Pioner teşkilatının asıl vazifesi, okul-dışı zamanlarda gerçekleştirdiği çalışmalarla yeni neslin sosyalist eğitime katkıda bulunmaktır.

Çocukların okul-dışı zamanlarının planlanmasında özellikle pioner kamplarının önemi büyüktü. Pioner kamplarının amacı, pionerlerin toplumsal-emek faaliyetlerine dahil etmek, çocukların disiplin anlayışını kuvvetlendirmek, pionerleri komünal hayata alıştırmaktı (Rives, 1965, s.487). Pionerler kamplarda spor ve oyun alanlarının kurulmasından, kamp etkinlikleri sırasında kullanılacak masa ve bankların yapımına, çiçek dikiminden kolhoz çalışmalarına dek yardımda bulunuyordu (Vojatuy, 1948, s.20). Pioner kampları genellikle, çocukların kolhoz, hayvan çiftlikleri gibi üretim alanlarıyla tamşabileceği yerlere yakın bölgelerde konumlanmıştı. Pionerlerin buralarda çalışan kişilerle tamşması, çocukların emeğe karşı duyduğu saygıyı ve yetişkinlerin çalışmalarına dâhil

olma isteğini arttırıyordu (Dobretsova, 1988, s. 7).

Pionerlerin okul dışındaki zamanlarının organize edildiği mekânlardan bir diğeri, pioner evleriydi. İlk pioner evleri 1923-4 yıllarında Moskova'da açıldı, daha sonra Stalin'in teşebbüsüyle diğer şehirlere de yayıldı (V.İ.Lenin Adına Pioner Teşkilatı, 1952, s. 357). Pioner evleri, pionerlerin komünist eğitiminde önemli vasıtalarından biriydi. Burada, Eğitim Bakanlığı sisteminde eğitim-öğretim çalışmaları yürütülmekte ve çocukların komünist bir terbiye ile yetişmesi sağlanmaktaydı (Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, 1983, s. 532). Pioner evlerinde politik çalışmaların yanı sıra çocukların kişisel yeteneklerinin gelişimine yönelik faaliyetler de gerçekleştirilmekteydi (RGASPI, f. M-1, op. 23, d. 1315, l. 11).

Pionerler, okul-dışı zamanlarda, 'topluma faydalı çalışmalar' kapsamında ekonomik faaliyetlere de dahil edilmekteydi. Çocuklar, kolхозlarda ekim ve hasat çalışmalarına, tohumların cinslerine göre ayrılmasına, sebze bahçelerindeki ve tarlalardaki yabancı otları temizlenmesine vb. yardımda bulundular (Gerasimova, 1962, s. 7). Pionerler tüm bunların yanında, traktör ve otomobil yapımında kullanılmak üzere hurda topladılar (Lebedinskiy, 1973, s. 16). Bunun yanı sıra, ülkenin sanayileşme sürecine maddi yardımda bulunmak amacıyla 'sanayi günü' organize ederek, topladıkları paraları ülkenin sanayi fonuna bağışladılar (Krupskaya, 1987, s. 96-99).

Sovyetler Birliği'nde çocukların organizatörü olan Pioner teşkilatı kısa bir süre içerisinde hızlı bir gelişim kaydetti. 1923 yılında Pioner teşkilatına üye olan çocukların sayısı 75.000 iken, bir yıl sonra bu rakam, 760.000'e, 1927 yılında ise 1.740.531 gibi büyük bir sayıya ulaştı (Volkov, 1965, s. 461). Teşkilat çok geçmeden tüm Sovyetler Birliği'nde yeni neslin sosyalist eğitiminde en etkili kurumlardan biri haline geldi.

Pionerlerin Savaş Eğitimi

Pioner teşkilatının yasalarında pionerlere düşen görevlerden birinin, Sovyet ülkesini düşmana karşı korumak; Kızıl Ordu ve Sovyet donanmasını sevmek olduğu ifade ediliyordu (RGASPI, f. M-1, op. 23, d. 1425, l. 5). 1944'te kabul edilen 'Detsky Sad (Çocuk Bahçeleri) Nizamnamesi'nde de bu noktaya vurgu yapılıyordu: "Çocuğun anlayabileceği en mühim memleket hadiselerini, tabiat güzelliklerini ve halkın ortaya koyduğu eserleri zikrederek; çocuğa Sovyet vatanını, halkını, komutanlarını ve ordusunu sevdirmek gerekir" (Heller, 1998, s. 179). Sovyet vatanına ve ordusuna yapılan bu vurgu, Stalin döneminde yeniden beliren 'Sovyet vatanseverliği' kavramıyla daha da güçlendi. Sovyet tarihçilerinden Fitzpatrick'in ifadesiyle, 'eski Bolşevik enternasyoneller tarafından küçümsenen rodina (anavatan) kavramı' Stalin döneminde yeniden yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştı (Fitzpatrick, 1982, s. 149). Bu durumun neticelerinden biri, Pioner teşkilatında savaş eğitimine verilen önemin artması oldu.

Pioner Teşkilatı Merkez Bürosu, Kızıl Ordu'nun kuruluşunun 10. yıldönümü olan Ocak 1928'de Pioner teşkilatının savaş hazırlıklarını arttırmaya çağırdı. Merkez Büro pioner birliklerine, eğer birliklerdeki savaş hazırlıkları yeterli değilse, bunların iyileştirilmesi için önlemler alınması, atıcılık grupları oluşturulması, daha büyük yaştaki pionerlerinse topografya kurslarına katılması çağrısında bulundu. Büro ayrıca, pionerlerin savaş çalışmalarındaki başarılarını gösteren sergiler düzenlenmesini, çocuklar arasında gezilerin ve savaş oyunlarının arttırılmasını da talep etti (Vsesoyuznaya Pionerskaya Organizatsiya,

1927, s. 49).

Pionerlere askeri alanda gerekli olan donammın kazandırılmasından, pioner liderleri sorumluydu. Pionerler okullarda çok erken yaştan itibaren iyi birer savaşçı olmaları için eğitilmekte ve bu alanda gerekli olan bilgileri edinmekteydiler (RGASPI, f. M-1, op. 23, d. 1091, l. 28.). Bu kapsamda çocuklara parti, sosyalist anavatan, Lenin ve Stalin, işçiler ve kolhoz çalışanları hakkında kitaplar okutuluyor ve filmler izletiliyordu (Vojaty, 1949, s.3). Bunların yanı sıra, çocuklar yeni savaş teknikleriyle tanıştırılıyor, silah ve diğer savunma araçlarını kullanmayı öğreniyorlardı (Zanegin, 1938, s. 43). Savaş eğitimi kapsamında her bir pioner; ilk yardım, hava saldırısı ve kimyasal saldırılara karşı korunma, Mors alfabesi, harita ve pusula kullanma gibi konularda gerekli bilgilerle donatılıyordu (RGASPI, f. M-1, op. 23 d. 1361 l. 27). Askeri eğitim sürecinde, önemli tarihi olayların çocuklara öğretilmesi de önemli bir yer tutuyordu (Zanegin, 1938, s. 43).

Savaş eğitiminde beden eğitimi çalışmalarının da önemi büyüktü. Bu çalışmalar temel olarak; sabah jimnastiklerini, pioner takım, birlik ve gruplarının savaş eğitimine yönelik spor faaliyetlerini ve pioner kamplarındaki çalışmaları kapsıyordu (Koronovsky, 1943, s. 29). Pioner teşkilatının beden eğitimine verdiği önemin bir diğer göstergesi, düzenlenen spor geçitleriydi. Pionerler, 1933'ten itibaren her yıl, Kızıl Meydan'daki spor geçitlerine katıldılar. Tüm Sovyet cumhuriyetlerinden pionerlerin katıldığı ilk geçit töreni, 1937 yılında düzenlenmişti (Yakovlev, 1972, s. 82).

Pionerlerin savaş eğitiminde önemli hususlardan biri, düzenlenen müdafaa yarışlarıydı. Bu yarışların amacı; çocukların keşif ve istihbarat yeteneğini, arazide kamufraj, engelleri aşma ve uzak görüş becerisini arttırmaktı. Bu amaçla, pioner kamplarında sık sık yarışlar düzenlendi (Şerbakov, 1965, s.16). Bunlardan biri, 1940 yılında düzenlenen 'Tüm Birlik' savunma yarışlarıydı. Bu yarışın amacı, okullarda kitlesel savunma faaliyetlerinin artırılması ve çocukların halk muharebesi tarihini, Kızıl Ordu liderlerini öğrenmelerini sağlamaktı (1940-çı İlde Pioner ve Mekteblilerin Umum İttifaq Mudafie Yarışları, 1940, s.3). Bir diğer yarışma da Pionerskaya Pravda gazetesinin girişimiyle 1941'de düzenlendi (Yakovlev, 1972, s.84).

Okul ve pioner evlerinde kurulan savaş sporuna yönelik grup ve kulüpler de pionerlerin savaş eğitiminde önemliydi. Pionerler bu grup ve kulüplerde savunma sporlarını ve savaş mesleklerini (muhabercilik, atışçılık, pilotluk, paraşütcülük vb.) öğrendiler (Yakovlev, 1972, s. 81). Pek çok şehirde teşkil edilen 'Ülkenin Genç Müdafacıları' adlı birlikler buna bir örnekti. Kasım 1941'de Moskova'da bu birliklerin sayısı 42.000'e ulaşmıştı. Bunlar, yangınların söndürülmesinde kullanılacak malzemeler hazırlanmasına, tanksavar kollarının teşkiline ve sığınakların kurulmasına yardım etti (Nikolayev, 1973, s. 23).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Komsomol teşkilatı, Komünist Partinin rehberliğinde Pioner teşkilatını daha da güçlendirmek amacıyla çalışmalarda bulundu. 15 Eylül 1942'de Komsomol Merkez Komitesi, "Pioner Teşkilatının Çalışmalarındaki Büyük Eksiklikler ve Bunların Ortadan Kaldırılması Hakkında" başlıklı bir karar aldı. Bu kararda, Pioner teşkilatının görevleri, savaş yıllarındaki durum göz önünde bulundurularak, yeniden düzenlendi. Bu düzenlemelerle, Pioner teşkilatı içerisinde beden eğitimi ve savaş eğitimi ile ilgili çalışmalara ve ayrıca topluma yararlı faaliyetlere daha fazla yer verildi (V.İ.Lenin Adına Pioner Teşkilatı, 1952, s. 37).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında pionerlere büyük görevler düştü. Pioner teşkilatları savaş süresince “Her şey cephe ve her şey zafer için” slogamıyla çalıştı (Drujinin, 2014, s. 79). Almanya ile yaşanan bu savaş, Pioner teşkilatının ve okulların faaliyetlerini büyük ölçüde değiştirdi. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu cepheye gitti, okulların büyük bir kısmı hastanelere çevrildi. Komünist Parti bu yıllarda, pionerlerin başlıca görevinin eğitimlerine devam etmek olduğu çağrısı yaptı (Nikolayev, 1973, s.6).

İkinci Dünya Savaşı'nda Pionerlerin Sovyet Ordusuna Yönelik Yardımları

Savaş yıllarındaki en ilginç gelişmelerden biri, Almanlara karşı savaşta Sovyet ordusuna ve yakınları cepheye bulunan ailelere yardım amacıyla, Arkadiy Gaydar ve onun kaleme aldığı Timur ve Askerleri² adlı eserinden ilhamla gelişen ‘Timur hareketi’ydi. Timur hareketinin sadece Rusya’daki katılımcı sayısı, 2 milyon kadardı (Drujinin, 2014, s. 79).

Arkadiy Gaydar’ın çocuklara yaptığı evlere, fabrikalara ve tarlalara yardımda bulunma çağrısı üzerine pionerler, bir yandan eğitimlerine devam ettiler, bir yandan da çeşitli sorumluluklar üstlenerek yetişkinlere yardım ettiler. Çok sayıda pioner ve öğrenci, savaşın ilk günlerinden itibaren hemşire olarak hastanelerde görev yaptı, şehir sokaklarında devriye görevinde bulunarak polislere yardım etti. Çatı ve damlarda nöbet tuttu, yangınları önledi (Goldin, 1942, s. 11). Pionerler, ordu için hizmet köpekleri ve atların yanı sıra posta güvercinleri yetiştirdi. Örneğin, Rostov’da ‘Genç Doğacılar’ grubunun pionerleri, Kızıl Ordu için 200 km’ye kadar posta taşıyabilen güvercinler yetiştirmişti (Pioner,1939, s. 21). Pionerler bunun yanı sıra gazetelerin kolhozlara ulaştırılmasını sağladı; hurda ve yaralı askerlerin tedavisinde kullanılmak üzere şifalı otlar topladı (Nikolayev, 1973, s. 9). Pionerlerin tüm savaş dönemi boyunca topladıkları şifalı otların miktarı 186.000 tondan fazlaydı (Nikişov ve Fligelman, 1962, s. 47).

Timur hareketi kapsamında, örneğin Leningrad’ta Tambovsky sokağında kız pionerler, hasta ve yaşlılara yardım etti; onlar için su ve odun taşıdı, evlerini temizledi, çamaşırlarını yıkadı. Çocuk evleri için oyuncak, kıyafet, kitap, kap-kacak topladı. Leningrad’taki Oktyabrsky bölgesindeki pionerler ise, Komsomol üyesi liderlerinin yönetiminde, hastaneler için sanat kitapları, kap-kacak topladı, yaralıların yanında nöbet tuttu (Goldin, 1942, s. 12). Pionerler, gezici hastanelerde de görev aldılar. Görev yerine kadar bu seyyar hastanelere eşlik ettiler; yolculuk sırasında yaralı askerlerle ilgilendiler ve sağlıkçılara yardımda bulundular (Glüşko, 2000, s. 6).

Pionerler cephedeki askerlerin ailelerine de yardımda bulundular. Pionerskaya Pravda’da bir asker eşi, pionerlerin kendilerine yardımlarıyla ilgili olarak şunları aktarıyordu:

4 çocuğum var. Ben sabah erkenden fabrikaya gidiyorum ve bazen gece yarısına kadar çalışmak zorunda kalıyorum. Ancak aklım hiçbir şekilde çocuklarımda kalmıyor. Çünkü bize her gün, 194 numaralı okuldan pionerler geliyor. Onlar çocukların derslerine yardımcı oluyor, odalarını temizliyor,

2 Bu kitap İkinci Dünya Savaşı’nın arifesinde, 1940 yılında Pionerskaya Pravda gazetesinde, ardından radyolarda yayınlandı. Hemen sonrasında ise ayrı bir kitap olarak basıldı. Kitabın filmi de çekildi ve 1940 yılının sonuna doğru ekranlarda gösterildi. Kitabın başkahramanı Timur, çocuklar tarafından çok sevildi. Bu kitabın etkisiyle savaş yıllarında pek çok pioner birliği ve okullarda, pioner saraylarında Timur birlikleri kuruldu. (Bkz. Arkadiy Gaydar, Timur i Ego Komandi, Buryatskoye Knijnoye İzd-vo, Ulan-ude, 1981.)

küçük olan çocuklarının bakımıyla ilgileniyor, onların karnını doyuruyor, onlara hikâyeler anlatıp uyutuyorlar (Gluşko, 2000, s. 6).

Bu yıllarda Komsomol teşkilatı, pionerlere ev işlerinde de çeşitli görevler düştüğüne vurgu yapıyordu. Bu kapsamda pionerlerden beklenen, ev ekonomisine yardımda bulunmaları, odun toplayıp kırmaları, küçük çocukların bakımıyla ilgilenmeleriydi. Kuybışevsk pionerlerinden İra Andreyeva, yazdığı bir mektupta babasının cepheye gidişiyse annesinin çalışmak zorunda kaldığı ve bu sebeple ev işlerinin abisiyle kendilerine kaldığı, daha önce hiç yapmadığı bu işlerin kimi zaman onlar için zorlayıcı olduğunu yazıyordu (Nikolayev, 1973, s. 9-13).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında pionerlerin cepheye yardım için geliştirdikleri önemli faaliyetlerden biri, 'uçak gruplarının' kurulmasıydı. Bu gruplar tarafından toplanan paralar sayesinde cepheye çok sayıda uçak bağışlandı. Örneğin Leningrad pionerleri, bu şekilde topladıkları paralarla donanmaya Leninskiye İskrı (Lenin Kıvılcımı) adlı bir uçak bağışında bulundular. Moskova'da da 2.000 kadar genç, topladıkları paralarla yaptıkları Pionerskaya Pravda (Pioner Gerçeği) adlı uçağı, bizzat Tuşansky Havalimanı'na giderek pilotlara hediye ettiler (Yakovlev, 1972, s. 76). Savaş pilotları yaptıkları bu yardımlardan ötürü pionerlere duyduğu minnettarlıklarını içeren mektuplar gönderdiler. Bu mektuplardan birinde pilotlar, pionerlerin topladıkları paralarla cepheye yollanan Pioner Komi ASSR (Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) isimli uçakla 4 düşman uçağının düşürüldüğünü ve düşman bölüklerinin yok edildiğini bildiriyordu (Şerbakov, 1965, s. 20). Stalin de savaş sürecinde gösterdikleri bu yardımlarından dolayı, çocuklara duyduğu şükranını dile getiren çok sayıda mektup gönderdi (Yerşova, 1949, s. 14).

Pionerler tarafından toplanan paralar ve hurdalarla tanklar da üretildi. Pionerler tankların üretimi için gerçekleştirilen etkinliklerde Komsomol teşkilatı ile birlikte çalıştı. Bu amaçla, 15 Şubat 1942'de hurda toplanması için kitlesel bir etkinlik başlatıldı. Bu etkinlik kapsamında çok sayıda pioner, tonlarca hurda topladı (Şerbakov, 1965, s. 21). Pionerlerin bu faaliyetleri neticesinde; Moskova'da 'Moskovsky Pioner' (Moskova Pioneri), Ryazan'da 'Yunıy Pioner' (Genç Pioner); Krasnoyarsk'ta 'Sivastopol' ve 'Pioner' ismini taşıyan çok sayıda tank, uçak ve savaş arabaları üretildi (Gluşko, 2000, s. 4).

Pionerler, Almanlara karşı mücadelenin içinde de yer aldılar. Komünistlerin ve Komsomol üyelerinin rehberliğinde gizli birlikler organize ederek, Almanlara karşı mücadelede Sovyet ordusuna yardımda bulundular. Pioner teşkilatının dergisi Vojatıy'da bunlarla ilgili çeşitli bilgiler yer almaktadır. Luga'da gerilla birliğine bağlı olan pioner Kolya Lavrentyev bunlardan biridir. Kolya, Luga'yı işgal eden Alman ordusu hakkında istihbarat toplamak ve bunları birliğe iletmekle görevliydi. Ancak Almanlara yakalamp esir düştü. Dergide yer alan bilgilerde, Kolya'nın, bağlı bulunduğu gerilla birliğinin mevzilendiği yer hakkında bilgi vermeyi reddettiği için işkenceye maruz kaldığı ve sağ elinin kesildiği ifade edilmektedir (Goldin, 1942, s. 11). Almanlara karşı teşkil edilen gizli birliklere bir diğer örnek, Stalino vilayetine Artyomovsky rayonundaki Poktrovskoye köyünün pionerleri tarafından, 16 Mayıs 1942'de kurulan birliktir. Bu birlik, yaralı Sovyet askerlerini hendek ve mağaralarda gizledi, onlar için ilaç ve erzak temin etti. Bunun yanı sıra Alman ordusunun durumu hakkında malumat topladı (V.İ.Lenin Adına Pioner Teşkilatı, 1952, s. 36). Onlar, avcı taburlarının düşman paraşütçüleri vurmalarına da yardım ettiler; geceleri duvarlara faşizm karşıtı afişler asıp, düşmana sabotajlar düzenlediler (Gluşko, 2000, s. 3-11).

Savaş yıllarında pionerlerin gerçekleştirdiği bir başka etkinlik, yaralı askerlere manevi destek için, onlara bizzat kendilerinin çizdikleri resimleri hediye etmek, onlar için konserler düzenlemek ve ailelerine mektup yazmalarına yardımcı olmaktı. Pionerler yaz aylarında ise, yaralıları taze besinlerle beslemek için yaban mersini, kayısı gibi meyveler topladılar (Drujinin, 2014, s. 80).

Pioner teşkilatının savaş yıllarında gerçekleştirdiği bir başka önemli çalışma, 1942 yılında 'Genç teknisyenler cepheye yardıma!' sloganıyla düzenlenen Çocuk Teknik Keşifler Gösterisiydi. Bu hareket kapsamında 200.000'den fazla katılımcı; asker ailelerine, okul ve cepheye yardımı dokunacak teknik buluşlar gerçekleştirdiler. 1944'te sayıları artık 600.000'e yaklaşan teknisyenler, 1 milyondan fazla malzeme üretmişti (Drujinin, 2014, s. 80).

Pionerler askerler için 8 Kasım 1942'de çok sayıda pioner, 'Pionerler cepheye' sloganıyla düzenlenen vaskreseniklere³ katıldı. Bu kapsamda çocuklar; 4.268 ton hurda topladı ve okullar ile ailesi cepheye olanlar için 80.000 metre küp odun hazırladılar (Nikişov ve Flügelman, 1962, s. 47). Pionerler askerler için temin ettikleri yiyecek, kışlık giyecek, kolonya, sabun, kâğıt, kalem, zarf gibi çok sayıda eşyayı cepheye gönderdiler. Sadece Moskova'lı pioner ve öğrenciler, Temmuz 1941-Mart 1942 tarihleri arasında 21.000 tütün, 8.000 çorap ve 500 eldiveni cepheye yolladılar (Gluşko, 2000, s. 4).

İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda, pionerler arasında herhangi bir konuda uzmanlığı bulunmayanlar, savaş yıllarında çeşitli kurslara katılarak farklı alanlarda (traktörçü, biçer-döverci, şoför, doğramacı, çilingir vb.) uzmanlık edindiler (Gluşko, 2000, s. 4). Yine pioner evlerinde farklı üretim grupları (marangoz, çilingir, dikiş-nakış vb.) teşkil edilerek; pionerler tarafından, cephe için gerekli olan malzemeler hazırlandı. Sadece Moskova'da 17.000 çocuğun çalıştığı 330 grup mevcuttu (Nikolayev, 1973, s. 18). Bu gruplar tarafından cepheye kullanılmak üzere fişek kutuları, seyyar sağlık çantaları yapıldı. Pionerler ürettikleri bu ürünleri satışa çıkararak para topladılar; bunun yanı sıra kendi ürettikleri eşyaların verildiği 'eşya lotoları' düzenledi, cepheye yardım için kışlık kıyafetler diktiler (Goldin, 1942, s. 13).

Komünist Partisi Merkez Komitesi, çocukların savaş yıllarındaki yardımları için şunları yazıyordu: "Gençler, ülkenin bağımsızlığı için verilen savaşa katılarak, büyük bir cesaret ve Sovyet anavatanına sarsılmaz bir bağlılık örneği göstermişlerdir" (Yakovlev, 1972, s. 70). Pioner teşkilatına Almanlara karşı mücadelede gösterdikleri cesaretlerinden ve emeklerinden ötürü, 'Sovyetler Birliği'nin Kahramanı' ödülü verilirken, 1.000 kadar pioner de çeşitli nişan ve madalyalarla taltif edildi (Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya, 1927, s. 462).

3 Subbotnikler tatil günü olan cumartesi günlerinde, Vaskresenikler ise Pazar günlerinde toplum yararına düzenlenen ücretsiz iş günlerini ifade etmektedir. Komsomol ve pioner birlikleri tarafından düzenlenen bu etkinliklerde, ücretsiz çalışılmak suretiyle elde edilen kazanç, toplum yararına işlerde kullanılıyordu.

Sonuç

Pioner teşkilatı, Sovyet sisteminin talep ettiği yeni vatandaş tipinin şekillendirilmesinde Komsomol teşkilatı ile birlikte en etkili kurumlardan biriydi. Teşkilatın gerek okul içerisinde gerekse okul dışı zamanlarda çocuklar arasında gerçekleştirdiği 'topluma faydalı çalışmalar' yeni neslin sosyalist eğitiminin önemli bir parçasıydı. Çocuklar, 'topluma faydalı çalışmalar' kapsamında ve Pioner teşkilatının denetimi altında eğitimden ekonomiye pek çok alanda ülkenin sosyalist inşasına hizmet ettiler. Bu çalışmalar, çocuklardaki disiplin ve sorumluluk duygusunu arttırmamın yanında, onlarda emeğe karşı bir sevgi uyandırılmasını da amaçlıyordu. Ancak orduya yardım kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerin bunlardan ayrılan bir yönü vardı. Bu ise, Stalin döneminde yeniden önem kazanan Sovyet vatanseverliğinin çocuklar arasında güç kazanmasını ve çocukların askeri konuda daha donanımlı hale gelmesini sağlamaktı.

Bilindiği gibi, ilk yıllarda Sovyetler Birliği'nde 'vatanseverlik' yasaklı bir kavramdı. Enternasyonalist anlayışa göre, ileride gerçekleşecek bir dünya devriminden sonra tüm dünya, komünistlerin ortak vatani olacaktı. Ancak beklenen devrim hareketleri bir türlü gerçekleşmeyince, bu durum Stalin'i 'tek ülkede sosyalizm' politikasını ilan etmek zorunda bıraktı. Buna ilerleyen süreçte Alman işgali tehlikesi de eklenince, 'vatanseverlik' duygusunu güçlendirmek Sovyetler Birliği için elzem hale geldi. Çocuklara askeri konularda gerekli bilgilerin kazandırılması süreci, savaş yıllardan çok önce başladı. Bu amaçla, pioner kamplarında, pioner ev ve saraylarında, pioner kulüplerinde çocuklara yönelik olarak savaş eğitimi ve spor faaliyetleri düzenlendi. Ancak beliren Alman tehdidi ile birlikte bu çalışmalar daha da önem kazandı. Pioner teşkilatının ordu için düzenledikleri yardım faaliyetleri ve doğrudan cephede yürüttüğü çalışmalar ise, savaş sürecinde çocuklar ve Sovyet ordusu arasındaki bağın kuvvetlenmesine, dolayısıyla Sovyet vatanseverliği duygusunun güçlenmesine katkıda bulundu.

Kaynakça

- Balyanskaya, L.K. (1962). Smena Smene İdet. Moskva: Znaniye İzd-vo.
- Boçin, L. (1938). Yuniye Pioneri. Moskva: Molodaya Gvardiya.
- Dobretsova, N.V. (1988). Ekolojiçeskoye Vospitaniye v Pionerskom Lagere. Moskva: Agropromizdam.
- Drujinin, V.V. (2014). Detskoye Dvijeniye v Rossii. Moskva: Logos.
- Fitzpatrick, S. (1982). The Russian Revolution: 1917-1932. Newyork: Oxford University Press.
- Gaydar, A. (1981). Timur i Ego Komandı. Ulan-ude: Buryatskoye Knijnoye İzd-vo.
- Gerasimova, A.V. (1962). Oni Bili Pionerami. Minsk.
- Gluško, M. P. (2000). Pioneri i Şkolniki v Velikoy Oteçestvennoy Voyne 1941-1945 Godov. Moskva.
- Goldin, A. (1942). Yumye Patriotu Goroda Lenina. Vojaty, 8, (s. 11-12).
- Heller, M. (1998). Makine ve Çarkları. (Çev. Canan, İ.) İstanbul: Adım Yayınları.

- Hoşbaht Uşaqların Pavilyonu. (1939). Pioner, (s. 10-11).
- Koronovskiy, V.N. (1943). Voенno-Fiziçeskaya Podgotovka Pionerov. Sovetskaya Pedagogika, 6, (s. 23-30).
- Krivoruçenko, V.K. (1985). İstoriya Vsesoyuznoy Pionerskoy Organizatsii İmeni V.İ.Lenina v Hronike Dat i Sobitii v Dvuh Çastyah. Moskva: Molodaya Gvardiya.
- Krupeviva, M.V. (1930). Detskoye Dvijeniye i VLKSM. Pedagogiçeskaya Entsiklopediya içinde. (s. 428-502). Cilt. 2. Moskva.
- Krupskaya, N.K. (1987). Drug Bolşoy Zaboliviy: Perekiska s Pionerami 1924-1939, Moskva: Molodaya Gvardiya.
- Krupskaya, N.K. (2013). Lenin ve Halk Eğitimi. (Çev. Demirel, Ö.M.) İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Lebedinskiy, V.V. (1973). Pionerskaya Organizatsiya v Period Vosstanovleniya Narodnogo Hozyaystva i Dalneyşego Razvitiya Sotsialistiçeskogo Obşestva v 1946-1958 Godah, Moskva.
- Macintyre, J. (1993). Political Socialization Of Youth In The Soviet Union: Its Theory, Use and Results. (Unpublished dissertation). California: Naval Postgraduate School.
- Nikişov, Y. M. ve Fligelman, S.M. (1962). Pionerskiye Salyutu. Kalinin: Kalininskoye Knijnoye İzdatelstvo.
- Nikolayev, V.İ. (1973). Pionerskaya Organizatsiya v Godı Velikoy Oteçestvennoy Voynı (1941-1945 gg.). Moskva.
- Pioner (1983). Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi içinde. (s. 339). Cilt 7. Bakı.
- Pionerskaya Organizatsiya v SSSR (1968). Sovetskaya İstoriçeskaya Entsiklopediya içinde. (s.149-151). Cilt 11. Moskva.
- Rives, S.M. (1965). Soderjaniye, Metodi i Organizatsionniye Formı Detskovo Kommunistiçeskovo Pionerskovo Dvijeniya. Pedagogiçeskaya Entsiklopediya içinde (s.474-491). Cilt. 2. Moskva.
- Şerbakov, A.P. (1965). Pioneri v Godı Voynı. Sıktivkar: Komi İzd-vo.
- Trud Na Obşuyu Polzu (1948). Vojatıy, 5.
- Lenin V.I. (1952). Pioner Teşkilatı (Çev. Hesenov, B. E.) Bakı: Azerbaycan Uşag ve Kençler Edebiyatı Neşriyyatı.
- Volkov, A. (1965). İstoriya Pioner-Dvijeniya v SSSR. Pedagogiçeskaya Entsiklopediya içinde. (s. 455-463). Cilt. 2. Moskva.
- Vospitivat Yunlı Patriotov. (1949). Vojatıy, 26 (11), (s. 1-3).
- Vsesoyuznaya Pionerskaya Organizatsiya (1927). Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya içinde. (s. 460-463). Cilt.5. Moskva.
- Vsesoyuznaya Pionerskaya Organizatsiya V.İ.Lenina: Dokumentı i Materialı (1981). Moskva: Molodaya Gvardiya.

Yakovlev, V.G. (1952). Sozdaniye Organizatsii Yunih Pionerov v SSSR. Sovetskaya Pedagogika, 5, (s. 58-70).

Yakovlev, V.G. (1972). Zori Sovetskoy Pionerii: Oçerki po İstorii Pionerskoy Organizatsii (1917-1941).Moskva: Prosveşeniye.

Yerşova, T.İ. (1949). Komsomol i Pionerskaya Organizatsiya. Moskva: Pravda.

Zanegin, M. (1939). Oboronnaya Rabota v Otryade. Vojatıy, 1, (s. 26-28).

Sosyo-Politik Tarih Rus Devlet Arşivi (RGASPI) Belgeleri⁴

RGASPI, f. M-1, op. 23, d. 1091, l. 28.

RGASPI, f. M-1, op. 23, d. 1315, l. 11.

RGASPI, f. M-1, op. 23 d. 1361, l. 27.

RGASPI, f. M-1, op. 23, d. 1425, l. 5.

⁴ RGASPI, fond /f. (koleksiyon), opis/ op.(klasör), dela/d. (dosya), list/ l. (varak)

HOW DO OUR RELATIONS IN EVERYDAY LIFE INFLUENCE OUR TRUST IN STRANGERS? THEORY AND EVIDENCE FROM TWENTY-SEVEN DEMOCRACIES

Cerem I. CENKER-ÖZEK

Abstract

Generalized trust is important in democratic societies because it fosters co-operative norms which matter for citizen's-level activism. Individual's daily social interactions are among the significant determinants of generalized trust. Yet studies often measure social interactions at the group level such as those with the family, colleagues and the neighbors. Present study suggests that rather than group level relations, individual's both the structure- the extent of the weak and the strong ties-, and the content- whether they are mobilized for expressive action or instrumental action- of informal relations provide better explanations for generalized trust. Thus, the main objective of this study is to explore the relational foundations of generalized trust with individual level tie-based data. For this purpose, the study counts on International Social Science Program's (ISSP) survey of 2001 on social networks; hence the hypotheses are tested within a comparative cross-country perspective. The analysis suggests positive and significant influence of the kinship ties, which are mobilized for power and wealth and the non-kinship ties, which are mobilized for emotional support, on generalized trust. These findings, in turn, invite for a re-consideration of the conceptual discussion social capital literature posits between informal social relations and generalized trust.

Keywords: Generalized trust, Bonding social capital, Bridging social capital, Tie-level data, Multinomial logistic regression

GÜNLÜK HAYATTAKİ İLİŞKİLERİMİZ YABANCILARA GÜVENİMİZİ NASIL ETKİLER? TEORİ VE YİRMİ YEDİ DEMOKRASİDEN BULGULAR

Özet

Kişiler arası güven, demokratik toplumlarda vatandaşların siyasete aktif katılımları için gerekli olan iş birliği normlarının geliştirdiği için önemlidir. Günlük ilişkiler, kişiler arası güven belirteçlerinden bir tanesidir. Çalışmaların bir çoğu bu ilişkileri, genellikle, aile, iş arkadaşı ya da komşularla ilişkiler gibi, grup seviyesinde ölçülen değişkenlerle analiz eder. Bu çalışma, kişilerin sahip olduğu ilişkilerin yapısı- güçlü ya da zayıf bağların sayısı- ve içeriğinin-bu bağların kendini ifade etme ya da araçsal sebeplerle mobilize edilmesi- kişiler arası güveni daha iyi açıkladığını öne sürmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı kişiler arası güvenin ilişkisel temellerini bağ seviyesinde ölçülen verileri kullanarak araştırmaktır. Bu amaçla, 2001 yılında Uluslararası Sosyal Bilimler Programı'nın (USBP) sosyal ağlar üzerine yaptığı anket verisi kullanılmıştır. Bu veri, hipotezlerin uluslararası bir perspektifle değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Analiz, güç ve zenginlik için mobilize edilen akrabalık ilişkileri ile duygusal destek için mobilize edilen aile ve akrabalık bağı dışında oluşan ikincil ilişkilerin, kişiler arası güveni pozitif ve anlamlı şekilde etkilediğini ortaya koymuştur. Bu bulgular ışığında, sosyal sermaye literatürünün günlük ilişkiler ve kişiler arası güven arasında öngördüğü nedenselliğin kavramsal tartışması tekrar ele alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kişiler arası güven, Bağlayıcı sosyal sermaye, Köprü kurucu sosyal sermaye, Bağ-seviyesinde veri, Multinomial logit analizi

Introduction

Generalized trust is among the significant civic attitudes which closely relates to democratic institutionalization. It is about an individual's regard of the other as the fellow citizen, so that co-operation with those others outside one's primordial relations and close associates becomes more likely. This co-operative spirit, in turn, is expected to encourage citizens' participation in different social systems. Hence, across trusting societies, citizens are expected to be better endowed with political and civic activism.

Among different types of trust, generalized trust corresponds to trust in people whom we do not know. We reveal such kind of trust to strangers because we regard them as the fellow citizens. Though they are strangers, we choose to extend trust because we find them familiar to ourselves. We regard them as not only harmless, but also worthy of association and co-operation. This positive attitude towards the fellow citizens lies at the heart of generalized trust. Accordingly, generalized trust is different from particularized trust, which refers to trust in people we know. It is also different from institutional trust, which pertains to confidence individuals have in a series of institutions (Giddens, 1990, s. 83-88; Luhmann, 1988, s. 94-109; Seligman, 1997, s. 13-44).

Generalized trust has started to be discussed more extensively in political research with the advent of the social capital literature. This literature pointed out the formal, institutional and the informal, everyday societal relations and networks as foundations of generalized trust. Civil society participation was examined extensively as individual's formal relations (Paxton, 2007, s. 47-76; Pichler and Wallace, 2007, s. 423-435). Alternatively, individual's informal relations were conceptualized as the bonding and the bridging social capital respectively (Narayan 1999, s. 1; Putnam 2000, s. 22-23; Woolcock and Narayan, 2000, s. 226-227). The bonding social capital referred to individual's primordial and close relationships and this type of social capital was argued to constrict individual's relations outside of the familiar environments. Hence it was negatively connected to generalized trust. The type of social capital conducive for generating trust was designated as the bridging social capital which concerned relations of more professional and distant nature such as the associates from the workplace, the school and/or the various civil society organizations (Farole vd., 2007; s. 15-16; Putnam, 2000, s. 22-23).

Though the social capital literature frequently mentions the significance of the bonding and the bridging social capital for generalized trust, their tests remained limited in comparison with studies which focus on civil society activism. Moreover, they were often measured at the group level, which explored frequency of contact with various informal social groups such as the family, neighbors, colleagues and other friends (Alesina and Guiliano, 2007, s. 4-5; Farole vd., 2007, s. 15-16). However the conceptual definition of both the bonding and the bridging social capital lies in Granovetter's seminal differentiation between the weak and the strong ties (Granovetter, 1973, s. 1360-1380; Putnam, 2000, s. 22-23). Hence an emphasis on the structure and the content of the relational ties, which are informed from individual level tie-based data, may provide new light to research which enquires social network underpinnings of generalized trust.

Present study is an attempt in this direction. It seeks to explore relational foundations of generalized trust within a cross-country comparative perspective. It, in particular,

seeks to answer the question: "How do our relations in everyday life influence our trust in strangers?" For this purpose, the study focuses on both the structure-- the extent and the weight of individual's ties-- and the content--the purpose for which the ties are mobilized--of individual's everyday social ties. Doing so, the present study aims to contribute to social capital research by focusing on the influence of tie-level properties on generalized trust.

The organization of the study is as follows. The first part discusses the relationship between democracy, generalized trust, and the informal relations. The second part focuses on the relevance of informal, everyday relationships for generalized trust and it introduces the hypotheses of the study. The following third section explains the data and the variables. The fourth section, then, presents the model and it discusses the empirical results. Last section will conclude the study.

Democracy, Generalized Trust and Informal, Everyday Relations

Political science in general and democracy studies in particular focus on generalized trust because people's co-operation and association for common interests as well as public goods are necessary conditions for functioning democracies (Almond ve Verba, 1963, s. 208-244; Putnam vd., 1993, s. 163-181). Generalized trust provides an enabling social environment in which individuals easily connect with each other. This potential of connectivity is what lends generalized trust significance to underscore a good portion of democratic sustenance (Inglehart, 1997, s. 160-216; Inglehart and Welzel, 2005, s. 149-173). Besides, in-depth case studies also showed how the absence of generalized trust fostered either individual isolation and social anomie, or the emergence of mafia-like organizations, which proved detrimental for democratic regimes (Banfield, 1958, s. 83-103; Gambetta, 1988, s. 158-175; Gambetta, 1993, s. 15-53).

There is a general consensus in political research that generalized trust is good for democratic regimes, but what is good for generalized trust?

Determinants of generalized trust have started to be discussed more in detail with the advent of the social capital literature. Putnam and his collaborators (1993, s. 167) used social capital to denote the widespread availability of generalized trust and networks of civic engagement in a given polity, which had significant bearings on democratic and economic institutional performance. This line of research prioritizes the micro-level determinants of generalized trust and it points out the relevance of individual's formal and informal relationships for generalized trust.

Why would civil society involvement and informal social relationships influence generalized trust? As it is noted, generalized trust is about a general positive orientation towards the fellow citizens. Since it concerns trust in people we do not know, individuals take risks when they choose to trust. Hence a certain level of familiarity with different human conditions and behaviors would help to take such risk. Indeed both the civil society activism and the abundance of informal relations are regarded as channels through which individual level differences and social cleavages are mutually recognized; crosscut; negotiated; and understood at the societal level (Putnam, 2007, s. 159-165).

The bulk of research already enquired the influence of civil society activism on gene-

ralized trust (Knack and Keefer, 1997, s. 1271-1274; Knack 2003, s. 341-355; Paxton, 2007, s. 54; Uslaner, 2002, s. 130). Fewer researches were conducted on individual's informal relations (Alesina and Guiliano, 2007, s. 4-5; Dekker 2005, s. 94-95; Farole et.al., 2007, s. 15-16; Uslaner 2002, s. 123-125).

As it is noted, the differentiation between the bonding and the bridging social capital informs many studies which focus on informal relations. Putnam (2007, s. 143) defined bonding social capital as "ties to people who are like you in some important way". It is hypothesized to influence generalized trust negatively because strong ties are assumed to strengthen in-group solidarity, which breed suspicion about out-group relations. An alternative to bonding social capital is the bridging social capital which implies individual's involvement in different types of social networks besides his/her close and primordial relations. Putnam (2007, s. 143) defined it as "ties to people who are unlike you in some important way". Bridging social capital is hypothesized to influence generalized trust positively because the relations with out-group members as well as the knowledge about them are expected to provide familiarity with the variable human conditions and behaviors, which discounts the risks involved in trust relations.

Notwithstanding the neat differentiation between the bonding and the bridging social capital as well as the relations with the in-groups and the out-groups, the empirical evidence so far pointed out a more complicated relationship between everyday, informal relations and generalized trust.

Alesina and Guiliano (2007, s. 18-19), for instance, designated a negative and significant influence of strong family relations on generalized trust. Likewise, Farole and his collaborators (2007, s. 21-23) designated time spent with close friends as a negative determinant of generalized trust, whereas they underscored time spent with work or professional colleagues as a positive determinant of generalized trust. Uslaner (2002, s. 123-125) also examined the influence of everyday, informal relations on generalized trust. In his study, variables of informal relations were wide-ranging from going to bars and restaurants, playing cards to visiting friends and families and talking to neighbors. Likewise, Dekker (2005, s. 94-95) examined the extent of informal socialization through questions of the neighborhood level relations. Both Uslaner and Dekker could not find any substantial influence of informal socialization on generalized trust.

These researches fell short in attempting to prove the viable influence of informal relations on generalized trust. Yet, based on these examples, it is also difficult to argue the contrary case. The reasons are twofold. The first reason is the lack of a general consensus about what types of relations constitute either the bonding or the bridging types of relations. Putnam (2007, s. 143) for instance regarded relations with colleagues of similar age, sex and race as bonding social capital, whereas Farole and his collaborators (2007, s. 15) regarded relations with the colleagues as the bridging social capital. The second reason is related to the measurement of the informal relations. Though frequent references are made to different types of ties, social capital research on informal relations rely heavily on different social groups such as the family, close friends, colleagues and neighbors rather than social ties.

How Do Informal, Everyday Relations Influence Generalized Trust?

Modern societies provide individuals many avenues for socialization; hence, more often, people possess many different ties to different others. The basic category that has motivated the research on social networks is the differentiation made between the kinship and the non-kinship relations (Scott, 1991, s. 7-38). Indeed, relations established outside one's kin group is accepted as one of the strongest indicators of modern societies and the complexity it confers, which, in turn, makes the discussion of generalized trust relevant (Luhmann, 1979, s. 39; Simmel, 1922/1955, s. 134-140). Hence the focus on the kinship and the non-kinship ties may provide a first step to discern whether or not individual's informal ties have any bearing on his/her decision to trust the fellow men.

The first two hypotheses of the study are about the size of both the kinship and the non-kinship ties. As it is noted, social capital research assumes that a positive orientation towards the generalized others becomes more likely to the extent people get familiar with different others. Hence the potential of the weak ties would expand with an increase in the non-kinship relations. A contrary case would be people's reliance on their strong kinship relations.

H1: Extensive non-kinship ties influence generalized trust positively.

H2: Extensive kinship ties influence generalized trust negatively.

The basis of the above hypotheses is the assumption that people have relatively stronger attachments to their primordial kinship relations. These attachments would increase as the weight of the kinship ties increase. Hence the above difference will become more pronounced to the extent the kinship ties are stronger. Hence the third hypothesis is about the weight of the kinship ties:

H3: Stronger kinship ties influence generalized trust negatively.

The hypotheses so far deal with the structure of the relationships rather than their content. Yet besides the structure of individual's relational ties, the content of these ties such as the purpose for which they are mobilized may also prove significant. In his study on social capital, Lin (2007, s. 10) differentiated ties on the basis of the purpose of action. Ties which were mobilized for expressive action were for "preserving and maintaining resources" (Lin, 2007, s. 10). In general, these types of ties "have physical health, mental health, and life satisfaction as returns" (Van der Gaag and Snijders, 2005, s. 21). Alternatively, ties may be mobilized for instrumental action as well. They are for "searching for and obtaining resources" (Lin, 2007, s. 10) and they are used to increase one's "wealth, power and reputation" (Van der Gaag and Snijders, 2005, s. 21).

Though the research on bonding and bridging capital hardly mentions this differentiation, it seems vital to reason why certain types of relations may hinder one's tendency to trust the fellow citizens, while others ease such tendency. After all, social capital research prioritizes the weak and the bridging ties for trust relations because they are regarded as strategic to associate with different others and to reach alternative sources of information. However people forge relations outside of their kinship groups for expressive reasons as well. Likewise though people, in general, rely on their kinship relations for expressive reasons, they may also find these relations useful for instrumental reasons. Do the kinship and the non-kinship relations have a uniform influence

on generalized trust, regardless of the difference in purpose of action? In line with the social capital literature, the fourth and the fifth hypotheses assume a uniform influence:

H4: Reliance mostly on non-kinship ties for both expressive and instrumental action influence generalized trust positively.

H5: Reliance mostly on kinship ties for both expressive and instrumental action influence generalized trust negatively.

Data and Model

Present analysis tested the above hypotheses by using ISSP survey data of 2001, which focused on social networks. By the time this survey was conducted, ISSP had thirty-eight member nations. The analysis accounted for countries rather than nations; hence the Northern Ireland sample was not included in the analysis. Moreover, East and West Germany were coded as the single country of Germany. Likewise, Israeli Jews and Arabs were coded as a single country of Israel. Subsequently, the present analysis counted on twenty-seven countries for its enquiry into the relational foundations of generalized trust.²

The dependent variable of the empirical model was generalized trust. ISSP provided a three-item trust module to measure individual's trust in both the known and the unknown others. The respondents indicated agreement to each item along 1-5 scale where 1 stood for "Agree strongly" and 5 stood for "Disagree strongly". These items were as follows:

"There are a few people I can trust completely."

"Most of the time you can be sure that other people want the best for you."

"If you are not careful, other people will take advantage of you."

The third statement in this module was used as the generalized trust question; because, it came close to the conventional generalized trust question, which was "Generally speaking, do you believe most people can be trusted or that you cannot be too careful in dealing with people?" In surveys such as World Values Survey (WVS), Eurobarometer and General Social Survey (GSS), the respondents who said they cannot be too careful in dealing with people were accepted as people who lacked trust in unknown other people. This statement was reminiscent of the ISSP statement "If you are not careful, other people will take advantage of you." The explicit reference given in the statement to the "other people" was also important because generalized trust concerned individuals' orientations towards generalized others. Also, this statement underscored a general suspicion towards the intentions of other people, which lied at the foundation of lack of trust. Hence, those respondents who either disagreed strongly or disagreed with this statement were treated as respondents who revealed trust in the fellow citizens. Nearly

2 Countries which are included in the analysis are Finland, Denmark, Switzerland, France, Norway, Australia, Japan, New Zealand, Canada, Israel, Great Britain, Cyprus, Czech Republic, Philippines, Russia, United States, Latvia, Italy, Germany, Austria, Spain, South Africa, Chile, Slovenia, Brazil, Poland, and Hungary. Also see ISSP Codebook for 2001 Survey on Social Networks, 7. See <http://www.issp.org/>

sixteen percent of all respondents indicated trust.

Trust levels differed substantially across countries. More than forty percent, for instance, indicated trust in fellow citizens in Finland and Denmark. The figure was lower than five percent in Poland and Hungary and less than ten percent in Spain, South Africa, Chile, Slovenia, and Brazil.³

In order to test the hypotheses, the study modelled a series of tie-based variables as the key independent variables. These variables are explained in detail below.

Size of adult kinship ties: The size of adult kinship ties corresponded to a respondent's total number of ties to his/her brothers/sisters and sons/daughters, who were eighteen or older as well as to their parents, who were still alive. This was a continuous variable, which changed between 0 and 36. The mean of this variable was 4,6 and 95% of distribution lies between 0 and 10.

Weight of adult kinship ties: The weight of adult kinship ties variable was computed on the basis of the frequency of contact variables. It corresponded to the average frequency of contact with the most contacted brother/sister, son/daughter as well as the father and the mother. It was a continuous variable and its values changed between zero and seven.

Size of the non-kinship ties: Size of the non-kinship ties was the sum of respondent's friends from the workplace, the neighborhood and the other places. It was a continuous variable and its values changed between 0 - 294. Nearly 95% of distribution was within the 0 to 33 range.

Kinship ties for expressive action/Non-kinship ties for expressive action: ISSP asked respondents' their first and second choices of contact when they felt ill and depressed respectively. Those family and relatives' ties⁴ which were used in times of illness and feeling depressed, were used to generate the kinship ties for expressive action variable. In case non-kinship ties⁵ were mentioned for the above expressive actions, these ties were counted as non-kinship ties for expressive action. The values of both variables changed between 0 and 4.

Kinship ties for instrumental action/ Non-kinship ties for instrumental action: ISSP asked respondents' their first and second choices of contact when they needed to borrow large sums of money. Also, the survey asked the contact who was used for the present (or the last) employment. The indicated family and the relatives' ties made up the kinship ties for instrumental action variable. In case non-kinship ties were mentioned for the above instrumental actions, these ties were counted as non-kinship ties for

3 The trusting respondents were those who either disagreed strongly or disagreed with the statement 'If you are not careful, other people will take advantage of you'.

4 Spouse, mother, father, daughter, son, daughter-in-law, son-in-law, brother, sister were accepted as family. Other blood relatives, other in-law relatives and god-parents are accepted as relatives. Though god-parent may not be a relative, it is likely that this person will be close to the respondent's parents. Hence he /she is different from one's friends. God-parent was coded as relative because he/she was as close as parents but not from the immediate family. Contacts with family and relatives made up the kinship relations.

5 Close friends, acquaintances, neighbors, someone from work, and someone else were coded as friends and acquaintances, which are labeled as non-kinship relations.

instrumental action. The values of both variables changed between 0 and 3.

Besides the key independent variables, the empirical model also explored the robustness of the estimates to the inclusion of other potential generalized trust determinants. These control variables along with usual socio-demographic variables are explained below.

Institutional contact for expressive action: ISSP questions on expressive and instrumental action indicated above also provided choices for institutional contacts⁶ besides the kinship and the non-kinship ties. In case the respondents preferred institutional contacts when they felt ill and/or depressed, these contacts made up institutional contact for expressive action variable. Its values changed between 0 and 4.

Institutional contact for instrumental action: In case the respondents preferred institutional contacts when they needed to borrow large sums of money and/or finding a job, sum of these contacts corresponded to institutional contact for instrumental action variable. Its values changed between 0 and 3.

Relations with the relatives: ISSP asked frequency of contact questions with a series of relatives along 1-4 scale which indicated higher values for less frequent contact. This scale was re-coded along 0 - 3 so that the higher values indicated more frequent contact. Relations with the relatives variable was computed by summing up all frequency of contact scores across the relatives' variables. The relations with the parents-in-laws were not available for Norway. Likewise, relations with God-parents were optional; hence it was not available for a series of countries. As a result, these relations were not included in computation of this variable. Its values changed between 0 and 12.

Civil Society Participation: As it is noted, civil society activism was frequently examined as a positive determinant of generalized trust.⁷ ISSP asked the respondents' frequency of participation in a series of civil society organizations. A 1 to 4 scale was used to indicate participation in each of the given organizations. The scale was re-coded between 0 and 3 whereby the higher values indicated more frequent participation. Civil society participation variable was the sum frequency of participation across all types of groups and organizations. The charitable groups were not included in the computation because this data lacked for Germany. The values of this variable changed between 0 and 18.

Olson type participation / Putnam type participation: A series of analyses questioned whether all types of civil society organizations exerted similar influence on generalized trust. Knack and Keefer (1997, s. 1271-1274), for instance, differentiated between

6 All contacts indicated in ISSP survey which were neither the kinship nor the non-kinship relations were accepted as the institutional contacts.

7 A series of scholars mentioned the possibility of reverse causality between civil society involvement and generalized trust. In her comparative study, Stolle underlined the possibility that people who already trust others tend to become members of civil society institutions. See Dietlind Stolle (2001), "Getting to trust": an analysis of the importance of institutions, families, personal experiences and group membership," Paul Dekker and Eric M. Uslaner (Der.) Social Capital and Participation in Everyday Life (London and New York: Routledge): 118-134. In her study, Paxton also acknowledged the possible reciprocal relationship between generalized trust and associational membership. However counting on a series of research conducted on the question, she underlined that the causality is more likely to run from associational membership to generalized trust. See Pamela Paxton (2007), "Association Memberships and Generalized Trust: A Multi-level Model Across 31 Countries," Social Forces 86 (1): 54.

the Olson and the Putnam type of organizations. In his 1982 study, Olson wrote on collective action and argued that a series of civil society organizations such as professional organizations, trade unions, and political parties were more likely to display rent-seeking behavior. Knack and Keefer (1997) defined these types of hierarchically organized modern institutions as Olson type civil society organizations. They contrasted these with networks of civic engagement mentioned by Putnam et.al. (1993, s. 92-93). The latter were more horizontally organized and had post-modern concerns such as the community work, recreational, and rights-based activism. Being so, the likelihood of Putnam type organizations entering into distributional coalitions was found low.

The differentiation made between Olson and Putnam type organizations was directly related to generalized trust. Due to their rent-seeking tendency, Olson type organizations were regarded as exclusionary. Hence, they were hypothesized to influence generalized trust negatively. In the empirical model, Olson type participation was the sum frequency of contact for political parties and clubs as well as trade unions and professional organizations. Its values changed between 0 and 6. Alternatively, Putnam type organizations were induced mostly by provision of public goods; hence they were argued to influence generalized trust positively

(Knack ve Keefer, 1997, s. 1271). In the empirical model, Putnam type participation was the sum score for sports and leisure clubs and neighborhood associations and its values changed between 0 and 6.

Subjective Happiness: Another variable of interest was subjective happiness, which was found to be a significant individual level variable for generalized trust (Uslaner, 2002, s. 94-100). It was included in the analysis because happier people were, on the whole, found to be optimistic towards life in general, and other people in particular. The latter, in turn, was likely to positively influence individual's regard of the fellow citizens. ISSP asked this question along a 1- 4 scale. It was re-coded so that 1 corresponded to "not happy at all" and 4 corresponded to "very happy".

Cross-country macro-structural differences: Though social capital literature emphasized the significance of both the formal and the informal social relations for generalized trust, a series of studies also underlined the relevance of macro-structural determinants of generalized trust such as the historical heritage, economic inequalities, and ethnic divisions (Bjornskov, 2007, s. 1-21; Delhey ve Newton, 2005, s. 311-327). It was expected that even when the relational foundations of generalized trust were controlled for, significant cross-country differences would persist due to the mentioned macro-structural differences. Country level dummy variables were used to control for these differences.

University attendance: This was a dummy variable, which took the value of one for the cases of university attendance.⁸

Employment: This was also a dummy variable, which accounted for the cases of full time and part time employment as well as self-employment.

8 In ISSP, data was available for those who still attended to university. Since higher education is hypothesized to influence generalized trust, those attending to university are also accepted as part of the better educated respondents.

Sex: The sex variable took the value of one for the male respondents.

Age: The age variable was a continuous variable.

Empirical Analysis and Results

As it is noted, present analysis used the ISSP agreement scores to the following statement as the generalized trust variable: "If you are not careful, other people will take advantage of you". This statement was asked along an ordinal scale and its values changed between 1 and 5. Because most of the variables of interest violated the parallel regression assumption, a multinomial logit model (MNL) is used to compute the cross-country relational underpinnings of generalized trust (Long ve Freese, 2006, s. 197-200). For this purpose, the five point ordinal scale was re-coded into three outcomes. Those who strongly agreed or agreed with the above statement were coded as "No Trust"; those who neither agreed nor disagreed were labeled as "Neutral"; and those who strongly disagreed or disagreed with this statement were named as "Trust". In all analyses, "No Trust" was used as the base category and its comparison with "Trust" reported. Hence, the ensuing models showed the effect of each independent variable on trust in comparison with its influence on lack of trust.

Table.1 on the next page presented two models and they were only different in terms of civil society participation variables. Variables which were significant at five percent or lower are shown in shaded cells. Table.1 also presented the marginal effect each unit of independent variable made on the probability to trust. Model II of Table.1 was used for the computation of the marginal effect scores. Lastly, Model I and Model II did not report the country coefficients. In both models, the base country was Finland and the country coefficients were found significant except for Denmark.

The analysis showed that everyday, informal relations were relevant for generalized trust, yet their content rather than structure seemed to matter more for trust relations. Table.1 showed negative and significant influence of the size of the adult kinship ties on generalized trust, yet both its coefficient and marginal effect were low. Also both the size of the non-kinship ties and the weight of the kinship ties proved insignificant in the analysis. Their coefficients and marginal effects came close to zero. Alternatively, variables which dealt with ties for different purposes of action yielded significant and interesting results. They also seemed to exert more pronounced influence on generalized trust.

Table 1. Multinomial analyses of Trust versus No-trust					
	Model I		Model II		Marginal effect (Model II)
	Coeff.	P> z 	Coeff.	P> z 	
<i>Tie-based variables</i>					
<i>Size of adult kinship ties</i>	-0,02	0,02	-0,02	0,02	0,00
<i>Size of non-kinship ties</i>	0,00	0,14	0,00	0,16	0,00
<i>Weight of adult kinship ties</i>	0,00	0,87	0,00	0,86	0,00
<i>Kinship ties: Expressive</i>	0,04	0,22	0,04	0,22	0,00
<i>Kinship ties: Instrumental</i>	0,09	0,00	0,09	0,00	0,02
<i>Non-kinship ties: Expressive</i>	0,11	0,00	0,10	0,00	0,01
<i>Non-kinship ties: Instrumental</i>	-0,08	0,03	-0,08	0,03	0,02
<i>Other variables</i>					
<i>Relations with the relatives</i>	-0,01	0,32	-0,01	0,31	0,00
<i>Total civil society participation</i>	0,05	0,00			
<i>Olson type participation</i>			0,02	0,12	0,00
<i>Putnam type participation</i>			0,06	0,00	0,01
<i>Church or other religious org.</i>			0,06	0,00	0,01
<i>Other associations or org.</i>			0,04	0,03	0,01

<i>Employment</i>	<i>0,14</i>	<i>0,00</i>	<i>0,14</i>	<i>0,00</i>	<i>0,03</i>
<i>University attendance</i>	<i>0,41</i>	<i>0,00</i>	<i>0,42</i>	<i>0,00</i>	<i>0,06</i>
<i>Institutional contact: Expressive</i>	<i>-0,12</i>	<i>0,05</i>	<i>-0,12</i>	<i>0,05</i>	<i>-0,02</i>
<i>Institutional contact: Instrumental</i>	<i>-0,04</i>	<i>0,29</i>	<i>-0,03</i>	<i>0,31</i>	<i>0,00</i>
<i>Subjective happiness</i>	<i>0,27</i>	<i>0,00</i>	<i>0,27</i>	<i>0,00</i>	<i>0,05</i>
<i>Sex</i>	<i>-0,40</i>	<i>0,00</i>	<i>-0,30</i>	<i>0,00</i>	<i>-0,08</i>
<i>Age</i>	<i>0,02</i>	<i>0,00</i>	<i>0,02</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>
<i>Constant</i>	<i>-1,47</i>	<i>0,00</i>	<i>-1,47</i>	<i>0,00</i>	

The analysis showed the positive and significant influence of kinship relations for instrumental action and the non-kinship relations for expressive action. Hence it showed us the relevance of kinship relations for strategic and utilitarian calculations. Likewise, it emphasized the emotional side of the non-kinship relations for trust relations. Social capital literature hardly acknowledged these possibilities. In general, bridging social capital was associated with non-kinship types of relations and their significance lied in their potential for strategic use. Likewise, more often, kinship relations were conceptualized as exclusionary and their utilitarian use was not considered. Yet the present analysis showed that individual's informal relations could not be conceptualized only as means to strategic relations. This may indeed reflect one side of the story, yet Table 1. revealed the other side too, which was about people' need for the fellow friends. Individuals seemed to become more trusting of unknown others through emotional connections to their friends. Hence friends were likely to matter more for trust relations than the utilitarian count.

Alternatively, the analysis designated the kinship ties rather than the non-kinship ties as strategic for trust relations. This finding also underlined a much-neglected aspect in the operational definition of trust. The analysis showed that generalized trust was also about being willing to embrace risks about the unknown others, as it was about familiarity with the variable human conditions and behaviors. This willingness, in turn, boiled down to an ability to deal with possible disappointment as a result of one's decision to trust. The safety net kinship ties provide emerged as significant to ease the risk-taking tendency. Once individuals felt that they could act on their close kinship ties for instrumental action, they were likely to become more pro-active in social life as well.

These findings became more interesting when we focused on civil society variables

and a series of demographic variables. Model I of Table 1. showed the positive and significant influence of civil society activism on generalized trust. Yet once this activism was disaggregated into two different types of organizations in Model II, less hierarchical community level Putnam type civil society organizations proved as the positive and the significant determinant of generalized trust. Also, being employed and having attended the university were found significant. These findings underscored the importance of participation in a series of modern structures such as the workplace, the education system and the civil society for trust relations.

What do the findings so far tell us? They tell us the prominence of an active community life for extending trust to fellow citizens. It can well be claimed that those people who are social and participating in their communities, who have friends to rely on for emotional well-being, and who possess family ties to mobilize for power and wealth are also the ones who are more likely to trust people at large. These findings also invite for a re-consideration of the conceptual linkage between everyday, informal relations and generalized trust. People' informal relations matter not only because they make us familiar with different human conditions and behaviors, but also because people embrace the risks inherent in trust relations easier with the safety nets and the emotional support these relations provide. The analysis also shows that institutional channels are no substitutes for either the emotional or the strategic support the informal relations provide to build trust relations.

In line with the prior research, subjective happiness also emerged as a significant determinant of generalized trust. Among the demographic control variables, women proved more likely to trust than men, and old age emerged as a positive and significant determinant of trust.

What about the influence of the cross-country differences on generalized trust? As noted, all country dummy variables, except for Denmark, proved significantly different from the base category of Finland. Hence, as it was expected, cross-country differences were significant determinants of generalized trust as well.

The discrepancy of trust levels across countries can be better illustrated by presenting the predicted probabilities to trust in a series of selected countries. The probability calculations were computed for the employed man who did not attend university. The rest of the variables were set to their mean scores. Hence once all tie-based variables were held constant at their mean values, the probability to trust in Finland (0,38), Denmark (0,36), Switzerland (0,29), and France (0,25) emerged as the highest among all countries. Alternatively, the probability to trust in Poland (0,04), Hungary (0,04), Slovenia (0,05), Brazil (0,05) and South Africa (0,05) were found as the lowest.

These figures showed us the persistence of cross-country differences in generalized trust levels even when the influence of the relational variables were controlled for. This finding underscored the significance of macro-structural determinants of generalized trust such as the culture, economy and the ethnic make-up along with the micro-relational determinants. In other words, though individual's informal relations and relational ties influenced generalized trust, they did not come into existence in a vacuum; they were bound to the given socio-political environment. Hence the interactions between the macro- and the micro-foundations of generalized trust can well be designated as a

promising venue of future research.

Conclusion

The findings of the present study invited for a re-consideration of the conceptual relationship established between daily, informal social relations and generalized trust. It also calls for a re-examination of the measurement and analysis of these relations.

In general, social capital literature emphasized the need for individual's diverse contacts with different others and such contacts were hypothesized to induce more trusting citizens. Establishing diverse contacts, in turn, was related to bridging social capital; hence to weak ties which were different than one's primordial relations. Present research showed that non-kinship relations were relevant for trust relations, but not because higher numbers of such relations fostered trust. Indeed the size of close friends proved insignificant in the analysis. The relevance of non-kinship ties seem to lie in the emotional support they provided. This finding is important because it underlined the importance of the content of the relationship, which is an under-researched area in social capital literature. The differentiation among the ties on the basis of the purpose of action, then, proved relevant for trust relations.

The emphasis on the purpose of action further shed light to conceptual discussion on the relationship between the everyday, informal relations and generalized trust. The analysis showed the significant influence of the kinship relations which were used for instrumental action. Hence besides the contact with different others who provided emotional support, the decision to trust the fellow citizens seemed related to one's ability to discount the risks involved in trust relations. It was likely that kinship ties which may be mobilized for power and wealth purposes acted as the safety net that eased the risk-taking tendency. In sum, the focus on ties and their purpose of action showed that generalized trust is also about being willing to embrace risks about unknown others as it is about familiarity with different human conditions and behaviors.

The relevance of tie-level data also invited for further questioning about the measurement of the informal relationships. Thus far the social capital literature relied more heavily on group level relations such as the family, close friends, colleagues and the neighbors. Present study showed that the size, the weight and the properties of the given ties influenced generalized trust in different ways; hence measurement at the individual tie-level seemed a relevant venue of further investigation.

Lastly, the cross-country differences in generalized trust level persisted even when relational foundations of generalized trust were controlled for. This finding affirmed the fact that social relations did not come into existence in vacuum; rather they were bound to socio-political structure. Hence future research should delve more into details of the interactions between the macro-structural and the micro-relational determinants of generalized trust.

References

- Alesina, A. ve Giuliano, P. (2007). The Power of the Family. (NBER Working Paper 13051) URL: <http://www.nber.org/papers/w13051.pdf>
- Almond, G. ve Verba, S. (1963). The Civic Culture. California: Sage Publications.
- Banfield, E. C. (1958). The Moral Basis of a Backward Society. New York: The Free Press.
- Bjornskov, C. (2007). Determinants of Generalized trust: A Cross-Country Comparison. *Public Choice*, 130 (1), 1-21.
- Dekker, P. (2005). Social Capital of Individuals: Relational Assets or Personal Quality? (Der. Prakash, S. and Selle , P.), *Investigating Social Capital içinde* (s. 88-110) New Delhi: Sage Publications.
- Delhey, J. ve Newton, K. (2005). Predicting Cross-National Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism? *European Sociological Review*, 21 (4), 311-327.
- Farole, T. Rodriguez-Pose, A. ve Storper, M. (2007) Social Capital, Rules, and Institutions: A Cross-Country Investigation (Working Paper No.12) Instituto Madrileño de Estudios Avanzados (IMDEA) Ciencias Sociales.
- Gambetta, D. (1988). Mafia: The price of Distrust. (Der. Gambetta, D.,) *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations içinde* (s. 158-175) New York, Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Gambetta, D. (1993). *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection* Cambridge, London: Harvard University Press.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Granovetter, M. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78 (6), 1360-1380.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and Post-modernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Inglehart, R. ve Welzel, C. (2005). *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ISSP Research Group (2003). *International Social Survey Programme: Social Relations and Support Systems / Social Networks II - ISSP 2001*. GESIS Data Archive, Cologne. ZA3680 Data file Version 1.0.0, doi:10.4232/1.3680
- Knack, S. ve Keefer, P. (1997). "Does Social Capital Have an Economic Pay-off? A Cross-Country Investigation. *The Quarterly Journal of Economics*, 112 (4), 1271-1274.
- Knack, S. (2003). Groups, Growth, and Trust: Cross-country Evidence for Olson and Putnam Hypotheses. *Public Choice*, 117 (3-4), 341-355.
- Lin, Nan. (2007). *Building a Network Theory of Social Capital*. (Der. Lin, N. Cook, K. ve Burt, R. S.,) *Social Capital içinde* (s. 3-31) New Jersey: Transaction Publications.

- Long, S. J. ve Freese, J. (2006). *Regression Models for Categorical Dependent Variables Using Stata*. Texas: Stata Press Publication.
- Luhmann, N. (1979). *Trust and Power*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Luhmann, N. (1988). *Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives*. (Der. D. Gambetta), *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations içinde* (s. 94-109) New York, Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Narayan, D. (1999). *Bonds and Bridges: Social Capital and Poverty*. (The World Bank Policy Research Working Paper 2167).
- URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/989601468766526606/pdf/multi-page.pdf>
- Norris, P. (1999). *Critical Citizens*. New York: Oxford University Press.
- Paxton, P. (2007). *Association Memberships and Generalized Trust: A Multi-level Model Across 31 Countries*. *Social Forces*, 86 (1), 47-76.
- Pichler, F ve Wallace, C. (2007). *Patterns of Formal and Informal Social Capital in Europe*. *European Sociological Review*, 23 (4), 423-435.
- Putnam, R. Nanetti, R. ve Leonardi, R. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster Paperbacks.
- Putnam, R. (2007). *E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century*. The 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian Political Studies* 30 (2), 137-174.
- Scott, J. (1991). *Social Network Analysis*. London: Sage Publications.
- Seligman, A. (1997). *The Problem of Trust*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Simmel, G. (1955). *The Web of Group Affiliations*. R. Bendix (Çev.). Illinois: The Free Press. (ilk baskı. 1922).
- Stolle, D. ve Rochon, T. R. (1988). *Are All Associations Alike? Member Diversity, Associational Type, and the Creation of Social Capital*. *The American Behavioral Scientist*. 42 (1), 47-65.
- Stolle, D. (2001). *Getting To Trust: An Analysis of the Importance of Institutions, Families, Personal Experiences And Group Membership*. (Der. Dekker, P. ve Uslaner, E.), *Social Capital and Participation in Everyday Life içinde* (s. 118-134). London and New York: Routledge.
- Van der Gaag, M. ve Snijders, T. (2005) *The Resource Generator: Social Capital Quantification with Concrete Items*. *Social Networks*, 27 (1), 1-29.
- Uslaner, E. (2002). *Moral Foundations of Trust*. New York: Cambridge University Press.

Woolcock, M. ve Narayan, D. (2000). Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy. World Bank Research Observer, 15 (2), 225-249.

TÜRKİYE'NİN AB ÜYELİĞİNE ALMANYA'DAKİ SİYASİ PARTİLERİN BAKIŞI

Ekrem Yaşar AKÇAY¹

Özet

AB'nin kurucu üyelerinden biri olan Almanya, nüfusu ve ekonomik gücü nedeniyle Birliğin en etkin aktörlerinden biridir. AB içinde pek çok kararın alınmasında büyük etkisi olan Almanya, AB'ye üye olmak isteyen devletler içinde önemlidir. Bu yüzden Türkiye'nin AB'ye girmesi için de Almanya'nın gücüne ihtiyacı vardır. Ancak Almanya'da Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasına karşı olan baskın gruplar bulunmaktadır. Bu gruplar yüzünden Almanya'da Türkiye'nin AB'ye tam üye olması yerine "İmtiyazlı Ortaklık" gibi alternatif modeller konuşulmaktadır. Bu açıdan çalışmamız, Almanya'da Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasına nasıl bakıldığı, Almanya'nın bu süreçte gerçekten etkin olup olmadığını araştıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, AB, İmtiyazlı Ortaklık, Almanya, Tam Üyelik.

POLITICAL PARTIES' PERSPECTIVE IN GERMANY ON TURKEY'S EU MEMBERSHIP

Abstract

Germany which is one of the founding members of EU, is one of the most effective player of EU because of its population and economic power. Germany which has a major effect of many decisions taken in EU, is also important for states wishing to join to EU. However, Turkey also needs to power of Germany to enter to EU. But in Germany, there are dominant groups who oppose Turkey's membership to EU. In Germany, because of these groups, it is spoken alternative models as "the privileged partnership" instead of Turkey's full membership to EU. In this respect, this study will investigate how it is perceived Turkey's full membership to EU in Germany and whether Germany is really effective or not in this process.

Keywords: Turkey, EU, "The Privileged Partnership", Germany, Full Membership.

Giriş

Avrupa Birliği'nin kurucusu ve Avrupa bütünleşme sürecinin en başından itibaren en önemli aktörlerinden biri olan Almanya, büyük bir nüfusa ve gelişmiş ekonomiye sahiptir. Bu nedenle Almanya'nın AB içinde de güçlü aktörlerden biridir. Çünkü nüfus yoğunluğu olarak AB'nin en büyük ülkesi olan Almanya, bu sayede karar-alma mekanizması içinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu anlamda Almanya, Birlik politikalarını belirlemede en etkin devlet olarak büyük bir siyasi güce sahip durumdadır (Tuncer, Kişisel Görüşme, 2014). Diğer yandan Almanya, AB'nin en büyük ekonomisine sahip, AB bütçesine en fazla pay bırakan ülkedir. Bu sebepler de Almanya'yı AB içinde oldukça etkin kılmaktadır (Bulmer ve Peterson, 2010, s. 1055-1056).

Almanya'nın Türkiye ile 19. yüzyıldan beri köklü ve önemli bir bağı bulunmaktadır.

Almanya'dan Türkiye'ye giyim, plastik, demir-çelik, ecza, gemi ihracatı yapılırken Türkiye'den Almanya'ya ise giyim, elektrikli makineler, otomotiv, kazan, meyve, sebze ve ka-
çuk ithalatı yapılmaktadır (Ermağan, 2012, s. 73-91). Bununla birlikte Almanya, başta
savunma ve güvenlik olmak üzere ekonomik, ticari ve turizm alanlarında da Türkiye
ile ortak işler yapmaktadır. Örneğin Türkiye'de 4000'den fazla Alman firması faaliyet
göstermektedir. Aynı şekilde Türkiye de bilim, teknoloji, enerji, çevre ve turizm gibi
pek çok alanda AB ülkeleri içinde en fazla Almanya ile işbirliği yapmaktadır (Henfler
and Schweizer, 2013, s. 65). Bu durum da Almanya'yı AB içinde Türkiye'nin en büyük
ticari ortağı durumuna sokmaktadır (Rürup, 2009, s. 11).

Diğer yandan günümüzde Türkiye ile Almanya arasındaki ikili ilişkilerin daha fazla
gelişmesi için de önemli adımlar atılmaktadır. Örneğin iki devlet arasında ikili ilişki-
leri geliştirmeyi amaçlayan "Stratejik Diyalog" adında yeni bir süreç başlatılmıştır (AB
Bakanlığı, 2012, s. 53). Bunların yanı sıra AB ile ilişkilerde de Almanya, Türkiye için
önemli durumdadır. Çünkü Almanya siyasi ve ekonomik anlamda özellikle Birliğin
karar-alma sürecinde AB'nin en etkili aktörü konumundadır (Bağcı, <http://www.karar.com>, 2017).

Bu nedenden ötürü çalışmamız Almanya üzerinden Türkiye-AB ilişkilerini incelemeye-
cektir. Çünkü çalışmamız Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinde Almanya'nın önemli
bir ülke olduğunu ve tam üyelik için Almanya'nın ikna edilmesi gerektiğini ileri sür-
mektedir. Diğer yandan son dönemlerde ısrarla dile getirilen "İmtiyazlı Ortaklık" seçe-
neğinin Almanya'nın resmi devlet politikası mı yoksa bu tartışmanın Almanya içinde
bazı gruplar tarafından mı ortaya atıldığı cevaplanmaya çalışılacaktır. Çünkü ülke içinde
bir siyasi grubun dış politika söylemini devletin resmi politikası olarak değerlendirmek
yanlış olacaktır. Ancak Türkiye'nin AB'ye tam üyelik süreci söz konusu olduğu zaman
AB üyesi devletlerin iç politikalarında yer alan grupların her söylemi adeta söz konusu
devletin söylemiymiş gibi algılandığı için çalışmamız bu algının ne kadar gerçekçi
olduğunu ortaya çıkarmaya yardımcı olacaktır.

Almanya'daki Siyasi Partilerin Türkiye'nin AB'ye Üyelik Sürecine Bakışını "İmtiyazlı Ortaklık" Tartışması Bağlamında Anlamak

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecine ilişkin olarak Almanya içinde farklı görüşler
bulunmaktadır. Bir yanda Müslüman çoğunluğun olduğu Türkiye'nin AB içinde bir
entegrasyon sorununa neden olabileceği endişesiyle giremeyeceğini söyleyen bir grup
varken diğer yandan ise Türkiye'nin demokratikleşmesi, gelişmesi ve Avrupa değerlerini
benimsemesi için AB'ye tam üyeliği destekleyen bir başka grup vardır. Türkiye'nin AB'ye
tam üyeliğini istemeyen grup için Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği AB'yi sorunların ve çatışmaların oldukça fazla olduğu İran, Irak gibi yerlere yaklaştırıp Avrupa'nın güvenliğini
tehdit edecek durumunun getirecekken, Türkiye'nin AB üyeliğini isteyen grup içinde
Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğiyle Türkiye Avrupa ve Ortadoğu bölgeleri arasında bir
tampon bölge olacağı ve böylece Avrupa güvenliğine ilişkin tehdidin azalacaktır (Bottger
ve Maggi, 2009, s. 30).

Bu tartışmalar bağlamında Almanya gibi bazı ülkelerde Türkiye'ye ilişkin "İmtiyazlı
Ortaklık" seçeneği gibi Türkiye'yi AB'ye tam üye yapmayan ama onu AB'den kopar-
mayan yeni bir ilişkinin ortaya atıldığı görülmektedir (Brindisi, 2011, s. 50). Çünkü

Türkiye'nin hem AB'ye tam üye olması hem de AB'den de tamamen dışlanması Almanya'nın hayati çıkarlarına zarar vermektedir. Bu nedenle Almanya, "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğini daha mantıklı bulmaktadır. Almanya'da bu seçeneği savunanlar, Türkiye'nin 31 Temmuz 1959'da AET'ye başvuru yaptığını ama artık AET'nin yerini AB'ye bıraktığını ve Türkiye'nin AB'ye hiçbir zaman üye olmayacağını söylemektedirler. Bunun için tam üye olmak yerine Türkiye ile yakın ilişkilerin kurulduğu yeni bir seçeneğin daha iyi olacağını iddia etmektedirler (Pahre ve Uçaray, 2009, s. 357-384).

Hıristiyan Demokratların Türkiye'nin AB Üyeliğine Bakışı

Almanya'da özellikle merkez sağda yer alan Hıristiyan Demokratlar (CDU/CSU), Türkiye için tam üyelik yerine "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğini savunmaktadır (Turhan, 2014:19; Alioğlu, 2010, s. 79-80). Hıristiyan Demokratlar, Türkiye'nin hiçbir zaman AB'ye üye olmayacağını ancak Türkiye ile ikili ilişkilerin gelişmesi ve AB içinde enerji, göç, terörizm gibi konularda işbirliği sağlanması için daha yakın bağlar kurulması gerektiği vurgulamaktadırlar. Hıristiyan Demokratlar, "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğini daha çok AB'nin kendi iç yapısında ve kimlikle ilgili nedenlerden ötürü savunmaktadır (Szymanski, 2007, s. 29-30; Canbolat 2009, s. 12). Öyle ki, Hıristiyan Demokratlar, Avrupa Parlamentosu seçimlerindeki bildirgesinde de Avrupa kimliğinin ve AB kurumlarının istikrara kavuşması için söz konusu seçeneğe öncelik verildiğini belirtmiştir. Bunun yanında Hıristiyan Demokratlar, Avrupa sınırının çatışma bölgesi olan İran-Irak sınırına ulaşmadan nasıl ve nereden çizileceğine yönelik sorunun da cevaplanması gerektiğini vurgulamışlardır. Çünkü çatışma bölgelerine yakın bir sınırın çizilmesi durumunda Avrupa'nın güvenlik konusunda sorunlar yaşayacağına ilişkin AB içinde bir endişe söz konusudur. Bu durum ise söz konusu bölgelere yakın olan Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini tartışmalı duruma sokmakta hatta Türkiye'nin üyeliğine yönelik olumsuz bir tavra sebep olmaktadır. Bu yüzden Hıristiyan Demokratlar, "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğinin hem Türkiye hem de AB için daha iyi olacağını ileri sürmektedirler. Çünkü bu seçenek ile hem içeride kamuoyu rahatlatılmış olacak hem de Almanya'nın hayati çıkarları zarar görmeden işbirliği daha yoğun bir biçimde devam edecektir.

Diğer yandan Hıristiyan Demokratlar, Türkiye gibi Müslümanların çoğunlukta olduğu bir ülkenin AB'ye ve onun değerlerine uyum sağlayıp sağlamayacağına, Almanya ve diğer ülkelerde sağlanamayan entegrasyonun AB'de de sağlanamayacağına yönelik endişeler taşımaktadırlar (Dalar, Ayhan ve Ataman, 2012, s. 40; Kaya, 2008, s. 152; Nikolov, 2008, s. 4). Muhafazakâr ve din üzerine oturmuş bir gelenekleri olan Hıristiyan Demokratlar için Birliğin kültürel uyuma göre şekillendirmesi önemli bir unsurdur. Bu kültürü sağlamlaştırmak ve geliştirmek için ise başka grupların farklı ya da öteki olması gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye, öteki olarak kabul edilmekte ve birlik içinde uyumu bozacağı gerekçesiyle istenmemektedir. Diğer yandan Hıristiyan Demokratlar Türkiye'nin seçim barajı (Ernst, Kişisel Görüşme, 2013), demokrasi, bölge ülkeleriyle yaşadığı sorunlardan ötürü AB içinde uyumu ve düzeni bozacağını ileri sürmektedirler. Öyle ki Türkiye'de son dönemde yaşanan internet sitelerinin kapatılması Almanlar için temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi ve demokrasiden git gide uzaklaşmak anlamına gelmektedir. Bu da Türkiye'nin AB'ye tam üye olabilme olasılığını azaltmaktadır. Ancak Türkiye'nin Birlikten tamamen dışlanması da Almanya'nın ulusal çıkarına zarar verecektir. Çünkü Türkiye'nin AB'den dışlanması Türkiye ile olan siyasi ve ekonomik

ilişkilerde istikrarsızlığa ve ticaretin bozulmasına neden olacaktır. Bunun önüne geçmek için de "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneği en gerçekçi durum olarak dile getirilmektedir (Kolat, Kişisel Görüşme, 2014).

Bununla birlikte Almanya'da töre cinayetleri, Türklerin kendi camilerini yaptırmak istemeleri, İslami unsurlara göre mezarlık talep etmeleri yüzünden Türklerin Almanya'da uyum sorunu yaşadıkları ve bu sorunun Almanya'da paralel toplum tartışmalarının yaşanmasına yol açtığı söylenmektedir (Fien, <http://www.konrad.org.tr>, 2014). Almanlar, böylesi bir durumun AB içinde de yaşanmasından endişe etmektedirler. Bu nedenle Türkiye'nin AB'ye tam üyelğine sıcak bakmamaktadırlar (Yakış, Kişisel Görüşme, 2015). Hıristiyan Demokratlar bu durumu 2009 seçim beyannamesinde de belirtmişlerdir. Hıristiyan Demokratlar, Türkiye'nin demokrasi, eşit haklar, azmlıkların korunması, dini özgürlükler gibi alanlarda yetersiz olduğunu, henüz tam üyelik için gerekli ön koşulları taşımadığını vurgulamışlardır (The Coalition Agreement Between The CDU, CSU and FDP Growth, Education Unity, <http://www.fdp.de>, 2013). Bu unsurlar Almanya'nın ulusal çıkarlarının zarar görmesi endişesine yol açtığı için "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneği desteklenmektedir. Örneğin Merkel, yeni AB üyeleri için tam üyelik konusunda karar verilirken referanduma gidilmesini hatta yeni üyeler AB'nin yönetilmesini imkânsız kılacak duruma sokacaksa onların üyelğine ilişkin çok da ısrar edilmemesi gerektiğini söylemiştir (Özmen, 2011, s. 395). Yani Merkel, AB'nin iç yapısının yeni genişlemeler yüzünden yaşayacağı yetersizliklerden, AB'nin yeni genişlemeleri hazmedemeyebileceğinden ve AB'nin zarar görebileceğinden bahsetmiştir. Bu yüzden Türkiye'nin AB ile yakın ilişkiler kuracağı bir statü olarak tanımladığı "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğinin Türkiye ve AB için iyi olacağını söylemiştir (Aktürk, 2010, s. 72).

Kenan Kolat, Almanya'nın Türkiye gibi büyük bir nüfusa sahip bir ülkenin Birliğe tam üye olmasının Birliğin boyunu aşacağını ileri sürmektedir. Aslında bu durum Türkiye'nin nüfusunun gittikçe artması ve üye olması durumunda karar-alma sürecinde Almanya'dan daha etkin olma ve kararları etkileme olasılığından kaynaklanmaktadır. (Kolat, Kişisel Görüşme, 2014; Amiraux, 2005, s. 72-73). Remzi Kaplan ise Hıristiyan Demokratların Türkiye'nin AB'ye tam üye olması durumunda yaşanabilecek genç işgücü göçünün Almanya ve diğer AB ülkelerindeki istihdam olanaklarını daraltıp zaten ekonomik kriz nedeniyle var olan işsizliğin artmasından da endişe edildiği için de Türkiye'nin AB'ye tam üyelğini istemediklerini söylemektedir (Kaplan, Kişisel Görüşme, 2014; Dalar, Ayhan ve Ataman, 2010, s. 10). Bu durum da Almanya'nın AB'deki etkinliğinin azalmasına ve istediği türden kararların alınmasına engel olup ulusal çıkarının zedelenmesine neden olacaktır. Bu nedenle Hıristiyan Demokratlar, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği konusunda işbirliğine yanaşmamakta ve ulusal çıkarını zedelemeyecek bir yol olarak "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneği üzerinde durmaktadır.

Bunların yanında Almanya'ya göç eden Türkiye kökenli göçmenlerin tam bir entegrasyonun sağlanmadığı görülmektedir (Kaplan, Kişisel Görüşme, 2014). Özellikle Türkiye kökenli göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Almanya, Hollanda ve Fransa kendi içlerinde bir bütünleşme sağlayamadıklarını ileri sürmektedirler Benzer şekilde söz konusu ülkelerdeki bazı gruplar, Türkiye'nin AB'ye tam üye olması durumunda AB'de de tam anlamıyla bir bütünleşmenin yaşanamayacağından korkmakta ve bu durumun AB'yi yok etmesinden endişe etmektedirler. Bu yüzden de "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğine sıcak bakmamaktadırlar (Endow, 2013, s. 71). Alper Üçok ise bunların aksine entegrasyon

sorunun Türkiye'nin AB'ye tam üye olması sonrasında aşılabileceğini düşünmektedir. Ona göre Türkiye'nin tam üye olarak istenmemesi hem Türkiye'yi hem de Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan Türkiye kökenli insanları "öteki" kalıbı içine sokmaktadır. Bu durum da Avrupa'daki Türklerin yaşadıkları ülkeye entegre olmalarına engel olmakta ve onların kendi kabukları içinde yaşamlarını sürdürmesine neden olmaktadır (Üçok, Kişisel Görüşme, 2013).

Hıristiyan Demokratların Türkiye'yi AB'de tam üye olarak görmek istememelerinin bir sebebi de ekonomik konudur. Almanya AB'yi en fazla finanse eden ülke konumundadır. Hıristiyan Demokratlar, Türkiye'nin AB'ye tam üye olması durumunda en fazla etkilenecek ülkenin Almanya olacağını düşünmekte ve bu durumdan endişe etmektedir (Guerot ve Leonard, 2011, s. 5). Ancak Almanya'nın ve AB'nin Türkiye ile olan ikili ticari ekonomik vb. ilişkileri düşünüldüğünde Türkiye AB için vazgeçilemeyecek bir ülke durumundadır. Bunun için Hıristiyan Demokratlar, Türkiye'yi hem kendi içinde tam üye olarak görmek istememekte hem de Türkiye ile olan ilişkilerinden tamamen vazgeçmemektedir (Biffi, 2011, s. 3-7). Bu yüzden "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğinin her iki taraf için de daha iyi olacağını söylemektedir. Hıristiyan Demokratlar, bu seçenek ile ekonomik alanda, Adalet ve İçişleri başlığı altında terörizmle mücadele gibi konularda AB kurum ve aktörleriyle yardımlaşmanın ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) kapsamında işbirliğinin derinleştirilmesini isterken kişilerin serbest dolaşımı, ekonomik ve parasal birlik, mali destekler ve yapısal ve bölgesel politikalarında ise bir takım kısıtlamaların olabileceğini ileri sürmektedir (Knaus ve Altfuldisch, 2013, s. 2; Faist, 1995, s. 192). Yani Hıristiyan Demokratlar bu seçenek ile Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine engel olmakla birlikte Türkiye'yi AB'nin önemli ekonomik ve ticari ortağı yapmaya devam edecektir (Ernst, Kişisel Görüşme, 2014).

2013 Genel Seçimlerinden Sonra Hıristiyan Demokratların Türkiye'nin AB Üyeliğine Bakışı ve "İmtiyazlı Ortaklık" Seçeneği

2013 yılında Almanya'da yapılan seçimlerden sonra Hıristiyan Demokratların Türkiye politikasında "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğinin gündemden düştüğü görülmektedir. 2013'te yapılan seçimlerden sonra Sosyal Demokrat Parti ile koalisyon hükümeti kurarak görevine devam eden Merkel, yeni Türkiye-AB ilişkilerinde ahde vefa kuralı gereği müzakere sürecinin devam etmesinden yana olduğunu söylemiştir. Ancak Colin Dürkop'a göre Merkel ilişkilerin tam üyelikle sonuçlanması hususunda şüpheli yaklaşmaktadır. Ona göre, müzakerelerin tamamlanmasından sonra yapılacak katılım antlaşmasınının 28 üye devlet tarafından onaylanmasının mümkün olmadığı gözükmektedir. Çünkü pek çok AB üyesi ülkenin kamuoyunda Türkiye'ye karşı olumsuz bir bakış söz konusudur. Diğer yandan Kıbrıs, Yunanistan gibi Türkiye ile ikili sorunları olan devletler bulunmaktadır. Bunun yanında göç sorunu, uyum sorunu, AB'nin kurumsal yapısında ve fonlarda meydana gelebilecek zararlardan ötürü AB'nin zarar göreceğinden endişe eden AB üyesi ülkelerde bazı gruplar bulunmaktadır. Bu gruplar, Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasıyla ulusal çıkarlarının zarar görmemesi için Türkiye'nin AB üyeliğine engel olmaya çalışmaktadırlar. Katılım Antlaşması'nın onaylanma sürecinde de söz konusu devletlerdeki gruplar bu şekilde davranması mümkün görülmektedir. Ancak Merkel, şu anki durumda en azından müzakerelerin devam etmesini ve katılım antlaşmasınının imzalanıp onaylanma sürecinin başarısız olması durumunda yeni bir yol

olarak “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin yeniden gündeme gelebileceğini söylemektedir (Dürkop, Kişisel Görüşme, 2014). Hüseyin Kantem Al da benzer şekilde, Merkel ve Hıristiyan Demokratların son dönemlerde kavramın artık eskisi kadar kullanılmadığını söylemektedir. Ona göre Hıristiyan Demokratlar, özellikle ekonomik krizle birlikte AB'nin Türkiye için artık bir cazibe merkezi olmadığını, Türkiye'de de artık AB'ye inancın kalmadığı ve bir güvensizliğin olduğunu görmeye başlamıştır (Al, Kişisel Görüşme, 2014). Bu anlamda Almanya, resmi olarak Türkiye-AB ilişkilerinde müzakere süreci yaşanırken süreci tıkamanın anlamsız olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini çok fazla dile getirmemektedir. Hatta yeni dönemde “İmtiyazlı Ortaklık” kavramı yerine “İmtiyazlı İlişki” (House of Commons Library, 2013, s. 45) kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Üçok, Kişisel Görüşme, 2014). Eski dönemlerde bu seçenek tam üyelik müzakerelerinin yanında paralel bir süreç olarak düşünülürken yeni dönemde tam üyelik müzakerelerinin sürdürülmesi amaçlanmakta ve sonucun olumsuz olması durumunda “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin gündeme getirilebileceği görüşü hâkim olmuştur Al, Kişisel Görüşme, 2013).

Yeni dönem için Guido Westerwelle de 2005'ten beri Türkiye-AB ilişkilerinde çok az ilerleme sağlandığı, bunun sebeplerinin Türkiye'nin Kıbrıs politikası ve Almanya'nın Türkiye'nin tam üyeliğine olumsuz bakışı olduğunu dile getirmiş ve artık bu durağanlığın sonlanmasının iki tarafın da çıkarına olduğu söylemektedir (CSU Rejectes Foreign Minister Westerwelle's Turkey Policy, <http://www.dw.de>, 2013). Çünkü ona göre Türkiye, son dönemlerde ekonomik ve bölgesel politikalarda büyük başarılar göstermiştir. Böyle bir ülkenin AB üyeliğinin ise AB için umut verici olduğu gözükmektedir. Diğer yandan yeni dönem içinde Hıristiyan Demokratların koalisyon ortağı Sosyal Demokratlar olmuştur (Ernst, Kişisel Görüşme, 2014). Alper Üçok, bu durumda Türkiye-AB ilişkilerinin gelişeceği ve “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin gündemde olmayacağını düşünmektedir (Üçok, Kişisel Görüşme, 2013).

Almanya'daki Sol Partilerin Türkiye'nin AB Üyeliğine Bakışı ve “İmtiyazlı Ortaklık” Seçeneği

Almanya içinde, Sosyal Demokrat Parti (SPD), Sol Parti ve Yeşiller ise Hıristiyan Demokratların aksine tam üyeliği desteklemektedirler (Berghaus, Thurnerand Rueger, 2013, s. 9-15). Çünkü Almanya'daki sol partiler, Türkiye'nin AB'ye tam üye olması Almanya'nın ulusal çıkarlarını korumak ve sürdürmek için gerekli görmektedirler. Örneğin Sosyal Demokrat Gerhard Schroder'in 1998-2005 yılları arasındaki iktidarında Türkiye'nin AB üyeliğine olumlu bakılmıştır. Mart 2009'da Alman Dışişleri Bakanı olarak görev yapan ve yeni koalisyonda da Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen Frank-WalterSteinmerer Türkiye ile müzakerelerin genişleme kapsamında olduğunu, başka bir alternatif seçeneğin olmadığını söylemiştir (Steinmeier: Türkiye Ortadoğu'da Barış Köprüsü, <http://www.hurriyet.com.tr>, 2013). SPD Milletvekili Mahmut Özdemir'e göre Türkiye, stratejik öneminden dolayı AB'ye üye olmalıdır. Çünkü ekonomik anlamda Türkiye hem AB için önemli bir Pazar hem de AB'nin küresel güç olması için Türkiye önemli bir yere sahiptir (Özdemir, Kişisel Görüşme, 2014). Alman Sosyal Demokrat Parti Genel Başkanı Kurt Beck de, Türkiye'ye AB kapısının kapanmasının büyük bir hata olacağını düşünmektedir (Alman SPD Genel Başkanı Beck: Türkiye'nin Yüzüne Kapıyı Kapatmanız Büyük Bir Hata Olacaktır, <http://www.abgs.gov.tr/>, 2015). Bu yüzden Almanya'daki

sol partiler Türkiye'nin "İmtiyazlı Ortaklık" gibi söylemlerden çok tam üyelik üzerine yoğunlaşması gerektiğini düşünmektedirler.

Sosyal Demokrat Parti ve Yeşiller Partisi Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği ile demokrasi konusunda istikrara kavuşacağını ve Medeniyetler Çatışması tezinin çürütülebileceğini ileri sürmektedirler. Almanya'da bu iki parti Türkiye'nin tam üyelik için gerekli kriterleri yerine getirmesi halinde tam üye olacağını, gerekli şartları sağladıktan sonra din, kimlik, kültür, değer gibi unsurların çok da anlamı olmayacağını vurgulayarak demokratik ve iktisadi dönüşüm için üyelik müzakerelerinin devam etmesinin gerekli olduğunu düşünmektedirler. Ancak Sosyal Demokratlar, Türkiye'de var olan basın özgürlüğü, güvenlik gibi sorunların bir an önce çözülmesi gerektiği üzerinde de durmuştur. Çünkü bu durum Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasının önündeki en büyük engellerden biri olarak görülmektedir (Aktürk, 2010, s. 70).

Almanya'daki sol partiler, Avrupa değerlerine bağlı olacak bir Türkiye'nin diğer Müslüman ülkelere ve bölgelere örnek olacağını ve Avrupa ile Doğu arasında bir köprü olabileceğini bunun ise Almanya ve Avrupa çıkarlarına fayda sağlayacağını düşünmektedirler. Yani sol partiler, Hıristiyan Demokratların Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini reddetmesinin aslında Almanların güvenliğini tehlikeye soktuğunu ileri sürmektedirler (The Future is Green: Alliance 90 The Greens Party Program and Principles, <http://www.gruene.de>, 2013). Diğer yandan Yeşiller, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin onun siyasi ve ekonomik dönüşümüne de yardımcı olacağını ileri sürmektedir (Böttger&Maggi, 2009, s. 32).

Sonuç

AB'nin en etkin güçlerinden biri olan Almanya'nın Türkiye ile ikili olarak çok köklü ve gelişmiş ilişkileri bulunmaktadır. Buna karşın Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinde Almanya'da net bir tavır olmamakla birlikte genel olarak bir karşıtlık bulunmaktadır. Ancak bu karşıtlık Almanya'nın devlet politikası değildir. Bu karşıtlık Almanya içinde farklı gruplardan gelmektedir. Dolayısıyla devlet içindeki bir grup tarafından ileri sürülen bir düşüncenin devlet politikası olarak değerlendirilmesi gerçekçi değildir.

Almanya'daki siyasi partiler içinde özellikle Hıristiyan Demokratlar, Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasına karşıdır. Çünkü Türkiye'nin AB üyesi olmasıyla birlikte kendi çıkarını tehdit edecek bir takım unsurların ortaya çıkmasından endişe etmektedir. Bu unsurlardan birincisi Türkiye'nin AB kurumlarına katılmasıdır. Nüfus yoğunluğu nedeniyle AB'ye tam üye olması durumunda AB kararlarını belirleyecek etkin ülkelerden biri olacak olan Türkiye, Almanya için kararların ve AB politikalarının belirlenmesinde oldukça büyük bir tehdittir. Türkiye'nin bu gücü elde etmesiyle AB kurumlarında AB'ye zarar verecek bir tehdidin olmasından endişe eden Hıristiyan Demokratlar Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine sıcak bakmamaktadır. İkinci olarak Hıristiyan Demokratlar, Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasıyla AB fonlarından alacağı yardımın AB'yi zorlayacağından endişe eden Hıristiyan Demokratlar, Türkiye'nin üyeliğini istememektedirler. Çünkü onlar için Türkiye'nin AB fonlarından alacağı yardımın 2004 genişlemesindeki on üyenin aldığı yardımdan fazla olacaktır. Bu durum da mevcut ekonomik kriz durumunda AB'yi zora sokacaktır.

Üçüncü olarak Türkiye'nin farklı bir kültür ve medeniyetten olması da Türkiye'nin

AB'ye tam üyeliğine karşıtlığa neden olmaktadır. AB'nin Hıristiyanlık temeli üzerine oturduğunu düşünen Hıristiyan Demokratlar, Türkiye gibi farklı kültür ve dinden bir ülkenin AB'ye tam üye olmasıyla AB değerlerinin zarar görmesinden ve AB'nin ortadan kalkmasından endişe etmektedirler. Dördüncü olarak Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasıyla Türkiye'de yaşayan insanların AB ülkelerine göç edeceklerinden korkan Hıristiyan Demokratlar, bu durumda Avrupa'da var olan işsizliğin artmasından endişe etmektedirler.

Diğer yandan Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasıyla birlikte Ortadoğu, Kafkasya gibi çatışma bölgelerine komşu olacak olan AB, sınır güvenliği nedeniyle AB'nin tam üye olmasından çok sınır güvenliğini sağlayacak bir tampon bölge olmasını istemektedirler. Son olarak Almanya, Türkiye kökenli göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı bir ülkedir. Burada yaşayan Türkiye kökenli göçmenler, Almanya'da entegrasyon konusunda sorunlar yaşamaktadırlar. Aynı durumun Türkiye'nin AB'ye tam üye olması durumunda AB'de de yaşanacağından endişe eden Hıristiyan Demokratlar, Türkiye ile olan ekonomik ilişkileri, Türkiye'nin jeo-politik konumu, Avrupa'nın savunma ve güvenliği hususunda Türkiye'ye duyduğu ihtiyaç ve enerjinin geçişinde Türkiye'nin önemi nedeniyle Türkiye'yi AB'den tamamen dışlamak da istememektedirler. Bu yüzden hem Türkiye'yi tamamen AB içine almayan hem de var olan ilişkileri uygulama anlamında geliştirip derinleştirecek bir ilişki olarak "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneği üzerinde durmaktadırlar. Bu ilişkinin iki taraf için de gerçekçi ve pragmatik bir ilişki olduğunu düşünen Hıristiyan Demokratlar, 2013 genel seçimleri öncesinde sıklıkla dile getirilmiştir.

2013 Seçimlerinden sonra da söz konusu seçenek çok fazla konuşulmamaya başlanmıştır. Çünkü seçenek ne AB üyesi ülkelerin kendi içlerinde ne AB kurumlarında ne de Türkiye tarafından kabul edilmiş, desteklenmiştir. Diğer yandan 2013 seçimleri sonrasında koalisyon hükümeti olan Sosyal Demokratların baskılayıcı gücü de "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğinin konuşulmamasının önemli sebeplerinden biri olarak düşünülebilmektedir. 2013 seçimleri öncesinde "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğiyle tam üyelik sürecinin paralel olarak devam edebilecek iki süreç olabileceğini ileri süren Hıristiyan Demokratlar, 2013 seçimleri sonrasında öncelikli olarak müzakere sürecinin ağır aksak da olsa devam etmesini istemiş ve "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğinin müzakere sürecinin başarısızlıkla sonuçlanması durumunda değerlendirilebileceğini ileri sürmüşlerdir.

Almanya'da Hıristiyan Demokratlar dışındaki Sosyal Demokrat Parti ve Yeşiller Partisi ise Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini desteklemektedirler. Türkiye'nin ekonomik ve siyasi dönüşümü ve AB'nin küresel bir güç olarak devam etmesinin Türkiye'nin tam üyeliğine bağlı olduğunu düşünen Sosyal Demokratlar ve Yeşiller, "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğinin ileri sürülmesini yanlış bulmakta ve Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini sağlaması durumunda AB'nin tam üyesi olabileceğini vurgulamaktadırlar.

AB'ye tam üyelik sürecinde Türkiye'nin yapması gereken tam üyelik için gerekli bütün şartları yerine getirmesidir. Türkiye için öncelikli olan AB'ye üye olmak değil AB değerlerini benimseyip uygulayarak her anlamda AB standartlarına uygun bir devlet olmak olmalıdır. Böyle bir algı Türkiye'nin pek çok alanda avantaj kazanmasına neden olacaktır. Çünkü Türkiye'nin böyle bir gelişme göstermesi AB'ye üyelik konusunda gücünü artıracaktır.

Kaynakça

- AB Bakanlığı. (2012). Avrupa Birliği-Türkiye: Hikâyelerle Diyalog. Ankara: AB Bakanlığı.
- Aktürk, Ş. (2010). The Turkish Minority in German Politics: Trends, Diversification of Representation and Policy Implications. *Insight Turkey*, 12 (1), 65-80.
- Al, H. K. Kişisel Görüşme. 3 Aralık 2013.
- Alioğlu, Ö. (2010). German Conservatism and Its Impact on Turkey's Membership Debate. A Thesis Submitted to the Graduate School of Social Sciences of the Middle East Technical University. Ankara.
- Alman SPD Genel Başkanı Beck: Türkiye'nin Yüzüne Kapıyı Kapatmanız Büyük Bir Hata Olacaktır. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=39576> (Erişim Tarihi: 03.06.2015).
- Amiriaux, V. (2005). Turkey and The European Union: From Migration to Integration. Oliver Roy (ed.). *Turkey Today: A European Country?* İçinde (s. 72-73). London: Anthem Press.
- Bağcı, H. (2017). Almanya-Türkiye İlişkileri Nereye Gidiyor. <http://www.karar.com/gorusler/prof-dr-huseyin-bagci-yazdi-almanya-turkiye-iliskileri-nereye-gidiyor-406455> (Erişim Tarihi: 04.04.2017).
- Berghaus, R., Thurner, S., Rueger, K., et all. (2013). *Germany's Politics and the European Union: German Parties' political position towards Europe on the eve of the 2013 federal elections*. Munich: Project for Democratic Union.
- Biffi, G. (2011). Turkey and Europe: The Role of Migration and Trade in Economic Development. Comparing Mexico-US and Turkey-Europe Conference. California/US: University of California-Davis.
- Bottger, K. and Maggı, E. M. (2009). Almanya. Sait Akşit, Özgehan Şenyuva ve Çiğdem Üstün (der.). *Avrupa Birliği Ülkelerinden Türkiye'nin Üyelikine Bakış* içinde (s. 28-40). Ankara: Avrupa Çalışmaları Merkezi.
- Brındısı, J. (2011). European Cultural Identity Its Impact on Turkey's Bid for EU Membership. Mensur Akgün ve Lenka Petkova (ed.). *Young Mind Rethinking The Mediterranean* içinde (s. 48-68). İstanbul: İstanbul Kültür University Pub.
- Bulmer, S. and Peterson, W. E. (2010). Germany and the European Union: From tamed power to normalized power. *International Affairs*, 86 (5), 1051-1073.
- Canbolat, İ. (2009). Türk Dış Politikasının Avrupa İle İlişkileri Çerçevesinde Geleceği. Sedat Laçiner, Hasan Selim Özerterem ve Hacı Necefoglu (ed.). *Türk Dış Politikası: Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri* içinde (s. 3-24). Ankara.
- CSU Rejects Foreign Minister Westerwelle's Turkey Policy. <http://www.dw.de/csu-rejects-foreign-minister-westerwelles-turkey-policy/a-5101312-1>. (Erişim Tarihi: 04.12.2013).
- Çalış, Ş. Kişisel Görüşme. 23 Aralık 2014.
- Dalar, M. Ayhan, V. ve Ataman, M. (2010). Almanya'daki Türkiye Algısı: Türk Dış Politikası ve AB'ye Tam Üyelik Süreci Bağlamında Bir Analiz. *Ortadoğu Analiz*. 2 (22), 90-98.

- Dalar, M. Ayhan, V. ve Ataman, M. (2012). Almanya'daki Türk Algısı: Saha Araştırmasına Dayalı Bir Analiz. *Yönetim ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18, (s.33-47).
- Dürkop, C. Kişisel Görüşme. 13 Ocak 2015.
- Endow, A. (2003). *France, Germany and the European Union: Maastricht and After*. Delhi: Aakar Books.
- Ermağan, İ. (2012). Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye-Almanya İlişkileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (20), 73-91.
- Ernst, O. Kişisel Görüşme. 16 Ocak 2014.
- Faist, T. (1995). *Boundaries of Welfare States*. Robert Miles and Dietrich Thranhardt (ed.), *Migration and European Integration: The Dynamics of Inclusion and Exclusion içinde* (s. 177-195). London: Pinter Publishers Ltd.
- Fien, F. (2014). Almanya'daki Türkler: Entegrasyon veya Gettoflma. <http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/13faruk.pdf> (Erişim Tarihi: 16.03.2014).
- Guerot, U. and Leonard, M. (2011). *New German Question: How Europe Can Get the Germany It Needs*. European Council of Foreign Relations Policy Brief.30, 1-16.
- Henfler, P. and Schweizer, C. (2013). *Türkiye ve Almanya: Avrupa'da Ortak Bir Gelecek Mi? Türkiye ve Almanya*. Cilt 2, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- House Of Commons Library. (2013). *Germany's 2013 Elections: Shaping the Future*. Research People. 73 (13), 1-56.
- http://www.fdp.de/files/565/2009-203_en_Koalitionsvertrag_2009.pdf (Erişim Tarihi: 28.11.2013).
- Kaplan, R. Kişisel Görüşme. 11 Şubat 2014.
- Kaya, İ. (2008). *Avrupalı Türkler: Misafir İşçilikten Avrupa Vatandaşlığına*. *Eastern Geographical Review*. (19), 149-166.
- Knaus, G. and Altfuldışch, C. (2013). *The Pivotal Relationship: German Doubts and The Turkish-EU Accession Proces*. *Global Turkey in Europe*.7, 1-3.
- Kolat, K. Kişisel Görüşme. 17 Ocak 2014.
- Nikolov, A. (2008). *European Problem: Challenges of the European Union*. Norderstedt: Grin Verlag.
- Orendt, M. (2010). *The Integration of the Turks into the German Society Turks on Their Way to Parallel Societies or to True Integration*. *Bilge Strateji*.2 (3), 165-192.
- Özdemir, M. Kişisel Görüşme. 7 Nisan 2014.
- Özmen, N. (2011). *Göçün 50. Yılında Entegrasyon ve Din İlişkisinin Dönüşen Parametreleri: Almanya'daki Türkler*. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*.4 (19), 395-412.
- Pahre, R. and Uçaray, B. (2009). *The Myths of Turkish Influence in the European Union*. *Journal of Common Market Studies*. 47 (3), 357-384.

Rurup, B. L. (2009). Türkiye'nin Uzun AB Yolu. *International Policy Analysis*. Frederick Eberd Stiftung.10, 1-17.

Steinmeier: Türkiye Ortadoğu'da Barış Köprüsü. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/11258011.asp> (Erişim Tarihi: 29.11.2013).

Szymanski, A. (2007). Germany and Question of Turkey's Membership in the European Union. *The Polish Institute of International Affairs*.4, 26-39.

The Coalition Agreement Between The CDU, CSU and FDP Growth, Education Unity.

The Future is Green: Alliance 90 The Greens Party Program and Principles. http://www.gruene.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/145643.greenparty_program_and_principles.pdf (Erişim Tarihi: 29.11.2013).

Tuncer, G. Kişisel Görüşme. 9 Ocak 2014.

Turhan, E. (2014). Europe's Constrained Leader: Germany's Central Role in the Eurozone Crisis and Its Implications for Turkey's EU Bid. UACES 44 the Annual Conference. Ireland: Cock.

Üçok, A. Kişisel Görüşme. 5 Aralık 2013.

Yakış, Y. Kişisel Görüşme. 12 Ekim 2014.

MOSQUE USE DENSITY AND PHYSICAL ENVIRONMENTAL CHARACTERISTICS AROUND THE MOSQUES IN HISTORICAL AND NEW DEVELOPMENT AREAS OF IZMIR-TURKEY*

Emine Duygu KAHRAMAN¹
Ebru ÇUBUKÇU²
Beyza KARASU³
Mustafa TAŞÇI⁴

Abstract

This paper aims to compare the mosque use density and physical environmental characteristics around mosques in two types of areas: in historical city centres and in contemporary areas in the periphery are compared. A total of ten mosques were analyzed; seven were located in the city centre (Kemeraltı district), three were located in new development areas (Mavişehir-Şemikler district). Results showed differences in street network pattern and physical environmental characteristics in two areas. In parallel, use density was higher in historical city centres than that in contemporary areas. Despite the methodological limitations (small sample size etc.), this study is important in highlighting the relation between physical environment and people's behaviour in the case of mosque use.

Keywords: Accessibility, Environmental psychology, Mosques, Space syntax, İzmir

TARİHİ VE YENİ GELİŞME ALANLARINDA CAMİLERİN KULLANIM YOĞUNLUKLARI VE FİZİKSEL ÇEVRE ÖZELLİKLERİ İZMİR-TÜRKİYE

Özet

Bu çalışma tarihi kent merkezindeki ve yeni gelişme alanındaki camilerin kullanım yoğunlukları ile yakın çevrelerindeki fiziksel çevre karakteristikleri arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır. Tarihi kent merkezindeki camileri temsil etmek üzere İzmir kenti Kemeraltı Bölgesinde konumlanan yedi adet cami ve yeni gelişme alanlarındaki camileri temsil etmek üzere İzmir kenti Mavişehir-Şemikler Bölgesinde yer alan üç adet camii seçilmiştir. Seçilen on adet cami için kullanım yoğunluğu ve anılan camilerin yakın çevresindeki mekânların morfolojik özellikleri analiz edilmiştir. Sonuçlar tarihi kent merkezinde ve yeni gelişme alanlarında konumlanan camilerin yakın çevrelerinde fiziksel çevre özelliklerinin (arazi kullanımı ve sokak dokusu ve erişilebilirliği) farklılaştığını göstermiştir. Bu sonuçlara paralel olarak, kullanım yoğunluğu da tarihi alanlarda yeni gelişme alanlarına göre daha yüksektir. Metodolojik eksikliklerine (rağmen küçük örneklem büyüklüğü vb.) bu çalışma, camilerin kullanım yoğunluğu ve mekânsal özellikler arasındaki ilişkiyi analiz ederek, mekân ve insan davranışları arasındaki ilişkiyi irdeleyen çevre psikolojisi disiplinindeki araştırmalara örnek teşkil etmektedir.

1 MSc, Dokuz Eylül University, kahramanduy@gmail.com.tr

2 Prof. Dr, Dokuz Eylül University, ebru.cubukcu@deu.edu.tr

3 Bsc, Dokuz Eylül University, beyzakarasu@gmail.com

4 Bsc, Dokuz Eylül University, mustafat.optimumgd@gmail.com

* A different version of this study is presented in 17th IPHS Conference (IPHS: The International Planning History Society), July 17-21, 2016, Delft/Netherlands.

Anahtar Kelimeler: Erişilebilirlik, Çevre psikolojisi, Camiler, Mekân dizimi, İzmir

Introduction

Cultural differences have influenced the spatial organization of settlements since the ancient times. Religious structures and their organizations (density, location) could symbolize the cultural values and life styles in a society. Holy structures were built on the hills in ancient cities of Greece and Rome, likewise mosques were located in the hearth of a Muslim settlements (Saoud et al, 2002, p. 4).

There is a two-way interaction between culture and human behaviour; culture influences human behaviour and human behaviour influences culture. This reciprocal interaction applies to interaction between the physical environment and religion. No doubt; religion influences lifestyle and choices such as clothing, eating habits, family structure (and in return residential size), density and location of religious structures. In other words, religion influences people's life style and behaviour, which in return shape the physical environment (Mazumdar and Mazumdar, 2004, p. 385). For example in settlements where cultural activities are dominated by religious activities the density of religious structures are high and they are located in the centre of neighbourhood, where most of the social activities take place.

In Muslim settlements mosques are the religious buildings for worshipping. According to Hamid et al. (2012, p. 50), a mosque is the landmark of the Muslim settlements. They are generally located at the intersection points and at the centre of the activities. Chiodelli (2015, p. 22) points out; the mosque can be defined as a place where Muslim people meet and pray. In parallel, Ayhan and Cubukcu (2010, p. 237) analysed the urban development and spatial distribution of mosque in a period of time and argued that the spatial distribution of mosques influences urban development. Besides its worshipping functions, mosques serve as an institute including marriage service, a platform for charitable donations and a platform for teaching activity (Saberı et al, 2016, p. 127).

Muslim men tend to visit mosques, which are in close vicinity of their house or work, daily. Fridays, Sacrifice Feast and Ramadan Feast are the days when the mosques reached their highest density (Saberı et al, 2016, p. 127). Yet, accessibility to mosques may differ from culture to culture, neighbourhood to neighbourhood. Kershen and Vaughan (2013, p. 14) mentioned that people are willing to be close to the buildings of their religion. Their study about immigrants in London showed that orthodox Jewish prefer to live in residential areas that are in walking distance to the synagogues, but being close to a mosque is not necessity for them.

In Turkey, mosques that were built in the Ottoman Period are still in use and mostly seen in historical districts. Islamic culture is the main factor shaping the Ottoman cities. In Ottoman period, most of the social life was occurred around mosques and bazaars (Şahinalp and Günay, 2012, p. 150). Economic functions were held mostly on public spaces, such as main streets (Saoud et al, 2002, p. 6). Mosques were located in the city centre and street network system is composed of cul-de-sacs and narrow streets. On the other hand, in contemporary cities in Turkey, population growth leads

to urban sprawl and suburbanisation. Thus, the periphery of cities has to deal with lots of social problems, such as lack of public space which leads to lack of a sense of belonging and independent family structures and social segregation. The dependency on motorized vehicles decreases the walking or cycling activities in the outside and limits the chance of meeting and interacting with others. The traces of this transformation in social life -from pedestrian oriented to motorized vehicle oriented life style- can be seen in spatial environment. In new development areas, street network is different than that of Ottoman period.

In Turkey, the street network and land use variation around religious buildings are planned by planning authorities via master plans. Nowadays, in new development areas the street network around mosques encourage the use of motorized vehicle more. In other words, accessibility to mosques as a public space is lower than it used to be. Looking into the past, mosques were at the heart of the centre with the bazaars and khans nearby them. Given that, this study aims to make the following comparisons aims to discuss whether mosques in contemporary urban areas are planned as public spaces as they used to be. City planners could benefit from such discussions and plan better environments around some special land uses (such as religious areas).

1. Compare the use capacities of the mosques on casual days or special events in historical city centres and new development (contemporary) areas?
2. Compare the use rate of the mosques on special events in historical city centres and new development (contemporary) areas?
3. Compare the street network and accessibility around mosques in historical city centres and new development (contemporary) areas?
4. Compare the land-use around mosques in historical city centres and new development (contemporary) areas?

Case Study

The case study was held in İzmir, which is located in the western part of Turkey where mostly Muslim dwellers used to live in. The mosques were selected from two districts; (1) Historical District (Kemeraltı) and (2) Contemporary Development (Mavişehir-Şemikler). Kemeraltı district has been occupied since the Byzantine period. Ottoman Turks settled in the area in 1425. In other words, Kemeraltı district represents the historical character and has been serving as the city centre for a long time. Mavişehir-Şemikler district represents the contemporary environment and located on the periphery of İzmir and dominated with high rise residential buildings which have been built since 1980s.

A total of ten mosques were analyzed; seven were located in the city centre (Kemeraltı district), three were located in contemporary areas (Mavişehir-Şemikler district) (Figure 1). For the use density, surveys were held with imam of each mosque and peak hour use densities were derived. For physical environmental characteristics, accessibility and land use around each mosque was investigated. Accessibility was calculated for the streets within 400 meter distance to each mosque via Space Syntax (Figure 2).

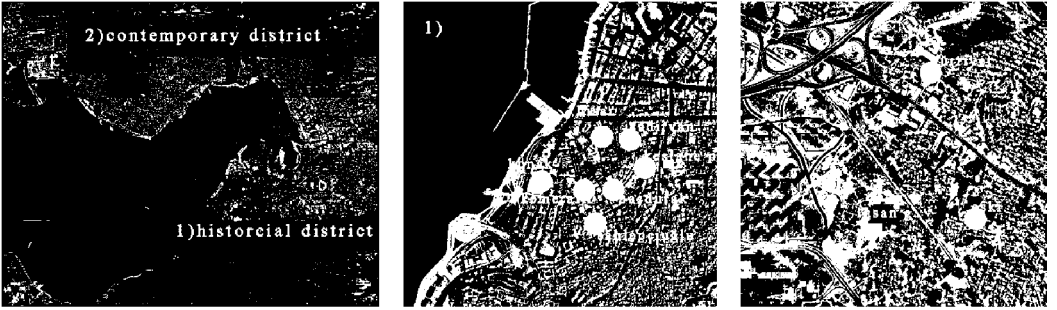

Figure 1. Mosques located in (1) historical and (2) contemporary district.

According to spatial planning and construction regulations of Turkey 2014, approximate walking distance of mosques should vary between 250 to 400 meters based on the size of the mosque. Thus, 400 meter buffer zones were created in order to calculate accessibility (based on street network) in their service area. In historical city centre, these 400 meter buffer zones were overlapping as mosques were located in close distance to each other. However, in contemporary districts the 400 meter buffer zones were geographically separated (Figure 2).

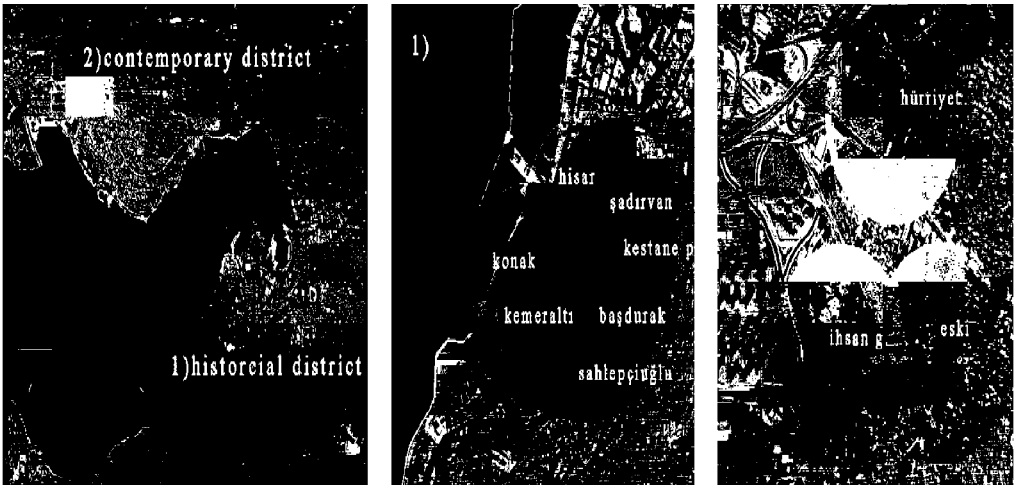

Figure 2. 400 meter buffer zone of Mosques.

Results

Mosque Use Density

Considering worshipping requirements for Muslims, people tend to use Mosques in two ways. Some people worship in mosques daily (five times a day). Some others, tend to worship in mosques only on special occasions such as Fridays and Festivals. In Turkey, Muslim men tend to worship in mosques on Fridays and Festival days more often than they do on causal days. Thus, mosques reach their highest density on those special occasions and may host people beyond their capacity.

Even though it varies seasonally, daily worshipping times are like this: the morning praying time is approximately between 05.00 am and 06.00 am, the noon praying time is approximately between 12.00 pm and 14.00 pm, the afternoon praying time is approximately between 15.00 pm and 17.00 pm, the evening praying time is approximately between 18.00 pm and 20.00 pm and the midnight praying time is approximately between 20.00 pm and 22.00 pm. Friday is the holy day for Muslims that majority of Muslim men tend to go to mosques at noon on Fridays for praying. Likewise, majority of Muslim men tend to go to mosques at morning time for Festivals, not only for worshipping, but also celebrate each other's festival that occurs two times a year.

Table 1. The Mosque's capacities and user frequencies in historical district (Kemeraltı).

Mosque Name	Capacity of Worshipper	Number of Worshippers on Casual Days					Number of Worshippers on Special Occasions (peak time)			Use rate at the peak time (%) *
		Morning	Noon	Afternoon	Evening	Night	Friday	Noon Time	Festival	
1 Başdurak	400	-	120	100	60	20	600	150	% 150	
2 Hisar	2000	20	400	300	200	50	2000	1500	% 100	
3 Kemeraltı	750	1	300	250	50	10	1000	200	% 133	
4 Kestane Pazarı	2000	30	250	250	100	40	1000	500	% 50	
5 Konak	70	6	120	120	30	20	200	60	% 286	
6 Şadırvanalı	1000	20	200	150	50	20	1500	120	% 150	
7 Sahlepçioğlu	2000	1	100	75	30	10	2500	500	% 125	

* Use rate was calculated by dividing capacity of mosque by Friday noon time mosque usage per mosque.

Mosques are built in different sizes and shapes. Thus, their use capacity could vary. Surveys were held with Mufti to derive the capacities of each selected mosque in both historical and contemporary district. Table 1 shows the capacity and general number of worshippers (derived from Mufti) observed in casual days and special occasions in the historical district. Hisar, Kestane and Sahlepçioğlu have the highest capacity of worshipper (2000 people) that located in the historical district. On the other hand, Konak Mosque is located in the city center, in the middle of a well-known square (Konak Square) and has a landmark value for the residents of İzmir. Yet, Konak Mosque has the lowest capacity of worshipper (70 people). For casual days, lowest number of worshippers is observed in the morning. Highest number of worshippers is usually observed at noon times. Hisar Mosque is the most used one in a casual day at noon time. On special occasions Sahlepçioğlu Mosque and Hisar Mosque, have highest worshippers on Fridays. Hisar Mosque has the highest worshippers in Festival days in comparison to the other mosques. Besides frequencies, when we analyze the occupancy rate at peak times (Friday Noon), all mosques are used beyond their capacity (more than %100). On special occasions, Hisar Mosque is used just about its capacity and Konak Mosque is used three times its capacity.

Table 2. The Mosque's capacities and user frequencies in contemporary district (Mavişehir-Şemikler)

		Capacity of Worshipper	Number of Worshippers on Casual Days					Number of Worshippers on Special Occasions		Use rate at the peak time (%)
Mosque Name	Morning		Noon	Afternoon	Evening	Night	Friday Noon Time	Festival		
111 Eski	1000	60	120	90	25	70	600	1500	% 60	
2 İhsan Gültekin	350	15	20	10	20	10	150	500	% 43	
3 Hürriyet	350	35	85	55	40	38	300	-	% 86	

* Use rate was calculated by dividing capacity of mosque by Friday noon time mosque usage per mosque.

Table 2 shows the capacities and user frequencies of each mosque in the contemporary district. Eski Mosque has the highest capacity of worshipper (1000 people). On the other hand, İhsan Gültekin Mosque and Hürriyet Mosque have the same capacity of worshipper (350 people). Similar to the mosques in the historical district, mosques in the contemporary districts host lowest number of people in the morning prays and highest number of people at noon prays. Eski Mosque has the highest users on Fridays. Similarly, Eski Mosque has the highest number of worshippers in Festivals.

Besides frequencies, when we analyze the occupancy rate at peak times (Friday Noon), all mosques are used below their capacity (less than %100).

Land Use Around Each Mosque

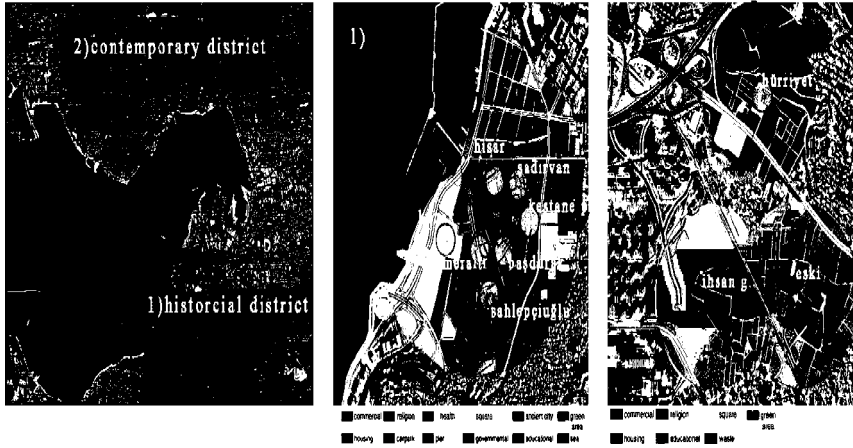

Figure 3. Land use in historical and contemporary district.

Figure 4. Mosques located in historical and contemporary district.

In historical district, “Konak Mosque” was located at the seashore before the land filling operation. After the land filling, the mosque is surrounded with a public space (Konak Square) which includes the clock tower and it is adjacent to the Kemeraltı Bazaar. Some of the other mosques are located next to the old bazaars or khans (çarşı / han) as in Ottoman culture. For example, “Kestane Mosque” is just next to the “Zahireciler Bazaar (çarşı)”, “Sahlepçioğlu Mosque” is just next to the “Sahlepçioğlu Bazaar (çarşı)”, and “Bağdurak Mosque” is just next to the “Bata Khan (han)” (Figure 3

and 4). In other words, mosques in the historical district are mostly surrounded by commercial areas such as bazaars, khans, shops. Thus, shopkeepers and the customers form the user profile of these historical mosques.

Unlike the historical district, in the contemporary district the mosques are surrounded by the vacant land or residential areas. Eski Mosque is surrounded by residential landuse, İhsan Gültekin Mosque surrounded by vacant land and residential areas, and Hürriyet Mosque is surrounded by public services, commercial and residential areas (Figure 3 and 4).

Street Network Pattern Around Each Mosque: Space Syntax Analysis

Space Syntax is a scientific, human-focused approach that searches relations between the social life and space. Spatial organizations may bring people together or separate them due to their shapes. Research team of Hillier and Hanson in the late 1980's purpose to answer the question of how spatial organization effect social life in terms of movement, confrontation, route choice and walking tendencies of pedestrians and cognition. Space syntax calculations are based on geographical information about edges and nodes (streets and intersections) (Ratti, 2004, p.1).

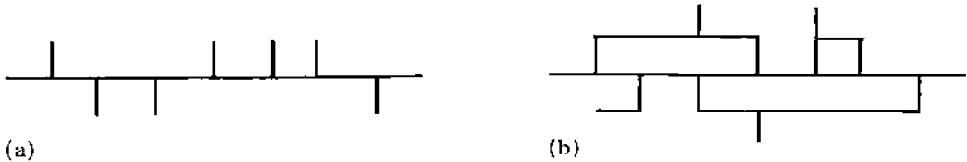

Figure 5. Main street, connections and peripheral streets (Hillier et al, 1993, p. 29).

One of the most important concepts in space syntax theory is the natural movement. Natural movement accepts that space directs the movement and people tend to choose the shortest path in the network system. Urban configuration (spatial organization) is the primary generator of the pedestrian movement is the main argument of natural movement. According to Hillier et al, (1993, p.29), (1) the most central segment likely to be used more, (2) peripheral segments likely to be used less and (3) movement tend to flow in straight lines (Figure 5). Space syntax analyses revealed 6 scores: integration (global), integration R3 (local), choice (global), choice R3 (local), connectivity and line length scores. Each score can be described as follows (Klarqvist, 1993, p. 11):

“Integration score is the average distance (depth) between the spaces. IntegrationR3 score is the average depth between the 3 syntactic steps. (Change of a direction from one line to another, it is called syntactic step). Connectivity score is the number of lines connected the given line. Choice score is the number of times one passes through the line to reach to any destination via shortest path. The score describes the potential flow for each segment in the global flow. ChoiceR3 score shows the local flow and contains 3 syntactic steps. Line Length is the length of the axles between the intersection points”.

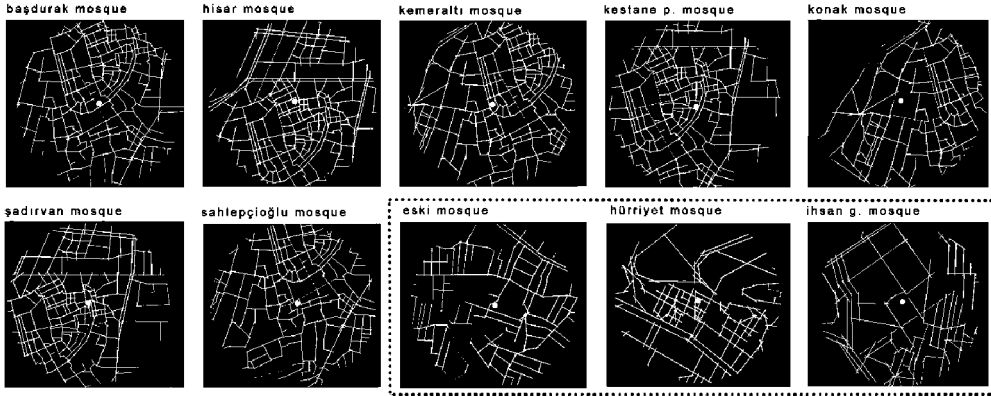

Figure 6. Integration analysis of the street network pattern in the 400 meter buffer zone of each mosque (Red lines main streets, Yellow lines connections, blue lines peripheral streets).

Axial maps which composed of the longest and fewest lines pass through the streets were produced (Figure 6). The red colour axial lines shows the most integrated streets and the green and blue colour lines shows the least integrated ones.

For the study area, street network pattern in the 400 meter buffer zone of each mosque is digitized to be analyzed via space syntax (DEPTHMAP software was used). Figure 6 shows the main street, connections and peripheral streets around each mosque. Results showed that mosques in the historical city centre are surrounded more with main street and connections. On the other hand; mosques in the contemporary district are surrounded more with peripheral streets than main street and connections.

Comparisons

Table 3. Descriptive statistics of mosques integration values.

Mosque		N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Başdurak	choice	233	-1	20119	1368,66	2449,894
	coiceR3	233	-1	452	33,52	58,409
	connectivity	233	0	12	3,13	1,801
	integration	233	-1,000	1,506	0,866	0,303
	integrationR3	233	-1,000	2,928	1,496	0,552
	line_lenght	233	3,180	341,637	72,271	56,319
Hisar	choice	233	-1	20119	1368,66	2449,894
	coiceR3	233	-1	452	33,52	58,409
	connectivity	233	0	12	3,13	1,801
	integration	233	-1,000	1,506	0,866	0,303
	integrationR3	233	-1,000	2,928	1,496	0,552
	line_lenght	233	3,180	341,637	72,271	56,319
Kemeraltı	choice	234	-1	20137	1344,86	2475,090
	coiceR3	234	-1	451	30,38	51,678
	connectivity	234	0	10	3,07	1,706
	integration	234	-1,000	1,492	0,830	0,343
	integrationR3	234	-1,000	2,713	1,426	0,588
	line_lenght	234	0,740	341,637	73,715	55,331
Kestane	choice	214	-1	11708	1080,64	1860,411
	coiceR3	214	-1	454	33,31	59,287
	connectivity	214	0	11	3,10	1,906
	integration	214	-1,000	1,366	0,878	0,428
	integrationR3	214	-1,000	2,733	1,460	0,683
	line_lenght	214	2,309	596,376	78,332	79,129
Konak	choice	157	-1	9085	733,07	1400,229
	coiceR3	157	-1	315	32,61	52,637
	connectivity	157	0	11	3,13	1,892
	integration	157	-1,000	1,625	0,887	0,411
	integrationR3	157	-1,000	2,799	1,445	0,663
	line_lenght	157	1,807	341,637	85,255	69,550

Şadırvan	choice	198	-1	13577	1071,19	1852,161
	coiceR3	198	-1	594	37,02	66,786
	connectivity	198	0	13	3,27	2,022
	integration	198	-1,000	1,458	0,948	0,227
	integrationR3	198	-1,000	2,863	1,595	0,523
	line_lenght	198	0,371	736,488	89,952	98,256
Sahlepçioğ- lu	choice	236	-1	18346	1567,44	2717,626
	coiceR3	236	-1	474	29,83	59,192
	connectivity	236	0	13	2,93	1,785
	integration	236	-1,000	1,284	0,734	0,349
	integrationR3	236	-1,000	3,045	1,386	0,639
	line_lenght	236	0,407	430,592	69,836	57,814
Eski	choice	133	-1	4409	415,62	804,334
	coiceR3	133	-1	370	23,34	44,140
	connectivity	133	0	11	2,89	1,837
	integration	133	-1,000	3,490	0,786	0,472
	integrationR3	133	-1,000	3,490	1,363	0,709
	line_lenght	133	2,528	365,268	94,894	62,769
Hürriyet	choice	95	-1	1135	102,04	194,640
	coiceR3	95	-1	103	13,12	21,639
	connectivity	95	0	7	2,40	1,324
	integration	95	-1,000	1,792	0,760	0,462
	integrationR3	95	-1,000	2,260	1,035	0,615
	line_lenght	95	7,444	420,255	96,561	79,471
İhsan	choice	119	-1	1490	160,39	301,240
	coiceR3	119	-1	183	14,88	25,398
	connectivity	119	0	9	2,77	1,806
	integration	119	-1,000	3,499	0,887	0,716
	integrationR3	119	-1,000	3,499	1,179	0,785
	line_lenght	119	0,727	274,161	75,594	60,909

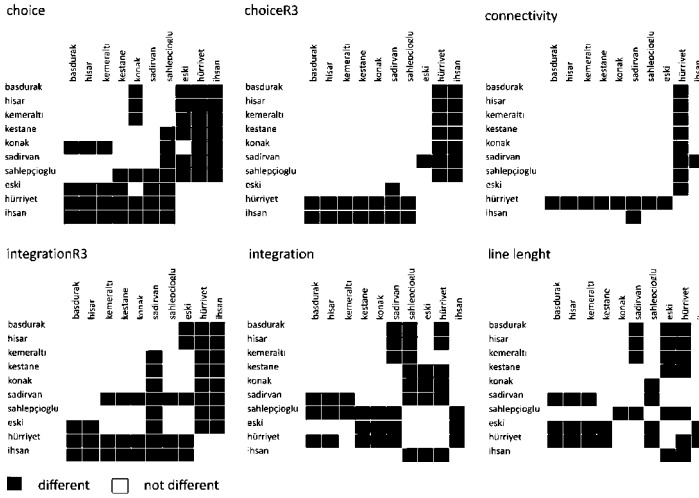

Figure 7. Statistically significant difference in street pattern around each mosque.

Table 3 shows the integration (global), integration R3 (local), choice (global), choice R3 (local), and connectivity and line length scores for each mosque. For each score, the statistically significant differences between each mosque are represented in Figure 7 (The analyses were based on ANOVA and Post Hoc test). Results showed similarities in street pattern for mosques in the same districts (light gray colours between mosques from the same district), and differences for mosques in different districts (dark gray colours between the mosques from different districts). In other words, the Post Hoc Tests of ANOVA revealed that accessibility measures (choice, choice R3, connectivity, integration, integration R3, line length, mean depth and mean depth R3) differ between the mosques located in historical (Basdurak Mosque, Hisar Mosque, Kemeraltı Mosque, Kestane Mosque, Konak Mosque, Sadırvan Mosque, Sahlepçioğlu Mosque) and contemporary districts (Eski Mosque, Hürriyet Mosque, Ihsan Mosque) (Figure 7). On the other hand, the mean accessibility values do not differ across the mosques located in historical district (Basdurak Mosque, Hisar Mosque, Kemeraltı Mosque, Kestane Mosque, Konak Mosque, Sadırvan Mosque, Sahlepçioğlu Mosque). Likewise, the mean accessibility values do not differ across the mosques located in contemporary district (Eski Mosque, Hürriyet Mosque, Ihsan Mosque).

Discussion and Conclusion

Mosques are in the centre of social life. Majority of Muslim men get together in mosques daily or weekly. Thus, location of mosques should be carefully selected. In other words, mosques are not only the places of worshipping, but also the places where people can socialize. The street network and the land use around mosques should encourage people to get together around mosques. Dhingra and Chattopadhyay (2016, p. 563) emphasised the importance of people oriented designs through examples of old cities. In parallel, our study aims to provide further support to that argument and highlight the importance pedestrian oriented design in public areas of historical sites.

This study compared the mosque use density and physical environmental characteristics around mosques in historical and new development (contemporary) areas. A total of ten mosques were analyzed; seven were located in the city centre (Kemeraltı district), three were located in contemporary areas (Mavişehir-Şemikler district). For the use density, results showed that in both areas mosques are used more often on special occasions and at noon time on casual days. While the mosques in the city centre are used beyond their capacity on special events, mosques in the contemporary area are usually used below their capacity even on special events.

In the historical district, the mosques are located more closely to each other (their 400 meter walking buffer overlap) than those in the contemporary districts. The street pattern and the land use around the mosques in historical city centre and contemporary districts differ. In the historical district, it is found that mosques are surrounded by commercial areas as Sharifi and Murayama (2013, p. 128) mentioned in their study, while the mosques in the contemporary areas surrounded by residential areas or vacant lands.

Özgen (2012, p. 133) also argued that diversity of land use (such as khan, mosques and office blocks) along a street would increase the vitality. Similarly, Sharifi and Murayama (2013, p. 131) showed that in Iran, the streets around the mosques in the historical area are more integrated and pedestrian oriented and connected to each other than those in the contemporary area, which are more motorized vehicle oriented. Mahboubeh et al. (2011, p. 1, 6) investigated the sociability and physical environment in Malaysia and mentioned the lack of public use and activity in new development areas. Ahmad Basri and Suhanna, (2008, p. 6) discussed that, in order to create a convenient environment to Muslim people who worship five times a day, proximity between religious buildings and their houses and work places should cautiously specified. Our study showed that in historical areas religious buildings are more accessible than those in contemporary sites. In other words, proximity between religious buildings, residential areas and work places are better planned in historical sites than that in contemporary urban settings. In parallel, Farhat Harb (2015, p. 98) also found that in the past, walkability is the main mode of mobility, now the streets are designed for cars in Islamic city of Doha.

Perhaps, such differences in physical environmental characteristics lead to differences in mosque use density. However, mosque use density could be influenced by various other factors, such as cultural values. Thus deriving a casual relation between the mosque use density and physical environmental factors is beyond the scope of this study. A good extension of this study could use surveys to understand such relations. More researches are on call.

References

- Ahmad Basri, S., & Suhanna, S. (2008). Lessons from Traditional Towns and Cities in Malaysia for Sustainable Future Places. Ahmad Basri, S. and Mouktar, MM Urban Design Issues in the Developing World: The Case of Malaysia and Nigeria, 1-21.
- Ayhan, I., & Cubukcu, K. M. (2010). Explaining Historical Urban Development Using

the Locations of Mosques: A GIS/Spatial Statistics-based Approach. *Applied Geography*, 30(2), 229-238.

Chiodelli, F. (2015). Religion and the City: A Review on Muslim Spatiality in Italian Cities. *Cities*, 44, 19-28.

Dhingra, M., & Chattopadhyay, S. (2016). Advancing Smartness of Traditional Settlements-Case Analysis of Indian and Arab Old Cities. *International Journal of Sustainable Built Environment*, 5(2), 549-563.

Farhat Harb, D. (2015). Walkability Potential in the Built Environment of Doha City. In 12th International Post-Graduate Research Conference, 2015 Proceedings (pp. 94-108).

Hamid, G. G., Mikhail, S., & Estamboli, M. J. (2012). The Position of Mosque in Islamic Cities and Its Location Design in New Cities. *Damascus University*, 28(1).

Hillier, B., Penn, A., Hanson, J., Grajewski, T., & Xu, J. (1993). Natural Movement: or, Configuration and Attraction in Urban Pedestrian Movement. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 20(1), 29-66.

Kershen, A., & Vaughan, L. (2013). "There Was a Priest, a Rabbi and an Imam...": An Analysis of Urban Space and Religious Practice in London's East End, 1685–2010. *Material Religion*, 9(1), 10-35.

Klarqvist, B. (1993). A Space Syntax Glossary. *Nordisk Arkitekturforskning*, 2(1).

Mahboubeh, R., Fatemeh, T., & Nasim, T. (2011, April). Criteria of Integration of Sociability and Physical Environment in Sustainable Developments (The Case Study of Malaysia). In *Modeling, Simulation and Applied Optimization (ICMSAO)*, 2011 4th International Conference on (pp. 1-7). IEEE.

Mazumdar, S., & Mazumdar, S. (2004). Religion and Place Attachment: A Study of Sacred Places. *Journal of Environmental Psychology*, 24(3), 385-397.

Özgen, C. (2012). Increasing Walkability Capacity of Historic City Centers: The Case of Mersin (Doctoral Dissertation, Middle East Technical University).

Ratti, C. (2004). Space Syntax: Some Inconsistencies. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 31(4), 487-499.

Saberi, A., Motamedi, S., Shamshirband, S., Kausel, C. L., Petkovi, D., Endut, E., ... & Roy, C. (2016). Evaluating the Legibility of Decorative Arabic Scripts for Sultan Alaaddin Mosque Using an Enhanced Soft-computing Hybrid Algorithm. *Computers in Human Behavior*, 55, 127-144.

Saoud, R. (2002). Introduction to the Islamic City. FSTC Limited.

Sharifi, A., & Murayama, A. (2013). Changes in the Traditional Urban Form and the Social Sustainability of Contemporary Cities: A Case Study of Iranian Cities. *Habitat International*, 38, 126-134.

Şahinalp, M. S., & Günal, V. (2012). Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi. *Milli Folklor*, 24(94).

MANİSA MÜZESİ'NDEN İKİ ÇÖMLEK

Engin AKDENİZ¹

Özet

Fransız Demiryolu Mühendisi P.Gaudin tarafından kısmen kazılıp 100'den fazla mezarın armağanlarıyla birlikte açığa çıkarıldığı Yortan Mezarlığı, Akhisar'ın kuzeyinde, Karakurt Ovası'nda, günümüzde Taban Tepe adıyla anılan tepededir. Yortan mezarlığında bulunan eserler arasında kültürün tanımlanmasında seramik buluntular önemli yere sahiptir. Bu çalışmada, müsadere ve satın alma yoluyla Manisa Müzesi'ne kazandırılan, iki çömlek ele alınmaktadır. Yortan Kültürü'ne ait olduğu düşünülen bu iki çömleğin kaynağı ve tarihi değerlendirilmeye çalışılacaktır².

Anahtar Kelimeler: Erken Tunç Çağı, Yortan, Seramik.

TWO JARS FROM MANISA MUSEUM

Abstract

The Yortan Cemetery—partially excavated by the French railroad engineer, P. Gaudin, and unearthed with gifts from more than 100 graves—is on a hill called Taban Tepe today located on the Karakurt Plain north of Akhisar. Among the works found in these graves, ceramic findings have the most significant place. This study addresses two jars obtained by the Manisa Museum by confiscation and purchase. We will specify their origin and date.

Keywords: Early Bronze Age, Yortan, Pottery.

Giriş

Manisa Müzesi, Yortan Kültürü'ne ait çok sayıda buluntuya sahip müzelerimizdendir. Bu çalışmada, müsadere ve satın alma yoluyla Manisa Müzesi'ne kazandırılan, Yortan Kültürü'ne ait iki çömlek ele alınacaktır. Eserlerin ait olduğu kültür grubuna adını veren Yortan Mezarlığı, Akhisar'ın kuzeyinde, Manisa'nın Kırkağaç İlçesi'ne bağlı Gelenbe bucağı yakınlarındadır. İlk sezonu 1898 ya da 1900, ikinci sezonu ise 1901 yılında olmak üzere Fransız Demiryolu Mühendisi P.Gaudin tarafından kısmen kazılıp 100'den fazla mezarın tüm içeriğiyle birlikte açığa çıkarıldığı Yortan, Gaudin'in raporlarında Taban Tepe adıyla geçen Karakurt Ovası'ndaki Taban Tepe'dedir (Collignon, 1901, s. 810-817). Atina'daki Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nün de desteklediği bu kazılardan sonra uzun bir süre ara verilen arazi çalışmaları 1930'lardan itibaren Yortan Kültürü'nün yayılım sahası içerisindeki arazilerde K. Bittel ve J. Stewart (Bittel, 1939, s. 1-28), K. Kökten (Kökten, 1949, s. 811-814), E. Akurgal (Akurgal, 1958, s.156-162), D. G. Mitten ve G. Yügrüm (Mitten ve Yügrüm, 1968, s. 126-170; 1971, s. 192-195; 1974, s.22-29), R. Dinç (Dinç, 1991, s. 28, 28, 36) ile ekibimiz (Akdeniz, 2009, s. 49-64) tarafından sürdürülmüştür. Arazi çalışmaları dışında R. W. Hutchinson (Hutchinson, 1935, s. 211-222), T. Özgüç (Özgüç, 1944, s. 53-70), W. Orthmann (Orthmann, 1966,

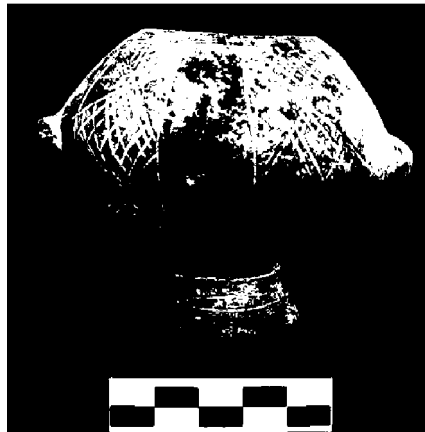
¹ Prof. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, eakdeniz@adu.edu.tr

² İzin ve yardımlarından dolayı Manisa Müzesi ve Akhisar Belediye Başkanlığı'na teşekkür ederim.

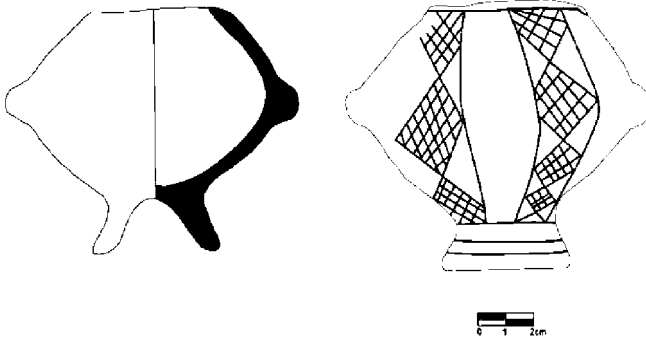
s. 1-26), O. Hockmann (Hockman, 1984, s. 97-136), G. Wolfgang (Wolfgang, 1990, s. 479-487), Ç. Anlağan (Anlağan, 1990, s. 65-70), H. Hüryılmaz (Hüryılmaz, 1998, s. 499-522) ve T. Sipahi (Sipahi, 2000, s. 93-110) çeşitli müzelerdeki Yortan buluntuları hakkında yayınlar yapmışlardır. Bununla birlikte, genel hatlarıyla bu kültürü ele alıp inceleyen en önemli yayını şüphesiz T. Kamil hazırlamıştır (Kamil, 1982, s. 1 vd.). Değişik müzelere dağılmış vaziyetteki Yortan buluntularını tek tek ele alıp bu kültürü, özellikle seramik buluntularına dayanarak bir kronolojiye yerleştiren de T. Kamil olmuştur (Kamil, 1982, s.60-69). Kamil'in bu çalışmaları sonucu, Yortan Kültürü'nün kısmen ölü gömme adetleri, daha belirgin olarak seramiği açısmadan kendine özgü bir kültür oluşturduğu anlaşılmıştır. Yortan ile ilgili en büyük eksiklik bu mezarlığa ait kesin bir yerleşimin henüz tespit edilememesidir. Buna karşın, Yortan Mezarlığı'nın, mezarlığın yer aldığı Kırkağaç-Gelenbe'ye bağlı Karakurt Ovası'nda yaptığımız yüzey araştırmalarımızda saptadığımız, birbirine yakın mesafede yer alan çok sayıda Erken Tunç Çağı yerleşimleri tarafından kullanılan ortak bir mezarlık olduğu düşüncesi ancak kazılarla desteklenebilecek olsa da bir fikir olarak önerilebilir.

Bu makalede ele alınan iki eserden, 1 numaralı Çömlek (Görsel 1, 2): Manisa Müzesi'nde 6987 envanter numarasıyla kayıtlıdır. Mustafa Kolaşın'den 17.11.1989 tarihinde müsadere yoluyla Manisa Müzesi'ne kazandırılmıştır. Yüksekliği 9,4 cm. ağız çapı 5,7 cm. gövde genişliği 11,6 cm. kaide genişliği 4,7 cm. İnce kum ve mika katkılı gri hamurlu, kahverengi astarlı, perdahlı, çark yapımı, iyi derecede fırınlanmışsa da gövde üzerinde pişme sırasında oluşan alacalıklar vardır.

Basık küresel gövdeli boyunsuz çömleğin ağız kısmı kırıktır. 2 numaralı çömlekte olduğu gibi bir kapağa sahip olduğu düşünülmektedir. Gövde üzerinde iki kulpa sahiptir. Halka kaidelidir. Eserin ağız kısmından aşağıya doğru uzanan, bir tarafta tek, diğer taraftan iki dikey çizgiyle kısmen birer metop oluşturan alanların içleri düzensiz baklava motifleri ile bezenmiştir. Bezeme, kazıma yöntemle yapılmış olup içerisi beyaz macun ile doldurulmuştur. Gerek boynun başlangıcında, gerekse kaidenin başladığı kısımda benzer teknikle yapılmış birer yatay çizgi bezeme vardır. Halka kaidenin başlangıcındaki ilkine paralel diğer iki yatay çizgi bezeme de beyaz macun dolguludur.

Görsel 1: Manisa Müzesi, 6987 envanter numaralı çömleğin fotoğrafı.

Görsel 2: Manisa Müzesi, 6987 envanter numaralı çömleğin çizimi.

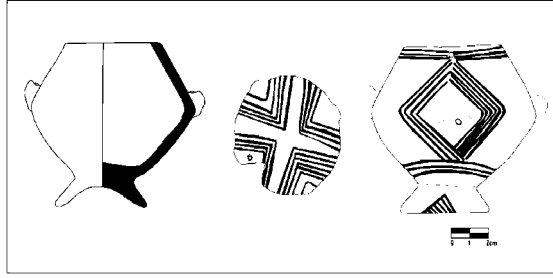
2 Numaralı Çömlek (Görsel 3, 4), Manisa Müzesi'nde 7722 envanter numarasıyla kayıtlıdır. Eser, Mustafa Çoban'dan, 30.12.1991 tarihinde satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır. Yüksekliği 8,5 cm., ağız çapı 5,2 cm., gövde genişliği 9 cm., kaide genişliği 5 cm. Çömleğe ait kapağın çapı 5,6 cm.'dir.

Çömlek, ince kum ve mika katkılı gri hamurlu, kahverengi devetüyü astarlı, perdahlı, çark yapımı, iyi derecede fırınlanmıştır. Kapak da ince kum ve mika katkılı gri hamurlu, iyi derecede fırınlanmış, kahverengi devetüyü astarlı ve perdahlıdır.

Basık küresel gövdeli boyunsuz çömlek kapaklıdır. Halka kaidelidir. Ağız kenarının hemen altındaki dört ip deliğinin yanı sıra gövde üzerinde de ip delikli dört kulpa sahiptir. Bu esere ait olan kapak dört plastik ip delikli tutamaktır. Ağız kenarının altındaki kısım ile gövde üzerinde kulpların çevresi, kaidenin altı kazıma motiflerle bezenmiştir. Bezemede, iç içe geçmiş dört dörtgen, dikey kulpa uygun olacak görselde yerleştirilmiştir. Bu bezeme alanı alttan ve üstten üçerli çizgi bezemeye sınırlandırılmıştır. Kaide üzerinde de benzer teknikle taralı bezeme uygulanmıştır. Bu esere ait olan kapak ip delikli dört tutamağa sahiptir. Kapağın üzerinde kazıma bezeme ve beyaz macun dolgu görselde ortadaki kulpa yönelmiş, dört tutamağın her birini merkez alan iç içe geçmiş V motifleri vardır.

Görsel 3: Manisa Müzesi, 7722 envanter numaralı çömleğin fotoğrafı.

Görsel 4: Manisa Müzesi, 7722 envanter numaralı çömleğin çizimi.

Yukarıda tanımlanan iki çömleğin en yakın benzerleri Yortan Mezarlığı'nda bulunmuştur. T. Kamil tarafından A grubu seramiği içerisinde form IV, “small Jars with short neck or hole mouth” adıyla anılmış olup Erken Tunç Çağı II'ye tarihlendirilmiştir (Kamil, 1982, s. 32,33, 89; Fig. 33: 76,77,78,79; Pl. 32, 33). Yortan'daki bir örnek üç ayaklı, diğerleri ise halka kaidelidir. Kamil'in yayımında geliş yeri olarak Bergama'nın gösterildiği üç ayaklı iki kap da genel gövde yapısı, kulpların yerleştirilişi açısından karşılaştırılabilir. Bu kaplardan biri kapaklı (Kamil, 1982, Fig. 90:20), diğeri ise kapaksızdır (Kamil, 1982, Fig.90: 22). Yine Kamil'in yayımında geliş yeri belli olmayan 5 örnek ise Manisa Müzesi örneklerinden daha uzun ve muntazam bir işçiliğin ürünü genelde yüksek kaideli ve hepsi kapaklıdır (Kamil, 1982, Fig. 92, s. 11-15).

Kültüre adımı veren Yortan Mezarlığı dışımda kazılarda ele geçen benzer örnekler Troia, Beycesultan ve Ege ada yerleşimlerinden Sakız'dan (Khios) bilinmektedir. Troia'da I. tabakanın c evresinde halka kaideli benzerleri bulunmuştur (Blegen vd., 1950, Fig. 230:36.691; 36.692; Podzuweit, 1979, 203.Tafel 17). Beycesultan'da tabaka XIV'de Erken Tunç Çağı II'ye tarihlenen benzer iki örnek bulunmuşsa da kaideleri yoktur. Genel gövde yapısı, kulplar ve bezeme açısından benzerlikler vardır (Lloyd ve Mellaart, 1962, s. 180-181; Fig.P41:4 ve Fig.P41:6). Ancak eserlerden biri düzleştirilmiş dipli, ayaksız, kaidersiz (Lloyd ve Mellaart, Fig.P41:4); diğeri ise düzleştirilmiş dibin altına eklenen üç ayağa sahiptir (Lloyd ve Mellaart; Fig.P41:6). Midilli (Lesbos) adasındaki Thermi'de ise I, II, III ve IV. yerleşimde benzerleri bulunmuştur. Bunlarda I. yerleşime ait olan ikisi halka kaideli (Lamb, 1936, halka kaideli, s. 99; Plate VIII:9 ve 10; Plate XXXV:9 ve 10), II. yerleşime ait olan bir örnek üç ayaklı (Lamb, 1936, üç ayaklı, s. 114; Plate VIII:114; Plate XXXV:114), III. yerleşime ait olan iki örnek halka kaideli ve kapaklı (Lamb, 1936, halka kaideli ve kapaklı, s.110, 113; Plate VIII: 196 ve 249; Plate XXXV:196) aynı yerleşime ait bir örnek üç ayaklı (Lamb, 1936, s.110; Plate XIII:200), IV. yerleşime ait diğeri ise düzleştirilmiş diplidir (Lamb, 1936, s. 120, düzleştirilmiş dipli Lev. IX:356; Plate XIII:356). Sakız (Khios) adasındaki Dotia'da kapaklı ve halka kaideli bir örnek, gövde yapısı, kapağı ve bezemesiyle Manisa Müzesi'ndeki iki çömlekle yakın benzerlik göstermektedir (Hood, 1981, s. 4,5, Plate 3/9-d ve e).

Yukarıdaki benzerleri dışımda hangi yöntemle müzeye kazandırıldığı tespit edilemeyen, Uşak Müzesi'ndeki bir çömlek genel gövde yapısıyla Manisa Müzesi'ndeki çömlekle karşılaştırılabilir. H. Hüryılmaz tarafından yayınlanan ve «Yortan Mezarlık Kültüründen tanınan kapların karakterinde üretilmiş» olarak nitelendirilen eser, Erken Tunç Çağı II'ye tarihlendirilmiştir (Hüryılmaz, 1997, Kap 1, 500-504, Görsel 1).

Müsadere ve satın alma yoluyla Manisa Müzesi'ne kazandırılan bu iki çömleğin geliş yeri belli olmasa da genel özellikleri dolayısıyla Yortan Kültürü'ne ait oldukları anlaşılmaktadır. Bu sebeple, benzer örneklerden yola çıkılarak, Manisa Müzesi'ndeki iki çömleğin tarihlendirilmesi yapılırken bu tarihlemeye şüphesiz en önemli grup Yortan Mezarlığı'nda Gaudin tarafından bulunup T. Kamil tarafından yayınlananlardır. A grubu içerisinde değerlendirilen eserlerin Erken Tunç Çağı II evresine ait olması Manisa Müzesi'ndekilerin tarihlendirilmesinde ana çıkış noktasıdır. Yortan'daki benzerleri ve yukarıda anlatılan diğer eserlerden yola çıkılarak Manisa Müzesi'ndeki iki çömlek de Yortan A sınıfı seramiğin son evrelerine, Erken Tunç Çağı II'ye tarihlendirilebilir.

Kaynakça

- Akdeniz, E. (2009). Yortan Mezarlığı Hakkında Yeni Gözlemler. TÜBA-AR, 12, 49-64.
- Akurgal, E. (1958). Yortankultur-Siedlung in Ovabayındır bei Balıkesir. Anatolia III, 156-164.
- Anlağan, Ç. (1990). Sadberk Hamm Müzesinde Bulunan Bir Grup Eski Tunç Çağı Eseri. X. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 65-70.
- Bittel, K. (1939). Ein graberfeld der Yortankultur bei Babaköy. Archiv für Orientforschung 13, 1-28.
- Blegen, C. W., Caskey J.L., Rawson, M. ve Sperling, J. (1950). Troy. General Introduction the First and Second Settlements, Vol. I. Princeton.
- Collignon, M. (1901). Note sur les fouilles de M. Paul Gaudin dans la nécropole de Yortan, en Mysie. CRAI, 810-817.
- Dinç, R. (1991). Erdelli Höyük und die Bedeutung seiner Funde für die frühbronzezeitliche Geschichte des Manisa-Akhisar Gebietes. Istanbul Mitteilungen 41, 25-38.
- Hockmann, O. (1984). Frühe Funde aus Anatolien im Museum Altenessen Essen und in Privatbesitz, Jahrbuch Des RömischGermanischen Zentralmuseums 31, 97-136
- Hutchinson, R.W. (1935). Uruk and Yortan, Iraq 2, 211-222.
- Hüryılmaz, H. (1997). İçbatı Anadolu Bölgesi'nde Bulunan Yortan Mezarlık Kültürüne Ait Üç Kap. Belleten LXI/232, 499-522.
- Kamil, T. (1982). Yortan Cemetery in the Early Bronze Age of Western Anatolia, BAR 145. Cambridge.
- Kökten, K. (1949). 1949 Yılı Tarih Öncesi Araştırmalar Hakkında Kısa Rapor. Belleten XIII, 811-829.
- Lamb, W. (1936). Excavations at Thermi on Lesbos. Cambridge.
- Lloyd, S. ve Mellaart, J. (1962). Beycesultan I, The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels. London.
- Mitten, D.G. ve Yüğrüm, G. (1968). Excavation at Ahlatlı Tepecik The Gygean Lake, 1968, Türk Arkeoloji Dergisi XVII-1, 125-131.

- Mitten, D.G. ve Yüğrüm, G. (1971). The Gygean Lake, 1969: Eski Balikhane, Preliminary Report. *Harvard Studies in Classical Philology* 75, 191-1.
- Mitten, D.G. ve Yüğrüm, G. (1974). Ahlatlı Tepecik, Beside the Gygean Lake, *Archaeology* 27/1, 22-29.
- Orhmann, W. (1966). Keramik der Yortankultur in den Berliner Museen, *Istanbul Mitteilungen* 16, 1-26
- Özgüç, T. (1944). Yortan Mezarlık Kültürü'ne Ait Yeni Buluntular. *Belleten* 29, 53-70.
- Podzuweit, C. (1979). Trojanische Gefäßformen der frühbronzezeit in Anatolien, der Ägäis und angrenzenden Gebieten, Mainz am Rhein.
- Sipahi, T. (2000). Babaköy Mezarlığı'ndan Bir Grup Yortan Seramiği. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1999 Yılığ*, 93-110.
- Wolfgang, G. (1990). Eine Gruppe von Yortan-Gefaßen. *Archaeologischer Anzeiger* 4, 479-487.

İTTİHAT VE TERAKKİ DÖNEMİNDE MİLLİ İKTİSAT ANLAYIŞI (1913-1918)

Koray ERGİN¹

Özet

İttihat ve Terakki Osmanlı Devleti'nin sadece siyasi hayatım değil, ekonomik hayatım da etkileyen önemli bir hareketti. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarda yaşadığı olumsuz gelişmeler ekonomik hayatım da etkilemişti. Bu durum ekonomik hayatta yeni görüşlere ve tartışmalara yol açmış, aynı zamanda bazı tedbirlerin alınmasını gerekli kılmıştı. İttihat ve Terakki'nin denetleme iktidarı olarak bilinen 1908-1912 yılları arasında ekonomik görüş olarak daha çok Maliye Nazırı Cavid Bey'in de etkisiyle liberal bir görüş etkili olmuş, İttihat ve Terakki'nin tam iktidar dönemi olarak bilinen 1913-1918 yılları arasında ise, daha çok devletçi bir anlayış yani "Milli İktisat" düşüncesi etkili olmuştu. İttihatçılar son dönemde özellikle dışa bağımlı hale gelen Osmanlı ekonomisinin ancak bu yolla kurtulabileceğini savunmuşlardı. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Alp Tekin ve Akyığıtzade Musa "Milli İktisat" anlayışının en önemli temsilcilerindendi. "Milli İktisat" anlayışı sadece Osmanlı'nın son dönemini değil, Cumhuriyet Dönemi'ni de etkileyecek önemli bir ekonomik düşünce haline gelecekti.

Anahtar Kelimeler: Milli İktisat, İttihat ve Terakki, II. Meşrutiyet, Osmanlı Devleti.

NATIONAL ECONOMY IN THE COMMITTEE OF UNION AND PROGRESS PERIOD (1913-1918)

Abstract

The Committee of Union and Progress effected not only the politic side but also the economic life of Ottoman Empire. The negative development which the Ottoman Empire went through recently also effected their economic life. This situation caused the Ottomans to have new opinions and new arguments and at the some time it caused them to take some precautions. As an economic view, a liberal one was effective because of the Minister Of Finance, Mr. Cavid, between the years of 1908-1913, where the Committee of Union and Progress was known as the Control Power. Also, between 1913-1918 in which the Committee of Union and Progress was known as the full power, a governmental view in other words "a Nationally Economy" view became effective. The supporters of the Committee of Union and Progress defended that the economy of Ottomans which had become dependent to foreign countries recently, could be saved with this method. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Alp Tekin and Akyığıtzade Musa were the most important representatives of the National Economy view. This National Economy view would have been the most important view which would effect not only the last times of Ottomans, but also the period of Republic.

Keywords: National Economy, Committee of Union and Progress, II. Constitutionalism, Ottoman Empire.

Giriş

İttihat ve Terakki Osmanlı Devleti'nin son on yılına damgasını vuran önemli bir hareketti. Bu hareket önceleri bir siyasi hareket olarak başlamış, zamanla devletin iktisadi ve kültürel yaşamını da etkilemişti. Bu hareketin oluşmasında ve gelişmesinde son zamanlarda Osmanlı'da meydana gelen gelişmeler belirleyici rol oynamıştı. İmparatorluk bünyesinde çıkan ayrılıkçı hareketler siyasi, kapitülasyon gibi ekonomik ayrıcalıklar ise ekonomik çöküşü hızlandırmıştı. İşte böyle bir ortamda Sultan 2. Abdülhamid daha önce son verdiği meşrutiyeti yeniden ilan etmek zorunda kalmıştı. 1908 Genç Türk Hareketi olarak bilinen bu hareket, İttihat ve Terakkinin, Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini giderek arttıracak ve önemli bir hareket olacaktı. 1908 Genç Türk Hareketi öncelikle imparatorluğu eski gücüne kavuşturmayı ve Avrupalı devletlerin baskısından ve denetiminden kurtarmayı amaçlayan siyasi bir hareketti (Ahmad, 2014, s. 38). Bu hareket, Müslüman, gayri-Müslim tüm Osmanlı unsurlarını, 2.Abdülhamid'in politikalarına karşı birleştiren özgürlükçü bir nitelik taşımış, Osmanlı'da "millet" anlayışını oluşturmayı arzulamıştı. Ancak sonuç farklı olmuş, ayrılıkçı hareketler daha da güçlenerek, Osmanlı'nın karşılaştığı zorluklar içerisinde, bağımsızlık hareketine dönüşmüştü (Toprak, 2012. s. 81). Yaşanan bu olumsuz olaylar, sadece siyasi hayatta değil, ekonomik hayatta da etkili olmuş, ekonomide yeni görüşlere ve tartışmalara yol açmıştı. 20. Yüzyılın başlarından itibaren iktidara gelen İttihatçılar, devleti içinde bulunduğu ekonomik zorluklardan kurtararak güçlü bir iktisadi bir yapı oluşturmak ve ekonomik yaşamda etkili bir konumda olan gayri Müslimlerin etkisini azaltarak, milli iktisat anlayışını güçlendirmeye çalışmıştı (Akkuş, 2008, s. 119). İttihat ve Terakki yönetime geldikten sonra Alman ekolünün de etkisiyle girişimci bir burjuva sınıfı oluşturmak düşüncesiyle milli iktisat ilkesini uygulamaya koymuştu. Eğer bu gerçekleşirse ekonomide gayri Müslim etkisi azalacak, Türk burjuvazi sınıfının güçlenmesi sağlanacaktı (Berber, 2013, s. 211). I. Dünya Savaşı devletin ekonomiyi Müslüman-Türk unsuru anlayışının yerleştirilmesi anlamında uygun bir zemin sağlamıştı. Hükümet "milli iktisat" adı altında girişimci bir Müslüman-Türk sınıfı oluşturmak düşüncesiyle olumlu adımlar attı (Varlı ve Koraltürk,2010, s. 129). I. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik sıkıntılar ve hükümetten gelen tam destek bu anlayışa zemin hazırlamıştı (Özgün, 2008, s. 11). II. Meşrutiyet'le birlikte iktisadi hayat, 1908-1913 yılları arasında liberal,1914-1918 yılları arasında ise, "Milli İktisat" dönemi olarak adlandırılır. Milli İktisat kavramı, İttihat ve Terakki'nin Türk milliyetçiliği düşüncesinin iktisadi hayata yansımalarının bir sonucuydu (Akkuş, 2008, s. 120). II. Meşrutiyet Dönemi'nde giderek önemli bir güç haline gelen milliyetçilik anlayışı, Osmanlı aydınının iktisadi düşüncesini de etkilemiş, bu doğrultuda serbest dış ticaret anlayışı yerine, koruyucu bir dış ticaret anlayışı getirilmeye çalışılmıştı (Özgün, 2008, s. 11). Bu koruyucu anlayış ekonomide devletçilik ilkesine dayalı politikalara zemin hazırlamıştı. İttihat ve Terakki dönemiyle birlikte ekonomi politikaları, ekonomik ve siyasi koşullardan etkilenerek önemli bir gelişme göstermiş, bu durum Cumhuriyet Dönemini de içine alarak devletçilik ilkesi ile sonuçlanmıştı (Varlı, 2012, s. 168).

İktisadi Görüşler

Osmanlı Devleti'nde liberal düşüncenin en önemli savunucularından biri Sakızlı Ohannes Paşa, diğeri ise hiç kuşkusuz Cavit Bey idi. Selanikli bir tüccarın oğlu olan Cavit Bey İttihatçılar'ın liberalist iktisadi politikasına şekil veren kişiydi. Dört cilt olarak yayınladığı "İlm-i İktisat" adlı eserinde klasik okula bağlılığım göstermiş, Marksizm'i eleştirmişti (Şener, 2007, s. 32). 1908'den itibaren devlet yönetiminde etkili olmaya başlayan İttihat ve Terakki, ekonomik bir düşünceden yoksundu. Cemiyetin iktisat politikasını ortaya koyabilecek bir durumu yoktu. Sonradan seçim beyannamelerinde ve kongre kararlarında ancak iktisadi görüşler ortaya konmuştu (Şener, 2007, s. 33-34). Cemiyetin, 1908-1914 yılları arasında izlediği liberal ekonomi politikasının en önemli temsilcisi olan Cavid Bey, 1908 devriminden I. Dünya Savaşı sonuna kadar, ülke ekonomisine damga vurmuştu (Tunçer, 2010, s.41-42). Cavid Bey önce maliye nazırlığına getirilmiş, 1912 seçimlerinin ardından da Said Paşa kabinesinde Nafia nazırlığı görevinde bulunmuştu. 1913 Bab-ı Ali Baskını ile yönetimi tamamen kontrol altına alan İttihat ve Terakkinin kabinesinde tekrar Maliye Nazırı olmuştu. 6 yılı aşkın bir şekilde maliye nazırlığı (1908-1918), diğer zamanlarda siyaset adamı olarak görev yapmıştı (İlkin, 1993, s. 175-176). Cavid Bey, görev yaptığı süre içerisinde serbest ticaret yanlısı ekonomik bir politika izlemeye ve uygulamaya çalışmıştı (Çavdar, 1994, s.98). Cavid Bey, ekonomiyle ilgili her türlü kayıt ve engelin kaldırılmasını ve bireyciliği savunur. Ona göre liberalizm, bireylere sorumluluk duygusu verir. Cavit Bey'in iktisat politikaları, serbest ticaret, tarımsal ihracata dayalı ihtisaslaşma, yabancı sermayeyi teşvik, devletin ekonomik hayata müdahale etmemesi gibi unsurlara dayanır (Tunçer, 2010, s.44). Cavid Bey, siyasi bağımsızlığın yanında mali bağımsızlığım önemini vurgulamış, mali istibdadım, siyasi istibdattan daha fazla bir ülkeyi sarsacağını düşünmüştü (Eroğlu, 2006, s. 303). O, bu yüzden liberalizmi savunmuştu. Liberalizm kamu otoritesinin ekonomik ve sosyal süreçlere müdahale etmesine karşı çıkan, bireycilik anlayışını ön plana çıkaran bir görüştü (Berber, 2013, s. 212). Cavid Bey bireycilik anlayışının en önemli savunucusuydu. Cavid Bey'in savunduğu bireyciliğin, II .Meşrutiyet dönemindeki en önemli yayın organı Ulum-ı İktisadiyye ve İçtimaiyye Mecmuasıydı (Toprak, 2012, s. 91). Bu mecmuanım kurucuları Rıza Tevfik, Ahmed Şuayp ve Cavid Bey'dir. Ulum-ı İktisadiyye ve İçtimaiyye Mecmuası'nda liberal bir iktisat görüşü ortaya atılmış ve bu düşünce yayınlanan yazılarla sürekli desteklenmişti. Dergi, Osmanlı'nım kapalı ekonomi anlayışından uzaklaşması görüşünü ısrarla savunmuş, sosyalizme düşman bir görüş sergilemişti (Mardin, 1985, s. 630-631). Cavid Bey gibi Sakızlı Ohannes Paşa, Portakal Mihail Paşa gibi iktisadi ve mali konularda eli kalem tutan Osmanlılar da serbest dış ticaret politikasını benimseyerek, ülkeler arası gümrüklerin kaldırılmasını önermişlerdi (Toprak, 2012, s. 112). Ancak Osmanlı İktisadi düşüncesinde, serbest dış ticaret ilkelerine ilk eleştiri, Musa Akyığıtzade adlı Kazanlı bir göçmenden gelmişti (Toprak, 2012, s. 11). Musa Akyığıtzade, List ve Paul Cauwes'den esinlenerek, devletin devamı ve huzuru için korumacı prensiplere başvurmanın önemini vurgulamıştı. Akyığıtzade, aynı zamanda ilk Türk milliyetçisi gruplardan biri olan Türk Derneği adlı grubun içinde yer almıştı (Karaoğlu, 2008, s.1). Akyığıtzade 'ye göre, ülkelerin üretim güçleri, eşit düzeyde olmadığı süre serbest pazarda güçlü zayıfı ezecekti. Biri tarım ülkesi diğeri sanayileşmiş iki ülkeden, ilki diğeri tabi olacaktı. Çiftçi İrlanda, Sanayileşmiş İngiltere' ye bağımlıydı. Hindistan serbest ticaret politikası izleyince, İngiliz mallarının egemenliği altına girmişti (Toprak, 2012, s. 116). Ona göre "Terakki-i memleket için himaye lazımdır" (Toprak, 1999, s.

582). Yani iktisattan genellikle “usul-ü himaye” politikasından yana görüşler belirtmişti. Yazmış olduğu kitaplarında da bu görüşlerine dile getirmişti. 1898 ve 1900 yıllarında yazdığı her iki kitapta “usul-ü himaye” görüşünü değerlendirmiş, birinci kitapta özellikle bu konuyu ayrıntılı ele almış, ikincisinde ise klasik ekonominin bütün konularını sistematik olarak değerlendirip, “usul-ü himaye” ye ayrı bir ağırlık vermişti (Çavdar, 1992, s. 128). Musa Akyiğitzade'nin himaye usulü ile ilgili görüşleri ses getirince, Mehmet Cavid Bey'le aralarında kişisel bir mücadele başlamış, Cavid Bey siyasi gücünün de etkisiyle, Akyiğitzade'nin gazetelerini kapattırarak, tayin yoluyla onu İstanbul'dan uzaklaştırmıştı (Akın, 2007, s. 50). Cavid Bey daha öncede belirttiğimiz gibi serbest ticaret anlayışını savunuyordu. Liberal ekonominin en önemli temsilcilerinden idi. Görüşlerinde sermayenin önemini vurgulamış, Osmanlı toplumunun ancak sermaye aracılığıyla kurulabileceğini, sermaye olmayınca emeğin hiç bir iş yapamayacağını, sermayenin ülkeye uygarlık getireceğini savunmuştu (Toprak, 2012, s. 92). Bu yüzden sermayenin, yabancılarında içinde olduğu serbest ticaret ile sağlanabileceğini düşünmüştü. Önemli büyük girişimler için, kesin olarak yabancı sermayeye ihtiyaç olduğunu savunmuştu (Tunçer, 2010, s. 44). Ancak Cavid Bey'in görüşleri ve uygulamaları başta olmak üzere, bu dönemde uygulanmak istenen serbest ticaret ile ilgili görüşler ve uygulamalar istenilen sonucu vermedi. Çünkü serbest ticaret anlayışı yani ekonominin liberalleşmesi daha çok gayr-i Müslimlerin işine yaramış, uygulanan bu politikalar Osmanlı ekonomisini birçok açıdan yöneten gayr-i Müslimlerin ve yabancıların gücünü daha da arttırmış, Müslüman esnafın ise, gücünü daha da azaltmıştı. Bunun sonucu olarak da Türk Milliyetçiliği özellikle iktisadi liberalizme tepki olarak ortaya çıkmıştı (Toprak, 2012, s. 81). İttihatçıların Anadolu ve Müslüman-Türk unsur merkezli bir ekonomi anlayışına yönelmeleri ekonomide liberalizm karşıtı görüşlerin artmasına neden oldu. Liberal ekonomi anlayışı ticari hayatta Müslüman-Türk girişimcileri olumsuz etkilediği için ekonomide Müslüman ve Türk unsurları öne çıkartmaya yönelik milli bir iktisat anlayışı uygulanmak istendi (Varlı ve Koraltürk, 2010, s. 127). İşte bu doğrultuda iktisadi hayatta, liberal anlayışın yerine, “Milli İktisat” anlayışı kabul görmeye başladı (Kurt, 2012, s. 120). Milli iktisat anlayışının ortaya çıkmasında, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarda yaşamış olduğu siyasi başarısızlıklarında etkisi olmuştur. Çünkü iç ayaklanmalar, Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgiler serbest ticaret anlayışının önemini yitirmesine neden olmuştur. Savaş yıllarında, savaşın getirdiği bunalımlar himaye anlayışını devletin iktisadi politikası haline getirmişti (Akın, 2007, s. 62). Cihan Harbinin zorunlu kıldığı dışa kapalılık ve finansman zorluğu milli iktisat anlayışına ayrı bir ivme kazandırmıştı (Toprak, 2012, s. 82). Bu anlayış yönetimde bulunan İttihat ve Terakki'nin bir politikası haline gelmişti. İttihatçılar, milliyetçilik anlayışı doğrultusunda “Milli İktisat” siyaseti izlemeye çalışmışlardı. Bu siyaset doğrultusunda bazen ideolojik amaçla çalışmalar bazen de toplumsal ve ekonomik amaçlı çalışmalar yapılmıştı (Tunaya, 1998, s. 67). “Milli İktisat” anlayışı bir tür Neo-Merkantalist iktisat politikasıydı. Kapitülasyonların zorunlu hale getirdiği liberal iktisat anlayışına tepkinin bir sonucuydu. Milliyetçilik anlayışı ile ilişkili bir politikaydı (Toprak, 1985). Milli İktisat anlayışı 19. yüzyıl sonlarında Ahmet Mithat ve Musa Akyiğitzade tarafından savunulan, dış ilhamını, Alman tarihçi okulunun korumacı doktrininden alan ve sanayileşmeyi kalkınmanın ana yolu olarak gören Alman bir anlayıştı (Boratoğlu, 2015, s. 26). Bu anlayışın en büyük savunucusu Fredrich List'tir. İslam mecmuasında yer alan «milli iktisat» başlıklı bir yazıda List'ten “İktisadi Bismarck” diye bahsedilir. Milli iktisadın en önemli temsilcilerinden Tekin Alp, “ Türklerin siyaset alanında Bismarck'ları, kahramanları eksik değildir, fakat milli iktisatçıları, Fremd-

rich List'leri hiç yoktur. "Türkler bir an önce milli iktisatçılar oluşturmali" (Toprak, 1985, s. 741) diyerek List'in önemini vurgulamıştır. İttihatçılar, kısa zamanda Alman iktisatçıların savunduğu görüşlerin etkisinde kalmış, I. Dünya Savaşındaki zorluklar İttihatçıların bu yüzden Alman nüfuzunun etkisinde kalmalarına neden olmuştu. Liberal politikalarından vazgeçip, Almanya'nın benimsediği milli iktisat politikasını uygulamaya çalışmışlardı (Kurt, 2012, s. 121). Savaşla birlikte milli iktisat zorunlu hale gelmişti. Çünkü Osmanlı Devleti'nin dış bağlantıları kesilmiş, savaş öncesi 15 milyon lirası besin maddesi, 30 milyon lirası sinai mal olmak üzere, toplam 45 milyon liralık ithalatı olan Osmanlı, savaşta bu miktarın %3' ünü bile ithal edememiş, bu yüzden de ülke olanaklarıyla yetinmesi gerekmiş ve kendi olanaklarıyla yetinebilen bir Osmanlı ekonomisi oluşturmaya çalışmıştı (Toprak, 2012, s. 96-97). Savaş dönemi Türklerden oluşan kapitalist bir sınıf oluşturmak, Türkleri iktisadi faaliyetlerde daha etkin konuma getirmek, şirketler, bankalar ve kooperatifler kurmak ve bunları örgütlemek, Türkçü iktisat anlayışının en önemli amacı olmuştu (Akşin, 2014, s. 426). İttihatçılar, son dönemlerde dışa bağımlı hale gelen Osmanlı ekonomisinin ancak milli bir iktisat politikasının uygulanmasıyla ve gelişmiş bir Türk burjuvazisinin yaratılmasıyla ancak karşı konulabileceğini düşünmüşlerdi. Türk milli burjuvazisi yaratma çabası, Türk milliyetçiliğini güçlendirmişti (Oktar ve Narlı, 2009, s. 3). İttihatçılara göre, milli iktisadı oluşturmak için ülke gerçekleri gözlenmeli, somut gelişmeler takip edilmeli, iktisadi gerçekler aranırken ülkenin ve toplumun geçmişi ve tarihi dikkate alınmalıydı. Geçmişi anlamadan bugünü değerlendirmek olanaksızdır yine onlara göre iktisadi gerçekler aranırken manevi unsurlarında etkisi değerlendirmeli, çünkü vicdan ve milli şuurun olmadığı yerde milli iktisattan söz edilemezdi (Toprak, 1985, s. 743). Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Alp Tekin milli iktisat düşüncesinin en önemli savunucularındandı. İktisadiyat Mecmuası, Türk Yurdu, İslam Mecmuası ve Yeni Mecmua gibi yayın organlarında yazdıkları yazılarla, milli iktisadın öneminden ve gerekliliğinden bahsetmişlerdir. İktisadiyat Mecmuası, İttihatçıların desteğiyle milli iktisat görüşünün savunulan en önemli yayın organlarından birisi olmuştu (Toprak, 2012, s. 108). Türk milliyetçiliğini en önemli temsilcilerinden biri olan Ziya Gökalp, milli iktisadı, milli birlik anlayışı içinde ele almış, bunun içinde Alman ittihatchılığının örnek alınması gerektiğini savunmuştur (Akın, 2007, s. 63-64). Gökalp, milli iktisadı dile devreye ayırmış, ilk devrede tüm olanakların üretimin artırılması için seferber edilmesini, ikinci devrede ise, adil bir servet dağılımı ile tüm vatandaşların yararlılığını getirmiş olduğu imkanlardan eşit bir şekilde yararlanmasını, yani sosyal devlet anlayışının oluşmasını dile getirmiştir (Toprak, 1985, s. 743). Yine Gökalp milli iktisat ile iktisadi yurtseverlik arasında tam bir özdeşlik kurmuştu (Çavdar, 1992, s. 166). Ziya Gökalp savunduğu Türkçülük görüşünü, sosyo-ekonomik yönünü yazdığı yazılarda dile getirmiş, ekonomik tezlerini saf bir Türkçe ile anlatmaya çalışmıştı. Yazılarında özellikle kapitülasyon düşmanlığı, milli sermaye yandaşlığı, yabancı mallara boykot, bütçe birliği gibi konuları dile getirmişti (Tunaya, 2011, s.403). Ayrıca yazdığı yazılarda özellikle tesanütçülük, yani toplumsal dayanışmanın gerekliliğini vurgulamıştı. Ancak bu yolla milli bir iktisat anlayışının oluşacağını dile getirmişti. Ona göre Müslüman Türk unsurunun asker ve memur, gayri Müslimlerin ise sanatkâr ve tüccar olduğu bir toplum çağdaş devlete dönüşemezdi. Çünkü Türklerle, gayri Müslimler arasında müşterek bir vicdan yoktu. Aralarındaki iş bölümü gerçek bir iş bölümü değildi. Toplumsal dayanışmanın güçlenmesi için iş bölümünü ancak ortak bir vicdana sahip toplumda oluşması gerekirdi (Toprak, 2012, s. 99). Yine Ziya Gökalp'a göre Müslüman Türk unsur her işi bizzat üstlenmeli askerlik ve memuriyetin yanında, ticaret ve sanayi

alanlarında da faal olmalı, iş bölümünü yaygınlaştırarak milli iktisadı kurmalıydı. Ona göre milli iktisadın olmaması ve Türklerin iktisadı sınıflarda mahrum kalması, güçlü hükümetlerin kurulmasını olumsuz yönde etkilemişti. Gökalp'in tüm savunduğu bu düşünceler, Durkheim'in "Toplumsal İş Bölümü" adlı yapıtının Türk milliyetçiliğine ve milli iktisada uyarlanmasıydı. (Toprak, 1985, s. 744). Milli iktisat anlayışının en önemli savunucularından birisi de Yusuf Akçura'dır. Osmanlı'da toplumsal tabakalara gönderme yapan, sürekli olarak sınıf sorununa değinen yayın organlarından birisi olan "Halka Doğru" Akçura'nın savunduğu halkçı görüşlerle ilgili makalelerini yayınlamıştı. Burjuvazi sözcüğü ilk defa Akçura ile birlikte kullanılmaya başlandı (Toprak, 2012, s. 100-101). Türk burjuvazisinin, Türk ulus devletinin temel dayanağı olacağını söylüyordu. 1914'de yayınlanan yazısında: "Türkiye'deki Türk milli uyanışı Türk burjuvazisinin doğuşunun başlangıcıdır. Ve eğer Türk burjuvazisinin doğal gelişmesi zarar görmeden ya da kesintiye uğramadan devam ederse, Türk devletinin sağlam bir şekilde kuruluşu garanti altına alınmış demektir" (Akın, 2007, s. 65) diyordu. Akçura, eğer Türkler kendi içlerinden, Avrupa sermayesinden de yararlanıp, burjuva sınıfı yaratamazsa sadece asker-memur ve köylüden güç alan Osmanlı Devleti'nin çağdaş bir devlet olamayacağını (Toprak, 1985, s. 744) vurguluyordu. Ona göre Osmanlı İmparatorluğu'nu ancak Türk Burjuvazisini ortaya çıkışı kurtarabilirdi (Toprak, 2012, s. 102). Akçura, "Türk Milliyetçiliğinin İktisadı Menşelerine Dair" yazısında ise, Türk milletinin geleceği için Türklerin iktisaden yükselmesi gerektiğini, güçlü bir burjuva sınıfı ile ancak güçlü bir sanayinin oluşabileceğini vurgulamıştı (Yiğit, 2012, s. 147). Yusuf Akçura, yazdığı yazılarda Osmanlı burjuvazisiyle ilgili olarak önemli analizlerde yapmıştı. Örneğin, İttihat ve Terakkinin Osmanlı sınırlarında ticaret ile uğraşan Türk ve Müslümanların rakibi olabilecek kişilere bu yolla engelleyerek iktisadı gücünü artırdığını, Müslüman ve özellikle Türk burjuvazisinin güçleneceğini belirtiyordu. İttihat ve Terakki için Türk burjuvazisinin temsilcisi ifadesini kullanıyordu (Toprak, 2012, s. 105). Milli iktisat anlayışının önemini ve milli burjuvazisinin oluşması gerektiğini savunan önemli kişilerden birisi de Tekin Alp'ti. Ona göre Milli İktisat, ulusun üretimini ve zenginliğini, milletin refah düzeyini, tarım ve sanayi ile ilgili gelişimini artırmaya yönelik bütün düzenlemelerin ve girişimlerin bütünü anlamına gelmekteydi. Devletin en önemli vazifesinin, bunların serbestçe gelişimi sağlamak olduğunu ifade etmişti (Çavdar, 2013, s. 96). Tekin Alp ayrıca siyasi bağımsızlığın ancak, ekonomik bağımsızlıkla mümkün olacağını, bunun içinde mutlaka ulusal bir ekonominin kurulması gerektiğini söylemişti (Yiğit, 2012, s. 147). Cihan Harbi yıllarında Osmanlı Devleti'nde köklü dönüşümlerin olduğundan da bahsetmiş, memur sınıfını burjuvaziyle dayandırmaya yaptığını, memurların büyük bir kısmının ticarete atıldığını ve iktisatla ilgilenmeye başladığını, bununda devletle burjuvazinin bütünleşmesi yönünde olumlu bir sonuç doğurduğunu dile getirmişti (Toprak, 2012, s. 108). Yine Tekin Alp, milli iktisat politikasıyla üretimin artırılmasına yönelik bir ekonomi politikasından bahsetmiş planlı ekonomi anlayışının önemini vurgulamıştı (Çavdar, 2013, s. 96). Sosyal politika ya da kendi deyimiyle içtima-i siyaset diye adlandırdığı sistemle, sosyal güvenlik ve adil vergi düzeni gibi toplumsal iyileştirmeye yönelik politikaların öneminden de bahsetmişti (Çavdar, 1992, s. 169).

İktisadi Faaliyetler

Devletin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik zorluklar, dönemin getirmiş olduğu koşullar nedeniyle ve tüm bu tartışılan ve sunulan görüşler ışığında, milli iktisat anlayışının uygulanması doğrultusunda yapılan en önemli çalışmalardan birisi bankacılıktır. Türkiye’de ekonomik bağımsızlığın finans sektöründe gerçekleştirilecek atılımlara bağlı olacağını daha II. Meşrutiyet yıllarında İttihatçılar görmüş, bu doğrultuda “Milli Bankacılık” anlayışı yaygın hale gelmişti (Toprak, 2017, s. 4). Osmanlı Devleti’nde bankacılık Galata bankerlerinin (sarraflarının) faaliyetleriyle başlamış, tüm para ve kredi işleri bankerler aracılığıyla yürütülmüştü. Zamanla bu bankerlerin devletin üst kademesinde yer alan memurlarla temas kurması bu bankerlerin önemli kazançlar elde ederek zenginleşmesine neden olmuştu (Oktar ve Varlı, 2009, s. 5-6). Kısacası ekonomi yabancıların eline geçmişti. İttihatçılar artık iktisadi-mali sorunlarla yakından ilgilenmeye başlamış, milli nitelikte bir bankanın kurulması gerektiğine inanmışlardı. Bu arada Osmanlı Bankası, Duyun-u Umumiye ile ortak hareket ediyor, Osmanlı Hükümeti bu iki kuruma danışmadan hareket edemiyordu. Ülkenin mali ve iktisadi esaretten kurtarılması gerekiyordu. Bu olay basında da sürekli dile getiriyorlardı (Toprak, 2012, s. 255). Osmanlı Bankası’nın yerine sermayesi tamamen Türk olan milli bir bankanın ekonomik bağımsızlığımız için gerekli olduğu düşüncesi etkiliydi. Çünkü Osmanlı Bankası hükümetin taleplerine sürekli engeller çıkarıyordu. Bu konu meclis-i mebusunda da sürekli tartışılıyordu (Oktay ve Varlı, 2009, s. 8). Milli banka görüşü, Balkan Savaşından sonra daha da güçlendi (Toprak, 2012, s. 256). Çünkü, Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Bankası, hükümete parasal açıdan güçlük çıkarmış, I. Dünya Savaşı öncesinde de alınan mali tedbirler bankaca dikkate alınmamıştı (Eroğlu, 2006, s. 67). I. Dünya Savaşı yıllarında milli bankacılık hareketinin hız kazanmasında Osmanlı yönetimi ile Osmanlı Bankası arasındaki bu tür olumsuz ilişkiler etkili olmuştu (Oktay ve Varlı, 2009, s. 9). İşte bu gelişmeler sonucunda 1917 yılında merkezi İstanbul olmak üzere Maliye Nazırı Cavid Bey, Meclis-i Mebusan Reis Vekili Hüseyin Cahit Bey ve Selanik tüccarlarından Tefvik Bey tarafından 4 milyon lira sermaye ile İtibar-ı Milli Bankası kuruldu (Toprak, 2012, s. 257). Bankanın kurulması ile tamamen milli olan bir kredi kurumu oluşturarak sıkıntıların giderilmesi amaçlanmıştı. Bundan dolayı hisse senetlerinin sadece Türk vatandaşlarına verileceği konusunda da taahhüt verilmişti (Eroğlu, 2006, s. 67). İtibar-ı Milli Bankası sadece banka işlemleri ile uğraşmayacak, aynı zamanda demiryolu, yol, geçit, kanal, liman, bataklık kurutma ve arazi sulama gibi bayındırlık işleri ile de uğraşacak, tarım, ticaret ve sanayinin gelişmesine yönelik katkıda sağlayacaktı. Ayrıca devlete ait mali işlerin yürütülmesi ve halkın para, tahvil, senetlerini de korumak gibi önemli bir görevi üstlenecekti (Toprak, 1985, s. 768). İtibar-ı Milli Bankasının kurulması hem basında hem de halk arasında büyük ses getirdi. Milli Banka girişimi kamuoyunda benimsenmiş, dönemin dergi ve gazetelerinde bu konuyu destekleyen yazılar yazılmıştı. İttihat ve Terakki’nin yarı resmi organı olan İktisadiyat Mecmuasında Tekin Alp, Tasvir-i Efkar’da ise Yunus Nadi, milli bankacılığı iktisadi alanında yapılmış olan en önemli inkılaplardan birisi olarak değerlendiriyordu (Toprak, 2012, s. 260-261). İtibar-ı Milli Bankasının yanında yine İstanbul olmak üzere değişik zamanlarda başka bankalarda açılmıştı. 1914’de Said, Bekir, İzzet Beyin başkanlığında, İstanbul Murahhası Kemal Bey’in önerisi ile Milli İktisat Bankası, yine, 1911’de Ahmet Kemal Bey’in kurduğu İstanbul Bankası dikkate değer diğer bankalardı (Toprak, 2012, s. 269). Bu dönemde milli iktisat anlayışı doğrultusunda sadece İstan-

bul'da değil, taşrada da önemli bankalar açılmıştı. II. Meşrutiyet yıllarında İttihatçıların uygulamaya çalıştığı Milli İktisat anlayışının temelini oluşturacak olan taşradaki bu milli bankalar, Anadolu'da doğan orta sınıfın İttihat ve Terakki ile olan organik bağlarını güçlendirmişti (Toprak, 2017, s. 5). 1915'de manifatura, tahıl ve kösele ticareti amacıyla, Karaman Milli Bankası, 1916 da çiftçiliği desteklemek amacıyla Kayseri'de Köy İktisat Bankası, 1916'da Akşehir Osmanlı İktisat Bankası, 1913 yılında İttihat ve Terakki'nin desteği ile Milli Aydın Bankası, yine itttihatçıların desteği ile Manisa Bağcılar Bankası, 1914'de Adapazarı İslam Ticaret Bankası bunların en önemlileridir (Toprak, 1985, s. 769-770). İttihat ve Terakkinin, Milli İktisat anlayışı doğrultusunda yaptığı en önemli çalışmalardan birisi de ticaret alanında milli şirketlerin sayısını arttırmak olmuştur. 1913 yılında ki İttihat ve Terakki kongresinde bu konu ile ilgili karar alınmış, ticaret alanında anonim şirketler ile ilgili hükümlerin çağdaş koşullara göre düzenlenmesi yönünde ortak bir tavır belirlenmişti (Tunaya, 1998, s. 293). 1908-1918 yılları arasında toplam 236 şirket kurulmuş, bunların 123 tanesi Cihan Harbi yıllarına denk gelen 1914-1918 yılları arasında faaliyete geçmişti (Torak, 201, s. 175). Yine, bu dönemde milli sermayenin oluşmasına yönelik çalışmaların yapılması gerektiği üzerinde durulmuş, milli iktisat anlayışı, liberal görüşleri savunan itttihatçıları özellikle de Cavid Bey'i de etkilemiş, yabancı sermayeden yana olan Cavid Bey, savaşın koşulları neticesinde uzlaşmacı davranarak, yabancı ve yerli sermayenin ortak girişimlerde yer alması gerektiğini vurgulamıştı (Toprak, 2012, s. 208). Cavid Bey'e göre yabancı sermaye yalnız bırakılmamalı, yerli sermaye ile birleştirilmeliydi (Tunçer, 2010, s. 50). Yine ona göre ekonominin gelişmesi için büyük sermayelerin hatta, küçük sermayelerin de birleşerek, şirketlerin sayısını artıracak önemli tedbirler alınmalıydı (Eroğlu, 2006, s. 308). Cihan Harbi'nden önce Osmanlı Devleti'nde bugünkü anlamda bir sermaye yoktu, devletin ekonomik yapısı daha çok tarıma dayalıydı (Eldem, 1994, s. 57). Sanayi daha çok gayr-i Müslimlerin elindeydi ve sanayi de dışa bağımlılık söz konusuydu. Kapitülasyonların getirmiş olduğu geniş ayrıcalıklar ekonominin yabancı sermayenin kontrolüne geçmesine neden olmuştu. Bu nedenlerden dolayı, Milli İktisat anlayışı doğrultusunda bazı tedbirler alınmaya başlandı. İlk olarak, İttihatçılar 1914 tarihi itibariyle kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırıldığını duyurdu. İki yıl sonra ise, ithalattaki gümrük vergisi sistemini değiştirerek, ithal edilen malların para değerini esas alan vergi yerine, ithal malları için spesifik gümrük tarifesi getirildi. Bu, bir tür ekonomi politikasını sömürmeye yönelik korumacı tedbirlerdendi (Zürcher, 2014, s. 190-191) yine sanayi teşvik ve geliştirme yönünde İttihatçı hükümet, 1913 ' den önce geçici bir Teşviki Sanayi Kanunu, 1914 yılında ise, bunun kalıcı olarak uygulanması amacı ile Teşviki Sanayi Kanunu Nizamnamesini yayınladı (Toprak, 2012, s. 294). Bu kanun, kurulmuş ve kurulacak birçok sanayi müesseselerine faydalar sağladığından dolayı yatırımlara olan isteği arttırmıştı (Eldem, 1994, s. 61). Bunun yanında, 1916 da çıkartılan bir kanunla bütün sanayi şirketlerin yazışmasının Türkçe yapılması zorunlu hale getiriliyordu. Bu kanun, Türklerin bu şirketlerde istihdamın temin etmeye yönelikti. Ayrıca İktisadi meslek eğitimine önem verilmiş, atölyeler açılmış, sanayi mekteplerinin işlahına gidilmiş, Almanya'ya yüksek tahsil amaçlı, usta başı ve kalifiye işçi kurslarına katılacak kimseler gönderilmişti (Mardin, 1985, s. 632). Bu dönemde sanayiye desteklemek amacıyla kurulan örgütlere köylünün eğitilmesine yönelik yerel ticaret fuarlarının kurulduğuna, Almanya'ya modern sanayi tekniklerini öğrenmek için sadece öğrencilerin değil işçilerinin yollandığına dair yönündeki haberler, gazetelerde sıklıkla görülüyordu. Yine, Teşviki Sanayi'nin getirmiş olduğu imkânlar neticesinde birçok yerde küçük çapta

da olsa makarna, çimento ve tuğla fabrikaları açılıyordu (Ahmad, 2014, s. 53-54). 1915 yılına gelindiğinde başta gıda ve tekstil olmak üzere batı Anadolu'da toplam 282, Anadolu'nun diğer yerlerinde ise, yine gıda ve tekstil başta olmak üzere toplam 259 tane sanayi tesisi mevcuttu (Eldem, 1994, s. 28). Görüldüğü üzere getirilen kolaylıklar bu tesislerin sayılarında önemli derecede artışa neden olmuştu. 1914 yılında kabul edilen bir kanunla, yabancı şirketler ile sigorta şirketlerinin Osmanlı kanunlarına tabii olacağı, 3 ay içinde imparatorluk sınırları içinde yer alan yabancı şirketlerin Osmanlı anonim şirketi haline getirileceği, aksi takdirde kapatılacağı ilan ediliyordu (Eldem, 1994, s. 28). Milli iktisat anlayışı doğrultusunda tarımda da önemli çalışmalar yapılmış; tarımın teşvik edilmesi ve kanunlaşmasına yönelik önemli tedbirler alınmıştı. Cavid Bey, meşrutiyetin ilanı ile birlikte, düşünceleri doğrultusunda adımlar atarak, köylüyü desteklemek amacı ile, Anadolu ve Rumeli köylerine, 200 bin Türk lirası karşılığında tohumluk buğday temin etmeye çalışmıştı (Eroğlu, 2016, s. 305). İttihat ve Terakki'nin tarım politikası daha çok devletçilik ilkesini güçlendirmeye yönelik olmuştu. Yapılan çalışmalarla Türk Tarımı ticarileşerek, dünya pazarı ile bir bütün haline gelmişti (Ahmad, 2014, s. 68). 1913 yılında çıkartılan bir kanunla, toprakta özel mülkiyetin oluşturulması ve toprak sahiplerinin güvence altına alınması sağlanmıştı (Ahmad, 2014, s. 68). Bu arada savaşın getirmiş olduğu zorluklar, tarım politikalarını olumsuz etkiliyordu. İttihatçılar bunlara yönelikte önemli tedbirler almaya çalıştılar. Cihan Harbi ile birlikte ikili araziler azalmıştı, ilk olarak bunlara önlem alınarak, ikili arazilerdeki mahsulün kaldırılması ve ambara konulması için köy ihtiyar heyetleri yetkili kılındı. Yine harman yerindeki tahılın ambara nakledilmesinde Harbiye Nezareti ile Ziraat Nezareti'nin ortak kararı ve çalışmasıyla, bu tahılların ordunun vasıtalarıyla nakledilmesine karar verildi (Toprak, 2012, s. 442-443). Savaşla uğraşan hükümet, bir yandan da tarımı geliştirmeye yönelik projeler üretiyordu. Köylük bölgelerdeki halka hizmet amacı ile 30 bin kilometrelik bir yol yapılması ve köylünün ürettiği malları pazara götürebilmesi içinde demiryollarının yapımına hız verilmesi amaçlanıyordu. Ayrıca düşünülen projelerle Kilikya ovasının sulanması, Adana bölgesinin ikinci bir Mısır haline getirilmesi amaçlanıyordu (Ahmad, 2014, s. 90-91). 1916'da çıkartılan Mükellefiyet-i Ziraiye Kanunu ile kırsal kesimlerde imece usulü ile toprakların ekilmesine bunun içinde cepheye gitmemiş olanlardan ve kadınlardan ziraat alayları ve çiftçi taburlarının oluşturulmasına karar verilmişti. Yine bu amaç doğrultusunda devlet topraklarının bir kısmı bedeli 40 yılda ödenmek koşulu ile emeklilere satılmış, onlara kredi sağlanarak topraklarının boş kalması önlenmeye çalışılmıştı (Toprak, 2012, s. 444-447). Yine tarımın gelişmesine yönelik tarım okullarının açılmasına ve bilimsel tarımın teşvik edilmesine karar verilmişti (Ahmad, 2014, s. 83). Milli ekonominin geliştirilmesine yönelik, Ticaret ve Ziraat Nazırlığı hükümetin ekonomik politikasını açıklamış, bu doğrultuda tarıma öncelik verileceği, Çukurova ile Konya ovasındaki boş arazilerin dikileceği, pirinç ekiminin yaygınlaştırılacağı, çiftçiye tohumluk, hayvan ve makine verileceği belirtilmişti (Ahmad, 2014, s. 57). Savaş yıllarında en büyük sorunlardan birisi de işe sorunuydu. Osmanlı Devleti savaş sırasında ekmek, şeker, gaz gibi zorunlu ihtiyaç maddelerinin sıkıntısı ile karşılaşır. İttihatçılar buna tedbir olarak, işe sıkıntısını gidermek amacıyla, İstanbul murahhası Kemal Bey başkanlığında Heyet-i Mahsusa-i Ticariye-yi kurarak başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerin işe işlerini yürütmeye başlar. Savaşın uzaması ile işe sorunu önemini artırır. Almanya örnek alınarak Merkez ve Taşra İşe Heyetleri kurulur. İttihat ve Terakkinin iktisat politikaları içinde İstanbul'un işesi, en önce çözülmesi gereken konulardan (Boratoğlu, 2015, s. 29). Çünkü İstanbul'un işesi sırasında dağıtımda büyük güçlüklerle

karşılanmış, karne yönetiminden dolayı ve buğdayın öğütülüp, dağıtılması konusundaki gecikmeler, ekmek satışı sırasında fırımların önündeki büyük kalabalıklara kargaşa ve kavgalara yol açmıştı. İttihatçılar bunu önlemek amacı ile, dağıtım ittihatçılara ait mahalle teşkilatı aracılığıyla yapılmış, yine onların memurlar tarafından denetlenmişti (Toprak, 2012, s. 475). İttihatçıların önemli liderlerinden Kara Kemal tarafından değişik, çoğu kez çelişkili ve yetersiz yöntemlerle İstanbul iâşesi çözülmeye çalışıldı (Boratov, 2015, s. 29). Kara Kemal'in uygulanan ekonomik politikalarında etkisi büyüktü ve özellikle cemiyetin toplum içindeki gerçekleştirmeye çalıştığı ekonomik örgütlenmeyi Kara Kemal başarılı bir şekilde uygulamıştı. Eski dönemde uygulanan ahilik gibi benzeri kurumlar canlandırılarak, esnaf birlikleri oluşturulmuştu (Çavdar, 1970, s. 82-83). Esnaf örgütlenmesi ve kooperatifçilik anlayışı Kara Kemal'le birlikte ortaya çıkmıştı. Örneğin, beslenme sorununu çözmek amacı ile Kara Kemal'in öncülüğünde Anadolu Milli Mahsulât Şirketi kurularak, İstanbul Şehreminliği ile yapılan anlaşma ile Taşra'dan gıda maddeleri almıştı. Yine, Şehremanetinin yaptığı ekmekleri dağıtmak amacı ile "Ekmekçiler Cemiyeti" kurulmuş, ayrıca bakkaliye ticareti yapılan "Milli Kantariye Şirketi" oluşturulmuştu. Bu şirketlerin çoğuna İttihat ve Terakki ortak olmuştu. Tekstil amaçlı milli mensucat şirketi kurulmuştu. Bu şirketler sayesinde hem iktisadi Türkcülüğe katkı sağlamış, hem de esnaf, İttihat ve Terakki ye bağlanmıştı. Bunun sonucu olarak da hamallar, arabacılar, kayıkçılar gibi kişileri kendi adamlarından oluşturan İttihatçılar, Kara Kemal'in öncülüğünde bir bakıma "Hazır Kuvvet" diyebileceğimiz bir kurum oluşturulmuşlardı (Akşin, 2014, s. 428-429). Anadolu'dan İstanbul'a hububat sevki sırasında, savaşın getirdiği sıkıntılardan dolayı tıkanan demir yollarından buğday nakli sırasında tahsisat yapan tüccar, büyük karlar sağlamış, bu durumdan en çok ittihatçılara yakın olan gruplar faydalanmıştı (Boratov, 2015, s. 29). Ancak bu türden faaliyetler, istifçilik, kara borsacılık ve yolsuzluk gibi sorunlara yol açmış, bu durum kamuoyunda değişik tepkilere neden olmuştu (Toprak, 2012, s. 475). Bütün bunlara rağmen, başarı faaliyetlerinden dolayı Kara Kemal kutlanmış, hatta iktidara yakın olarak bilinen Tanin gazetesinde, Kemal Bey'in faaliyetleri yararlı bulunmuş, Kemal Bey sayesinde temel ihtiyaçların karşılandığı, tamamen milli bir sermayenin oluşturulduğu, ekonominin gayr-i Müslimlerin elinden, milli ellere geçtiği yönünde övgü dolu sözler söylemişti. Bir taraftan da ortaya çıkan kara borsacılığı önlemek ve temel ihtiyaç maddelerinin satışını düzenlemek amacı ile ittihatçılar tarafından yasa çıkartılarak Men'i İhtikâr Komisyonu kurulmuştu. Cemiyetin kara borsacılara tepkisi o kadar büyüktü ki, Talat Bey bile neredeyse ihraç edilmeye karşı karşıya kalmıştı (Toprak, 1996, s. 479). Bütün bu tedbirlere rağmen, Anadolu'nun birçok yerinde iâşe işleri düzenli yürütülemedi. Özellikle, savaşın getirmiş olduğu göç hareketleri ticari düzeni bozmuş, Suriye, Lübnan ve Doğu Anadolu'da gıda maddeleri açısından darlık meydana gelmişti. Buna karşılık İzmir, Ankara ve Kütahya gibi yerlerde (Ahmad, 2014, s. 56) alınan önlemler sayesinde halkın iâşesi daha düzgün sağlanabiliyordu (Eldem, 1994, s. 41-42). İstanbul'un iâşesi için alınan tedbirler ve bu yönde kurulan şirketler ve iâşe komisyonu ile ilgili belgeler İttihatçıların 1916 Kongresinde de açıkça dile getirilmişti (Tunaya, 1998, s. 295). Kısacası, İttihat ve Terakki'nin iâşe politikası istikrarlı olmamış, kara borsacılık, istifçilik gibi sorunlara yol açmış, halkın beslenme sorunu tam olarak karşılanamamıştı. Ancak, iâşe politikası İttihat ve Terakki'nin savaş yıllarında uygulamaya mecbur kaldığı, milli iktisat anlayışının bir parçası olmuştu. İttihatçıların iyi niyetine rağmen, yolsuzluklar ortaya çıkmış, bu da ileride ittihatçıların sorumlu tutulmasına neden olmuştu (Toprak, 1978, s. 220). Kara Kemal'in bu faaliyetleri 1919'da Damat Ferit Paşa'nın

tepkisine neden olacak, 1926 da ise, İzmir suikastı nedeni ile yapılan davalarda bu faaliyetler sorgulanacaktı. Ve sonra da Kara Kemal idam cezasına çarptırılacaktı. Bu faaliyetler sadece ekonomik değil, siyasi hayatımızda da etkisini gösterecek eylemler neden olacaktı (Tunaya, 1998, s. 411). Milli iktisat anlayışının başarı ile uygulanabilmesi için, dengeli bir bütçeye de ihtiyaç vardı. Bütçe çalışmaları da bu yüzden İttihatçılar tarafından önemsenmiş, bu amaçla bazı tedbirlerin alınmasına karar verilmişti. Harbiye Nazırı Enver Paşa düzenlediği ilk basın toplantısında askeri bütçeyi kısıtlayacağını söylüyordu (Ahmad, 2013, s. 179). Yine bu doğrultuda Cavid Bey'in meclise sunduğu, 1914-1915 bütçesinde askeri harcamalarda yüzde 30'luk bir kısıtlamanın olduğu görülüyordu. Bu da askeri bütçe açığını başarılı bir şekilde dengelemişti (Ahmad, 2013, s. 181). Sadece askeri alanda değil, vergi alanında yapılan düzenli çalışmalar neticesinde, 1912-1913 bütçesine göre 1914 bütçesinde, 945 bin altmışbir artış görünüyordu (Ahmad, 2013, s. 183). Bu da başarılı bir iktisat politikasının sonucuydu.

Sonuç

İttihat ve Terakki'nin 10 yıllık döneminde iktisadi hayatta birçok fikir tartışılmış ve bu fikirler uygulanmaya çalışılmıştır. İttihat ve Terakki hükümeti bulunduğu dönemin koşullarını da dikkate alarak bu fikirleri projelerle hayata geçirmek istemiştir. Ancak, özellikle savaşın getirdiği zorluklar zaman zaman bu politikaların uygulanmasını güçleştirmiştir. Ama yine de uygulanmak istenen bu politikalar, ekonomik hayata yeni bir anlayış kazandırmış, yeni bir düzen getirmiştir. Bu dönemde birçok ekonomik görüş ortaya atılmış ve tartışılmıştır. İzlenen ekonomik politikalar, Türklerde teşebbüs fikri uyandırmış, ticari ve sanayi alanında önemli yatırımlar yapılmasını sağlamıştır. Daha önceleri yabancıların elinde olan iktisat, artık milli girişimcilerin kontrolüne geçmiştir (Tatar, 2007, s. 93). Osmanlı ekonomisindeki girişimci profili değişmiş, ekonomideki yabancı hâkimiyeti azalmıştır (Yiğit, 2012, s. 152). Artık Türk Müslüman üreticiler ve tüccarlar kazanmaya başlamıştır. Özellikle kapitülasyonların kaldırılması ile birlikte hızlı bir kalkınma dönemi gerçekleşmiş, yabancı sermayeye gerek kalmadan, artık önemli teşebbüslerin yapılabileceği inancı artmıştır (Tatar, 2007, s. 94-95). Alınan tedbirler ve çıkarılan yasalar sayesinde, milli burjuva sınıfı oluşturulmaya çalışılmış, bu anlayış özellikle, cumhuriyet döneminde yapılacak olan ekonomik faaliyetlerinin temelini oluşturmuştur. Bu dönemdeki faaliyetlerin birçoğu benzer bir şekilde Cumhuriyet döneminde de uygulanacaktır. Bu yüzden, İttihat ve Terakki dönemindeki ekonomik anlayış, yani milli iktisat anlayışı, cumhuriyete geçişte bir köprü görevi görecek, ekonomimize, her iki dönemde de milli bir kimlik anlayışı kazandıracaktır.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2014). İttihatçilikten Kemalizme. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F. (2013). İttihat ve Terakki. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akın, U.C. (2007). Türkiye’de Milli İktisat Döneminin Ulus Devletin İnşasına Etkisi. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkuş, T. (2008). Bir İktisadi Siyasa Projesi: Milli İktisat ve Bursa. ÇTTAD, 7 (16-17), 119-141.
- Akşın, S. (2014). Jön Türkler ve İttihat Terakki. Ankara: İmge Kitabevi.
- Berber, Ş. (2013). Osmanlı’nın Son Döneminden Cumhuriyetin İlk Yıllarına Liberalizm-Devletçilik Çatışması. ATAM Dergisi.
- Boratav, K. (2015). Türkiye İktisat Tarihi. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çavdar, T. (1992). Türkiye’de Liberalizm. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çavdar, T. (1994). İttihat ve Terakki. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çavdar, T. (2003). Türkiye Ekonomisinin Tarihi. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çavdar, T. (1970). Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu. İstanbul: Ant Yayınları.
- Eldem, V. (1994). Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Eldem, V. (1994). Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Eroğlu, N. (2006). Fırtınalı Günlerin Ünlü Maliye Nazırı Cavid Bey. İstanbul: Bir Harf Yayınları.
- Karaoğlu, Ö. (2008). Akyiğitzade Musa ve İlm-i İktisad. Bilgi Dergisi, 1 (16), 1.
- Kurt, İ. (2012). İttihat ve Terakki Döneminde Osmanlı Ekonomisi. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mardin, Ş. (1985). Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İktisadi Düşüncenin Gelişimi. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 3. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oktar, S., Varlı, A. (2009). İttihat ve Terakki Döneminin Ulusal Bankası: Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27 (2), 1-20.
- Özgün, C. (2008). Osmanlı Ekonomi Politikasına Kısa Bir Bakış. Tarih Okulu Dergisi, 2008 (1), 5-17.
- Şener, A. (2007). Sona Doğru Osmanlı. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Tatar, E. (2007). Milli İktisat ve Kara Kemal. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Tunaya, T. Z. (1998). Türkiye’de Siyasal Partiler. Cilt.1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2011). Türkiye’de Siyasal Partiler. Cilt.3. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Tunçer, P. (2010). İttihatçı Cavid Bey. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Toprak, Z. (2017). I. Dünya Savaşı'ndan Cumhuriyete Türkiye'de Devletçilik. Teori Dergisi (325), 10-15.
- Toprak, Z. (1978). Cihan Harbi Yıllarında İttihat ve Terakkinin İaşe Politikası, Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Cilt 6, 211-225.
- Toprak, Z. (1999). II. Meşrutiyette Toplumsal Proje, Tesanüt, Meslek ve Milli İktisat Osmanlı İktisat Ansiklopedisi, Cilt 3, 571-586.
- Toprak, Z. (1995). Milli İktisat, Milli Burjuva. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toprak, Z. (1985). Milli İktisat. Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 3, 740-747.
- Toprak, Z. (1985). Osmanlı Devletinde Para ve Bankacılık. Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 3, 760-770.
- Toprak, Z. (2012). Türkiye'de Milli İktisat. İstanbul: Doğan Kitap.
- Yiğit, T. T. (2012). Osmanlı Resmi İdeolojisindeki Dönüşüm. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Varlı, A. (2012). Milli İktisattan Devletçiliğe. Öneri Dergisi, 10 (37), 167-174.
- Varlı, A. ve Koraltürk, M. (2010). II. Meşrutiyetten Erken Cumhuriyet'e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi. ÇTTAD, 9 (20-21), 127-142.
- Zürcher, E. J. (2014). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.

AKSEKİ-SARIHACILAR KÖYÜ CAMİİ

Lokman TAY¹

Özet

Bu çalışmada, Antalya'nın Akseki İlçesi'ne bağlı Sarıhacılar Köyü Camisi incelenmiştir. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir kütleden oluşan yapı iki bölümden meydana gelmektedir. Kuzeyinde sonradan eklendiği anlaşılan bir mekân bulunan derinlemesine dikdörtgen planlı harim, ahşap direklerin taşıdığı düz ahşap tavanla örtülüdür. Yapı moloz taşların arasına ahşap hatılların yerleştirildiği yarı kâgir sistemle inşa edilmiştir. Dış cepheleri sade olan yapının içerisinde özellikle kapı kanatları, tavan ve mihrabında ahşap süslemeler görülmektedir. Yapının en dikkat çekici bölümü ise ahşap mihrabıdır. Ahşap minberin sadeliğine karşılık mihrap, ajur ve boyama tekniği ile oluşturulmuş oldukça zengin süslemelere sahiptir. Sarıhacılar Köyü Camisi Anadolu'da Ürgüp Damsa Köyü Taşkın Paşa Camisi ile başlayan ahşap mihrap geleneğinin 19. yüzyıldaki önemli bir temsilcisi olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Akseki, Sarıhacılar Köyü, Cami, Ahşap, Mihrap.

THE MOSQUE OF THE VILLAGE SARIHACILAR IN AKSEKI

Abstract

In this study, the mosque in the village of Sarıhacılar at Akseki district of Antalya city has been examined in a scientific method. The building in a rectangular body built in north-south direction is composed of two sections. The prayer room in a longitudinal layout, the north of which is occupied with a room to have been built later, is covered with a flat wooden top resting on wooden sticks. The whole structure has been constructed with a half-kâgir system which the timber balks have been placed between the courses of rubble stone. While the exterior is too plain, some wooden decoration can be observed on the door wings, ceiling and mihrab in the interior. The most significant element of the building is the wooden mihrab. In contrast to the plainness of the wooden minber, the mihrab bears rich ornaments applied with the techniques of openwork and dyeing. The mosque of the village Sarıhacılar can be evaluated as an important representative of the tradition of wooden mihrab in 19th century, which started with Taşkın Paşa Mosque in the village Damsa at Urgup in Anatolia.

Keywords: Akseki, The Village Sarıhacılar, Mosque, Wood, Mihrab.

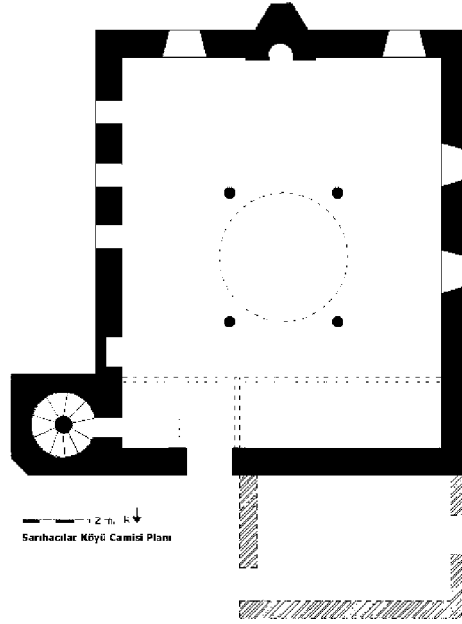
Giriş

Bu çalışmada, Antalya'ya 155 km. uzaklıktaki Akseki İlçesi'ne bağlı Sarıhacılar Köyü Camisi incelenmiştir. Köy, ilçenin yaklaşık 8 km. güneyinde Antalya-Konya yolunun doğusunda bulunmaktadır. Antalya ve Konya arasında Toros Dağları'nın üzerine kurulu olan Akseki dağlık ve ormanlık bir coğrafyaya sahiptir. Bu sebeple bölgenin yapı malzemesini ahşap ve moloz taş oluşturmaktadır. Çevresel koşulların da etkisiyle bölgenin genel eğilimine uygun olarak cami ahşap ve moloz taş malzemeyle inşa edilmiştir.

Bugüne kadar Akseki ve çevresine yönelik çalışmalar daha çok evler ve geleneksel mimari üzerine yoğunlaşmıştır (Kunduracı, 1995; Yazar, 2001; Yazar, 2015, s. 391-401; Kavas, 2009; Parlak, 2011; Yerli, 2011; Kavas, 2015, s.364-389; Tay, 2016, s.118-141; Sağiroğlu, 2016, s.49-58; Şenocak ve Sağiroğlu, 2016, s.391-401; Sağiroğlu vd. 2016, s.10-30; Sağiroğlu ve Karayazı, 2017, s.12-35). Bu yayınlardan sadece birinde (Sağiroğlu, 2016, s. 49-58) Akseki, Manavgat ve İbradı çevresinde görülen ahşap minareler incelemiş, camilerse çalışmanın dışında tutmuştur. Ayrıca "Antalya Minareleri (Cumhuriyet Dönemine Kadar)" (Yerli, 2011) ve "Antalya Cami ve Mescitlerinde Yer Alan Mihraplar" (Parlak, 2011) başlıklı tezlerde de Akseki'nin köylerindeki camilere dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda Sarıhacılar Köyü Camisi'nin herhangi bir yayına konu olmadığı görülmüştür. Bu sebeple günümüzde terkedilmiş durumda olan Sarıhacılar Köyü'nün camisini fotoğraf ve çizimlerle belgelemek ve bilim dünyasına tamtmak amacıyla bu konuda çahşmaya karar verilmiştir. Çalışma sonucunda yapının belgelenmesi ve bölgedeki diğer camilerle gerek mimari ve malzeme gerekse süsleme bakımından karşılaştırılması ve de Türk cami mimarisi içerisindeki yerinin belirlenmesi hedeflenmektedir.

Sarıhacılar Köyü Camii

Yapı, Sarıhacılar Köyü'nün meydamında köy odasının güneyinde eğimli bir arazi üzerine kurulmuştur. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir kütleden oluşan cami, bir minare ve farklı tarihlerde inşa edilmiş iki bölümden oluşmaktadır (Görsel 1). Yapının üzeri içten düz ahşap tavanla, dıştan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü "sakıflı cami" tipindedir. Yapının kuzeydoğu köşesinde kare kaideli, tek şerefeli silindirik gövdeli bir minare yer almaktadır. Minarenin şerefealtı tuğla örgüsüyle testere dişi şeklinde oluşturulmuştur.

Görsel 1: Sarıhacılar Köyü Camii Planı (Çizim: Lokman TAY)

Moloz taş ve ahşap malzemeyle inşa edilen yapının duvarlarında iki farklı teknik uygulanmıştır. Güneydeki esas yapı ahşap ve moloz taşın birlikte kullanıldığı yarı kâgir sistemle inşa edilmiştir. Sonradan eklendiği anlaşılan kuzeydeki bölüm ise yöre insanı tarafından “düğmeli duvar” olarak adlandırılan Akseki ve çevresine özgü bir teknikte inşa edilmiştir. Düğmeli duvar, moloz taşların arasına 50-60 cm. aralıklarla atılan ahşap hatılları dikine kesen ve uçları cepheden dışarı taşan daha küçük hatılların atıldığı bir tekniktir (Kavas, 2015, s. 365-389). Hatılların uçları dışarıya doğru 15-20 cm. taşıntı yaptığı için bu teknik yöre halkı tarafından “düğmeli duvar” olarak adlandırılmıştır (Kavas, 2015, s. 365-389). Bu tekniğin asli halinde ahşap ve moloz taşın arasında başka herhangi bir bağlayıcı malzeme kullanılmamaktadır. Ancak daha sonra yapı çimento harcıyla sıvanmıştır.

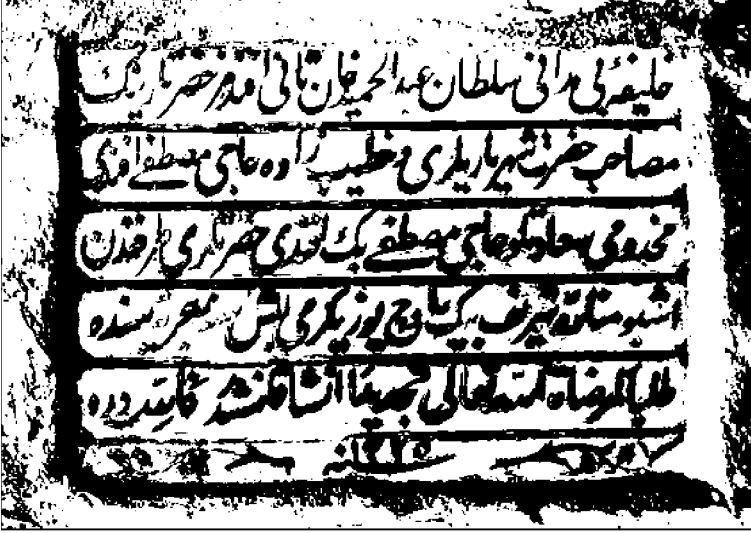
Kaidesi moloz taş olan minarenin gövde, şerefealtı, şerefe ve petek kısmı tuğla ile oluşturulmuştur. Kûlahı ise kurşun kaplıdır. Yapının zemini, tavanı, kapı ve pencere doğramaları, kadmlar mahfili, vaaz kürsüsü, mihrap çerçevesi ve minberi ahşaptandır.

Yapı üzerinde inşa kitabesi olmadığı için kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak minare üzerinde altı satırlık mermer onarım kitabesi bulunmaktadır (Görsel 2). Söz konusu kitabeden anlaşıldığı üzere minare H.1325/M.1907-1908 yıllarında II. Abdülhamid'in musahibi² Hatibzade Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu Hacı Mustafa Efendi tarafından yeniden yaptırılmıştır. İnşa tarihi kesin

2 Musâhib: 1. Biriyle musâhabe eden, sohbetinde bulunan, konuşan, arkadaş. 2. Büyük bir zatın yanında bulunarak onu sözüyle sohbetiyle eğlendiren. 3. Pâdişahların husûsî işlerinde bulunanlardan herbiri. Ferit Devellioğlu, (2003). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, s.686.

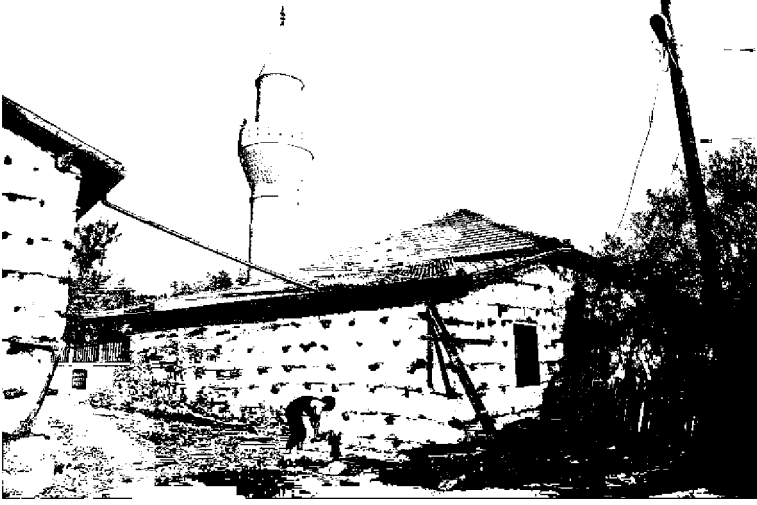
olarak bilinmeyen yapı, gerek minarenin onarım tarihinden, gerekse cami ile bölgedeki sivil mimarlık örneklerinin benzerliklerinden hareketle 19. yüzyıla tarihlendirilebilir.

“Halife-i bi-müdani Sultan Abdülhamid Han-ı Sani Efendimiz Hazretlerinin Musâhib-i Hazreti Şehriyarileri ve Hatibzade Hacı Mustafa Efendi Mahdumu saadetlü Hacı Mustafa Begefendi Hazretleri tarafından İşbu minare-i şerif bin üç yüz yirmi beş sene-i hicriyyesinde Taleben Rızatullahu Teala tecdiden inşa kılmmışdır (Sene 1325, Kitabe)”.

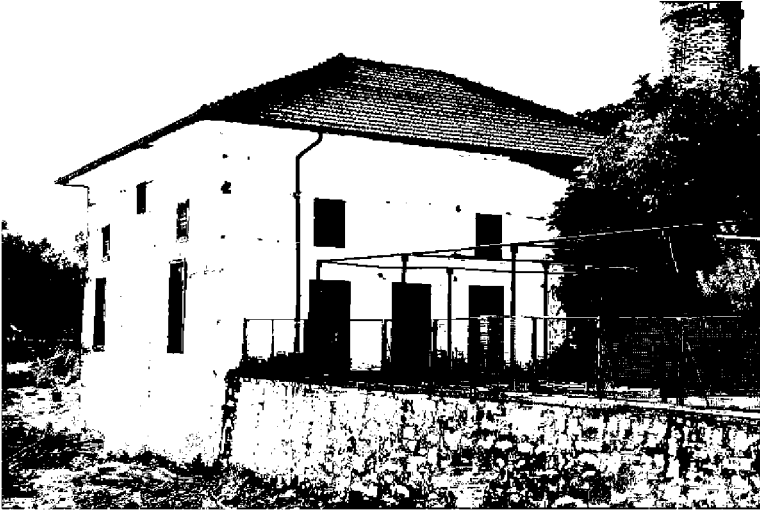

Görsel 2: Minare üzerindeki onarım kitabesi

Yapının kuzey cephesi avlu duvarı ve sonradan eklenen bölümle kapatılmış durumdadır. Bu sebeple herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Caminin doğu cephesinde üç alt, iki de üst pencere, güney cephesinde iki alt, üç de üst pencere bulunmaktadır. Batı cephede ise asimetrik olarak yerleştirilmiş farklı ölçülerde sekiz adet pencere mevcuttur. Üst pencereler diğerlerine oranla daha küçük tutulmuştur. Yapı üzerindeki pencerelerin tamamı boyuna dikdörtgen formlu ve ahşap doğramalıdır. Alt sıradaki büyük boyutlu pencereler demir parmaklıklı, üst sıra pencereleri ise ahşap şebekelidir. Ayrıca doğu cephedeki üst sıra pencerelerinin üzerinde sıvayla yapılmış basit süslemeler yer almaktadır. Arazinin eğiminden dolayı yapının en yüksek cephesi olan güney cephede mihrap dışı taşıntı yaparak payanda görevi görmektedir (Görsel 3-6).

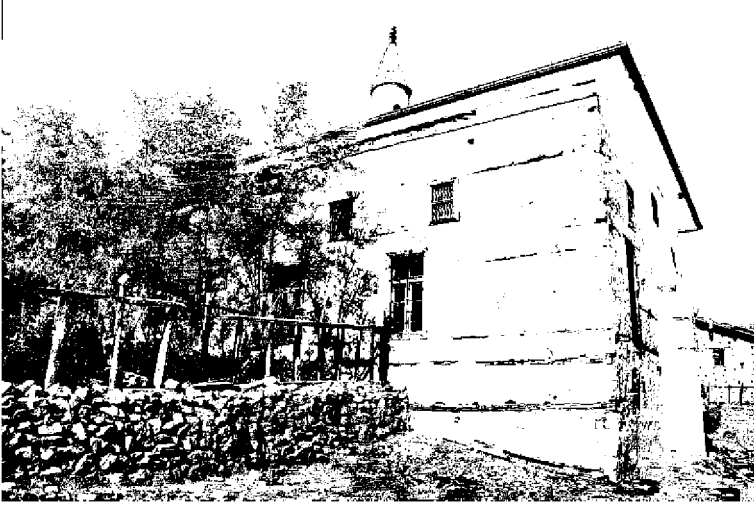
Görsel 3: Caminin kuzey cephesi

Görsel 4: Caminin doğu cephesi

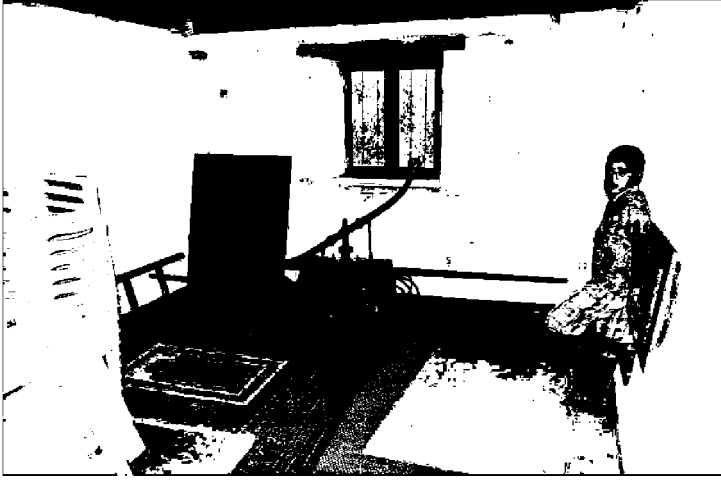
Görsel 5: Caminin güney cephesi

Görsel 6: Caminin batı cephesi

Yapının kuzey cephesinde, giriş kapısının batısında duvardaki izlerden sonradan eklen-
diği anlaşılan doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı bir mekân yer almaktadır (Görsel
7). Doğu cephedeki basit dikdörtgen bir açıklıktan girilen mekânın batı duvarında bir
adet pencere açıklığı bulunmaktadır. İşlevi anlaşılamayan bu mekân günümüzde depo
olarak kullanılmaktadır³.

³ Bölgenin ormanlık olmasından dolayı sık sık yangınların çıktığı ve bu sebeple köylerde yangın
söndürme tulumlarının olduğunu yöre halkından duymuştuk. Depo olarak kullanılan bu mekânın
içerisinde söz konusu tulumlardan birinin hâlâ korunduğuna şahit olduk.

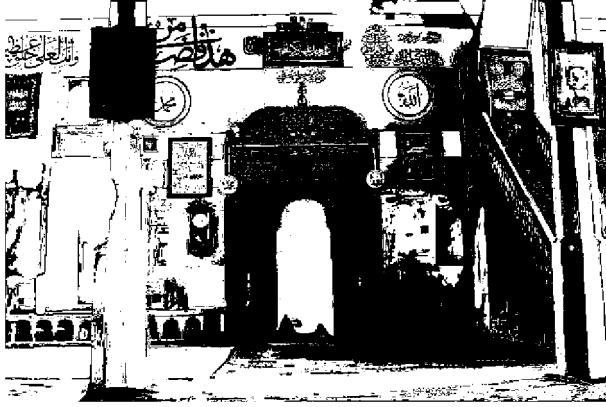
Görsel 7: Caminin kuzeyindeki sonradan eklenen bölüm

Kuzey cephedeki iki kanatlı ahşap kapıdan harime girilmektedir. Günümüzde yeşil yağlı boya ile boyanmış olan kapı kanatları üzerinde “S” ve “C” kıvrımlarıyla hareketlendirilmiş yatay ve dikey panolardan oluşan basit süsleme unsurlarına yer verilmiştir. Yalnız bitkisel motiflerin bulunduğu kapı kanatları üzerinde metal kapı halkaları ve aynalıkları da görülmektedir (Görsel 8).

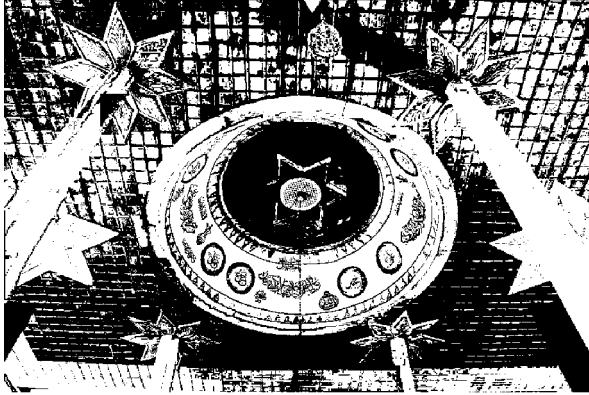

Görsel 8: Harimin giriş kapısı

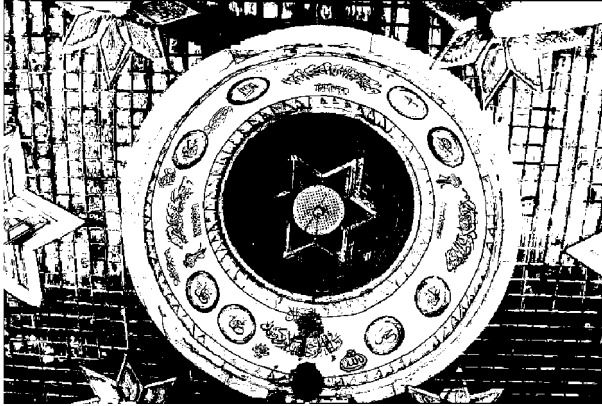
Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı harimin üzeri duvarlar ve dört ahşap direğin taşıdığı düz ahşap tavanla örtülüdür (Görsel 9-11). Harimi örten döşeme tahtalarının arasına çıtalar çakılarak kasetleme yöntemiyle süsleme oluşturulmuştur. Tavanda dört ayağın merkezinde içe doğru kavisli sembolik bir kesik kubbeye yer verilmiştir. Bağdadi tekniğiyle yapılmış bu sembolik kubbenin merkezinde bitkisel karakterli iki bordürle sınırlandırılan daire şeklindeki tavan göbeği bulunur ki burası ahşap çıtalarla oluşturulmuş baklava dilimi motifleriyle bezelidir. Tavan göbeğinin merkezinde ajur tekniğiyle yapılmış bir daire ve onu çevreleyen altı kollu yıldız motifi yer almaktadır. Yıldızın kolları da yine bitkisel karakterli motiflerle hareketlendirilmiştir. Sarı ve yeşil boya ile zikzak şeklinde iki bordürle sınırlandırılan kavisli kubbe karnında ise çeşitli hat örnekleri görülmektedir. Beyaz zemin üzerine siyah renkle yazılmış hat örneklerinde “Allah (الله), Muhammed (محمد), Ebubekir (أبو بكر), Ömer (عمر), Ali (علي), Osman (عثمان), Hasan (حسن), Hüseyin (حسين), Bilâl-i Habeşî (بلال الحبشي)” gibi isimlerle birlikte “maşallah” (ما شاء الله) okunmaktadır. Bunların dışında ne olduğu tam olarak okunamayan Arapça bazı yazılar da yer almaktadır. İsimler yine sarı ve yeşil renkte daire şeklinde panolar içerisine yerleştirilmiştir. Bu bölümde özellikle ibrik şeklinde yazılmış “maşallah” yazıları dikkat çekmektedir. Ayrıca tavanda kubbenin doğu, batı ve güneyinde altı kollu birer yıldız motifi yer almaktadır. Ahşap direklerin çevresine ise içerisinde yaprakların bulunduğu sekiz kollu yıldızlar yerleştirilmiştir.

Görsel 9: Harimin genel görünüşü

Görsel 10: Örtü sistemi

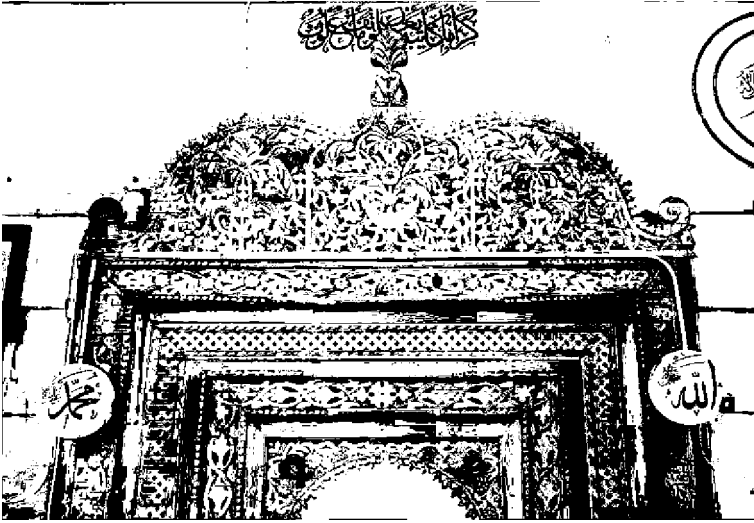

Görsel 11: Kubbeden ayrıntı

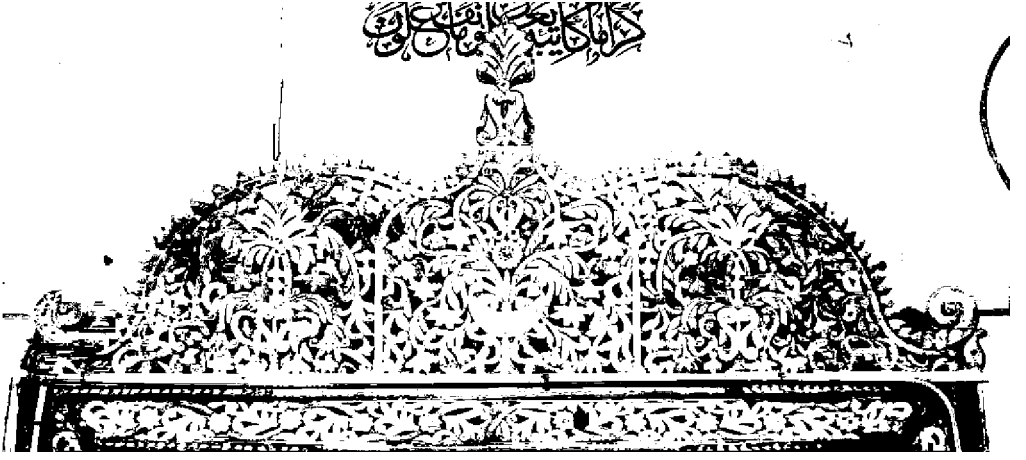
Mihrap kible duvarının ortasında yarım daire planlı ve ahşap kaplamalı olarak yer almaktadır (Görsel 12-14). Sarı, yeşil, mavi, kırmızı ve turuncu renklerle boyalı olan ahşap mihrap kaplaması altı ince bordürle çevrelenmiştir. Bordürler bir boş bir dolu olacak görselde düzenlenmiştir. Dıştan itibaren birinci bordürde kıvrık dallar üzerine yerleştirilmiş yaprak ve çiçeklerden oluşan bitkisel; üçüncü bordürde kafes şeklinde geometrik; beşinci bordürde ise spiraller yapan kıvrık dalların arasına palmetlerin yerleştirildiği bitkisel kompozisyon işlenmiştir. Mihrabın yuvarlak kemerli kavsara çevresi bitkisel kompozisyonla hareketlendirilmiştir. Merkezdeki bir palmetle sonlanan kemer şeklindeki mihrap tepeliği temsili iki sütunla üç bölüme ayrılmıştır. Ortadaki bölümde hilal şeklinde bir vazo ve vazodan çıkan kıvrık dallar üzerine yerleştirilmiş yaprak ve çiçeklerden oluşan bir kompozisyon görülmektedir. Simetrik olarak düzenlenen yanlardaki bölümlerde, karşılıklı "S" motiflerinin oluşturduğu bir kökten çıkan kıvrık dallar üzerine yaprak ve çiçeklerin yerleştirildiği bir kompozisyon uygulanmıştır. İki yanda volütlerle sonlanan mihrap tepeliği ortada iri bir palmetle taçlanmaktadır. Tepelik süslemelerinin tamamı boyama ve ajur tekniğiyle oluşturulmuştur.

Görsel 12: Mihrabın genel görünüşü

Görsel 13: Mihraptan ayrıntı

Görsel 14: Mihrap tepeliği

Minber mihrabın batısında bulunmaktadır (Görsel 15). Mihrabın ince işçiliğine karşılık ahşap minber oldukça yalın tutulmuştur. Yağlı boya ile boyanmış olan minberin yan aynalıklarında yatay ve dikey dikdörtgen panolar ile karelerden oluşan sade süslemeler yer almaktadır. Minber korkuluklarında ise ajur tekniği ile oluşturulmuş “S” kıvrımından oluşan süslemeler görülmektedir.

Vaaz kürsüsü harimin güneydoğu köşesinde bulunur. Ahşap malzemden yapılmış vaaz kürsüsü sarı, yeşil, kırmızı ve mor renklerle boyanmıştır (Görsel 16). Harimin kible duvarında vaaz kürsüsü ve mihrap arasındaki bölümde yuvarlak ve bursa tipi kemerlerle hareketlendirilmiş ahşap nişler yer almaktadır.

Görsel 15-16: Minber ve vaaz kürsüsü

Kadınlar mahfili harimin kuzeyinde olup buraya kuzeydoğu köşedeki merdivenden çıkılmaktadır (Görsel 17). Ahşap direkler üzerine oturan kadınlar mahfili ahşap çıtalarla oluşturulmuş kafesle kısmen harime kapatılmıştır. Kadınlar mahfilinin altı da caminin diğer bölümlerinden yüksek tutulmuş ve ahşap korkulukla çevrelenmiştir. Yapı üzerindeki süslemeler ağırlıklı olarak mihrap çerçevesi ve tavanda yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte minber yan aynalıklarında ve kapı kanatlarında da süsleme unsurları dikkat çekmektedir.

Görsel 17: Harimin kuzeyindeki kadınlar mahfili

Değerlendirme

Çalışmamıza konu olan Sarıhacılar Köyü Camisi, plan, yapı elemanları, malzeme ve süsleme özellikleri açısından bakıldığında şu görselde değerlendirilebilir: Harimin kuruluşuna ve taşıyıcı sisteme göre, derinlemesine dikdörtgen planlı ve ahşap direkli yani “sakıflı cami” olarak tanımlanabilir. İçten düz ahşap tavanla, dıştan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü olan yapının örtü sistemi duvarlar ve dört ahşap direk tarafından taşınmaktadır. Ahşap direklerin ortasında bağdadi tekniğiyle yapılmış sembolik kubbe şeklinde çökertme tavan görülmektedir. Harimin kuzey duvarı boyunca ahşap kadmlar mahfili uzanmaktadır. Caminin kuzeydoğu köşesinde kare kaideli, silindirik gövdeli tek şerefeli minare yükselmektedir.

Türk Sanatı'nda Karahanlı ve Gazneli dönemlerinde başlayan ahşap direkli cami geleneği (Denike, (Çev. Uysal) 1986, s. 29-30) Anadolu'da da yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır (Kuran, 1972, s.179-186). Bu geleneğin Anadolu'daki erken tarihli temsilcileri arasında Afyon Ulu Camisi (M.1272) (Karpuz, 2004, s. 25), Sivrihisar Ulu Camisi (M.1275) (Karpuz, 2004, s. 24), Ankara Arslanhane Camisi (M.1289-90) (Öney, 1990, s.1) ve Beyşehir Eşrefoğlu Camisi (M.1297) (Çaycı, 2008, s. 11) sayılabilir. Ankara Ahi Elvan Camisi (14. yy) ve Kastamonu Kasaba Köyü Mahmut Bey Camisi (M.1366) (Çifci, 2006, s. 96-99) ise geleneğin 14. yüzyıldaki önemli temsilcileridir.

Cami mimarisinde derinlemesine dikdörtgen plan şeması da Anadolu'nun farklı bölgelerinde hemen her dönemde uygulanmış olan bir plan tipidir. Ankara Alâaddin Camisi (M. 1178) (Öney, 1971, s. 17-20), Kayseri Hacı Veled Camisi (M. 1349) (Özkeçeci, 1997, s. 84-85), Trabzon İç Kale (Şirin Hatun) Camisi (M. 1470) (Boran, 2001, s. 129-133), Kemaliye Taşdibi Camii (1635) (Pektaş, 2006, s. 39-43), Kayseri Müftü Camisi (M. 1716) (Özkeçeci, 1997, s. 152-153), Niğde Sarı Abdurrahman Paşa (Rahmaniye) Camisi (M. 1747) (Çal, 2000, s. 94-103), Niğde Kemali Ümmi Camisi (18. yy. son çeyreği) (Çal, 2000, s. 87-93), Yozgat Başçavuş Camisi (M.1800-1801) (Acun, 2005, s. 71-94), Kemaliye Yeşilyamaç Köyü Camisi (M. 1808-1839) (Pektaş, 2006, s. 91-95), Yozgat Nakipzâde (Hoşyar Kadın) Camisi (M.1844) (Acun, 2005, s. 123-130), Kırşehir Alâaddin Camisi (1894-95) ve Muğla-Yatağan Siyami Bey Camisi (M.19. yy. başları) (Kunduracı, 2007, s. 25-28) derinlemesine dikdörtgen planlı camilere Anadolu'nun farklı bölgelerinden örnekler olarak sıralanabilir. Antalya-Akseki ve çevresinde de Büyükkalan Köyü Aşağı Cami, Çimi Köyü Orta Cami, Süleymaniye Köyü Eski Cami ile Belenalan, Güçlüköy, Hüsamettin, Minareli ve Pınarbaşı köyleri camileri derinlemesine dikdörtgen planlıdır. Ayrıca Çimi Köyü Orta Cami ve Süleymaniye Köyü Eski Cami ile Belenalan, Değirmenlik ve Minareli köyleri camilerinde de ahşap direk taşıyıcı olarak duvarlara destek olmaktadır.

Caminin kuzeydoğu köşesindeki minarenin benzeri bu bölgede sadece Minareli Köyü Camisi'nde görülmektedir. Akseki köylerindeki diğer camilerde ise genellikle ahşap köşk minare uygulanmıştır (Sağiroğlu, 2016, s. 49-58). Moloz taş kaideli, tuğladan silindirik kısa gövdeli minareler ise her dönemde Anadolu'nun farklı bölgelerinde özellikle küçük boyutlu camilerde sıklıkla tercih edilen bir uygulamadır. Birgi Gündük Minare Mescidi (14. yy. ikinci yarısı) (Ünal vd. 2001, s. 80-81), Manisa Göktaşlı Cami (1493-94) (Acun, 1999, s. 138-145), Manisa Aynı Ali Camii (16. yy.) (Acun, 1999, s. 244-249), Yarıhisar İç Kale Camii (1324-1362) (Boran, 2001, s. 83-86) ve Anamur İç Kale Camii (1565) (Boran, 2001, s. 162-166) benzer formda minareye sahip camilere örnektir.

Anıtsal bir taç kapısı olmayan yapının son cemaat yeri de bulunmamaktadır. Yapı üzerinde iki sıra pencere uygulaması görülmektedir. Pencerelerin tamamı boyuna dikdörtgen formlu olmakla birlikte, alt sıra pencereleri daha büyük tutulmuştur. Pencerelerin tamamı ahşap doğramalı olup, alt sıra pencereleri demir parmaklıklı, üst sıra pencereleri ise ahşap şebekelidir. Doğu cephedeki alt sıra pencereleri ayrıca içten iki kanatlı ahşap kapaklıdır. Bölgenin ormanlık olması pencere doğramalarında ve kapaklarında ahşap kullanımını kolaylaştırmıştır.

Yapı üzerindeki sembolik kubbenin benzerlerini Anadolu'nun farklı bölgelerinde birçok yapıda görmek mümkündür. Çarşamba-Paşayazı Köyü Camii (Nefes, 2010, s. 385-397), Erdemli-Güzeloluk Köyü Camisi (1903-1904) (Tay, 2011, s. 265-286) ve İzmit İç Kale Camisi (1332) (Boran, 2001, s. 75-78) sembolik kubbenin görüldüğü yapılara örnek olarak verilebilir. Akseki ve köylerinde ise ahşap veya bağdadi tekniğiyle yapılmış sembolik kubbe uygulamaları; Belenalan Köyü Yukarı Cami, Çimi Köyü Orta Cami ile Hüsamettin ve Pınarbaşı köyleri camilerinde görülmektedir. Ayrıca bölgedeki sivil mimarlık örneklerinde de benzer uygulamayla karşılaşmaktadır. Akseki ve köylerinde Hüseyin Erdoğan'ın Evi (1936) (Yarar, 2001, s. 133-138), Hacı Mehmet Türe'nin Evi (1937) (Yarar, 2001, s. 116-124), Mustafa Erdoğan'ın Evi (1938) (Yarar, 2001, s. 145-149) ve Çingil Evi 20.yy. (Yarar, 2001, s. 34-38) örnek olarak sayılabilir. Söz konusu sivil mimarlık örneklerinin tavan göbeklerinde de caminin tavan göbeğiyle benzer süslemeler yer almaktadır. Bu da sivil mimarlık örneklerini inşa eden ustalarla cami ustasının aynı geleneğin temsilcileri olduğunu göstermektedir.

Sembolik kubbenin merkezindeki daire şeklinde ahşap tavan göbeğinin benzerleri Kurşunlu Yusuf Oğlu Hasan Ağa Camii (M.1861-1862) (Bayhan vd. 2007, s. 24-25), Kurşunlu Demirciören Köyü Camii (19. Yy. Sonu. 20. Yy. Başı) (Bayhan vd. 2007, s. 26-28) ve Kurşunlu Ağılözü Köyü Camii'nde (1903) (Bayhan vd. 2007, s. 29-30) görülmektedir.

Ayrıca ahşap tavanda yer alan sekiz kollu yıldızların içindeki yaprakların benzerlerini de Akseki Aşağı Bucak Köyü Raşit Ağa'nın Evi (Yarar, 2001, s. 168-183) ile Kurşunlu Taşkaracalar Camisi'de (ilk yapılışı 17. yy. ilk yarısı) (Bayhan vd. 2007, s. 17-18) görmek mümkündür.

Yarım daire planlı mihrabın kendisi yalın tutulurken ahşap çerçevesi üzerinde zengin süslemelere yer verilmiştir. Anadolu'da ahşap mihrap geleneğinin en önemli temsilcisi 14. yüzyıl ortalarına tarihlendirilen Ürgüp-Damsa Köyü Taşkın Paşa Camisi mihrabıdır (Bakırer, 2000, s. 218-221). Bugün Ankara Etnografya Müzesi'nde sergilenen mihrap erken tarihli olmasının yanında amtsallığı ve kaliteli işçiliği ile de dikkat çekmektedir. Ahşap mihrap uygulaması daha çok Karadeniz Bölgesi'ndeki ahşap camilerde görülen bir uygulama olmakla birlikte (Karpuz, 1990, s. 281-298; Yavuz, 2009; Yavuz, 2009, s. 306-322; Bayhan, 2009, s. 55-84; Nefes, 2010, s. 151-174; Nefes, 2012, s. 155-164; Çal, 2014) Akseki'nin Belenalan, Çimi, Değirmenlik, Emiraşıklar, Güçlüköy ve Hüsamettin köyleri camilerde de gözlenmektedir. Ayrıca Ilgım-Yukarı Çiğil Kasabası Fazıl Camii R.1296/M.1880 (Şimşir, 2007, s. 607-620) ve Divriği Kültürlü Camisi (Denktaş, 2010, s. 47-49) gibi Anadolu'nun farklı bölgelerinde de benzer uygulamalarla karşılaşmaktadır.

Yapının orijinal olduğu anlaşılan ahşap minberi yağlı boya ile boyanmıştır. Minber yan aynalıklarında yatay ve düşey dikdörtgenlerle karelerden oluşan sade süslemelere yer

verilmiştir.

Harimin güneydoğu köşesinde bulunan ahşap vaaz kürsüsünün, Akseki'de Belenalan, Değirmenlik ve Hüsametlin köylerinin camilerinde de benzer formda ve özellikle benzer örnekleri görülmektedir. Bu da bölgesel bir üslup olduğu ve belki de aynı ustalar tarafından yapıldığını düşündürmektedir.

Harimin kuzeyinde ahşap direklerle taşınan kadınlar mahfili mevcuttur. Ahşap mahfilin benzer örneklerine bu bölgede Akseki'nin Büyükkalan Köyü Aşağı Cami, Büyükkalan Köyü Yukarı Cami ve Çimi Köyü Orta Cami ile Değirmenlik, Emiraşıklar, Hüsametlin, Minareli, Pınarbaşı ve Süleymaniye köyleri camilerinde de rastlanır. Mahfil katındaki ahşap çıtalarla yapılmış kafes uygulamasına Akseki ve çevresinde Büyükkalan Köyü Aşağı ve Yukarı camii ile Hüsametlin Köyü Camisi'nde de rastlanır. Ayrıca Kemaliye Salihli Köyü Camii (1844) (Pektaş, 2006, s.95-100), İstanbul-Eminönü Hacı Beşir Ağa Camisi (1745-1746) (Tay, 2014, s. 106-137), Divriği Güllübağ Camisi (19. yy. ikinci yarısı) (Denktaş, 2010, s. 68-71), Manisa Attar Ece (Hoca) Camii (1923-24) (Acun, 1999, s. 74-79), Manisa İbrahim Çelebi Camii (1549) (Acun, 1999, s. 169-177), Manisa Serabet Camii (1646-47) (Acun, 1999, s. 257-264) ve Ankara İç Kale (Alaaddin) Camii'de (1197) (Boran, 2001, s. 50-59) de benzer görselde ahşap kafesler görülmektedir.

Yapı üzerindeki süslemeler mihrap, minber, tavan ve kapı kanatları üzerinde toplanmıştır. Bunlar içerisinde özellikle mihrabın ahşap işçiliği son derece önemlidir. Malzeme açısından değerlendirildiğinde süslemeler ahşap ve sıva üzerine yapılmıştır. Ayrıca kapı kanatları üzerindeki halkalar maden işçiliği olarak değerlendirilebilir. Kapı tokmakları ve halkalarının özellikle Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'nun her bölgesinde ve Trakya'da yoğun olarak kullanıldığı bilinmektedir (Çal ve Çal, 2008).

Süsleme programlarında motif olarak bitkisel, geometrik ve yazının çeşitleri görülmektedir. Ayrıca kubbe içinde yazıyla oluşturulmuş ibrik tasviri sembolik bir süsleme ögesi olarak değerlendirilebilir. Bu tasvirin benzeri Muğla-Yatağan Yerleşik-Çatakbağyaka Köyü Camii'nde de görülmektedir (1796-97) (Kunduracı, 2007, s. 21-25). Ahşap üzerine yapılan süslemelerde teknik olarak oyma ve boyama kullanılmıştır. Özellikle mihrap tepeliğindeki süslemelerde ajur tekniği uygulanmıştır. Sıva üzerine yapılan kubbe karnadaki süslemelerde ise boyama tekniği kullanılmıştır.

Akseki de Sarıhacılar Köyü de Toros Dağları'nın üzerine kurulmuş yerleşim yerleridir. Bu sebeple ilçe ve köy dağlık ve ormanlık bir coğrafyaya sahiptir. Bu da bölgenin yapı malzemesinde belirleyici olmuştur. Anadolu'nun farklı bölgelerindeki yapıların inşasında genellikle kolay bulunabilen, sağlam ve ucuz olan malzeme tercih edilmektedir. Akseki ve çevresinde de ahşap ve moloz taş en çok tercih edilen inşaat malzemeleridir. Bu sebeple Sarıhacılar Köyü Camisi'nin inşasında da bölgenin genel eğilimine bağlı olarak ahşap ve moloz taş kullanılmıştır. Yapının kapı ve pencere doğramaları, zemin ve tavan döşemeleri, mahfili, vaaz kürsüsü, mihrap çerçevesi ve minberi de ahşaptır. İnşaat tekniği olarak iki farklı teknik görülmektedir. Güneydeki esas yapı ahşap ve moloz taşın kullanıldığı yarı kâgir sistemle inşa edilmiştir. Sonradan eklendiği anlaşılan kuzeydeki bölümde ise "düğmeli duvar" tekniği uygulanmıştır. Düğmeli duvar tekniği Anadolu Türk Mimarisi'nde Akseki, İbradı, Ormana ve çevresine özgüdür (Kavas, 2015, s. 364-389).

Yapı üzerinde inşaat kitabesi olmadığı için ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ayrıca yapıyla ilgili herhangi bir arşiv belgesi ya da vakıf kay-

dına da ulaşılammıştır. Ancak minare üzerinde altı satırlık onarım kitabesi yer almaktadır. Söz konusu kitabeden minarenin H. 1325/M.1907-1908 tarihinde II. Abdülhamid'in musahibi Hatibzade Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu Hacı Mustafa Efendi tarafından tamir ettirildiği öğrenilmektedir. Gerek minarenin onarım tarihinden, gerekse cami ile bölgedeki sivil mimarlık örneklerinin benzerliklerinden hareketle yapının 19. yüzyılda inşa edildiği kabul edilebilir.

Sonuç

Antalya-Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi derinlemesine dikdörtgen planlı harimi, sembolik kubbesi ve ahşap mihrabı ile Anadolu Türk Sanatı'nın geç dönemine dair önemli bir eserdir. Akseki'nin köylerinde gerçekleştirdiğimiz arazi çalışmasında genellikle ihtiyaca yönelik küçük ölçekli sade camilerin inşa edildiği görülmüştür. Sarıhacılar Köyü Camisi ise gerek mimarisi gerekse zengin süslemeleriyle bölgenin en önemli yapısı olarak belirmektedir. Özellikle ahşap mihrabı Ürgüp-Damsa Köyü Taşkın Paşa Camisi'yle başlayan geleneğin geç dönemdeki önemli bir temsilcisidir.

Banisi ve ustası bilinmeyen cami, köy halkı tarafından ımece usulü yapılmış olmalıdır. Ayrıca bölgedeki sivil mimarlık örneklerine olan benzerliği de caminin köydeki konutları inşa eden yerel ustalar tarafından yapıldığını düşündürmektedir. Bu da bölgeye has bir mimari kültürün oluşmasına katkı sağlamıştır.

Sarıhacılar Köyü günümüzde büyük oranda terk edilmiş durumdadır. Ancak caminin inşa edildiği dönemde köyün maddi anlamda zengin bir merkez olduğu düşünülebilir. Zira bu kadar yoğun bezemenin olduğu bir caminin yapılabilmesi için ekonomik anlamda zenginlik gerekmektedir. Bununla birlikte caminin ince işçiliği ve süslemeleri köy halkının sadece ekonomik anlamda değil kültürel anlamda da zengin olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Türk halk mimarisinin ve kültürünün taşradaki önemli bir temsilcisi olan Sarıhacılar Köyü Camisi Türk insanın engin sanat zevkinin ve yeteneğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Böylesine önemli bir kültür varlığının korunması ve gelecek kuşaklara aslı haliyle aktarılması gerekmektedir. Bunun için de öncelikle köyün yeniden ihya edilmesi ve insanların buraya dönmesi sağlanmalıdır. Ekonomik sebepler başta olmak üzere şehir hayatının sağladığı kolaylıklar insanların köye dönmelerini güçleştirmektedir. Ancak tarım ve hayvancılığa dayalı köy ekonomisi veya alternatif turizm seçenekleri yoluyla köyler daha cazip hale getirilebilir. Böylece Sarıhacılar Köyü ve günümüzde terk edilmiş olan diğer köylerimiz de geçmişteki o canlı günlerine yeniden kavuşacaktır. Bu sayede köy camilerimiz başta olmak üzere, köy odalarımız ve geleneksel halk mimarimizin birçok temsilcisi yaşayacak ve gelecek kuşaklara aktarılacaktır.

Kaynakça

- Acun, H. (1999). Manisa'da Türk Devri Yapıları. Ankara: Türk Tarih Kurmu Yayınları.
Acun, H. (2005). Bozok Sancağı'nda (Yozgat İli) Türk Mimarisi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Bakırer, Ö. (2000). Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bayhan, A. A. ve Salman, F., Çelik, A. (2007). Tarihi ve Kültürel Değerleri İle Kurşunlu. Çankırı.
- Boran, A. (2001). Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescitleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çal, H. (2000). Niğde Şehrindeki Ahşap Tavanlı Camiler ve Mescitler. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çal, H. ve Çal, Ö. (2008). Trakya Bölgesi Kapı Tokmakları ve Çekecekleri. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Çal, H. (2014). Boyovası/Boyabat Kazasında Türk Mimarisi. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Çaycı, A. (2008). Eşrefoğlu Beyliği Dönemi Mimari Eserleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çifci, F. (2006). Kastamonu Camileri-Türebeleri ve Diğer Tarihi Eserleri. Ankara: Kastamonu Belediye Başkanlığı Yayınları.
- Denike, B. (1986). "Batı Türkistan'da Ahşap Oymalı Birkaç Abide" (Çev. Uysal, A. O.), Vakıflar Dergisi, 29-30.
- Denktaş, M. (2010). Divriği'de Osmanlı Camii ve Çeşmeleri. Sivas: Çığır Ofset Matbaa.
- Devellioğlu, F. (2003). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Karpuz, H. (1990). "Trabzon'un Çayakara İlçesi Köylerinde Bulunan Bazı Camiler", Vakıflar Dergisi, Sayı 21, 281-298.
- Karpuz, H. (2004). Anadolu Selçuklu Mimarisi, Konya.
- Kavas, K. R. (2009). Akdeniz Dağlık Yerleşimindeki Kırsal Mimari Gelenekte Çevre Estetiği: Ürünlü Örneği, (ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi), Ankara.
- Kavas, K. R. (Ed.) (2015). "Akseki-İbradı Havzası'nda Geleneksel Mimarlık", Ben Akseki'yim, (Hazırlayan, Durak, A.), (s. 364-389). İstanbul: Akseki Eğitim Hayratı Derneği Yayınları.
- Kunduracı, O. (1995). Batı Toroslarda Bulunan Geleneksel Konutlar. (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Sanat Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi), Konya.
- Kunduracı, O. (2007). Muğla-Yatağan Çevresindeki Türk Devri Mimarisi ve El Sanatları, Muğla: Muğla Valiliği Yayınları.
- Kuran, A. (1972). "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", Malazgirt Armağanı. (s. 179-186) Ankara.
- Nefes, E. (2010). "Çarşamba'da Yıkılmak Üzere Olan Ahşap Camilerden Biri: Paşayazı

Köyü Camii”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 3, Sayı 14, 385-397.

Nefes, E. (2012). “Samsun/Çarşamba’da Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş İki Ahşap Camii; Ustacalı Köyü Camii ve Kocakavak Köyü Camii”, Vakıflar Dergisi, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı 38, 155-164.

Öney, G. (1971). Ankara’da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Öney, G. (1990). Ankara Arslanhane Camii, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özkeçeci, İ. (1997). Tarihi Kayseri Cami ve Mescidleri, Kayseri.

Parlak, B. (2011). Antalya Cami ve Mescitlerinde Yer Alan Mihraplar, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Kayseri.

Pektaş, K. (2006). Kemaliye (Eğin)’de Türk Mimarisi, Ankara: TŞOF Trafik Matbaacılık.

Sağiroğlu, Ö. (2016). “The Documentation of Rural Wooden Minarets in Akseki-Manavgat-İbradi Regions of Antalya and Determination of Their Construction Systems”, Gazi University Journal of Science, Cilt 29, Sayı 1, 49-58.

Şenocak, M. Sağiroğlu, Ö. (2016). “The Restoration Proposal for Mehmet Duruk Rural Dwelling in Akseki, Bucakalan Village”, Gazi University Journal of Science, Cilt 29, Sayı 2, 391-401.

Sağiroğlu, Ö., Kınıklıoğlu, T., Karayazı, S.S. (2016). “Akseki, İlvat Bölgesi Ahşap Kapı Tipolojisi ve Kilit Sisteminin ‘Traka-Tıfraz’ Belgelenmesi”, TÜBAV Bilim Dergisi, Cilt 9, Sayı 3, 10-30.

Sağiroğlu, Ö. Karayazı, S.S. (2017). “Akseki Belenalan Köyü Geleneksel Kırsal Konut Dokusunda Korumanın; Ekoturizm Yolu İle Sürdürülebilirliğinin Tespiti”, TÜBAV Bilim Dergisi, Cilt 10, Sayı 1, 12-35.

Şimşir, Z. (2007). “İlgin Yukarı Çiğil Kasabasındaki İki Ahşap Cami”, Konya Kitabı X, Konya, 607-620.

Tay, L. (2011). “Erdemli-Güzeloluk Köyü’ndeki Türk Eserleri”, Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Türks, S. 3(3), 265–286.

Tay, L. (2014). Dâr-üs’saâde Ağası Hacı Beşir Ağa ve Eserleri, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi), Kayseri.

Tay, L. (2016). “Türk Halk Mimarisinin Kamusal Yansıması Olarak Akseki Köy Odaları”, Cappadocia Journal Of History And Social Sciences, Volume 7, 118-141.

Ünal, R. H. vd. (2001), Birgi Tarihi, Tarihî Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Yarar, S. (2000). Geleneksel Akseki Evlerinde Tavan Süslemeleri, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Yarar, S. (Ed.) (2015). “Akseki’den Üç Konağın İç Mekân Duvar Süslemeleri”, Ben Akseki’yim, (Hazırlayan, Durak, A.), İstanbul: Akseki Eğitim Hayratı Derneği Yayınları, 391-401.

Yavuz, M. (2009). *Çaykara ve Dernekpazarı'nda Geleneksel Köy Camileri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yavuz, M. (2009). "Doğu Karadeniz Köy Camilerinde Bezeme Anlayışı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2/7, Spring, 306-322.

Yerli, H. (2011). *Antalya Minareleri (Cumhuriyet Dönemine Kadar)*, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Kayseri.

AFGANİSTAN'DA BULUNAN BİR DİVAN-I HİKMET YAZMASI*

Savaş ŞAHİN¹

Özet

Bu makalede Türkistan Türk Edebiyatının sufi temsilcilerinden Hoca Ahmed Yesevî'nin hayatı, onun Divan-ı Hikmet adlı eserinin içeriği, günümüze kadar bulunan nüshaları gibi konular ele alınıp incelenmiştir. Mezar-ı Şerifin Şibirgan ilçesinde bulunan Divan-ı Hikmet yazması tanıtılmış, mevcut çalışmalarla karşılaştırılmıştır. Bugün Türk dünyasının farklı bölgelerinde Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinin yer aldığı Divan-ı Hikmet'lerin yazma ve matbu nüshaları bulunmaktadır. Hikmetlerin Hoca Ahmed Yesevî'den sonra istinsah edilmiş olması Divan-ı Hikmetlerin dil incelemesini zorlaştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hoca Ahmed Yesevî, Divan-ı Hikmet, Yesevî Hikmeleri, Divan-ı Hikmet Yazmaları

A MANUSCRIPT OF DIVAN-I HIKMAT FOUND IN AFGHANISTAN

Abstract

This article dwells on Hoca Ahmed Yesevî, the outstanding Sufi leader in Turkestan in Turkic literature and his work Divan-ı Hikmet is analyzed from a literary perspective in terms of its style as well its existing original manuscripts. The manuscript of Divan-ı Hikmet, which was found in Shebergan district of Mezar-ı Sherif have been introduced and compared with other manuscripts. There are different manuscripts and printed copies of "Divan-ı Hikmet" in different parts of Turkic world at the present. The fact that "Divan-ı Hikmet" has been copied and duplicated in subsequent periods of Khoja Ahmed Yassawi's death raises difficulties in the linguistic study of Divan-ı Hikmat manuscripts.

Keywords: Khoca Ahmad Yassawi, Divan-i Hikmat, Hikmat of Ahmad Yassawi, The manuscripts of Divan-i Hikmat

¹ Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, savassahin06@hotmail.com

* Bu makale 15-18 Ekim 2015 tarihleri arasında Çanakkale'de gerçekleştirilen 8. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda sunulmuş olan bildirinin genişletilerek düzenlenmiş şeklidir; daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamıştır.

Giriş

Pîr-i Türkistân, Hâce-i Türkistân, Hazret-i Sultân, Sultanu'l-Evliyâ, Evliyâlar serveri gibi unvanlarla anılan Ahmed Yesevî'nin doğum yeri, bugünkü Kazakistan Cumhuriyeti'nin Çimkent şehri yakınlarında bulunan Sayram kasabası olup, doğum tarihi ise tartışmalıdır (Özköse, 2006, s. 294). 63 yaşına geldiğinde kalan ömrünü ibadetle ve tefekkürle geçirdiği rivayet edilen Yesevî'nin Hicrî 562 (1166-67) senesinde vefat ettiği belirtilmiş ise de bazı araştırmacılar, bu tarihin biraz daha ileri olabileceğini söylemektedir (Tosun, 2015, s. 20). Yine rivayete göre Emir Timur'un Türkistan'da şöhreti dilden dile yayılan Yesevî'nin kabrini ziyaret ederek mezarın olduğu yere bir külliye yapılmasını söylenmektedir.

Yesevî, Orta Asya'nın en önemli sufi şeyhlerinden biri olup İslamiyet'in Orta Asya'da gelişmesine öncülük etmiş bir şair ve mutasavvıftır. Hoca Ahmet Yesevî, Türk dünyasının manevi dünyasına nüfuz etmiş, Pir-i Türkistan adıyla anılan büyük bir Türk mutasavvıftır. Ahmet Yesevî, Türklüğün manevi hayatındaki yerini, sadece bazı tasavvufi şiirlerle yazmakla kazanmamış, ayrıca İslâm'ın Türkler arasında yayıldığı asırlarda Türkler arasında geniş yayılma imkânı bulan ilk tasavvufi ekolü oluşturmuştur. Ahmed Yesevî halka İslâm'ın esaslarını, şeriat hükümlerini, tarikatın âdap ve erkânını öğretmek gayesiyle sade bir dille ve halk edebiyatından alınma şekillerle hece vezninde bazı şiirler söylemiştir. Hikmet adı verilen bu şiirler, dervişler tarafından kâğıda dökülmüş ve yine Yesevî dervişlerinin dilinden en uzak Türk obalarına kadar ulaştırılmıştır (Bice, 1993, s. 14). Fikir ve zihniyet olarak Yesevîlik bütün Orta Asya'ya yayıldığı gibi Hazar'dan Kafkaslar'a, Horasan'dan Anadolu'ya kadar yayılma imkânı buldu. Yesevîlik tarikatının Orta Asya'da hızla yayılmasında onun kişiliği kadar sade ve kolay anlaşılabilir bir dille yazdığı şiirlerin de etkisi büyüktür. Hece vezniyle yazdığı şiirler halk tarafından kolayca ezberlenebilmiş, onun ölümünden sonra bile günümüze kadar ulaşabilmiştir. Türk dünyasının farklı coğrafyalarında yaşayan, Yesevî tarikatına mensup dervişler onun ölümünden sonra bu şiirleri (hikmetleri) biraraya getirmiştir.

Bu çalışmada Afganistan'ın güneyinde bulunan, nüfusunun büyük çoğunluğunu Özbek ve Türkmenlerin oluşturduğu Mezar-ı Şerifin Şibirgan ilçesindeki bir halk kütüphanesinde bulunan Çağatayca yazılmış bir Divan-ı Hikmet eseri incelenmiştir. Eserin içeriğinden bahsedilerek yazmanın içerisindeki bazı hikmetler daha önce yayınlanmış olan bazı hikmetlerle karşılaştırılmıştır.

Divan-ı Hikmet Nüshaları ve İçeriği

Yesevî tarikatına, Ahmet Yesevî'ye ait olduğu söylenen Divan-ı Hikmet adlı bir eser mevcuttur. Ancak, bu divanda toplanan hikmetlerin bir kısmı Ahmed Yesevî'nin olsa bile zamanla türlü Yesevî dervişlerine ait parçaların o kitapta toplandığı, dil ve

anlatış farklılıklarından anlaşılmaktadır. Zaten en eski Divan-ı Hikmet yazmaları 17. yüzyıldan önceye gitmemektedir. Bu bakımdan onların 12. yüzyılda yazılmış hikmetlerin aynısı olduğunu da söylemek zordur. Divan-ı Hikmet'e Yesevî tarikatı mensuplarının ortak eseri gözüyle bakılabilir (Kabaklı, 2006, s. 138). Türk dünyasının farklı merkezlerinde bulunan Divan-ı Hikmet nüshalarının muhteva bakımından olduğu kadar dil bakımından da önemli farklılıklar arz etmesi, bunların farklı şahıslar tarafından değişik yerlerde meydana getirildiğini açıkça göstermektedir (Eraslan, 1983, s. 41).

Bugün elimizde Ahmet Caferoğlu, Emel Esin, Millet Kitaplığındaki Ali Emiri, Manchester The John Rynalds Library (nr. 67), İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi (nr. 2497), Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Konya Mevlânâ Müzesi (nr. 2583), Leningrad, Asya Halkları Enstitüsü nüshası, Türk Dil Kurumu nüshası gibi yazmaların yanında (Eraslan, 1983 s. 29-49; Özköse, 2006, s. 304) geçen iki yüz yıl içinde on yedi kez Taşkent'te, dokuz kez İstanbul'da, beş kez Kazan'da ve birer kere de Buhara ve Kazan'da matbu olarak yayımlanmıştır. Tespit edebildiğimiz Yesevî hikmetleri şunlardır: 1. Kazan (h.1295) baskısı. 2. Taşkent (h.1314) baskısı. 3. İstanbul, (h.1299) baskısı (Özköse, 2006, s. 304). Divan-ı Hikmetin yeni yayımları ise şunlardır: Kemal Eraslan, Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler, Ankara, 1983. Erges Taşmedoğlu Elnazar, Türkistan, 1991. Resul Muhammed Asurbayoğlu, Taşkent 1992. Anna Övezov, Moskova 1992. Hayati Bice, Ankara 1993. Yusuf Azmun, İstanbul 1994 (Develi, 1999, s. 32) M. Cumagaliyev, Almatı 1995.

İbrahim Hakkulov, Taşkent 1991, Gözel Amangulyyewa, Aşgabat 2004. Nadirhan Hasan, Özbekistan, 2006. Resul Muhammed Aşurbayoğlu, 1992 Taşkent. M. K. Ebuseyitova, 1994 Kazakistan. Gözel Amangulyeva, 2004 Aşgabat.

Fuat Köprülü, Doğu ve Kuzey Türkleri arasında mukaddes bir kitap olarak görülen Divân-ı Hikmet'in sayısız yazma nüshalarının ve basımlarının olduğunu belirterek Vefik Paşa kütüphanesindeki 148 varaklı nüshanın sade ve güzel bir yazıyla yazıldığı ve daha okunaklı olduğu bilgisini vermektedir (Köprülü, 1976 s. 121-125).

Tasavvuf istilahı olarak hikmet, amel ve bilgi bütünleşmesinden meydana gelen ilmin adıdır (Özköse, 2006, s. 300). Tasavvuf geleneğine göre tasavvufî şiirlere de hikmet denilmektedir. Hepsî ayrı ayrı birer hikmet olan Ahmet Yesevî'nin tasavvufî manzûmelerini içine alan ünlü esere Divan-ı Hikmet derler.

Köprülü'ye göre, "Divan-ı Hikmet İslami Türk Edebiyatının Kutadgu Bilig'den sonra en eski örneği olmakla birlikte Eski Halk Edebiyatı'nın birçok unsurlarını alarak İslâm ruhunu o unsurlarla yani eski millî şekiller ve eski vezinlerle ifade eden ilk

eser olmak bakımından da Divan-ı Hikmet'i tasavvufi Türk edebiyatının en eski ve en mühim abidesi saymak zorundayız" (Köprülü, 1976, s. 119-120).

Sohbetlerinde ve şiirlerinde daha çok Allah ve peygamber sevgisi, fakir ve yetimleri korumak, dini kurallara riayet, güzel ahlak, zikir, nefis ile mücadele, kendini eleştirmek (melâmet), ölümü düşünmek, manevi mertebeler ve bu mertebeleri aşmadan şeyhlik iddiasında bulunmanın kötülüğü gibi mevzulardı (Tosun, 2015, s. 19).

Köprülü, Divan-ı Hikmet'te "dervişlerin ve dervişliğin faziletleri hakkında sayısız medhiyelerin bulunduğunu, sonunda ahlâkî ve dinî neticeler çıkarılmış en ünlü İslam menkıbelerinin bulunduğunu, Hazret-i Peygamber'in hayatına ve mucizelerine ait çeşitli parçaların, hikâyelerin, dünya hâlimden şikâyet ve kıyamet günlerinin yakınlaştığını hatırlamak amacıyla yazılmış zâhidâne yazılmış şikâyet-nâmelerin, sonra cennet ve cehennem hâllerinden, zebanilerden, huri ve gılmanlardan, cennet bahçelerinden safdilâne bir incizâb ile söz eden basit ve ibdidaî, fakat canlı destanlar"ın bulunduğunu bildirmiştir (Köprülü, 1976, s. 145-146). Yesevî hikmetlerinde Allah aşkını yani aşka dayalı bir ilahî anlayışı seslendirir. Yesevî Allah'a kavuşmanın, nefsi arzularından kurtulmanın kötülöklere engel olmanın yollarını arar. Tasavvufun inceliklerini, tarikatın adap ve erkânını, müridlerine ve o dönemde yaşayan halklara Türkçe anlatan Yesevî bir anlamda da bu yolla Türkçenin yaygınlaşmasına hizmet etmiştir.

Hikmetlerde Kul Hâce Ahmed, Hâce Ahmed, Miskîn Ahmed, Yesevî gibi pek çok mahlaslar kullanılmıştır. Bu kadar çok mahlasların kullanılması Divan-ı Hikmet'teki bütün şiirlerin Ahmed Yesevî'ye ait olmadığı gibi bir kanaatin oluşmasına yol açmıştır. Eldeki nüshalardaki hikmetlerin hangilerinin Ahmed Yesevî'ye ait olduğunu ayırt etmede esas alınacak kriterler tespit edilememiştir (Develi, 1993, s. 28).

Divanın İncelemesi

Günümüze kadar ulaşan Divan-ı Hikmet nüshaları farklı şahıslar tarafından derlenmiş ve kaleme alınmıştır. Bir kısmı kaybolan veya zamanla değiştirilmiş olan hikmetlere, yazıcıları tarafından yeni hikmetlerin eklendiği söylenmektedir. Hikmetler birçok ölkede Latin, Kiril ve Arap alfabesiyle birçok kez yayınlanmıştır. Kemal Eraslan, Divan-ı Hikmet nüshalarının hem dilinin hem de muhtevasının karışık ve düzensiz olduğu bilgisini verir. Bu farklılıklar gerek hikmetlerin dil özelliklerinde gerekse şiir sayılarında açıkça görülebilir. Özellikle nüshalar arasında görülen fonetik, morfolojik farklılıklar ve ek uyumsuzlukları (toprak-tofrak, birmak-birmek, uluğ-uluk, kutulduk-kutulduk vb.) mevcut Divan-ı Hikmet nüshalarından sağlıklı bir tenkidli metin hazırlamanın oldukça güç olduğunu ortaya koymaktadır (Eraslan, 1992, s. 23). Mevcut Divan-ı Hikmet nüshalarında bulunan hikmetlerin dilinin Ahmet Yesevî'nin dilini aksettirmedeği kesindir. Hikmetlere zamanla mahallî birtakım dil hususiyetleri

eklenmiştir. Taşkent basmasında Özbek dili, Kazan baskısında Kazan Tatarcası hususiyetleri göze çarpar (Eraslan, 1983, s. 45).

Yesevî yazmalarıyla ilgili yazmaların tarihleri, bu yazmaların hangi yüzyıllara ait olduğu meselesi, eldeki hikmetlerin Yesevî'ye ait olup olmadığı, bu yazmaların karşılaştırmalı muhteva tahlilleri yapılması gerekliliği (Tulum, 2003, s. 500-501) sürekli tartışılmıştır. Şu bir gerçektir ki yazmaların çoğu dil özellikleri olarak birbirinden farklıdır. Hikmetler vasıtasıyla o dönemin Türkçe ses ve biçim bilgisi üzerinde değerli çalışmalar yapılabilir. Hikmetlerin Yesevî'ye ait olup olmadığı gibi tartışmalar bizi bir sonuca ulaştırmayacaktır.

İncelediğimiz eser, Mola Muhammed Fakir Hâkir İbn-i Rahmetullah Hacı tarafından Hicrî 1306, Miladî 1888 yılında yazılmıştır. İpek kâğıda yazılan yazma, 112 varaktan ibaret olup, sayfa numaraları bulunmamaktadır. Yazma'da 130 hikmet bulunmaktadır. Bunlardan biri nazım şeklinde yazılmış bir hikâyedir. Afganistan nüshasında bazı hikmetlerin başında kırmızı mürekkep (sûrh) ile yazılmış “hikmet-i hâzret-i sultân kul hâce Ahmed Yesevî rahmetullah-ı ‘aleyh, hikmet-i hâzret-i sultânü'l-‘ârifin, hâce Ahmed Yesevî rahmetullah-ı ‘aleyh, hikmet-i hâzret-i sultânü'l-‘ârifin hâce Ahmed Yesevî rahmetullah-ı ‘aleyh, hikmet-i hâzret-i sultân rahmetullah-ı ‘aleyh, hikmet-i hâzret-i sultânü'l-‘ârifin rahmetullah-ı ‘aleyh” mahlasları bulunmaktadır. Son dördlüklerde Kul Hoca Ahmed mahlası bulunmaktadır.

Hikmetlerde hem hece vezni hem de aruz vezni kullanılmıştır. Özellikle hece vezni ile yazılanlar, bizdeki ilâhî ve koşmalara benzemektedir (Develi, 1999, s. 29). Yazmadaki hikmetler 5-25 arasında değişen dördlüklerden oluşmuş, hikmetlerde yedili (4+3=7), sekizli (4+4=8), on ikili (4+4+4=12), on dördlü (7+7=14), ya da on altılı (8+8=16) hece ölçüsü kullanılmıştır.

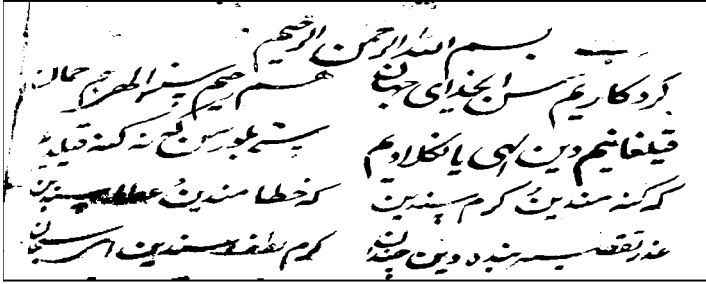
Divanın dili Çağatayca olup Çağatay Türkçesinin dil ve şekil özelliklerini yansıtmaktadır. Yazmada birden fazla heceli kelimelerin sonundaki /g/ ünsüzü korunmuştur: gamlîğ “gamlı”, türlük “türlü”, kün “gün” kattıg. İki kelime kelime başındaki /y/ ünsüzünün düştüğü tespit edilmiştir: Yaş ornuga şanın tüküb erni boyar. Haş vaslıga eter men deb ruhım müştâk. Kelime içi /p/ ünsüzleri genel olarak korunurken (yaprağ) , kelime içinde bir kelime /p/ ünsüzünün /f/ ünsüzüne değiştiği tespit edilmiştir: toprak>tofrak. Kelime başı /k/ ve /t/ ünsüzü korunmuştur: keçmek, keçe, kündüz, tokuz vb. İki heceli kelimelerde ilerleyici ünlü benzeşmesi yoluyla ikinci hecedeki düz ünlüler yuvarlaklaşmıştır: akıtıp>akurup

Yönelme durum eki +GA (âlemğa, resûlğa) olmakla birlikte 124. hikmette yönelme hâli ekinin iki yerde +a şeklinde kullandığı tespit edilmiştir: Senâ-i hâmd üçün kadîr hūdaya/ Şükr biz kullara til berdi güyâ. Ayrılma durum eki “+DIn”dır : başdm, tağdın, haşqıtın, atdın vb. Kimi hikmetlerde +DIn eki ile birlikte birkaç dizede “+DAn” ayrılma durum ekinin kullandığı

görülmektedir. Bu da bazı hikmetlerin sonradan eklendiğini göstermektedir: Cānım çıkıp yatur tōr laħdde abirden. Yükleme durum eki Teklik 1. ve 2. şahıs iyelik eklerinden sonra “+nI”, teklik 3. şahıs iyelik eklerinden sonra “+n”, isim tabanların sonra “+nI”dır. Bulunma durum eki “+dA”, ilgi hâli eki “+nIñ, +nUñ + Iñ, +Uñ”dır.

Gelecek zaman eki “+GAy” (alğay, kelgey, ılğay), geniş zaman eki “+Ar, +Ur, +r” (berer, alur, yığlar, barur) ekleri kullanılmıştır.

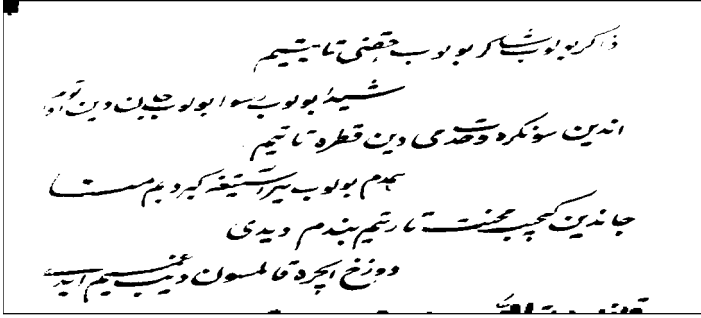
Sıfat-fiil “-GAN” (bergen, yaratkan, tatan) ekinin başındaki ünsüzün hem tonlu hem de tonsuz şekilleri kullanılmıştır. Yazamada kullanılan zarf-fiil ekleri şunlardır:“-mAy” (almay, oumay), “-p, -Ip, Up” (eşidip, okup), “+UbAn” (yügrüşüban), “+IbAn” (yığlaşıban), “+bAn” (dēban), “-gInA” (aymağına, kirmegine), “+gAll” (etğalı), “+ğA” (aytğaq).

Görsel 1

Yazmanın giriş kısmında Görsel 1’de bulunan hikmete daha önce yayınlanmış hikmetlerde rastlamadık:

- (1.v) Girdigārim sen ey ħudā-i cihān
Hem raħīm sen ilāhī hem raħmān
ılğanımdın ilāhī yaqladım
Sen bilür sen ki ne güneh kıldım
Ki güneh mendin u kerem sendin
Ki ħaā mendin u ‘aā sendin
‘Özr-i taşır bendedin end-ān
Kerem luf sendin ey sübhān

Görsel 2

Görsel 2'deki hikmetin ilk dizesinin (Eraslan, 1983, s. 110; Azmun, 1994, s. 134; Hakkulov, 1988, s. 99) ile benzerlik gösterdiği, fakat ilk dizeden sonra farklı hikmetlerin yer aldığı görülür:

- (3.v) Zākir bolup šākir bolup ḥaqqıñı taptım
 Şeydā bolup resvā bolup cāndın ötdüm
 Andın soñra vaḥdet-i māydın қаtre tattım
 Hem-dem bolup yer astığa kirdim men-ā
 Cāndın keçip miḥnet tartım bendem dēdi
 Dūzaḥ içre ḳalmasun dēp gamım aydı

Yazmadaki bazı hikmetlerin kimi dize farklılıklarıyla daha önce yayınlanmış hikmetlerle benzerlik gösterdiği görülmektedir (bkz. Tablo 1).

Tablo 1

AFGANİSTAN NÜSHASI v.30 <i>Ḳul Aḥmadnı malı yoñtur nezri başı Tangla barsa ḥācesıga tuḥfe yaşı 'Acz niyāz şikestelik ḳılğan işi 'Āşıḳlardın ēgem özi rāzī bolğay</i>	DİVAN-I HİKMET (Bice, 1993,s. 133) <i>Ḳul Hāce Aḥmed malı yoñtur nezri başı Tangla barsa ḥācesiga tuḥfe yaşı 'Acz u niyaz şikestelig ḳılğan işi Eşk-i surh rûy-ı zerdı özri bolğay</i>
--	--

Nüshalar arasında kimi hikmetlerde farklılıklar görülmektedir:

Afganistan Nüshası

Muḥabetniñ cāmın içken divānelar
 Kıyāmet kün ağızıdın ot saçar ērmiş
 Kudret *birle* hak yaratğan yetti dūzaḥ

‘Aşıklardın nārāsıdın kaçar érmiş

X

Muhabetni câmin içken dîvâneler
Kıyâmet kün ot agzıdın saçar dostlar
Kudret *birle* yaratılğan yiti tamuğ
Aşıklarnı na’rasıdın kaçar dostlar (Eraslan, 1983, s.164)

X

Muhabetni câmin içken dîvâneler
Kıyâmet kün ot agzıdın saçar dostlar
Kudret *birle* yaratılğan yetti tamuğ
Aşıklarnı na’rasıdın kaçar dostlar (Bice, 1993, s.38-39)

Afganistan Nüshasında sonradan eklenen hikmetlerde dörtlüklerdeki hece sayısının birbirine uymaması dikkat çekicidir:

Muhabbetniñ şerâbıdın toya berse
Dîdariâa maħbûb bolup qalır bolsa
Has benden dēp Allah özi söyler bolsa
‘Aşıkları haqq sarığa uçar érmiş

Bazı metinlerde müellifin hikmet sonlarına vezin bakımından bozuk olan dörtlükler eklediğini görüyoruz. Mesela, Azmun’un çevirdiği yazmadaki 28. Hikmet (Azmun, 1994), Bice’nin yayınındaki 68. Hikmet (Bice,1993) birbirine benzemekle birlikte Afganistan nüshasında müellif hikmetin sonuna şu dörtlüğü eklemiştir:

Bende deseñ Kul Hâce Ahmed kemdin kemni (v. 23)
Zerre ötkermem sensiz demni
İş ötgen soñ kabul kılmaz bul tövbemni
Teñrim kabul éterini bilmem dostlar

Yazmada diğer yazmalarda rastlamadığımız 31 dörtlükten oluşan manzum bir hikâye vardır. Bu hikâye mesnevi tarzında değil kafiyeli ve redifli yazılmıştır:

Hikâyet (v. 124-125)

Ġaffil bolup sardı āhū anda
İki avlan yolğa qarap qaldı munda
Bu söz birle keyikni koydı şayyād
Barıp cayıda āhū kıldı feryād

.....

Közüm tüşti resülğa éyledim zār
Şefā‘ at kıldım ‘ālemğa ğamlar

Kefil bolup meni yiberdi sizge
Yine sizlerge k lmes men  uz r ga

.....

Hemmesi hem res l aldı a k ldi
K lip  azret aya ı a yı ıldı
Başını yerge  oyup n le  ıldı
Şehadetni peygamber erze  ıldı
D di  h   -y  dery -i rahmet
Meni ferzendlerimge  ıl şef 'at

Elimizdeki yazmada  ok az da olsa bazı hikmetlerin aruzla yazıldı ını g r yoruz:
ey mu'min-i s bit  adem  op şub -ı dem bid r bol
Nuşret z m ndur bu dem  op şub -ı dem bid r bol
Ger v k f-ı esr r sen ger  şik-ı ol y r sen
Ger t lib-i did r sen  op şub -ı dem bid r bol (s.47)
Ta  attı boldı şub -ı dem  a  yolıda  op ur  adem
Kel r nid  her dem be-dem  op şub -ı dem bid r bol

Sonuç

Bu çalışmada ilim, irfan ve maneviyat geleneğimizin büyük temsilcilerinden Ahmet Yesevî'nin Çağatay Türkçesiyle yazılmış Divan-ı Hikmet nüshalarından biri incelenmiştir. Yesevî'nin şöhreti şüphesiz Orta Asya bozkırlarından, Anadolu'ya, Horasan'a, Balkanlar'a kadar yayılmıştır. Elimizde yazıldığı coğrafyanın dil özelliklerini yansıtan birçok yazma hikmet bulunmaktadır. Yesevî'nin hikmetlerde ifade ettiği dil, felsefe, ahlak anlayışı, hikmetlerde verdiği mesajlar pek çok araştırmacının ilgisini çekmiş, hikmetler çeşitli bakımlardan ele alınmıştır. Hikmetlerin bize yazıldığı yüzyılın dil özelliklerini göstermesi bakımından önemi büyüktür.

Afganistan'da tespit ettiğimiz bu yazmada yeni hikmetler bulunmakla birlikte mevcut hikmetlerle karşılaştırıldığında sonradan eklenen dörtlükler de tespit edilmiştir. Bu hikmetler, kimi yerde hece yapısının bozukluğundan dolayı da kolayca tespit edilebilmektedir. Tespit ettiğimiz bu yazmanın birçok yönden diğer yazmalarla karşılaştırılarak yeni bulgulara ulaşılabileceği düşünülmektedir

Kısaltmalar

- Bkz. Bakınız
Krş. Karşılaştırmamız
V. Varak

Kaynakça

- Azmun, Y. (1994). Divan-ı Hikmet. İstanbul: Tek Esin Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı.
- Bice, H. (2009). Hoca Ahmed Yesevî Divan-ı Hikmet. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çakan, V. (2005). Hoca Ahmet Yesevî ve Divan-ı Hikmet. Milli Folklor Dergisi, 68, 201-207.
- Develi, H. (1999). Ahmed Yesevî. İstanbul: Şule Yayınları.
- Eraslan, K. (1983). Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eraslan, K. (1992). Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri. Ankara: Feryal Matbaası.
- Kabaklı, A. (2006). Türk Edebiyatı. 5 Cilt. İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı Yayınları.
- Köprülü, O. F. (1976). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Özköse, K. (2006). Ahmed Yesevî ve Divan-ı Hikmet. İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 7 (16), 293-312.

- Tosun, N. (2015). Ahmed Yesevî. Hoca Ahmed Yesevî. Ankara: Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi.
- Tulum, M. M. (2013). Yeni Bir Hikmetler Mecmuası Münasebetiyle Yesevî Çalışmaları Üzerine Kısa Bir Değerlendirme ve İbrahim Kıssası. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 30, 499-516.

BİR GARİP RUH ADAM: HÜSEYİN NİHÂL ATSIZ (YOLLARIN SONU'NDA TARİHİ MEKÂNLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME)

Serhat MUTLU¹

“Yufka yürekliyle çetin yollar aşılmaz;
Çünkü bu yol kutludur, gider Tanrı Dağına.
Hâlbuki yoldaşım bırakıp dönenlerin
Değişilir topu da bir sokak kaltağına.”²

Özet

Türk tarihi ve kültürü, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan zaman diliminde gelenek, görenek, milli değerler çerçevesinde toplumun yaşam süzgecinden geçerek oluşmuş ve medeniyetler silsilesi içerisinde kendisine önemli bir yer bulmuştur. Türk edebiyatı tarihi boyunca da sanatçılarımız, bu köklü toplumsal hafıza unsurlarına yapıtlarında atıflar yaparak eserlerini zengin bir zemine oturtmuş, böylelikle yaşanan olaylara ve kıymetlere dikkat çekmeye çalışmışlardır. Eserlerinde Türk medeniyet unsurlarına en çok yer veren isimlerden birisi de Hüseyin Nihâl Atsız'dır. Türk tarihi, kültürü ve edebiyatına ilgi duyan Atsız; Türk tarihi, kültürü ve edebiyatı üzerinde çeşitli araştırma ve çalışmalar yapmış, analizlerde bulunmuş ve bunları değerlendirmiştir. Sanatçının şiirlerinde, bu medeniyetin en önemli yapı taşlarından olan tarihî mekânların ne ölçüde tezahür ettiğini ortaya koymak, onun hayal dünyasını daha iyi anlayabilmek adına önem teşkil etmektedir. Bu çalışmamızın temel hedefi, şiirlerine tarihî unsurlar ekleyen sanatçının imgelem dünyasındaki tarihî mekânların yerini ve önemini konumlandırmak, onun fikir ve his dünyasından yola çıkarak tarihsel izlerin mekânsal portresini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Nihâl Atsız, Türk tarihi, Tarihî mekânlar, Şiir, İmge.

A STRANGE SPIRIT MAN: HÜSEYİN NİHÂL ATSIZ (AN INVESTIGATION ON HISTORICAL PLACES IN END OF THE WAYS)

Abstract

Turkish history and culture has been formed in the time period from Central Asia to Anatolia by passing through the life filter of the society within the scope of traditions, customs, customs and national values, and have found an important place in the history of the civilizations. Throughout the history of Turkish Literature, our artists have made this works richer by making references to their deeply rooted social memory elements and by doing that have tried to draw attention to the events and values that have been experienced. Hüseyin Nihâl Atsız is one of the poets that gives the most place to the elements of Turkish civilization in his works. Atsız, who is interested in Turkish history, culture and literature, has done various researches and studies on Turkish history, culture and literature and has analyzed and evaluated them.

1 Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi.

2 Atsız, 2011, s.11.

In the artist's poems, revealing how much of the historical places that are the most important building blocks of the civilization appear are of importance in order to understand better the poet's imagination world. The main objective of this study is to position the importance and place of the historical places in the world of imagination of the artist who adds historical elements to his poems and to reveal the spatial portrayal of historical traces from the artist's idea and feeling world.

Keywords: Hüseyin Nihâl Atsız, Turkish history, Historical places, Poetry, Image.

Giriş

Hüseyin Nihâl Atsız, 1905-1975 yılları arasında yaşamıştır.³ Babasının görevi sebebiyle çocukluğunun bir kısmını, Türk olmayan mahalle ve sokaklarda geçirmiştir. Küçük yaşta olmasına rağmen İtalyan ve Rum çocuklarıyla ettiği kavgalar, onun ileride nasıl bir millî kimliğe bürüneceğinin ilk belirtileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk değer yapısının temellerinin küçük yaşta kıvılcım olarak düştüğü Atsız, gençlik yıllarında da yangına dönüşen ülkü değerleriyle kişisel yapısını birleştirmiştir. Gökalp'ın cenaze töreni gecesinde solcu gençlerle tartışmıştır. Gençliğinde bu ve benzeri olaylar, onun düşünsel dünyasının oluşum aşamalarında etkisini göstermiştir.

Yaşı ilerledikçe davası da büyüyen sanatçı, dikenli bir hayata rağmen kolay yola sapmayarak kendini geliştirmenin yöntemlerini aramıştır. Bunları gerçekleştirirken de asıl hedefi "vatan" olmuş ve bu yönde yürümeye devam etmiştir. Onun bu uğraşı Türkçülüğe, kısacası millî değerlere zıt olan tüm düşünce ve sistemlere karşıdır. Özellikle "komünist" yapılanma iddialarına karşı sert bir muhalif duruş sergileyerek dimağımızda yer edinmiştir. "Atsız, bütün Türk düşmanlarına ve bunların en başında da komünizm, siyonizm ve masonluğa düşmandır." (Öner, 1988, s. 61) Hasan Ali Yücel, Sabahattin Ali, Sadreddin Celâl, Pertev Nâili Boratav, Ahmet Cevâd gibi isimlerle tartışmalara girmiş, kimileriyle mahkemelik olmuş, yazdıklarından ve inandığı fikirlerden dolayı yıllarca sıkıntılar yaşamış ama söylemlerinden hiç vazgeçmemiştir.

İnandığı dava yolundaki mücadeleleri, bu gaye peşinde kırk sekiz yıl boyunca çalışan yorulmaz kalemi, Atsız'ı Türkçü düşünüşün Cumhuriyet yıllarında en kuvvetli temsilcisi ve önderi yapmıştır. Yazdıkları ile Türkçü düşünceye açıklık getiren, belirli prensipler ve hedefler çizen Atsız, Türk seciyesini ve Türklüğü bozmaya yönelmiş, millî şura gizliden veya açıktan cephe alan Türklük aleyhtarı düşünce ve tertiplere karşı aralıksız mücadele etmiş, Türklüğü kendisini bekleyen tehlikeler önünde daima uyanık tutmaya çalışmıştır (Akün,1991, s. 88).

"Dava adam"larının toplumun gönüllerinde yer bulmasının en önemli sebebi, karşılaştıkları olumsuzluklara göğüs germesi ve sabırla o cihette emek vermeye devam etmesidir. Atsız da bu yolda "mücadele" ve "kavga" adamlığı, hayatının merkezine oturtmuştur. Askerî Tıbbiye'den çıkartılmış, 1938'de azınlıklar konusunda çalıştığı kurumun müdürüyle tartışmış ve ihraç edilmiştir. Ardından özel okullarda iş bulmuş fakat dönemin Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı mektuplardan dolayı zamanın Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in tepkisiyle karşılaşmış ve buradaki işinden de olmuştur. Yine yılmamış, Atsız Mecmua, Orhun, Ötüken, Bozkurt, Orkun gibi dergiler çıkararak görüşlerini aktarmaya devam etmiştir. Ömrünün son demlerinde bile çeşitli

3 Ayrıntılı bilgi için bk. (Deliorman, 1978; Tek, 2002; Tekin, 2015)

sağlık sorunları olmasına rağmen Türkçü yaklaşımlarından ötürü cezaevine konulmuş ama çizgisini yine değiştirmemiştir. Onun yegâne hedefi “Türkçü çıkar” açmak olmuştur.

Atsız, hayatı boyunca tâviz vermeden Türkçülük fikrinin mücadelesini yaptı. Hiçbir baskı, engel, işkence ve mahrumiyet onu bu mücadeleden döndürmedi. Her ihraç ve sürgünden sonra daha bilenmiş, daha azimli ve daha güçlü bir tarzda mücadelesine devam etti. Her türlü mevki ve menfaat hissinden uzak olan büyük kavga adamı, hiçbir zaman tâviz vermeyerek şerefine ve mücadelesine leke düşürmedi (Öner, 1988, s. 16-18).

Çocukluğu, gençliği ve bunların gölgesinde beliren yapıyla Hüseyin Nihâl, edebî eserlerinde bu tesirin izlerini taşımaktadır. Onun kendisinden sonraki nesle en önemli etkisi, olaylara Türkçü bir gözle bakılabileceğinin farkındalığını öğretmesidir. Bunları, duygu ve düşünce potasında eritmiş; “Şiir, roman, hikâye ve makale türlerinde yayınladığı eserlerle, Türkçü bir edebiyatın doğmasını da sağlayan Atsız” (Öner, 1988, s. 71) yazdıklarını, fikirlerini yayma aracı olarak görmüştür.

O, Türkçülük mefkûresini sadece Anadolu’ya mahkûm etmemiş, Türk coğrafyalarını da içine alan “Turan” ve “Kızılalma” fikrini benimsemiştir. Şiir, roman ve makalelerinde de bu ülkünün izlerini görmekle beraber Hüseyin Nihâl’in, “yeni milliyetçi edebiyat”ın ve “Türk dünyası”nın gur sesi olmasının nedenlerinden birisi de budur.

Eski ve uzak Türkler ve Türk ülkeleri, ırkımızın değer ve meziyetleri, yitlikleri, destanları konularını şiirleştiren ‘Yolların Sonu’ gibi şiir kitapları, sayısız yazıları, incelemeleri ve hele pek çok sevilen, dokuzar onar baskı yapan (çoğunun konuları eski Türk ulusları, bilhassa Köktürkler’den alınmış) Bozkurtların Ölümü (1946), Bozkurtlar Diriliyor (1949), Deli Kurt (1958), Ruh Adam (1972) romanları ile ‘Yeni Türkçüler’ diyebileceğimiz bir iki kuşağın heyecan, ülkü ve ruh malzemesini vermiş; ‘yeni milliyetçi edebiyat’a birçok unsurlar da kazandırmıştır (Kabaklı, 1974, s. 664).

Ortaya koyduğu yapıtlarında milletin, millî duygularına hitap etmiştir. İdeolojik hedeflere hizmet eden ürünlerde görülen idealize tipler, sanatçımn eserlerinde de mevcuttur. Bu tipler, kendi hissesine düşen görevleri gerçekleştirmekle yükümlüdürler. Atsız’ın eserlerine bakıldığında romanlarında tarihten şahıslara yer vermiş; roman kişilerini adeta tarihî özellikleriyle tahkiyeli bir yapıya kavuşturmuştur. Şiirlerinde de durum bundan farklı değildir. Geçmiş dönem kahramanlarını mısralarına taşımış, onlara yeniden can vererek ülküsel bir misyon yüklemiş ve okuyucularına seslenmiştir. Bunu vücuda getirirken realiteyi arttırmak için mekânları da tarihe uygun, hakiki bir biçimde tercih ederek gerçeklik kavramını bir üst boyuta taşımış ve yapmış olduğu tasvirlerle de pekiştirerek tahayyül ederini yükseltmiştir. Onun bunları yapmasının tek nedeni vardır: Sanatçı hüviyeti ile politik kimliğini bir araya getirerek Türk tarihinin önemli olaylarının unutulmasını önlemektir.

Hüseyin Nihâl’in şiirleri bir ideal doğrultusunda, belli hayaller neticesinde yazılmış tezli bir yapıdadır. Yani Atsız’ın “Şiirlerinin büyük bir bölümü, ülkü için yazılmıştır.” (Sertkaya, 1987, s. 92) Hayatında ilke edindiği fikirlerinden, şiirlerinde de ayrılmamıştır. “Yolların Sonu’ndan toplanan şiirlerinin çoğu ya “-Türk tarihi- denilen kahramanlık şiirini”, ya da “Sevgiliden sevgili bir mefkûre vardır.” dediği mefkûresini anlatan şiirlerdir.” (Çıkla, 2010, s. 229)

Sanatçımn eserlerine bakıldığında, temel alanın tarih olması ve bu bilgiler ışığında

yapıtlarında Türk tarihine yer vermesi gayet olağandır. Gerek romanlarında gerekse şiirlerinde tarih kokan emareler, anımsatmalar vardır. Bu izlerden birisi de tarihî mekânlardır. Bunlar, millî ve ideolojik açıdan onun şiirlerinde yer bularak ulusal bir kimliğe kavuşmuştur. Böylece bir metafora dönüşen mekân algısı, sanatsal bir forma bürünürken Atsız tarafından onlara yeni manalar yüklenmiştir. Onun gözüyle tarihsel yerlere, şiirsel bağlamda ışık tutmak ve bu perspektifle mütefekkirin şiirleri, tarihî boyutu ve fikirleri dâhilinde mekânsal olarak irdelenecektir.

Aşağıda Orta Asya coğrafyası ve Kafkasya, Türkiye coğrafyası ve diğer coğrafyalar tasni-fiyle tahlile dâhil edilen bu tarihî mekânlar, sanatçının geçmiş olayları anlama, kavrama ve yorumlama özelliklerinden geçerek şiirlerine taşınmış ve değerlendirilmiştir.

Yolların Sonu'nda Tarihi Mekânlar

İnceleyeceğimiz Yolların Sonu adlı eserde sanatçının şiirlerinin ortaya çıktığı toplumun, tarihî mekânlarıyla ilişki kurularak bir yapı meydana getirilmiştir. Türkler, Orta Asya'da tarih seyrine dâhil olmuş, burada Hazar Denizi ile Aral Gölü'nün ortasını yurt bellemiş, adı anılan bu topraklarda yeni bir millî kültür tesis etmiş ve çeşitli sebeplerle de batıya doğru göç ederek yeni coğrafyaları mekân tutmuşlardır.

İnsanlar sadece hayatlarını bugün sürdürdükleri mekâna, maddi ve manevî bağlı değillerdir. Mazide atalarının yurt tuttuğu coğrafyalarla da gönül bağı kurmuşlardır. Çünkü geçmişte ataları o topraklardan beslenmiş, nehirlerinden su içmiş, o coğrafyalarda kılıç çekmiş, oralar için can almış ve vermişlerdir. Şu anda oralarda yaşamıyor diye, ana yurt unutulmamıştır. Kısacası bizden önceki nesillerin ayak bastığı topraklarla şu anda da kalben bir bağ mevcuttur ve olmaya da devam etmesi gayet tabiidir. Bu sadece Türk milleti için değil, tüm dünya toplumları için de aynı kefededir. Çünkü her toplumun bir geçmişi, dolayısıyla da bir yaşam coğrafyası olmuştur. Göçler, savaşlar, hastalıklar, olumsuz iklim koşulları sebebiyle başka topraklar vatan edinilmiş ama tarihî mekânlar haturdan çıkmamıştır. Türk milleti, tarihi Orta Asya'dan başlatarak zengin bir geçmişe ve geniş coğrafyaya sahiptir. Dünden yarına da bu coğrafyalarla maddî-manevî birlikteliğin devam edeceği kaçınılmaz bir gerçektir.

Daha önceden de belirttiğimiz gibi Hüseyin Nihâl Atsız, Türk tarihinden fazlaca yararlanmış. Sanatçı tarihî birçok olayı, mekânı, kişiyi edebî eserlerine taşımış ve dönüştürerek kullanmıştır. Özellikle tarihî mekânlar ile verilmek istenen ileti arasında sıkı bir bağ vardır. Böylelikle o, gelecek kuşaklara ruhî yatırımlarda bulunurken eserlerini daha gerçekçi bir zemine oturtmuştur. Şiirlerinde tarihî mekânlara rastladığımız şairin ele aldığı bu yerler, üç ana başlık altında değerlendirilmiştir:

Orta Asya Coğrafyası ve Kafkasya

Türklerin ilk yerleşim yeri ve diğer coğrafyalara açılış noktası olan Orta Asya coğrafyası ve Kafkasya, Hüseyin Nihâl'in şiir dünyasında önemli bir mahiyete sahiptir. Özele inildiğinde ise tespit edilen tarihî mekânlar şunlardır: Tanrı ve Altay Dağı, Ötügen, Ergenekon ve Kafkasya. Bunlar içinde Atsız'm, şiirlerinde en çok yer verdiği tarihî mekân ise Tanrı Dağı'dır.

Orta Asya büyük dağ sistemlerinden biri olan Tanrı Dağı, Türkler açısından çok önemlidir. Böyle olmasının birçok nedeni vardır. Eski Türklerde büyük bir dağa sahip olmayan ırkların, dünyaya tutunmalarının imkânsız görüldüğüne inanılmakta ve yok olacağı fikri hâsıl olmaktadır. Bu sebeple Türkler, Tanrı Dağı'nı öz vatanı olarak bilmiş ve bir dilek dağı olarak tammişlardır. Ayrıca Tanrı Dağı, "Kızılelma" fikrinin başlangıç noktası olması hasebiyle de mühimdir. Böylece adı anılan bu tarihî mekân, "Turan"ın simgesi haline gelmiştir. Türk milletinin dirilip yeniden burada toplanacağı düşüncesinde olan kişilerin, Tanrı Dağı'nı ata yadigarı olarak görme nedenlerinden bir diğeri budur. Bununla birlikte burası hakkında bazı dinî varsayımlar mevcut olup bunlardan biri de Yafes ve oğullarının burayı yurt edinmeleri, onun ölümüyle oğlu Türk'ün başa geçmesi, sülalesini genişletmesi ve dünyaya yayılması, Türk milleti arasında inanılan bir rivayettir.⁴ Bundan ötürü Tanrı Dağı, Türk ırkının kökünün ortaya çıkış ve birçok coğrafyaya yayılma alanıdır: "Türklerin anayurdu Orta Asyanın batı bölümleridir. Tıyaşan yahut Tanrı dağları denilen sıradağ Türkelinin belkemiğidir. Türkistana hayat veren büyük ırkların çoğu buradan çıkar." (Atsız, 1997e, s. 13) Bu ve bunun gibi nedenlerle Tanrı Dağı'na kutsiyet yüklenmiş ve Türkler arasında ayrı bir değer verilmiştir. Bu düşüncelerin tesirinde kalan Atsız, Türklerin tarih sahnesine çıkışını, Tanrı Dağı'ndan başlatmaktadır:

Biz, başkalarının bile benimsediği şanlı millî adımızı taşıırken onlar, kendilerini idare etmek üzere Norman "Rus" boyunun adını almıştır. Irkımızın ve milletimizin adı olan "Türk"ün mânâsı "kuvvet" veya "medenî-türelî" demekken onların millî adı "İslav"ın kendi dillerindeki anlamı "köle"dir. Biz Tanrı Dağlarından doğduk. Onlar Pripet bataklıklarından fırladılar (Atsız, 1992, s.303).

Yazara göre Tanrı Dağı kutsal bir yer, halkı da millî birer kahramandır ve "En eski insan topluluklarından biri olan Türkler, şerefli insanlar olmak dolayısıyla, manevî değerlere büyük ölçüde yer vermişler, bir millî mukaddesat sistemi yaratmışlardır. Anayurdumuzun bel kemiği olan Tanrı Dağlarının en yüksek tepesi, yani "Han Tengri" mukaddes bir tepe..." (Atsız, 1992, s. 286) olarak görülmüştür. Hatta o, kutsallığı bir üst boyuta taşımış; hayatı, bir rüya olarak varsaymış ve rüyasında var olan ülkelerini "nasip" olarak konumlandırmıştır. Ebedî olan şanlı ölümünüyse Tanrı Dağı'nda bekleyen ecdat ruhlarına ve Tanrı'ya kavuşma olarak adetmiştir:

Hayat ve ölüm... Bunların ikisi de güzeldir. Fakat esas ve ebedî olan ölümdür. Öteki bir rüya kadar geçici ve aldatıcıdır. Büyük ve esrarlı kâinatın sinesinde yatmak... İşte bizim nasibimiz budur. Bu nasibimizi almadan önceki kısa rüya âleminde kendimizi ölüm kadar ebedî bir fikre vermek ve o fikir uğrunda harcamak gibi yüksek bir ülküye kaptırmaktan şerefli ne olabilir? Bu ölüm bizi gayemize, Tanrı Dağında bekleyen ecdat ruhlarına ve bizzat Tanrıya kavuşturacak şanlı ve güzel bir ölümdür. Bu ölümün güzelliği ile içki ve şehvet içindeki hayatın çirkinliğini düşünmek hakikati anlamaya da yardım edecektir (Atsız, 1992,s.114).

Türk milleti, "Turan" idealini gerçekleştirinceye kadar bu davanın peşindengidecektir. Sanatçıya göre, "Bu yürüyüş devam ediyor. Türk orduları ata ruhlarının dolaştığı Altay ve Tanrı Dağları eteklerinde geçit resmi yapıncaya kadar devam edecektir" (Atsız, 1992, s. 19).

Türkler, Tanrı Dağı'nı kendileri için önemli görmüş ve bu uğurda canlarını ortaya koy-

4 Ayrıntılı bilgi için bk. (<http://gizlilikler.tr.gg/T.ue.rklerin-Atas%26%23305%3B-Yafes--k1-Yafet,-Ca-pa%26%23351%3B,-Olcay-Han-k2-.htm>)

muşlardır. “Dövüşün! Son fişeğe, son damla kana kadar savaşın! İstemediğiniz yabancı saflarda ölümlü! Zarar yok... Bu ayrılıklardan yarının büyük birliği doğacaktır... Birleşeceğiz ve Tanrı dağımın eteklerinde kırmızı içerek sizin ve bizim bir olan atalarımız için Tanrıya yakaracağız.” (Atsız, 1997d, s. 449) diyen Hüseyin Nihâl, Türk milletinin sesi olmuştur.

Atsız, bu mefkûre yolunda hayatını kaybeden kahraman ruhlarını, Tanrı Dağı'nda buluşacağına ve efsaneleşeceğine inanmaktadır:

Varsın sizi hiçbir dudak anmasın. İsterse size hiçbir mısra yanmasın. Ruhlarımız Tanrı dağına varınca, efsanelere karışmış atamız Alp Er Tunga, başımıza kahramanlık tacını eliyle giydirecek; bütün kahramanlarımız size gülümseyecek ve en büyük övücümüz, kahramanlar kahramanı, en gaza yaraları kutlu olsun diyecektir (Atsız, 1997d, s.448-449).

O, Tanrı Dağı'nı sahiplenmiş ve bu dağı birçok yiğit yetiştirdiğini vurgulamıştır: “Türk sesinin geldiği, Türk yüreğinin çarptığı her yer bizim toprağımızdır... Bütün Orta Asya bizimdir. Yalnız coşkun ırmaklar değil, dünyanın en kahraman ordularını da taşıyan, adsız yiğitler yetiştiren Tanrı Dağının kaynakları bizden başka kimin olabilir?” (Atsız, 1997a, s. 40)

Sanatçı, Tanrı Dağı'yla o kadar özdeşleşmiştir ki, ardından kendisine ithaf edilen birçok şiirde bu açıkça görülmektedir. Niyazi Y. Gençosmanoğlu'nun “Atsız Tanrı Dağında”, Mustafa Kayabek'in “Atsız'a Ağıt”, Hayati Baki'nin “Gök Bilge Atsız” gibi şiirleri, bu anılışın en önemli örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵

Görülmektedir ki “Hüseyin Nihâl Atsız” denince akla neredeyse “Tanrı Dağı” gelmektedir. Böyle bir bağın tezahürü olarak sadece nesirlerinde bu tarihî mekâna yer vermekle kalmamış, bu diyarı nazmına da taşımıştır. Şiirlerinde sekiz kere “Tanrı Dağı” söz grubuna yer veren şair için burası, tarihsel mekânların başında gelmektedir.

“Âşık nasıl bulursa iç açan bir serin su
Sevdiği bir güzelin som yalaz dudağında,
Sönecektir bizim de gönlümüzün tamusu

Tanrıların gezdiği yüce Tanrı Dağında.” (s. 7)

Âşık, sevdiğine kavuşuncaya kadar nasıl yanmaktaysa Atsız da Türklerin gönül ateşinin, Tanrı Dağı'na kavuşuncaya dek süreceğini vurgulamıştır.

“Tanrı Dağı! Tanrılar, tanrılaşanlar dağı!

Orda on üç asırdır bizi bir gözleyen var.

Savaş türkleriyle aylı kızıl bayrağı,

Kefensiz ölümlerin ruhunu özleyen var.” (s. 7)

Tanrı Dağı, Türkler için manevî bir tarihî mekân olup birçok Türk devletine kapılarını

⁵ di geçen şiirler için bk. (Öner, 1988, s.94-98)

açmıştır. Bu yer için nice canlar verilmiş ve edip de bu şehitler diyarına özlemini dile getirmiştir.

“Ne güzeldir anarak Tunga Er efsanesini

Yürümek...

Ruh olup, ordu olup Tanrıdağ'ın çevresini

Bürümek...” (s. 82)

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi o, Türk ırkının öldükten sonra Tanrı Dağı'nın çevresinde toplanacağını düşünür. Şiirlerinde bu fikrinden söz etmiş ve Alp Er Tunga'yı anmıştır. Bir başka şiirinde de yine Alp Er Tunga efsanesi ile Tanrı Dağı'm bir arada ele almıştır:

“Analım Tunga Er efsanesini;

Duyalım geçmişin erkek sesini.

Bürüyüp Tanrıdağ'ın çevresini

Yine Gök Türk olalım, El kuralım.” (s. 34)

Bu şiirinde Sakaların destanlaşan liderine bir kez daha telmih yapan sanatçı, geçmişiyile duyduğu kıvancı söze dökmüştür. Yeniden Tanrı Dağı'nı kuşatıp Göktürkler gibi birlik kurmayı hayal etmiş ve bunu da dile getirmiştir.

“Yatağında ölmeyi hatırlıdan sök, çıkar!

Döşegün kara toprak, yorgamndır belki kar...

Sen gurbette kalırsan, ben ölürsem ne çıkar?

Ruhlarımız buluşur elbet “Tanrıdağı”nda...” (s. 56)

Şaire göre millî ruha bağlı olan bir kişi, yatan değil; ülküleri için çalışan bir nefer olmalıdır. Neticesinde ölüm olsa bile bu düşünce uğruna canlarını feda eden kahramanların son buluşma noktası olarak Tanrı Dağı işaret edilmektedir.

“Ulu Tanrı! Kür Şad'm yenilmeyen ruhunu

Yüce Tanrı Dağında daha biraz barındır!

Geleceğiz yakında! Yarın bütün oralar

Demir bileklerdeki çelik kılıçlarıdır!”(s.7)

Türk tarihindeki ilk millî ayaklanmayı gerçekleştiren Kürşad ve onun arkadaşları, 50 yıllık Çin esaretine karşı durmuşlardır. Birçok özelliğiyle ideal bir millî tip olarak Atsız tarafından şiirine taşınmıştır. “Kürşad ruhu”na bir daha bürünerek Tanrı Dağı'na yeniden gelmeyi arzulayan şair, amaçları doğrultusunda canı pahasına kılıçlarını çekmeye hazır olan soyuna atıf yapmıştır.

“Yufka yüreklilerle çetin yollar aşılmaz;

Çünkü bu yol kutludur, gider Tanrı Dağına.

Halbuki yoldaşını bırakıp dönenlerin

Değişilir topu da bir sokak kaltağma.” (s. 11)

Kitaba adını veren “Yolların Sonu” şiirinden alınan bu dörtlük, aslında Hüseyin Nihâl'in karakteristik bir yansımasıdır. Çünkü o, dava adamlığı yoluna adadığı ömrün kırıntılarını bu satırlarda gizlemiştir. Ona göre güdülen bu mefkûre için sağlam bir yürek öncelenmelidir. Atsız, bu yolda yürüyenlerin son durağının Tanrı Dağı olacağını belirterek hedeflerinden dönenlereyse sert bir serzenişte bulunmuştur.

Sanatçının şiir dünyasında yer alan diğer bir tarihi mekân, Altay Dağı'dır. Orta Asya dağlarından olan Altay, Türkler için farklı özelliklere sahip olması dolayısıyla önem teşkil etmektedir. Dağ, özellikle Altay-Sayan Türkleri'nin destanlarında kutsal vatan sembolüne çevrilmiştir. Nitekim Altay Dağı vatan olarak telakki edilmiştir. Aynı zamanda dağ, ata ruhlarının barındığı yer olduğundan dolayı da kutsaldır.” (Bayat, 2006, s.50)

Altay Dağı, eski Türk inanışlarına göre Gök Tanrı'nın var olduğu yerdir. Burada dokuz tanrı bulunmakta ve en üstte Altay Han yer almaktadır. Ayrıca Altaylar, Tanrı'nın Türk'e adım verdiği yer olarak da telakki edilmektedir. İslâm öncesi Türk tarihine ilgi duyan sanatçımız için Altay Dağı'nın önemi, bilinen bir gerçektir. “Eski yurdumuzu, Ata yurtlarını topluma tanıtmış, sevdirmiştir. Altaylar, Tanrı Dağları... Hayalimizde pembe bulutlarla kaplı, görkemli, efsanevi diyarlar oldular.” (Özcan, 2005, s.69-70) Buradan da anlaşılacağı gibi adı anılan tarihi mekânla Atsız, özdeş duruma gelmiş ve Tanrı Dağı'yla da bağ kurulmuştur.

O, yazdığı tarihi romanlarından biri olan Bozkurtlar Diriliyor'da geçmişe uygun olarak Altay Dağı'nı mekân olarak kullanmış, yeniden canlanan Göktürk Devleti'nin vatanı konumuna getirmiştir: “Kür Şad ihtilâlinde yedi yıl sonra korkunç yüzlü Sirba Kağan, Çinliler hesabına yaptığı Kora akımında ölüren Bozkurt soyundan Çıbı Tegin ayaklanmış, Altay'da epey Türk'ün başına geçerek Gök Türk kağanlığını diriltmeğe çalışmıştı” (Atsız, 1998, s.18).

Hüseyin Nihâl'in dava anlayışına göre gerçekleşecek olan bir siyasî birlikle çoğu konudaki farklılıklar geride bırakılacak ve Altay Dağı da bu birleşmenin önemli bir uzvunu meydana getirecektir. “Türkler siyaseten birleşirlerse İstanbul'da çıkan gazete yalnız Semerkantta değil, bir merkezden idare olunmamın tabii neticesi olarak Kazakistan bozkırlarında ve Altayda bile anlaşılacaktır.” (Atsız, 1933, s. 7)

“Turan” sevdasını her seferinde söyleme dökken Atsız, bunun bir gün gerçekleşeceğine yürekten inanmakta ve Altay Dağı'nın ötesini de bu ateşin bir parçası olarak görmektedir. “Adalar Denizinden Altayların ötesine kadar Türk birliği olacaktır.”(Atsız, 1992, s. 474)Ayrıca en önemli arzularından birisi de Altay Dağı'nda millî bir tören yapmaktır. “Nasıl olsa günün birinde Altaylar'da millî tören yapılacaktır!” (Atsız, 1997b, s. 261)

Ziya Gökalp'tan sonra “müebbet bir turan ülküsü”nü ortaya koyan yazar, bu düşüncesini de şöyle dile getirmiştir: “Ey Türk Elleri! Özbekler, Türkmenler, Karakalpaklar, Kırgızlar, Kazaklar, Oyratlar, Altaylılar! Ey Doğu Türkistanlılar, Uygurlar, Tarançılar! Ey Azerbaycanlılar, Kerküklüler, Bayır-Bucaklılar, Kıbrıslılar, Batı Trakyalılar, Balkanlılar;

Gagavuzlar! Ey Balkarlar, Karaçaylar, Nogaylar. Kumuklar! Ey Kırmılılar, Başkurtlar, Mişerler, Tatarlar! Sizin acılarımız, bizim acılarımızdır... Sizin yurdunuz, bizim yurdumuzdur. Yurdumuz Adalar Denizinden Altayların ötesine kadar büyük ve müebbet bir ülkedir.” (Atsız, 1997d, s.181) Altay Dağı da bu idealin en önemli merkezlerinden biri olarak görülmüştür. İlgili mekân hakkındaki fikrî ve siyasi bakışı yukarıdaki gibi olan sanatçı, şiirlerinde de bu görüşlere farklı açılardan yer vermiştir:

“Bir gün olur yılda, ayda

Birleşiriz hep Altay’da.” (s. 69)

Şiirde yer alan fikre göre bir gün Altay’da Türklerin birleşmesi yaşanacak ve hayaller, gerçeğe bürünecektir.

“Hakanların dikilmeli Altay’da tuğları,

Varsın cihanda olmayagörsün mezârımız.” (s. 85)

Tuğ, bir hükümdarlık sembolüdür. Burada şair, hakanların tuğlarının Altay Dağı’nda eksik olmamasını dilemekte ve bu uğurda can vermekten geri durulmamasını söylemektedir. Bu ata topraklarında, bir mezar yeri olmasa bile Türk nişanesinin eksikliğinin yaşanmamasını istemektedir. Bir başka şiirinde ise şair;

“Bilsin cihan ki ben bu cihânın nesindeyim:

Bir ülkünün mehâbetinin zirvesindeyim.

Dünya denen mezellete dalsın her isteyen;

Ben ırkımın şeref taşan efsanesindeyim.

Herkes bir özleyişle yaşar... Ben de öylece

Altaylar’ın ve Tanrıdağ’ın çevresindeyim.” (s. 87) diyerek dünyada kendisini konumlandığı yeri, Türk ırkının efsaneleri ve ülküsünün en tepe noktası olarak görmüştür. Devamlı mücadele içinde olan Hüseyin Nihâl, hayata bir “Türk destanı” misali yaklaşmıştır. En büyük vuslatı, Altay ve Tanrı Dağı etraflarınadır. Çünkü o topraklar, ata yurdudur. Ayrıca Altay’la Tanrı Dağı’nı bir tutarak iki tarihî mekânın da kendisinde uyandırdığı izlenimleri, estetik bir şekilde sokmuş ve dizelerine taşımıştır.

Tarih sayfalarından şiir dizelerine taşınan diğer bir mekân, Ötüken mevkiidir. Birden fazla Türk devletine başkent olmuş Ötüken⁶, “toprak ana, kutsal mekân” diye nitelendirilmiş ve geleneksel Türk inanışlarında dünyanın merkezi olarak görülmüştür. Göktürk Yazıtları’nda da adı anılan mekân, aslında bir şehir değil; ormanlık bölgenin adıdır. “Bir de Ötüken’in haritada şehir olarak gösterilmesi büyük bir yanlışlıktır. Bilindiği gibi Ötüken, şehir değil, ormanlık bölgenin adıdır.”(Atsız, 1997d, s. 407)

Atsız’ın şiirlerinde de tarihsel mekân olarak yer alan Ötüken, orduların harekât üssü görülmüş ve Türk ordularının buradan fetihlere açılması hedeflenmiştir:

6 “Ötüken” hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Atsız, 2014, s.162-163)

“Ötüken-Yış durak olsun da bize

Yürüsün ordular oradan denize.” (s. 34)

Şairin Orta Asya coğrafyası dâhilinde ele aldığı diğer bir mekân olan Ergenekon ise Türk milletinin efsanevi ana vatanıdır. Aynı zamanda Göktürklerle ait bir destanın⁷ yeridir. İki Türk ailenin düşmanlarından kaçarken “Ergenekon” adlı bir vadiye saklanmaları, “Börte Çine” isimli bir kurdun onlara liderlik etmesi ve demirci vesilesiyle demir dağı eriterek kurdun rehberliğinde oradan çıkmaları bu destanda konu edinilmiştir. Yani “Ergenekon”, Türk milleti için yeniden doğuşun simgesidir. O da İslam öncesi Türk tarihine vâkıf bir fikir adamı olarak Yolların Sonu'nda bu tarihi mekâna yer vermiştir:

“Çıkarıp Ergenekon'dan ulusu

Türk'ü kılsın yine dünya ulusu.” (s. 35)

Şairin, şiirlerinde yer verdiği diğer bir mekân da Kafkasya'dır. Kafkasya, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında kalan bölgeye verilen ad olup Türk milleti için tarihi menşei ve gönül bağı bulunan bir coğrafya olmuş, hafızalarda en çok Birinci Dünya Savaşı'nda açılan “Kafkasya Cephesi”yle yer etmiştir. Enver Paşa'nın, “Turan” düşüncesini sağlamak ülküsüyle yola çıktığı bu taarruz girişiminde umulan gerçekleşmemiş ve çok sayıda şehit verilmiştir. Atsız da Kafkasya'yı, “Turan” mefkûresinin bir parçası saymaktadır: “Büyük bir Türk milleti vardır. Türkistan'da, Azerbaycan'da, İdil boylarında, Sibiry'a'da, Kafkasya'da yaşayan bu insanlar kendilerine Türk demektir”(Atsız, 1992, s. 436).

Yazara göre bütün Türk soyunun var olduğu (Kafkasya da buna dâhildir) coğrafyalar, Türk egemenliğine girip “Turan” sağlanıncaya kadar çalışılmalıdır. “Biz iki Türkistan'ı da, Azerbaycanlar'ı da, Kafkasya'yı da, İdil-Ural boylarım da, Kırım'ı da kurtarmak için şuurumuz işledikçe, ayakta durabilecek gücümüz kaldıkça çalışacağız. O kadar da değil... Batı Trakya'yı, Kıbrıs'ı ve Adaları da alacağız... Kerkük ve Bayır-Bucak da bizim olacak.”(Atsız, 1992, s. 55)

Eski Türk topraklarının yeniden sahibi olmayı emperyalizm olarak ifade edenlerin karşısında duran mütefekkir, Türk birliğini kutlu bir hadise olarak görmektedir. Bu yüzden de Atsız, Orta Asya'ya açılan bir kapı olan Kafkasya'ya ayrı önem vermektedir: “Emperyalist değiliz ne demek? Eski topraklarımızı kurtarmak isteğimiz emperyalizm ise emperyalistiz. Türkistan'ı, İdil-Ural'ı, Azerbaycan'ı, Kafkasya'yı, Kırım'ı ve Türklerin yaşadığı başka yerleri istemek emperyalizmse kutlu bir düşüncedir.”(Atsız, 1992, s. 42)

Türk ırkının yaşadığı hiçbir coğrafya ile manen ve madden bağı kopartmayan ülkü adamı, Kafkasya'yı da bu mekânlardan biri olarak nitelendirmiştir: “Hayır! Rumeliyi unutmayacağız... Hiçbir yeri unutmayacağız... Turgut Reisin mezarı olan Trablusu, kahraman Türk kadınlarına ve kızlarına mezar olan Rodosu da unutmayacağız... Azerbaycanı, Kırımı, Türkistanı, Kafkasyayı, Altayları, Uralları, Edilleri de unutmayacağız...”(Atsız, 1992, s. 94)

Türkleri birleşmiş olarak görmenin hayallerini kuran sanatçı, bu uğurda ölmeyi “şaheser” diye ifade etmiş, Kafkasya'yı da bu kutlu topraklardan biri olarak tekrar tekrar dile getirmiştir: “Birleşmiş Milletler ideali uğrunda Kora'da şehitler vermek güzel bir

7 Ayrıntılı bilgi için bk. (Kabaklı,1978, s.14-15; Köksal, 2002, s.93-96)

şey, fakat Türkleri birleşmiş görmek için Kafkasyada, Azerbaycanda, Türkistanda, Altayda can harcamak şaheser bir şeydir. Türkçülük din gibi derin, tasavvuf gibi mistik bir sistemdir. Ondaki ihtişamı ve bu uğurda ölmekteki ululuğu ancak ruhunda istidat olanlar duyabilir.”(Atsız, 1992, s. 115)

Yukarıda, Hüseyin Nihâl'in Kafkasya'ya ne kadar önem verdiği anlatılmaya çalışılmıştır. Onun bu fikrî nesirleri, şiirlerine de yansımıştır:

“Kafkasya'da can veren bir şehidin kızı

Bir çeliktir.. Yüreğinde erir her sızı...

Varsın, bağrın firka tiyle yavrunun yansın...

Yansın, dayan! Çünkü sen de bir kahramansın!” (s. 39)

Şair burada, “Kafkasya Cephesi”ni hatırlatmış ve o mukaddes harekât neticesinde babasız kalan şehit kızını da bir “kahraman” olarak görmüştür. Onu, “çelik” nitelemesiyle kudretli saymıştır. Yüreği sızlasa da vatan düşüncesinin bir dava olduğunu öncelmiştir.

Sonuç olarak o, şiirlerinde Orta Asya ve Kafkas coğrafyasında yer alan birkaç önemli tarihî mekâna yer vermiştir. Bu doğrultuda özlenen, kavuşulma arzusu beslenen, ölümden sonraki dirilme olayında toplanacak yer olduğu düşünülen ve efsanelerde geçen bir mekân olarak şiirlerinde en çok rastlanan Tanrı Dağı, onun tarihî açıdan imge dünyasında mühim bir yer teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra Atsız, Türk hakanlarının hükümdarlıklarını Altay Dağı'na kadar taşımaları gerektiğini savunur ve kendisini, bu mekânın efsaneleriyle özdeş görürken tarih boyunca Türk devletlerine başkent olan Ötüken'i ve Ergenekon'u, Türklerin fetih dünyasına açılacağı harekât noktası olarak değerlendirmiştir. Türkçülük anlayışının hedeflerinden biri olan “Turan” ise Kafkasya coğrafyasına kadar hâkim olması gereken bir görüş olarak ele alınmıştır.

Türkiye Coğrafyası

Yolların Sonu adlı eserde yer alan diğer bir tarihî mekânlar coğrafyası ise Türkiye sınırlarını kapsamaktadır. Bu doğrultuda tespit edilen ve çalışmada incelemeye tabi tutulanyedi mekân vardır. Bunlardan ilki gerek Türk tarihi gerekse şairin şiir dünyasındaki kullanma sıklığı bakımından önemli bir yere sahip olan Çanakkale'dir. Çanakkale, “Türk tarihinin düğümü” olarak tammlanabilir. Öyle ki Türk milletinin İngiliz, Fransız ve Anzaklar gibi uzak coğrafyalardan gelen milletlere karşı durduğu, tarihinin köklü mazisine yakışır biçimde mücadele ettiği kader savaşınıdır. Birçok imkânsızın gerçekleştiği bu savaşla birlikte yeni bir tarih sayfası açan Türkler, bu mücadeleyi onun başlangıcı olarak görmüşlerdir.

“Türk tarihini dolduran büyük zaferler arasında, Dumlupınar da dahil olduğu halde, hiç birisi Çanakkale zaferi kadar kat'i neticeli olmamıştır. Çanakkale müdafaası Sakarya müdafaasının ve Dumlupınar taarruzunun anasıdır. Çanakkale müdafaası olmasaydı cihan savaşı iki yılda bitecek ve Türkiye ortadan kalkacaktı. Türkiye ortadan kalktıktan sonra da artık bir Sakarya, bir Dumlupınar olmayacaktı. Çanakkale müdafaası mânevî-ahlâkî bakımdan da büyük bir eserdir. Bu müdafaaya madde bolluğunun, vesait zenginliğinin savaşta “her şey” demek olmadığını ispat etmiş ve yine Türk milletinin bütün cihanda baş düşüşü ve birinci asker

olduğunu bir yol daha ortaya koymuştur” (Atsız, 1997a, s. 5).

Eğer bu savaşta başarı gerçekleşmeseydi, Rus Çarlığı yıkılmayacak ve Kurtuluş Savaşı yaşanmayacaktı. Bu yüzden Çanakkale, dirilişin tarihi mekânı olarak tanımlanmaktadır: “Çanakkale müdafaası olmasaydı Rus Çarlığı devrilmeyecek ve İstiklâl Harbi yapılamıyacaktı. Bunu hiçbir zaman unutmaya Türk genci.”(Atsız, 1997b, s. 177)

“Tarihin iç yüzüne dikkatle bakmak lâzımdır. Muhakkaktır ki o kan dökülmeseydi netice o millet için pek acı olacaktı. Meselâ kahramanlıkları boşuna harcandığı sanılan Çanakkale savaşlarında Türk ırkı o kadar bol kan dökmeseydi Rusya devrilmeyecek, savaş dört yıl sürmeyecek ve biz yenildiğimiz anda Rusya ayakta olacağı için kurtuluş savaşı yapılamayarak Türkiye haritadan silinecekti.” (Atsız, 1997b, s.218-219) diyen yazar, gösterilen gayretler ve ödenen bedeller sonucunda yaşanan olumlu gelişmelere değinmiştir.

Bu savaşta anlaşıldı ki askerî nicelikler tek başına yeterli değildir ve Türk milletinin bu kadar olanaksızlıklar içinde başarı elde etmesinin tek bir izahı vardır: Türk ruhu ve inancı. Atsız, “Askerî dâhi diye öge öge bitiremedikleri Napolyonu ilk tepeliyen, hem de inhilâl zamanımızda, biz olduk. En son dersi de daha dün Çanakkalede verdik. Eğer yeniden ders almak istiyorlarsa gelsinler, bekliyoruz.” (Atsız, 1997d, s.524) diyerek Batı'ya meydan okumuş ve Çanakkale muharebesinden kesitlerle bu cevabın onlara geçmişte de verildiğini ifade etmiştir:

İngilizler, Fransızlar Çanakkale'ye saldırdığı zaman, o üstün silâhlar karşısında, o mâneviyat ve o eğitim karşısında, Balkan Savaşı'ndan çıkmış Türk askerinin bir şey yapamayacağına emindiler. Hattâ Türk ordusundaki Alman subayları da aynı düşüncede idiler. Fakat Enver Paşa'nın sıkı disiplini ile bir buçuk yılda hazırlanan ordu, yetişkin ve fedakâr subaylarının kumandasında, bire karşı iki ölerək, onları durdurup kaçırdı. Çünkü ruhlarını zafer inancı sarmıştı. Fakat ruhlarında zafer inancı olmayan Fransızlar, Majino'nun arkasında oldukları halde Alman saldırısı karşısında 12 günde yere serildiler (Atsız, 1966, s. 114).

Yazar bu duruma şiirlerinde şu şekilde yer vermektedir: “Çanakkale şehitleri dirildiler mi?” (s. 32). Burada şairin yönelttiği sorunun cevabı, Türk tarihinde gizlidir. Hüseyin Nihâl'e göre Türk milleti hangi savaşta olursa olsun, fark etmez. Çünkü Çanakkale şehitlerinin ruhu, Türk milletinin hamurundadır. Bu yüzden Atsız, şehitliği Türklerin içinde var olan bir millî kimlik olarak düşünmektedir ki bu nedenle şiirinde yönelttiği soruyla bu ruhun yüceliğine, ölümsüzlüğüne ve hassasiyetine dikkat çekmiştir.

Bir başka şiirindeyse tarih sahnesinde Türklerin, Rusları birçok kez yenilgiye uğrattığını anımsatmıştır. İngilizlerin sayısız asker ve silahına rağmen onları, sadece süngüleriyle bozguna uğratan Türk kahramanlarına yer vermiştir. Bunu da manevî güç olarak ad- detmektedir:

“Gövdesini elbette döndürürüz kalbura

Bir geçerse Moskofun elimize yakası.

Çanakkale önünde yine kopar bir bora

Süngümüzle bozulur İngiliz'in cakası...” (s. 10)

Hüseyin Nihâl'in şiirlerinde yer alan, Türkiye coğrafyasında kurtuluş mücadelesinin verildiği diğer bir tarihî mekân olan Anafartalar, Çanakkale Savaşı'nın üçüncü cephesidir. Burada, İngiliz ve Fransızlara karşı büyük bir direniş gösteren Türk milleti, nihayetinde başarıya ulaşmıştır. Sayı ve mühimmatça üstün olan düşman kuvvetlerini geri püskürtüp buradan bir zafer çıkarabilmek, ancak tarihî seyri değiştirecek bir milletin yapabileceği dehadır.

O da "Anafartalar gurubunda 136 gün aralıksız süren bu savaş şanlı Türk silâhlarının zaferi ile bitiyordu." (Atsız, 1997b, s. 176) demiş ve bu başarıyı Türk tarihine not düşmüştür. Yolların Sonu'nda ise şair, Anafartalar'a değinmiş ve düşmanın yenilişini mısralarla ders verir mahiyette kaleme almış, aynı zamanda 18. yüzyılda Fransızların lideri olan Napolyon'u, Akka Kalesi önlerinde durduran 91 yaşındaki Cezzar Ahmet Paşa'yı da hatırlatarak Türk tarihinin kaynaklarından beslenmiştir:

"Anafarta cephesinde kim durdu en son?

İlk dayağı kimden yedi kuduz Napolyon?" (s. 22)

Sanatçımn bu coğrafyada ele aldığı tarihî bir mekân olan ve maddî-manevî anlamda diğerleriyle bir bütünlük arz eden Dumlupınar, onun için sadece bir yerleşim yerinden ibaret olmamıştır. Kütahya iline bağlı Dumlupınar yakınlarında 30 Ağustos 1922'de, Türk ve Yunan orduları arasında yaşanan Dumlupınar Meydan Savaşı, tarihin gidişatını doğrudan etkilemiş ve Türk milleti, var oluş mührünü tarihe vurmuştur. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, bu savaşı şahsen yönetmiş; bu yüzden bu savaş, "Başkomutanlık Meydan Savaşı" olarak da anılmıştır. Türk ordusunun galibiyetiyle neticelenen ilk taarruz savaşıyla Yunan işgaline kesinlikle son verilmiştir. Atsız da bu zafere kayıtsız kalmamış ve burada yaşanan onur mücadelesini, gurur duyarak nazmına aktarmıştır. Bu galibiyetten ilham alan şair, Yolların Sonu'nda Dumlupınar'ı emperyalist ve komünist güçlere hatırlatmıştır:

"Dumlupınar denen şeyi bilirsin elbet!" (s. 30)

Hüseyin Nihâl, mahvoldu zannedilen bir milletin Dumlupınar'la şahlanışına dikkat çekmiş ve bu savaşın kazamlmasında başrol oynayan Mustafa Kemal'i de büyük devlet adamı olarak nitelendirmiştir: "Mustafa Kemal Paşa, "Atatürk" adını soyadı olarak almıştır. Şunu da unutmamalı ki o Sakarya ve Dumlupınar meydan savaşlarını kazanmış bir kumandan, mahvoldu sanılan bir milleti kalkındıran devlet adamıydı. Tehlike anlarında ülkesini bırakıp gitmiş ve unvanı durup dururken almış değildi" (Atsız, 1997b, s. 63).

Yazar, Lozan'a giden yolun Dumlupınar'dan geçtiğini belirtmiş, Türk milletinin tek başına tarih yazan bir millet olduğunun altını çizmiştir. Bağımsızlık yolunda atılan önemli adımlardan birisi Lozan'dır. Bu antlaşma ortamı, kolay oluşmamıştır. Gazi'nin komutasında birçok savaşa giren Türk milleti, ağır bedeller ödemiş ve acılar çekmiştir. Bunlar neticesinde masaya davet edilmiş ve bunca çabanın sonucunda vatan aşkı galip gelmiştir. Tek başına tarih yazmış bir millet olan Türkler, al kanlı Dumlupınar'dan çıkarak Lozan'a ulaşmışlardır. (Atsız, 1992, s. 253-254)

Bu coğrafyada yaşanandığ bir kahramanlık destanına ev sahipliği yapan mekân ise Sakarya'dır.1921 yılında Sakarya Irmağı ve Duatepe dolaylarında yaşanan, "Melhame-i Kübra" ya da "Subaylar Savaşı" olarak da tarihte kendisine yer bulan Sakarya Savaşı,

Atsız'ın deyimiyle “Çanakkale Savaşları'ndan sonraki en kahramanca savaştır.” (Atsız, 1997b, s. 138)

“Çok üstün Yunan kuvvetlerine karşı 13 Eylülde kazandığı Sakarya Zaferi (ki o zamana kadar Cihan Tarihinde en uzun meydan savaşıdır) elbette Türk Tarihi bakımından 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkışından çok mühimdir. 13 Eylül 1921 Sakarya Zaferi bir “Sath-ı müdafaa» savaşıdır. Bir kahramanlık destanıdır. Sonuçları bakımından da çok büyüktür. Bu zafer yalnız Türkiye'de değil bütün Türk dünyasında sevinçle kutlanmıştır. (Atsız, 1997d, s. 45,46) Bu savaş, Türk milleti için tamam ya da devam savaşıdır. Sınırlı sayıda askeri ve silahı olan Türklerin, manevî gücü üstün gelmiştir. “Teknik geri olunca ruh üstün olacak, Çanakkale ve Sakarya'daki askerî zihniyet hüküm sürecek, beynelmileçilik değil, milliyetçilik yürürlükte olacak, ancak bu sayede varlığımızı koruyabileceğiz.” (Atsız, 1997d, s. 350)

Sonuçları itibarıyla Türk milleti için yeni bir başlangıç olan Sakarya, Türk dünyası açısından da önemli görülmüş, “Turan”ın kalbi burada atmıştır. “Sakarya boğuşması sırasında bizim için “Uzaktaki Kardeşime” diye şiir yazan Kazak Mağcan veya Kunuri şehitlerinin hâtırasına mevlût okutarak ağlayan Japonya'daki Tatarlar benim milletimden değildir de Anadolu'daki Devşirme artıkları mı bendendir?” (Atsız, 1992, s. 405)

Nihâl Atsız, Sakarya'nın ne anlama geldiğini çok iyi bilmektedir. Şiirlerinde buna yer vererek Sakarya'nın önemine bir kez daha dikkat çekmiştir:

“Kazanmanın sırrını bilmiyorsan git, ara

“Çanakkale” ufkunda, “Sakarya” toprağında.” (s. 56)

Burada üstünde durulan nokta, bütün zorluklara ve imkânsızlıklara rağmen Türk milletinin kazandığı bu zaferlerin bir “sır” olarak görülmesi ve bu gizli Türk milletiyle her daim var olacağımın ima edilmesidir. “Türk gençliği bugün yeniden bir Sakarya ve hattâ yeniden bir Çanakkale yaratabilir.”(Atsız, 1992, s.185)

Türk'ün kaderi ile eş değer görülen Sakarya'nın ardından, Türkiye coğrafyasında ele alınan diğer bir mekân ise Edirne'dir. Tarihi bir il olan Edirne, yıllar boyunca önemini ve değerini korumuştur. Geçmişte birçok olaya tanıklık etmiş bu tarihi mekân, 1361'de I. Murat tarafından fethedilmiştir. İstanbul'un topraklarımıza katılma yılı olan 1453'e kadar da Osmanlı Devleti'nin başkenti olmuştur.

İmparatorluğun üniversite şehri olarak hatırlanan “Edirne” için Atsız, “Muratbalık” ya da “Muratkent” adını önerir: “Edirne'ye “Muradkent” yahut “Muradbalık” diyelim de, bu topraklarda maddeden isme kadar her şeyi Türk yapalım da dünya ne derse desin.”(Atsız, 1997d, s.420)Ülkemizin Avrupa'ya açılan kapısı olan Edirne, tarihte Şükrü Paşa'yla anılmaktadır. Bunun sebebi, Şükrü Paşa'nın Balkan Savaşları'nda elinden gelenin fazlasını ortaya koymasındadır. O, Yolların Sonu'nda “Edirne” ve “Şükrü Paşa”ya şu şekilde yer vermiştir:

“Edirne'de Şükrü Paşa bekliyor nöbet!”(s. 30)

Burada da görüldüğü gibi sanatçı, Edirne'nin tarihi seyrine önem vermiş, Balkan Savaşları'na değinmiş ve Şükrü Paşa'yı da bir kahraman olarak yâd etmiştir: “Büyük adam sorumluluktan kaçmaz. Balkan savaşında Edirne'yi müdafaa eden merhum Şükrü Paşa,

kahramanca bir müdafaadan sonra esir düşünce, adı bütün dünyayı tuttuğu halde kendisini yine sorumlu saymış, esaretten döndüğü zaman bizzat, müracaat ederek divanı harbe verilmesini istemiştir. Şükrü Paşa da bunun için büyüktür”(Atsız, 1997c, s. 15-16).

Türkiye coğrafyasında değerlendireceğimiz dünyanın en büyük iç denizi olan Akdeniz, tarih boyunca birçok devlete, medeniyete ev sahipliği yapmış, mazide çok defa Türk-Yunan zıtlaşmasına tamklık etmiş ve sanatçının şiirlerinde de bu minvalde kendisine yer bulmuştur.

Hüseyin Nihâl Atsız, “Türk dili ve tarihi üzerinde çalışan Batılı bilginlerden birçoğu Akdeniz’den Çin içlerine kadar yayılan ve kendilerine “Türk” diyen insanları, ilmî görüşle, tek bir millet saydığı”(Atsız, 1992, s.403)fikirini savunmuş ve Akdeniz’i, “Turan” coğrafyasının batıdaki sınırı kabul etmiştir. Bunun yanında Gazi Mustafa Kemal’in “Akdeniz”i hedef olarak göstermesi, onun için ayrı bir feyiz olmuştur: “Dün ordularına ilk hedef olarak Akdenizi gösteren Gazi elbette pek yakında ikinci hedefi de gösterecektir” (Atsız, 1997a, s. 43).

Akdeniz, tarih sayfalarına uygun olarak şairin mısralarında kendisine de yer bulmuştur:

“Yine ufka açılır şanlı korsanlarımız,

Bir Türk gölü yaparlar Akdeniz’in içini.

Acı acı gülerek bugün susanlarımız

Yarın rezil ederler Romalı’nın piçini.” (s. 9)

Bu şiirde Akdeniz’in Türklere ait olduğunu dile getiren Hüseyin Nihâl, bu denizde Romalıların birçok kez yenilgiye uğratılmasına da değinmiştir.

Türkiye coğrafyasına dâhil edebileceğimiz son tarihî mekân olan Malazgirt ise Alp Arslan’ın, Diyojen’i mağlup etmesiyle Anadolu’nun kapılarını Türk milletine açmıştır.

Yazar, Türk tarihinin en büyük galibiyetlerinden biri olarak tammladığı Malazgirt’i, 1048 Pasinler’den sonra yapılan ikinci büyük meydan savaşı olarak saymaktadır. Bunun sebebini, yüz bine karşı kırk bin kişiyle kazanan Türk ordusuna bağlamaktadır. Bunun yanı sıra Bizans ordusundaki Türklerin, büyük bir millî şuur göstererek aidiyetlerine yakışır bir şekilde Alp Arslan’ın safına geçmesi de bu savaşın başarıyla sonlanmasında diğer bir etken olarak görülmüştür. Ayrıca o, burada kazanılan zaferi, İstanbul’un fethi kadar önemli addetmiştir. (Atsız, 1997b, s. 181-182)

Büyük Selçuklu Devleti, yöneticisinden askerine kadar bu toprakları vatan bilmiş, ruhen de kutsal görmüş ve bu uğurda ölmeyi de şeref saymışlardır. “Er meydanında ölmeyi şeref bilen atalarımız, Malazgirt’i elbette kazanacaklardı. Selâm Malazgirt kahramanlarına ve onlara katılan Oğuzlar’la Peçenekler’e...” (Atsız, 1997b, s. 198)

Şair, Malazgirt hatırasını ve bu hatıraların başkahraman olan Alp Arslan’ı milli mukaddesat olarak görmüş, adı geçen bu tarihî mekânı, diğer yerlerle birlikte hedef olarak göstermiş ve şiirlerine taşımıştır:

“Yiğit Harbiyeliler! Öğrenin dersinizi:

Kahraman göz kırpmadan düşmana saldırandır.

Vazifeniz: Kanije, Silistire, Pilevne,

Niğbolu, Kosova, Malazgirt, Çaldıran'dır.” (s.10)⁸

O, bu dizelerde kahramanlığın, göz kırpmadan ve korkusuzca düşmana saldırmak olduğunu ifade etmiş ve adı geçen tarihî mekânları, ülküleriyle içselleştirmiştir.

Kısacası Türkiye coğrafyası kapsamında Atsız'ın şiirlerinde değinmiş olduğu mekânlar, tarih boyunca Anadolu halkının, Türk milletinin bağımsızlık mücadelesi verdiği; vatanına, namusuna ve töresine sahip çıktığı, büyük kahramanlık destanlarının yazıldığı savaşlara tarihî şahitlik etmiş mekânlardır.

Diğer Coğrafyalarda Yer Alan Mekânlar

Yolların Sonu'nda coğrafi birlikteliğe tabi tutulamayan tarihî mekânlardan Pilevne, Viyana, Tuna, Çaldıran-Niğbolu, Kosova, Kanije ve Haçovabu başlık altında değerlendirilecektir. Bu mekânlardan ilki,93 Harbi sırasında Gazi Osman Paşa tarafından savunulan ve bugün Bulgaristan'da bulunan Pilevne'dir. Türk tarihinde hafızalardan silinmeyecek bir kahramanlık destanının şahidi olan mekân, şairtarafından hamasî bir edayla şiirlerinde anlatılmıştır:

“Sınırdadır Pilevne'nin kırk bin askeri!” (s. 30)

Sanatçının Pilevne'ye yüklediği görev, Gazi Osman Paşa'nın gösterdiği cesaretli devlet adamlığı ile eşdeğer bir seyirdedir:

1878, 145 günlük şanlı bir müdafaadan sonra Pilevne şehrimizin düştüğü gündür. Müşir Gazi Osman Paşa 40.000 kişilik ordusuyla 150.000 kişilik Rus ve Romen ordularına dayandıktan sonra yiyeceğinin tükenmesi üzerine bir çıkış yapmış, fakat başaramıyarak düşmana tutsak düşmüştü. Osman Paşa o kadar askerî üstünlük ve kahramanlık göstermişti ki Moskof Çarı ve başkumandanı onun kılıcım alamadılar. Gazi Osman Paşanın ruhu bugün bütün dünyaya bir yurdun, Çekler ve Fransızların yaptığı gibi, teslim edilemeyeceğini, yurdun kalelerinin, hattâ açık şehirlerinin Pilevne gibi müdafa olunacağını sessiz bir belâgatle haykırmaktadır. Antakyada yenilenlerle Pilevnede yenilenlerin hâırası yarınımızı aydınlatan güneşlerdir (Atsız, 1997b, s. 164).

O, bir başka şiirinde de Pilevne'den yükselen o kahramanca nidalara atıf yapmış, Türk milletinin cesaretini yüreklerinden eksik etmemelerini şu kelimelerle ifade etmiştir:

“Köprükøy'den, Plevne'den gelen ses nedir?” (s. 32)

Hüseyin Nihâl Atsız'ın değindiği diğer bir tarihî mekân ise Viyana (Beç)'dir. Osmanlı tarihinde Viyana, iki kez kuşatılmış ama almamıştır. I. Viyana Kuşatması, 1529'da I. Süleyman tarafından yapılmış ama olumlu bir sonuç ortaya çıkmamıştır. 1683 yılındaysa

⁸ Atsız, ilgili şiirde birçok tarihî mekâna yeniden yer vermiştir. Adı geçen diğer tarihî mekânları, ele aldığımız ya da alacağımız için tekrardan değinilmemiştir.

IV. Mehmet, II. Viyana Kuşatması'm gerçekleştirmiş fakat bu kuşatmadan da bir başarı elde edilememiştir. Şair, "Davetiye" şiirinde hem bu kuşatmalara hem de II. Dünya Savaşı yıllarına şöyle atıf yapmıştır:

"Senin dostun Cermanyaya biz Nemse deriz,

Bir gün yine Beç önünde düğün ederiz." (s. 27)

Bu şiirin tamamım göz önünde bulunduracak olursak şair burada, İtalya'nın "Kara Gömleklî" lideri "Duçe" lakaplı "Benito Mussolini"ye seslenmiştir. II. Dünya Savaşı öncesi Mussolini ve Hitler'in yayılımcı yaklaşımlarına tepkisini koyan Atsız, bu şiirinde Türk milleti ve tarihinden güç bularak onlara meydan okumuştur. Şair yukarıda yer verdiğimiz satırlarda, Mussolini ve Hitler'in fikrî benzerliklerini, emperyal politikalarını eş tutmuş ve sonuç olarak da bu düşüncelerin, onları dost ettiğini gözler önüne sermiştir. "Cermenya"ya "Nemse" yani "Avusturya" ismini kullanarak da Hitler'in, Avusturya'yı ilhak edişini hatırlatmıştır. Yıllar evvel Viyana önlerinde nasıl savaşılmışsa yıllar sonra da yayılımcı politikalarının Türkiye'yi hedef alması durumunda savaşmaktan kaçılmayacağı belirtmiştir. Ona göre savaşmak, Türk milletinin doğasında vardır. Bu yüzden savaşı, "düğün" olarak addederek cesaretini ve tavrını ortaya koymuştur.

Şairin, millî ve hamasî duygular çerçevesinde ele aldığı şiirlerinde tarihî mekân örgüsüne dâhil ettiği diğer bir yer olan Tuna, taşıdığı değerler bakımından çok önemli bir nehirdir. Kıyılarımda at koşturulmuş, kınından kılıçlar çekilmiştir. Türk'ün birçok galibiyetine şahit olan hatıralar nehri Tuna, Türkler açısından ne kadar önemliyse Avrupa nezdinde de o kadar mühimdir. Almanya'nın Kara Ormanlar tarafında doğar ve Karadeniz'e dökülene kadar Bulgaristan, Romanya gibi birçok Avrupa ülkesinden geçer. Bazı tarihçiler Tuna için "Osmanlı İmparatorluğu'nun kader ırmağı"⁹ diyerek nehrin, maddî ve manevî hüviyetini ortaya koymuşlardır.

Hüseyin Nihâl Atsız, şiirlerinde Tuna'ya ve onun tarihsel gizine yer vermiş, Tuna'yı Türkelî'nin bir parçası olarak görmüştür. Tarih bilgisine hâkim ve milletin geçmişini mukaddes bilen şair, geçmişte Türk ordusunun Tuna dolaylarına at salışını, yedi düvele meydan okumasını ve düşman alt etmesini şöyle dile getirmiştir:

"Genç Fâti'h'in ordusu yine tekbir alınca

Söndürürüz kâfirin Meryem Ana mumunu.

Haritadan sileriz Tuna'ya at salınca

Ulah'ını, Sırb'ını, Bulgar'ını, Rum'unu" (s. 10).

Mazisine bu denli saygı, sevgi ve ilgi duyan Hüseyin Nihâl, makalelerinde de Tuna'yı sahiplenmiş, Türk coğrafyasının bir parçası olarak görmüş ve bu doğrultuda yazılar kaleme almıştır:

"Biz çobandan bilgine kadar bir bütün halinde Türk milletiyiz. Türk milleti siyasî sınırlarla ölçüştürülmesine imkân olmayan, Adalar Denizi'nden ve Tuna'dan Altaylar'ın ötesine kadar uzanan geniş dünyada yaşayan yaratıcı millettir. Bu köklü millet, bir takım maskaraların tabirleri ve taktikleriyle, dillerinin zorla değiştirilmesiyle ve bozulmasıyla,

9 Ayrıntılı bilgi için bk. (Dursun, 2012, s.339)

yurtlarından sürgün edilmekle bölünmez, yok olmaz” (Atsız, 1997d, s. 140).

Buna göre Tuna, Osmanlı Devleti ve devamı Türkiye Cumhuriyeti için ruhi yanı olan bir nehirdir. Yazar, Tuna'nın tarihi seyrine vâkıftır. Şu anda çok uzakta aksa da onu Türk coğrafyasından hiç ayırmamış, dünü ile günü birleştirmiştir.

Bir kahramanlık öyküsüne daha şahitlik eden ve Atsız'ın şiirlerinde kendisine yer bulan mekânlardan bir diğeri de Çaldıran ve Niğbolu'dur. 1514 senesinde, sekiz yıla seksen yıllık iş sığdıran padişah Yavuz Sultan Selim'in İran'la yaptığı savaş olan Çaldıran, Osmanlı Devleti'nin, Şah İsmail'e karşı kesin zaferiyle sonuçlanmıştır. Böylece doğuda topraklarını genişleten Osmanlı Devleti, büyümeye devam etmiştir. Niğbolu'daysa Haçlı ordusuna karşı Yıldırım'ın üstünlüğü sağlanmıştır. “1396'da birleşik Avrupa ordularını Niğbolu'da darmadağın ederek tarihimize altın bir yaprak yazdı.” (Atsız, 1966, s.87) diyen sanatçı, savaşın tarihi açıdan önemini ve Haçlı ordularına karşı alınan zaferin büyüklüğünü şu şekilde değerlendirmiştir: “İçlerinde en ünlü Avrupa şövalyelerinin de bulunduğu Haçlı Ordusu'na karşı kazanılmış büyük bir meydan savaşıdır. Türk Ordusu'nun başkomutan Osmanlı Hanedanı'nın parslarından Yıldırım Beyazıt Beg'di” (Atsız, 1997b, s. 139).

Hüseyin Nihâl, Niğbolu'yu unutulmayacak bir savaş ve tarihi bir mekân olarak görmektir. Bunun kaynağım o, asil bir ırka mensup olunmasına dayandırır. Çünkü yazara göre Türk milletinin lisanı, vatani, soyu ve adı bellidir. Bu millet Niğbolu, Çanakkale gibi zor savaşların üstesinden gelmiştir. Bunları, Türklerin gurur kaynağı olarak görmüş ve bu övünçlerin hatırlanması gerektiğini vurgulamıştır. (Atsız, 1997d, s. 524)

Ona göre gerek Çaldıran'ın gerekse Niğbolu'nun kazanılmasındaki en mühim etken, Türk ahlâkı, davası ve Türk'ün yıkılmaz ruhudur:

Biz bu Türk ahlâkına tam olarak mâlik bulunduğumuz zamanlarda yükseldik. Yabancıların ahlâkını alarak bozulduğumuz zaman düşüp geriledik. Yükseldiğimiz zamanlar bu toprak, büyük millî davalar için kendilerini feda eden, yalan, riya, ikiyüzlülük bilmiyen; vicdanım satmayan insanlar dolu idi. Niğboluda 60.000 Türk müttefik Avrupalıyı yenerken, Yavuz korkunç çölleri aşarken, Kanunî boy ölçüşmek için Şarikenin ordusunu ararken böyle yıkılmaz ruhlu bir cemiyete dayamıyorlardı. Ahlâk, millet yapısının temelidir. O olmadan hiçbir şey olmaz (Atsız, 1992, s. 164-165).

Türk tarihi açısından ehemmiyet teşkil eden Çaldıran ve Niğbolu¹⁰, edibin şiir dünyasında ise şöyle yer almıştır:

“Türk tarihi” denilen kahramanlık şiirini

Yeniden yazmak için harcayacağım kandır.

Mısraları içinden en güzel ve derini

Batıda “Niğbolu”, doğuda “Çaldıran”dır.” (s. 9)

Şair burada, geçmişte olduğu gibi Türk tarihini yeniden canlandırmamın tek yolunun,

¹⁰ Çaldıran ve Niğbolu, aynı şiirde yer alması ve bir kere kullanılması sebebiyle beraber değerlendirilmiştir.

bu dava uğruna canını feda etmekten geri durmamakta görmektedir. Aynı zamanda mısralar içinde en güzel ve derini olarak attığı kısım, bu savaşların ruhundan kaynaklanır. Atsız'ın "mısra"dan kastı, tarihtir. Çaldıran ile doğuda, Niğbolu'yla batıda kazanılan zaferlere göndermeler yapmakla birlikte o, bu mekânların tarihî önemini vurgulamaktadır. Bununla birlikte bu vurgunun diğer ve önemli örneklerinden biri de Kosova'nın tarihî mekân olarak şiirlerinde yer almasıyla görülmektedir.

Tarihte Kosova, iki büyük meydan savaşına ev sahipliği yapmıştır. İlki, I. Kosova'dır ki bu savaşta I. Murat komutasındaki Osmanlı ordusu, Haçlıları mağlup etmiştir. Bu savaşın hafızalarda yer etmesinin en önemli sebebi ise Osmanlı tarihinde ilk ve son kez görülen bir vakanın yaşanması; I. Murat'ın savaş meydanında şehadet şerbetini içmesidir. II. Kosova Savaşı ise II. Murat ve ordusunun, Haçlıları bozguna uğratmasıyla son bulur. Balkan toprakları böylece Türk yurdu durumuna gelmiştir. Şair ise Kosova'yı şiirine şu şekilde taşımıştır:

"Yine Batılıların üçüncü Kosova'da

Topraklara sereriz, bir değil, birkaçını." (s. 9)

Hüseyin Nihâl Atsız burada, tarihe gönderme yapmıştır. Geçmişte iki defa bozguna uğratılan Haçlılarla III. Kosova'nın yaşanması vaziyetinde, Haçlıları yeniden toprağa se-recek kudrete sahip olan Türk milletinin varlığından söz etmektedir.

Günümüzde Macaristan topraklarında yer alan Kanije, şairin şiirlerinde yer verdiği tarihî mekânlardan biridir. Kanije Müdafaası, 1601 yılında Haçlı ordularına karşı Osmanlı ordusunun Tiryaki Hasan Paşa komutasındaki başarılı savunmasıyla sonuçlanmış ve bir yiğitlik destanına imza atılmıştır. Yazar da bu kahramanlıkları eserlerine taşımakla beraber Kanije'yi; Haçova, Kosova, İstanbul gibi önemli yerler safında değerlendirmekte ve Kanije'nin de amlmasını arzulamaktadır. "Sırp Sındığı, Kosova, Niğbolu, Varna, İstanbul, Mohaç, Haçova, Kanije, Silistire, Pilevne ve daha böyle çoklarını anmamak yazık değil mi?" (Atsız, 1997b, s.219) Ayrıca "Malazgirt" kısmında belirttiğimiz üzere Kanije'yi de "hedef" lerinden biri olarak gören Atsız adı geçen bu yeri, diğer tarihî mekânlardan ayrı tutmamaktadır.

"Kanije'nin gazileri daha dipdiri!" (s. 30)

Onun şiirinde yer alan bu mısraa göre Kanije gazileri, her zaman diri olacaktır. Çünkü bu, bir bedenden ibaret değil; ruhî bir inamşın varlığıdır ve onu da "ebed" olarak görmektedir. Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere Kanije'nin bu millî fikir adamında uyan-dırıldığı hamasî duyguların izleri, şiirlerine sirayet etmiştir.

Yolların Sonu'nda da sanatçının ele aldığı mekânlardan sonuncusu ise yine Macaristan topraklarında yer alan Haçova'dır. Osmanlı Devleti'nin kazandığı son meydan savaşlarından olan Haçova Meydan Muharebesi, III. Mehmet komutasındaki 100 bin Osmanlı askerine karşı, yaklaşık 300 bin kişilik Haçlı ordusu arasında yaşanmış ve Osmanlı Devleti'nin zaferiyle sonuçlanmıştır. Böylece Avusturya kapıları Türklere açılmıştır. Sayısal özellikler bakımından daha sınırlı olanaklara sahip Osmanlı Devleti, nitelik olarak Haçlılara olan üstünlüğünü burada göstermiş ve Atsız da bu durumu şiirine taşımıştır:

“Çekilince kılıçlar yeniden Haçova'da

Paramparça ederiz Cermenliğin haçını.” (s.9)

Şair burada, Haçova Meydan Savaşı'nı hatırlatmış, niceliğin önemsiz olduğunu vurgulamış ve kılıçlar kınından çıktığında yedi düvele karşı savaşacak olan Türk milletinin gücüne değinmiştir. “Haç” sembolüyle savaşa da manevî bir özellik yüklemiş, bu sembolü yerle bir edecek imana vâkıf olan Türk milletini işaret etmiş ve Osmanlı Devleti'nin ruhi gücünün tüm cihana bedel olduğunu dile getirmiştir.

Özetle Yollarm Sonu'ndaki şiirlerde tespit edilen ve diğer mekânlar başlığı altında incelemeye tabi tutulan bu mevkiiler, farklı coğrafyalarda yer alma rağmen ortak duygular sebebiyle oluşan paydaşlık ve duygudaşlık hissiyatıyla sanatçının mısralarına yansımıştır.

Sonuç

Türk tarihi, mekânsal bağlamda eserlere taşmabilecek bir zenginliğe sahiptir. Bu özellikte olmasının sebebi, Türk milletinin köklü bir geçmişe sahip olması ve geniş bir coğrafyaya yayılmasıdır. Edebiyat tarihi boyunca birçok sanatçı eserlerinde bu tarihi mekânlara yer vermiş, görüşünü veya vermeye çalıştığı duyguyu daha kuvvetli bir zemine dayandırmıştır. Hüseyin Nihâl Atsız da Türk tarihi ve edebiyatıyla yakından ilgilenmiş, bunun üzerine birçok eser vermiş bir edip olması nedeniyle eserlerinde tarihi mekânları ve oralarda yaşanan olayları kullanarak bu durumu, sanatının karakteristik bir özelliği haline getirmiştir.

Onun, şiirlerine en çok taşıdığı tarihi mekân olarak karşılaştığımız Orta Asya, mısralarında Türklerin ortaya çıkışı ve yayılış üssü olarak yer almıştır. Tanrı ve Altay Dağları'nı Türk hükümdarlığının zirvesi olarak gören Atsız, Ötüken ve Ergenekon'u Türklerin fethetile kapısı ve harekât üssü olarak tasavvur etmektedir. Bunun yanı sıra Kafkasya ise Turan fikrinin kuzeyde yayılacağı bir nokta olarak takdim edilmektedir.

İncelemeye tabi tuttuğumuz mekânlar coğrafyasının ikincisi Türkiye'dir. Edip, genel itibarıyla bu coğrafyada yaşanan savaşlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Onun, bu doğrultuda en çok önem verdiği tarihi mekân olarak Çanakkale karşımıza çıkmaktadır. Çanakkale'de verilen bu kutlu mücadelenin izlerine sanatçının şiirlerinde Türkiye coğrafyasının diğer mekânları Anafartalar, Dumlupınar ve Sakarya'da da görmekteyiz. Edirne ise bu şehri kahramanca savunan Şükrü Paşa ile şiirlerine sirayet etmiş ve onunla bütünleşmiştir. Şair, Akdeniz'i ise Turan'ın bir ögesi olarak görmüş, Malazgirt'le de Türklerin Anadolu'ya gelmesine yer vermiştir.

Son olarak Yollarm Sonu'ndaki şiirlerde tespit edilen ve diğer mekânlar başlığı altında incelemeye tabi tutulan bu mekânların da farklı mevkiilerde olmalarına rağmen millî, hamasî bir his ortaklığıyla şiirlere dâhil edildiği söylenebilir. Atsız, Pilevne'den Çaldıran'a, Haçova'dan Kosova'ya kadar tarihi seyir içinde Türk milletinin yılmayan cesaretini ve Haçlı güruhuna meydan okuyuşunu dile getirmiş ve bu mukavemetin, kutlu yürüyüşün asla bitmeyeceğini tarihten örneklerle ifade etmiştir.

Kısacası çalışmamızın konusu olan bu eserdeki tarihi mekânlar tespit edilmiş, grup-

landırılmış, Atsız'ın bu yerlerle ilgili fikirleri araştırılmış ve bunun sonucunda bir değerlendirme gerçekleştirilmiştir.

Kaynakça

- Akün, Ö. F. (1991). "Hüseyin Nihâl Atsız", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 87-91.
- Atsız, H. N. (1933). "Sart Başı"na Cevap. İstanbul: Arkadaş Matbaası.
- Atsız, H. N. (1966). Türk Tarihinde Meseleler. Ankara: Afşın Yayınları.
- Atsız, H. N. (1990). Bozkurtların Ölümü. İstanbul: Baysan Basım ve Yayın.
- Atsız, H. N. (1992). Makaleler III. İstanbul: Baysan Basım ve Yayın.
- Atsız, H. N. (1997a). Çanakkale'ye Yürüyüş. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Atsız, H. N. (1997b). Makaleler I. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Atsız, H. N. (1997c). Makaleler II. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Atsız, H. N. (1997d). Makaleler IV. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Atsız, H. N. (1997e). Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Atsız, H. N. (1998). Bozkurtlar Diriliyor. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Atsız, H. N. (2011). Yolların Sonu. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Atsız, H. N. (2012). Ruh Adam. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Atsız, H. N. (2013). Deli Kurt. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Atsız, H. N. (2014). Türk Ansiklopedisindeki Yazıları. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayat, F. (2006). Türk Mitolojisinde Dağ Kültü. Folklor/Edebiyat, Cilt: 12, S. 46, 47-60.
- Çıkla, S. (2010). Türk Edebiyatında Manzum Poetikalar (1860-1960). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Deliorman, A. (1978). Tamdığım Atsız. İstanbul: Boğaziçi Yayınevi.
- Dursun, A. H. (2012). Osmanlı Arşivinde Tuna Nehri ve Kıyıları. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XII/2, 333-339.
- Kabaklı, A. (1974). Türk Edebiyatı. C. 3, İstanbul: Türk Edebiyatı Yayınları.
- Kabaklı, A. (1978). Türk Edebiyatı. C. 2, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Köksal, Hasan (2002). Millî Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı. İstanbul: Toker Yayınları.
- Öner, S. (1988). Nihal Atsız. İstanbul: Toker Yayınları.
- Özcan, Ö. (2005). "Atsız'ın Türkçülüğü ve Türk Dünyası", Doğumunun 100. Yılında Büyük Türkçü Nihâl Atsız'ı Anıyoruz Paneli Bildiri Kitabı içinde (s. 36-77). (Edt. Yücel Hacaloğlu), Ankara: Boyut Tan. Matbaacılık,

Sertkaya, O. F. (1987). Nihâl Atsız. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Tek, H. (2002), Nihal Atsız. Ankara: Alternatif Yayınları.

Tekin, N. (2015). Nihal Atsız. Ankara: Kariyer Yayınları.

<http://gizliilimler.tr.gg/T.ue.rklerin-Atas%26%23305%3B-Yafes--k1-Yafet,C pa%26%23351%-3B,-Olcay-Han-k2-.htm> (Erişim Tarihi: 20.12.2016).

ULUSLARARASI HUKUKTA DAVET İLE MÜDAHALE ÖRNEĞİ: RUSYA'NIN SÜRİYE'YE ASKERİ MÜDAHALESİ

Şahin Eray KIRDIM¹

Özet

Bu çalışma, Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığını uluslararası hukuktaki "davet ile müdahale" kavramı çerçevesinde ele almaktadır. Uluslararası hukukun en tartışmalı konularından olan kuvvet kullanma, iç savaş nedeni ile zor günler geçiren Suriye'de de tartışmalara neden olmuştur. Beşar Esad yönetiminin BM Antlaşması Md. 2/4'e getirilen bir istisna olan ve 51. Madde ile düzenlenen "müşterek meşru müdafaa hakkı" çerçevesindeki daveti ile Rusya, Eylül 2015'ten bu yana Suriye'de askeri varlığını sürdürmekte ve Esad rejimine karadan ve havadan destek sağlamaktadır. Her ne kadar Esad yönetimi tarafından davet edilmiş olsa da, bazı akademisyenler Rusya'nın Suriye'deki varlığının müşterek meşru müdafaa hakkı kapsamında değerlendirilemeyeceğini, dolayısıyla Suriye'deki Rus askeri varlığının uluslararası hukuku ihlal ettiğini iddia etmiştir. Bu iddianın haklılığını uluslararası hukuk açısından analiz eden çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm uluslararası hukukta davet ile müdahale kavramını açıklamakta olup hangi hallerde geçerli bir davet olacağını ele almaktadır. İkinci bölüm ise, kısaca Suriye iç savaşına ve Rusya müdahalesine değindikten sonra, askeri müdahalenin uluslararası hukuka uygunluğunu analiz edecektir. Jus ad bellum ve jus in bello'nun uluslararası hukukun birbirini ilgilendiren ancak birbirinden bağımsız iki farklı yasal rejim olduğu gerçeğinden hareket eden çalışma, Rusya'nın savaş suçu işlediği kabul edilse dahi, bu müdahalenin kuvvet kullanma yasasını da ihlal ettiği anlamına gelmeyeceğini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kuvvet kullanma, Davet ile müdahale, Suriye İç Savaşı, Rusya askeri müdahalesi.

A CASE STUDY UNDER THE INTERVENTION BY INVITATION DOCTRINE IN INTERNATIONAL LAW: THE RUSSIAN MILITARY INTERVENTION IN SYRIA

Abstract

This study deals with the military presence of Russia in Syria under the concept of intervention by invitation in international law. The use of force, one of the most controversial issues in international law, has caused controversy in Syria having a difficult time because of the civil war. Based upon the invitation by the al-Assad administration, Russia has maintained its military presence in Syria since September 2015, and provided land and air support to the regime. Although invited by the Assad administration, some academics have argued that Russia's presence in Syria cannot be regarded as a collective self-defense intervention, and that the Russian intervention has, in fact, violated international law. The study analyzing the legality of this claim consists of two parts. While the first part explains the concept of intervention by invitation and discusses where it will be a legal invitation, the second part analyzes the compliance of the Russian intervention with international law. Moving forward from the fact that jus ad bellum and jus in bello are two different legal regimes of international law, the study suggests that even if Russia is considered to be a war criminal, it does not necessarily mean that the intervention violates the law on the use of force.

Keywords: Use of force, Intervention by invitation, Syrian Civil War, Russian military intervention.

Giriş

Kuvvet kullanma² uluslararası hukuk alanında en merkezi konulardan biri olagelmıştır (Hurd, 2011, s. 295; Värk, 2003, s. 27). Bu merkeziliğe ve savaşın tarih boyunca devletler arasında sürekli vuku bulduğu gerçeğine karşın, her ne kadar her zaman bir meşruluk kaynağı bulunsa da, savaşın nedenlerine ilişkin algı zaman içerisinde değişmiştir. Örneğin Oxford Üniversitesi'nden Corneliu Bjola (2008, s. 630)'ya göre savaş “hanedanlar çağında meşru bir toplumsal eylem biçimi olarak tahtı ele geçirmek için (1400-1559); dinler çağında dinin korunması için (1559-1648); egemenlik çağında devlet egemenliğini teşvik etmek için (1648-1789); milliyetçilik çağında ulusal bağımsızlığa kavuşmak için (1789-1917);” ve Birleşmiş Milletler (BM) sonrası meşru müdafaa için girişilen bir eylem biçimidir.

Bin yıllar boyunca savaş çıkarmayı engellemek için hiç bir yasal hüküm bulunmamıştır (Heselhaus, 2009, s. 63). Saint Thomas Aquinas'm (1225-1274) doğal hukuk teorisine göre, “haklı savaş” kararı sadece meşru bir otorite tarafından verilebilirdi (Milojević, 2001, s. 583). Bu anlamda savaş açma kararı egemenliğin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Her bir devlete diğer devlet karşısında savaş açmak için sınırsız bir egemenlik bahşeden bu otorite doğal olarak uluslararası ilişkilerde kaotik bir yapıya neden oldu.

Bu kaotik yapının değişime uğrayacağı ilk işareti, Avrupa'da din temelli ortaya çıkıp yıkıcı sonuçlar doğuran 30 Yıl Savaşları'nı sonlandıran 1648 Vestfalya Antlaşması ile görülmüştür. Vestfalya Antlaşması'ndan bu yana “devletlerin diğer devletlerin iç işlerine müdahalesi uluslararası barış için büyük bir tehdit olarak değerlendirildi” (Heselhaus, 2009, s. 63). Antlaşma müdahale etmeme ilkesine büyük önem vermişti (Hayman and Williams, 2006, s. 521; Jamnejad ve Michael Wood, 2009, s. 349). Ancak 1648 yılından Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süre hatırlandığında, bu ilkeye devletler tarafından aynı önemin verildiğini söylemek neredeyse imkânsızdır.

Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerine bir cevap olarak, barışı sürdürüp kurumsallaştırmak konusunda yapılan çalışmalar artmış, hatta Milletler Cemiyeti'nin kurulması (1920) ve savaş tarihine hukuki olarak ilk kez yasaklayan Kellogg-Briand Paktı'nın imzalanması (1928) gibi somut gelişmeler görülmüştür. Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı bu girişimlerin başarısızlıklarını tasdik etse de, temel amacı uluslararası barış ve güvenliği sağlamak olan BM örgütünün kurulmasına öncülük etmeleri bakımından bunlar önem taşımaktadır.

BM Antlaşması 1945 yılından bu yana uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanımını düzenleyen temel yasa niteliğindedir. Antlaşmaya göre “tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar” (BM Ant., 1945, Md.2/4). Ancak bu genel kurala getirilen iki istisna bulunmaktadır.

Birinci istisna meşru müdafaa hakkı olarak tanımlanmış ve antlaşmanın 51. Maddesinde belirtilmektedir. Buna göre, bir ülkenin silahlı bir saldırının hedefi olması durumunda, BM Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri alıncaya kadar, o ülkenin saldırının bertaraf

2 Bu çalışmada kuvvet kullanma devletler ile devlet dışı aktörler arasındaki kuvvet kullanımlarını kapsamamakta olup, yalnızca devletler arasındaki ilişkilere refere etmektedir.

edilmesi amacıyla bireysel veyahut müttefikleri ile birlikte müşterek müdafaa hakkı saklı tutulmuştur (BM Ant., 1945, Md.51).

Genel kurala getirilen ikinci istisna genel olarak BM Antlaşmasının VII. Bölümünde ele alınmışsa da, silahlı kuvvet kullanma ilişkin hüküm 42. Maddede bulunmaktadır. Bu madde barışçıl çözüm girişimleri sonuçsuz kaldığı takdirde, BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetlerinin kullanımı da dahil olmak üzere, gerekli her türlü girişimde bulunabileceğini hükme bağlamıştır (BM Ant., 1945, Md.42).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada 2/4. madde bir jus cogens kuralı olarak kabul edilmekte ve devletlerin kuvvet kullanma konusunda, eylemlerini ya 51. madde çerçevesinde (bireysel veya müşterek) meşru müdafaa hakkına ya da BM Güvenlik Konseyi'nin verdiği bir yetkilendirmeye dayanmaları gerekmektedir (Taşdemir, 2006, s. 105).

Uluslararası hukukun en tartışmalı konularından olan kuvvet kullanma, iç savaş nedeni ile zor günler geçiren Suriye'de de tartışmaya neden olmuştur. Beşar Esad yönetiminin müşterek meşru müdafaa konsepti dâhilindeki daveti üzerine Rusya Eylül 2015'ten bu yana Suriye'de askeri varlığını sürdürmekte ve Esad rejimine karadan ve havadan destek sağlamaktadır. Her ne kadar Esad yönetimi tarafından davet edilse de, bazıları Rusya'nın Suriye'deki varlığının müşterek meşru müdafaa kapsamında değerlendirilemeyeceğini, dolayısıyla Suriye'deki Rus askeri varlığının uluslararası hukuku ihlal ettiğini iddia etmiştir (Solak, 2016; Rusyan'ın Operasyonları, 2015).

Bu çalışma, Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığını davet ile müdahale kavramı çerçevesinde ele almaktadır. Bu amaçla, birinci bölüm uluslararası hukuktaki davet ile müdahale konseptini açıklamakta olup hangi hallerde geçerli bir davet olacağını ele almaktadır. İkinci bölüm ise, kısaca Suriye iç savaşına ve Rusya müdahalesine değindikten sonra, müdahalenin uluslararası hukuka uygunluğunu analiz edecektir.

Davet ile Müdahale Kavramı ve Konsepti

Davet ile müdahale (intervention by invitation) kavramı herhangi bir neden dolayısıyla ortaya çıkan bir iç silahlı çatışma veya silahlı bir ayaklanma neticesinde, bir devletin başka bir devletten (doğal olarak müttefik bir devletten) sözü geçen karışıklığı gidermesi için askeri operasyonlar da dahil olmak üzere yardım talep etmesi ve yapılacak olan müdahaleye rıza göstermesini ifade etmektedir (Nolte, 2012, s. 1).

Kavramın literatüre girişinin genellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru Edward Hall ile birlikte olduğu kabul edilir. Hall (1880, s. 249-250), ilginç şekilde henüz kuvvet kullanımının hukuken yasak olmadığı bir dönemde, davetle dahi olsa bir devletin iç işlerine yapılan müdahalenin hukuka aykırı olduğunu, eğer müttefiklik temelinde yapılan müdahale hukuka uygunsa, bağımsızlık konusunda ciddi olarak konuşmanın söz konusu olmadığını dile getirmiştir.

Davet ile müdahalenin literatüre bu şekilde girmesine rağmen, sonraki uygulamalar ve opinio juris farklı şekilde seyretmiştir. Günümüzde davet ile müdahalenin uluslararası hukuka aykırılık teşkil etmediği ve rıza unsurunun kuvvet kullanımı konusundaki emredici hukuk normuna (genel olarak BM Antlaşması Md. 2/4) bir istisna oluşturduğu

hususunda genel bir konsensusun varlığından bahsetmek mümkündür (Nolte, 2012; Taşdemir, 2006, s. 57; Doswald-Beck, 1985, s. 189; Byrne, 2016; Hargrove, 1991, s. 116).

Bu konuda sıkça kaynak gösterilen Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2001 yılında hazırladığı "Uluslararası Hukuka Aykırı Fiilleri Dolayısıyla Devletin Sorumluluğu'na İlişkin Taslak Maddeler" adlı çalışmada da gösterildiği gibi, rıza hukuka aykırılığı ortadan kaldıran durumlardan biridir ve dolayısıyla "Bir devletin, eylemin diğer bir devlet tarafından işlenmesine geçerli rıza göstermesi bu eylemin ilk devlet bakımından hukuka aykırı bir eylem teşkil etmesini, eylem rızamn sınırları içinde kaldığı müddetçe, ortadan kaldırıır" (International Law Commission, 2001).

Kavramın uluslararası ilişkilerdeki uygulanışı bu görüşü destekler niteliktedir. Örneğin, 1959 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında yapılan Garanti Antlaşması belli durumlarda Kıbrıs'a müdahaleye olanak sağlamaktaydı. Nitekim antlaşmada belirtilen şartların oluştuğunu düşünen Türkiye de 1974 yılında uluslararası hukuka uygun şekilde adaya müdahalede bulunmuştur. Benzer şekilde, Fransa'nın 2013 yılında Mali yönetiminin bir antlaşmaya dayanmayan daveti üzerine gerçekleştirmiş olduğu müdahale de güncel bir davet ile müdahale örneğidir. Aksi düşünüldüğü takdirde, bizzat BM tarafından yürütülen barışı koruma (peacekeeping) veya insani müdahale (humanitarian intervention) operasyonlarının tümü uluslararası hukukun emredi normlarına aykırılık teşkil edeceği iddia edilecektir.

Davetin Geçerliliği

İkinci bölümde Rusya'nın Suriye'ye müdahalesi analiz edilirken analize temel oluşturan hukuki parametreler de burada değinilmesi gereken bir diğer konudur. Diğer bir ifade ile davetin uluslararası hukuk bakımından geçerli olabilmesi için şekli ve maddi bir takım şartları taşıması gerekmektedir. Bu şartların bulunmadığı durumlarda davet işlemleri batıl olacaktır.

Şekil Bakımından Davet

Davetin şekli bakımından geçerli olması temel olarak daveti yapan mercii ile alakalı bir durumdur. Diğer bir deyişle, uluslararası hukuka göre davetin geçerli olması için daveti yapan makamın devleti uluslararası alanda temsil kabiliyetine haiz makam olması zorunluluğu vardır. Davetin şekli geçerliliği özellikle Suriye gibi iç savaşlarda yönetimin hükümet ile isyancı grup(lar)dan hangisine ait olduğunun kesin olarak belli olmadığı durumlarda önem arz etmektedir.

Literatürde devleti temsil etmeye yetkili makamın belirlenmesinde çeşitli ölçütler önerilmiştir ve bunların başlıcaları etkin kontrol, demokratik meşruiyet ve negatif eşitlik ölçütleridir. Etkin kontrol ölçütü genel olarak uluslararası hukukun ex factis jus oritur ilkesiyle alakalıdır ve de facto kontrolü sağlayan makamın de jure hükümet olarak kabul göreceğini, dolayısıyla da devleti temsil yeteneğine sahip olacağı kabul edilmektedir (Doswald-Beck, 1985, s. 189; Le Mon, 2003, s. 745). Ancak bu kontrolün ülkenin tümünde mutlak olarak var olan bir kontrol olmasına gerek yoktur. Nitekim Güney Kıbrıs Cumhuriyeti adanın tamamında de facto kontrole sahip olmasa da hem

Avrupa Birliği ve BM gibi uluslararası örgütler hem de devletlerin büyük çoğunluğu tarafından adanın tamamının de jure temsilcisi olarak tanınmaktadır.

Ancak Thomas ve Thomas (1957, s. 94)'ın da ifade ettiği gibi iç çatışmalarda hükümetin dış müdahaleye rıza göstermesini devletin rızası olarak adlandırmak bazı durumlarda zordur, çünkü iç savaş devletin hukuki temsilcisinin kimliğini şüpheli bir duruma getireceğinden, efektif kontrol ölçütü bazı durumlarda soruna tam olarak çözüm getiremeyebilir. Bu çözümsüzlük etkin kontrol ölçütünün iç silahlı çatışmalarda uygulanmasıyla ortaya atılan savaşı taraflık doktrini ile aşmaya çalışılmıştır. Savaşı taraflık doktrinine göre, ilk aşamada bir başkaldırı (rebellion) hareketi olan isyan ikinci aşamada bir ayaklanmaya (insurgency) dönüştürkten sonra son aşama olan savaşı taraflıkta (belligerency) isyancılar artık ülke topraklarının bir kısmında de facto kontrolü ele geçirmiş, askeri düzene sahip olmuş ve ele geçirdikleri topraklarda de jure bir hükümet için aranan şartlara sahip olmuşlardır (Taşdemir, 2009, s. 71-80). Dolayısıyla hangi hükümetin de jure hükümet olarak kabul edileceği muğlak olacağından her iki (veya daha çok) tarafta müttefik devlet(ler)den yardım isteme hakkına haiz olacaktır. Taşdemir (2009, s. 82)'e göre savaşı taraflar doktrini yetersizdir, çünkü devletlerin subjektif değerlendirmelerine açıktır.

21. yüzyılda insan hakları ve demokrasi alanlarında görülen yükselişle beraber etkin kontrol ölçütünün meşru hükümeti belirleme de tek parametre olması eleştirilmiş ve hükümetin demokratik bir meşruiyete sahip olmasının da gerekli olduğu vurgulanmıştır. Demokratik meşruiyet ilkesini savunanlar meşru hükümetin belirlenmesindeki kistasın demokrasi ile alakalı olduğunu ve bir hükümetin dış yardım talep edebilmesi için demokrasiye sahip insan haklarına saygılı bir yönetim olması gerektiğini ifade etmişlerdir (Fox, 1992). Bu ilkeyi savunanlara göre bir hükümetin “seçilmiş” olması ve “insan haklarını koruması” yeterli kriterler olacaktır (Fox, 1992, s. 571). Belirtmek gerekir ki bir hükümetin seçilerek gelme ve insan haklarına saygılı olma kuralı uluslararası hukukta bir örf ve adet hukuku normu haline gelmekten uzaktır. Dünyada ağır insan hakları ihlalleri yapmakta olan pek çok devlet uluslararası alanda kendi ülkelerinin meşru hükümetleri olarak tammaktadır. Demokratik meşruiyet ilkesi subjektif değerlendirmelere son derece açıktır ve uluslararası ilişkilerin realitesine de uygun değildir.

Negatif eşitlik ilkesi ise Rusya'nın 2009 yılında Gürcistan'ın Güney Osetya bölgesine yaptığı askeri müdahalenin davet üzerine olsa dahi geçersiz olduğu iddia edilirken kullanılmıştır (Georgia Report, 2009). Negatif eşitlik ilkesi temel olarak, iç silahlı çatışmalarda hem hükümetin hem de isyancıların eşit olarak dış yardım talep edemeyecek olmasını ifade etmektedir (Georgia Report, 2009, s. 278). Negatif eşitlik ilkesinin sağlayacağı avantaj ise üçüncü taraf devletlerin daveti kendi politik çıkarları doğrultusunda kullanmalarını engellenmesidir (Georgia Report, 2009, s. 280). Ancak negatif eşitlik ilkesi tıpkı demokratik meşruiyet ilkesi gibi uluslararası ilişkilerin realiteleri ile bağdaşmamaktadır ve devletler tarafından da rağbet görmemiştir.

Tüm bu ilkelerin kısa bir değerlendirmesini yapmak gerekirse hem uluslararası ilişkiler realiteleri, hem uygulanabilir kuralları ve hem de diğer iki ilkenin çokça kabul görmemesi nedenleri ile halen geçerli olan ölçütün etkin kontrol ilkesi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, ne kadar ülkesinin tamamında mutlak kontrol sahibi olamasa da, iç savaş çıkmadan önceki mevcut hükümetin uluslararası örgütler ve devletlerin büyük çoğunluğu tarafından tanıdığı müddetçe, o ülkenin uluslararası alandaki temsilcisi olduğunu

ve daveti yapmakla yetkili olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

Davetin şekli geçerliliği bakımından bir diğer nokta da daveti yapacak hükümet makamının ne düzeyde olacağıdır. Hem Viyana Sözleşmesi 7/2. maddede belirtildiği şekliyle ve hem de uluslararası ilişkilerin örf ve adet kuralları çerçevesinde devletin en üst otoriteleri olan başbakan, devlet başkanı, hükümet başkanı veya dışişleri bakanı olan kişiler söz konusu bu yetkiye sahiptir.

Maddi Bakımdan Davet

Maddi bakımdan geçerlilik, davetin içeriğinin sakat olmaması, bir diğer ifade ile, davet edenin daveti ne zaman ve hangi koşullarda yaptığı ile alakalıdır. Zaman bakımından davet, müdahale öncesinde, sırasında ve sonrasında yapılabilir. Müdahale öncesi ve sırasında yapılan davetin, diğer şartları taşıması halinde, geçerli olduğu söylenebilir. Müdahale sonrası yapılan davetlere şüphe ile yaklaşmak gerekir. Bunun nedeni ise, müdahaleci devletin müdahale sonrası uydu yönetimler işbaşına getirerek bu hükümetlerden davet almasıdır.

Ayrıca daveti yapan hükümet üzerinde baskı kurulmaması, devlete veya devleti temsil eden yetkiliye karşı kuvvet kullanma tehdidi yapılmaması da aranan diğer şartlardır. Gerçekten de, 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi uluslararası hukuk ilkelerini ihlal edecek şekilde kuvvet kullanmak veya kullanma tehdidinde bulunmak yoluyla yapılacak antlaşmaların batıl olacağını hükme bağlamıştır (1969 Viyana Sözleşmesi, Md. 52).

Rusya'nın Suriye Müdahalesi

İkinci bölümde kısaca Suriye'nin toplumsal yapısına ve yaşamakta olduğu iç savaşa değinildikten sonra Rusya müdahalesi ele alacak, müdahalenin uluslararası hukuktaki davet ile müdahale doktrinine uygunluğu tartışılacaktır. Burada mutlaka belirtilmesi gereken bir nokta, makalenin Rusya ve Esad rejiminin uluslararası insan hakları ve uluslararası insancıl hukuk kurallarına uyup uymadığının ele almayacağıdır. Diğer bir ifade ile, çalışma jus ad bellum (savaşa girmenin hukukiliği) ile jus in bello (savaş sırasında uyulması gereken kurallar) ayrımını yapmakta ve Rusya'nın müdahalesi incelenirken sadece jus ad bellum parametleri kullanılmaktadır. Rusya'nın Suriye müdahalesi sırasında savaş kurallarına uyup uymadığı başka bir çalışmanın konusu olmalıdır.

Suriye İç Savaşına Giden Süreç ve Rusya Müdahalesi

General Hafız Esad'ın 13 Kasım 1970 tarihinde kansız bir askeri darbeyle iktidarı ele geçirmesinden bu yana Esad ailesi tarafından yönetilen Suriye, yakın dönem siyasi tarihinin en sıkıntılı dönemlerini 2011 yılında baş gösterip bu çalışmanın yapıldığı zaman halen devam etmekte olan iç savaş nedeni ile yaşamaktadır. Aslında uluslararası kamuoyu Londra'da tıp eğitimi alıp ülkesine döndükten sonra babasının ölümü ile boşalan koltuğa oturan Beşar Esad'ın ilk yıllarda attığı adımlar ile reformist bir siyasetçi olacağı düşünülürdü. Ancak Şam Baharı'nın siyasi tutuklamalar ile sona ermesi bu uluslararası algıyı zayıflatmıştı. 2011 yılı başlarında Baas Partisi iktidarının sona ermesini talep eden ve Arap Baharı olarak adlandırılan kitlesel halk ayaklanmalarının baskı ve askeri kuşatmalarla bastırılması ise bu algıyı tamamen tersine çevirmiştir (Kuras, 2012,

s. 39-60; Caner, 2012, s. 15-46).

Suriye iç savaşının uzun yıllar sürmesinin nedenleri olarak ülkedeki etnik ve mezhepsel farklılıklar ile iç savaşın uluslararasılaşması sonucu ABD, Rusya, Türkiye ve İran'ın da dahil olduğu bir vekaletler savaşının yürütülmesidir. İç savaş öncesi 20 milyon nüfusa sahip Suriye'de Araplar çoğunluğa sahip olsa da ülkede Kürtler, Ermeniler, Çerkezler, Süryaniler ve Türkmenler de yaşamaktaydı. Sünni kesim nüfusun yüzde 74'ünü oluştursa da şimdiye kadar iktidara gelebilmiş değildir. Esad ailesinin de içinde olduğu ve nüfusun yaklaşık yüzde 12'üne sahip Aleviler yıllardır ülkenin yönetimini elinde bulunduruyor. Yüzde 10'luk dilimdeki Hristiyanlar da Esad ailesine yakın bir grup ve ülkedeki üst düzey görevlerde yer alabiliyor. Ayrıca ordudaki hakim mezhepsel grup da Alevilerdir (Yazıcı, 2012, s. 27).

Mevcut durumda ülkede fazlaca savaşan taraf bulunmaktadır. Kendi içlerinde değişik fraksiyonlara ayrılan bu tarafları, Rusya ve İran tarafından desteklenen Esad rejimi, ABD tarafından desteklenen YPG, Türkiye tarafından desteklenen Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ve erörist bir örgüt olarak kabul edilen IŞİD olarak genelleştirmek mümkündür.

Görsel 1: Kasım 2015'te Suriye Savaşın Tarafların Sahip Olduğu Bölgeler³

İç savaş nedeni ile yaklaşık 500.000 kişinin hayatını kaybettiği Suriye'den (Black, 2016), BM'nin Nisan 2016'da hazırladığı rapora göre, yaklaşık 5 milyon kişi kayıtlı olarak göç etmiştir (Şahin, 2016). Ancak sadece Türkiye'de 3 milyon kayıtlı göçmen olduğu düşünüldüğünde reel göçmen rakamlarının bu rakamın çok üzerinde olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

Uluslararası toplum ve özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin Suriye konusundaki pasif tutum 2015 yılının son aylarına yaklaşırken değişmiştir. Bu değişikliğin temel nedeni ise elinde tuttuğu toprakları hızla genişleten terör örgütü IŞİD'dir. 2014'ten beri sahip olduğu toprakları petrol rafinerilerinin olduğu kentleri de içine alacak şekilde genişleten ve finansal olarak da kuvvetlenen IŞİD'a karşı ABD öncülüğünde bir uluslararası koalisyon

³ Kaynak: Stratejik Ortak, Kasım 2015.

grubu oluşturulmuştur. Bu amaçla BM Kasım 2015'te aldığı kararla üye devletlere IŞİD'e karşı gerekli her türlü önlemi alma yetkisi vermiştir (UN Security Council Resolution S/RES/2249, 20 Nov. 2015).

IŞİD'e karşı oluşturulan bu uluslararası koalisyon ile birlikte hareket etmeyen Rusya ise İran, Irak ve Suriye'yi IŞİD'le savaşmak adına davet etmiş ve bu ülkeler ile Hizbullah "4+1" koalisyonunu oluşturmuşlardır. Esad rejiminin daveti üzerine Rusya 30 Eylül 2015'te ilk kez Suriye'ye asker göndermiş ve o tarihten bu yana rejim askerlerine havadan ve karadan destek sağlamıştır (Siemaszko, 2015). 2016 yılının sonuna gelindiğinde Kremlin için bir güç sembolü olan Tarsus limanının korunması mücadelesi halen devam etmektedir (Özel, 2012).

Rusya'nın Askeri Müdahalesinin Hukuki Analizi

Rusya'nın Suriye müdahalesi davetle müdahalenin şekli ve maddi bakımdan geçerliliği açısından değerlendirildiğinde davetin uluslararası hukuktaki geçerlilik şartlarını sağladığı sonucuna varılacaktır. Suriye tarafından Rusya'ya yapılan davet Suriye'nin de jure hükümeti tarafından yapılmıştır. Her ne kadar etkin kontrol ölçütüne göre Esad yönetimi ülkenin çoğunluğu üzerinde de facto bir kontrolü elinde bulundurmuyor olsa da, Suriye'yi temsil etme bakımınının halen en yetkin taraf olduğu açıktır. Yukarıdaki haritaya bakıldığında, Rusya'nın Suriye'ye müdahale ettiği tarih olan Eylül 2015'te Suriye'de etkin kontrolün sağlandığı en geniş toprağın terör örgütü IŞİD'e ait olduğu görülecektir. Ancak ne herhangi bir uluslararası örgüt ne de bir devlet IŞİD'i Suriye'nin temsilcisi olarak görmektedir. Dolayısıyla etkin kontrol ölçütünün Suriye örneğine katı bir şekilde uygulanması bizi bir terör örgütünün Suriye'nin resmi temsilcisi olduğunu iddia etmeye zorlayacaktır.

Ayrıca, Suriye devletinin Türkiye de dahil pek çok ülkede halen dış temsilciliklerinin bulunması ve BM de dahil olmak üzere uluslararası örgütlerde Suriye devletini halen Esad yönetiminin temsil ediyor olması, Esad yönetiminin Suriye'nin de jure temsilcisi olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla uluslararası toplumun Rusya'ya müdahale davetini yapan Esad rejimini defaten meşruluğunu yitiren bir hükümet olarak tammlamasına rağmen, halen ülkenin temsilcisi olarak tamdığım söylemek mümkündür.

Bunun yanında davet eden hükümet askeri bir darbeye iş başına gelmesine ve ülkede tek parti yönetimi olmasına rağmen, 1970'den bu yana tanınan bir hükümettir ve davetin yapıldığı tarih itibari ile en azından ülkenin yönetim merkezi olan Şam'da de facto kontrolü elinde bulundurmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi, uluslararası örf ve adet hukuku açısından bir hükümetin iş başına gelme ve vatandaşlarına davranma şekli onun meşruluğunu ipso facto düşüren bir husus değildir. Nitekim, pek çok Ortadoğu ve Afrika ülkesinde otoriter rejimler ülkelerinin meşru hükümetleri olarak işbaşında bulunmaktadır.

Davetle müdahalenin maddi şartları açısından, Rus askeri müdahalesinin başlaması için gereken davet, müdahale öncesinde herhangi bir kuvvet kullanımı tehdidi veya kuvvet kullanımı olmadan Suriye devletinin üst otoritelerinden resmi yollarla ve açık şekilde yapılmıştır (Siemaszko, 2015).

Rusya'nın Suriye müdahalesi müşterek meşru müdafaa hakkının bir önkoşulu olan davet

ile müdahalenin şekli ve maddi geçerlilik şartlarını karşılarsa da, bu durumun sadece görünürde yasallık teşkil ettiğini, ancak müdahalenin uygulanış şeklinin yanlış olduğunu ve asıl amacı dışında Rusya'nın kendi menfaatleri için kullandığını öneren görüşler de vardır. Örneğin Solak (2016, s. 133)'a göre Rusya IŞİD ile savaşmaktan ziyade sivil kayıplara da neden olan muhalif unsurlara karşı saldırılar düzenlemektedir ve dolayısıyla müşterek meşru müdafaa'nın bir koşulu olan silahlı saldırıya uğrama durumu ancak IŞİD'e karşı alınan önlemler ve yapılan karşı saldırılar ile meşrulaştırılabilir.

Uluslararası hukukta üzerinde mutabakata varılan bir terörizm tanımı olmadığı gibi hangi örgütlerin terör örgütü olduğunu belirleyecek bir mekanizma da bulunmamaktadır. Ronald Reagan'ın ünlü konuşmasında ifade ettiği gibi, "birinin teröristi diğerinin özgürlük savaşçısıdır" ve her devlet kendi "teröristlerini" ve "özgürlük savaşçıları" kendi politikalarına göre belirlemektedir (The American Presidency Project, 1986). Dolayısıyla, uluslararası terörizme karşı yapılacak işbirliği uluslararası politikadaki karşılıklı yardımlaşma ilkesi çerçevesinde değerlendirilmelidir. Dolayısıyla, Rusya'nın Suriye rejimine tehdit oluşturduğu düşünülen her unsura saldırısı yine müşterek meşru müdafaa çerçevesinde değerlendirilecektir.

Rus hava kuvvetlerinin saldırılarının sivil halka yönelik olduğu ve bundan dolayı müdahalenin hukukiliğini kaybettiği yönündeki görüş ise jus ad bellum ile jus in bello arasındaki ayrımı gözardı etmektedir. Zira, jus ad bellum ile jus in bello birbirinden ayrı rejimlerdir ve savaş sırasında uyulması gereken kurallara aykırı hareket etmek müşterek meşru müdafaa hakkını ortadan kaldırmaya tek başına yeterli değildir. Bu nedenle, Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığının uluslararası hukuka uygunluğu savaş suçu işleyip işlemediği tartışmasından ayrı olarak değerlendirilmelidir. Diğer bir ifade ile bir müdahale sırasında savaş suçu işlenmişse, bu suç BM 2/4. maddenin de aynı zamanda ihlal edildiği anlamına gelecektir.

Sonuç

2011 yılında başlayıp 2016 yılının sonuna gelindiğinde hala sürmekte olan Suriye iç savaşı hem bölge ülkelerinin istikrarını hem de uluslararası barış ve güvenliği tehdit eder niteliktedir. Derin mezhepsel ve etnik ayrılıkların uzun yıllar sorun teşkil etmediği ülkede iç savaşın fitilinin ateşlenmesiyle gün yüzüne çıkan farklılıklar her grubun kendi saflarını sıklaştırma mücadelesine dönüştü. Her savaşta olduğu gibi masum siviler için bir drama dönüşen duruma uluslararası toplum geç müdahil olurken, vesayetçi devletler ise realist uluslararası ilişkilerin amentüsü niteliğindeki ulusal çıkarların ne pahasına olursa olsun korunması mücadelesine giriştiler.

Esad rejiminin daveti üzerine Suriye iç savaşına müdahil olan Rusya hem uluslararası hukuktaki kuvvet kullanma yasağını ve hem de fazlaca sivil zayıyata neden olarak savaş sırasında uyulması gereken kuralları ihlal ettiği yönünde eleştiriler aldı.

BM de dahil uluslararası toplum tarafından halen Suriye'nin temsilcisi olarak tanınan Esad yönetimin üst düzey yetkilileri tarafından müşterek meşru müdafaa kapsamında Suriye iç savaşına müdahil olan Rusya'nın davet ile müdahalenin şekli ve maddi şartlarını taşıdığını söylemek mümkündür.

Yukarıda da tartışıldığı gibi, jus ad bellum ve jus in bello uluslararası hukukun biribi-

rini ilgilendiren ancak birbirinden bağımsız iki farklı yasal rejimdir. Nasıl savaş suçu işlemeden kuvvet kullanma yasağını ihlal edebilen bir müdahale mümkünse, Rusya'nın da savaş suçu işlediği kabul edilse dahi, bu müdahalenin kuvvet kullanma yasağını da ihlal ettiği anlamına gelmeyecektir.

Rusya'nın Suriye müdahalesi pek çoğu haklı gerekçelere dayanan pragmatik ve fazlasıyla çıkar odaklı olması, baskıcı Esad rejimine arka çıkması, anti-demokratik ve insan haklarına saygısı olmayan bir müdahale olması vb. gerekçelerle eleştirilebilir. Ancak bu eleştiriler müdahalenin kuvvet kullanma ağır bir ihlali olduğunu göstermesi bakımından yetersiz olacaktır.

Kaynakça

Birleşmiş Milletler Antlaşması, 1945.

Black, I. (2016), Report on Syria Conflict Finds 11.5% of Population Killed or Injured, <https://www.theguardian.com/world/2016/feb/11/report-on-syria-conflict-finds-115-of-population-killed-or-injured> (Erişim Tarihi: 08.10.2016).

Bjola, C. (2008). Legitimacy and the Use of Force: Bridging the Analytical - Normative Divide. *Review of International Studies*, 34, 627-644.

Byrne, M. (2016). Consent and the Use of Force: An Examination of 'Intervention by Invitation' as a Basis for US Drone Strikes in Pakistan, Somalia and Yemen. *Journal on the Use Of Force And International Law*, 3(1), 97-125.

Caner, İ. (2012). Suriye'de Baas Partisi: İdeolojisi, Örgüt ve İktidar. (Der. Barış A.), *Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde: Arap Baharı ve Suriye*. (s. 15-46). İstanbul: IQ Kültür.

Doswald-Beck, L. (1985). The Legal Validity of Military Intervention by Invitation of the Government. *British Yearbook of International Law*, 56, 189-252.

Fox, G. (1992). The Right to Political Participation in International Law. *Yale Journal of International Law*, 17(2), 539-607.

Georgia Report (2009), Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia (Volume II), http://www.mpil.de/files/pdf4/IIFMCG_Volume_III.pdf (Erişim Tarihi:11.10.2016).

Hall, E. (1880). *International Law*. New York: Oxford University Press.

Hargrove, J. L. (1991). Intervention by Invitation and the Politics of the New World Order. (Der. Lori F. D. ve David S.), *Law And Force In The New International Order* içinde (s. 113-126), Boulder: Westview Press Boulder.

Heselhaus, S. (2009). *International Law and the Use of Force*. (Der. Aaron S. ve Arthur J. C.), *The Role of International Law and Institutions*. Paris: EOLSS Publishers.

Hurd, I. (2011). Is Humanitarian Intervention Legal? The Rule of Law in an Incoherent World. *Ethics & International Affairs*, 25(3), 293-113.

International Law Commission (2001), *Draft Articles on the Responsibility of States for*

Internationally Wrongful Acts, http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf (Erişim Tarihi:09.09.2016).

Kuras, F. (2012). Suriye’de Baas Hareketi. (Der. Ümit Ö.), Küçük Orta Doğu Suriye içinde (s. 39-60). Ankara: Kripto.

Le Mon, C. (2003). Unilateral Intervention by Invitation in Civil Wars: The Effective Control Test Tested. *International Law and Politics*, 35, 741-793.

Maziar Jamnejad ve Wood, M. (2009). Current Legal Developments: The Principle of Non-Intervention. *Leiden Journal of International Law*, 22(2), 345-381.

Milojevi, M. (2001). Prohibition of Use of Force and Threats in International Relations. *Law and Politics*, 1(5), 581-604.

Nolte, G. (2012). Intervention by Invitation. (Der. Rüdiger W.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*.

Özel, M. S. (2012). Rusya’nın Sıcak Denizlerdeki Son Kalesi: Suriye. (Der. Ümit Ö.) Küçük Orta Doğu Suriye içinde (s. 39-60), Ankara: Kripto.

P.A. Hayman ve Williams, J. (2006). Westphalian Sovereignty: Rights, Intervention, Meaning and Context. *Global Society*, 20(2), 521-542.

Siemaszko, C. (2015, 2 Ekim). Syrian Government Invites Russia to Send in Ground Troops to Protect Assad Regime from ISIS. <http://www.nydailynews.com/news/world/russia-launches-attacks-syria-day-article-1.2382933> (Erişim Tarihi: 10.10.2016).

Solak, H. (2016). Rusya’nın Suriye Müdahalesinin Uluslararası Hukukta ‘Kuvvet Kullanımı’ ve ‘Müşterek Meşru Müdafaa’ Prensipleri Açısından Analizi. V. Türkiye Lisansüstü Çahşmaları Kongresi, Isparta.

Şahin, O. (2016, Nisan 20). Suriyeli Mültecilerin Dağılımı ve Son Rakamlar, <http://www.stratejikortak.com/2016/04/suriyeli-multecilerin-sayisi.html> (Erişim Tarihi:08.10.2016).

Taşdemir, F. (2006). Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi. Ankara: Uşak Yayınları.

Taşdemir, F. (2009), Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışma Hukuku. Ankara: Adalet Yayınevi.

The American Presidency Project (1986), “Ronald Reagan: Radio Address to the Nation on Terrorism”, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=37376> (Erişim Tarihi: 12.10.2016).

Thomas, A. J. ve Thomas, A. V. W. (1956). Non-intervention: The Law and Its Import in the Americas. Dallas: Southern Methodist University Press.

Värk, E. (2003). The Use of Force in the Modern World: Recent Developments and Legal Regulation of the Use of Force. *Baltic Defence Review*, 10(2), 27-44.

Viyan Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 1969.

Yazıcı, N. (2012). Suriye Siyasi Tarihi. (Der. Ümit Ö.) Küçük Orta Doğu Suriye içinde (s. 39-60), Ankara: Kripto.